

સિનઝા ખાલા

પ્રસિદ્ધ કરનાર
ભૂ. વૃ. પારેખ.
રાજકોટ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાશિદ્ય વિભાગ ।

અનુક્રમાંક ૬૦૧૧ નરાયણ

પુસ્તકનુ નામ રિન્નગ્ધા બાબા

વિષય ૬-૧૩

મિનઝદા બાલા.

રચનાર તથા છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર

ભૂધરલાલ વૃંદાવનદાસ પારેખ.

રાજકોટ.

પ્રથમાવૃત્તિ.

પૃષ્ઠ ૫૦૦.

સ. ૧૯૭૨.

ઈ. સ. ૧૯૧૬.

અમદાવાદ પાનકોરને નાકે ચુડીઓળમાં મનહર

પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં મોતીલાલ ગણપતરામે

છાપ્યું.

મૂલ્ય બાર આના.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
જાનકીવાદ
ગુજરાતી કૌંપીરાઈટ-સંગ્રહ

૬૦૧૧

આ લઘુ પુસ્તક

મહારા પરમપૂજ્ય શિરછત્ર તીર્થરૂપ પિતાશ્રી
વૃંદાવનદાસ રામજીભાઈ કરશનજીભાઈ પારેખને
અર્પણ કરી કૃતાર્થ થાઉં છું.

ભુદર.

પ્રસ્તાવના.

આ ફોરગી દુનિયા એક જાતની નાટકશાળા છે. અનેક પાત્રો અનેક જાતના વેશ ભજવતા આ જગમા જેમ લેવાય છે. કેટ મોજ મગમા, કેાઇ સ્વાર્થ કાર્યમાં તો કેાઇ પરમાર્થમાં જેને જેમ ઠીક લાગે તેમાં આનંદ માને છે અને પોતાની બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરે છે. પરંતુ જે એ સૌ પાત્રો અથવા તેનો મોટો ભાગ સત્કાર્યમાં આનંદ માનતા હોય અને તેમાંજ બુદ્ધિ ફોરવતા હોય તો કેટલું બધું સારું થાય !

બાળ લગ્ન, કન્યા વિક્રય, વૃદ્ધ વિવાહ, અનીતિ વગેરે ખોટા અને ખરાબ કાર્યો તરફ તિરસ્કાર ઉત્પન્ન કરવાના શુભ હેતુથી અને સદ્વર્તનની કેળવણી વધારવાના શુભ આશયથી આ પુસ્તક મારી અરપ-મતિ અનુસાર લખી જનસમાજની સેવામાં ધરું છું. ખેશક મારું જ્ઞાન કેટલું છે તે હું સારી રીતે સમજું છું અને જ્યારે મેં મારા ગુરુજનો પાસે આ પુસ્તક મૂક્યું ત્યારે તેમણે કહ્યું કે “ જે તમારે સાહિત્ય પ્રવૃત્તિમાં પડવું હોય તો આવા પ્રયાસ ચાલુ રાખવા પડશે અને ચાલુ રાખશો તો ધીમે ધીમે આથી પણ વધારે સારું લખી શકશો. પણ જે સાહિત્ય પ્રવૃત્તિમાં પડવાનો અવકાશ નહોતો તો પછી જે વેપારી લાઇનમાં હો, તેજ તમારે માટે ઠીક છે ” આ સૂચના મેં સ્વીકારી છે ને તેથી મારા આ પ્રયાસમાં જે કંઇ ખામી ખોડ જણાય તે દરગુજર કરવાની વાચકવૃંદને વિનંતિ છે. મારા જેટલા અભ્યાસવાળા, મારા જેવી વેપારી લાઇનવાળા અને મારા જેટલી ઉમરના મારા સહાધ્યાયીઓ કે સમવયસ્કો કરતાં જનસમાજની સેવા આ રીતે બજાવવાની મને જે હિંમત આવી છે તેને માટે હું મારા ગુરુઓ અને વડીલોનો આભાર માનું છું. મારા એક ગુરુના

લખાણો એ તથ્ય સ્થળે તો મેં તેમની પરવાનગીથી સદાશ્રમં ઉતારી લીધાં છે ને કેટલેક સ્થળે વાક્ય રચના, જોડણી વગેરે તેમણે સુધારી આપ્યાં છે. કવિતાઓ તથા ખીમું લખાણુ તેમની પાસે નવેસરથી તૈયાર કરાવી મારે નામે પ્રસિદ્ધ કરવાનું મને ગમતું નથી, એટલું તો મને સ્વાભિમાન છે; અને એ સ્વાભિમાનને લીધેજ મારા લખાણુમાં વિશેષ ફેરફાર નહિ કરાવતાં મારી પોતાની કૃતિ મેં જનસમાજ આગળ રજુ કરી છે.

સ્ત્રીઓને કેળવવી જોઈએ, જ્ઞાતિના રીવાજો સુધારવાને પરિશ્રમ શ્રેય જોઈએ, જ્ઞાતિના આજેવાનોને ઠેકાણે લાવવા યોગ્ય દિશામાં પ્રયત્ન આદરવા જોઈએ અને જનસમાજને ઉપયોગી થવાનું શિક્ષણ આપવું જોઈએ. આટલા માટે મામોગામ કરનારો એક ઉપદેશક વર્ગ તૈયાર થવો જોઈએ. નચેની હાલત સુધરવી જોઈએ.

આશક ખરખુચા જેવા માથુકનો પુર દમામ;

જણે ધરડી ઘોડી ને પેરાલી લાલ લગામ.

વર લોક ધરે કન્યાનો, જમવાને માગે જન;

ઘોડાને બદલે ખાધો, ગીતડાને બદલે કાણુ.

આંહી માંઢવડો બધાયો, ત્યાં કાપે ગયાં શ્મશાન

ચોરીને બદલો ચોકા, ને રામ બોલો બાપ રામ.

આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં જે જે પુસ્તકની જે કંઈ સહાયતા લીધી હોય તે સૌનો ઉપકાર માનું છું.

આ પુસ્તકને છપાવવા માટે મારા મિત્રને એક કાગલ લખ્યો હતો એટલે તેઓએ રૂ. ૫૦) અને તારમાં મોકલાવ્યા તેનો ધણોજ આભાર માનું છું. આ મારા મિત્ર આળસનેહી જમનાદાસ જાદવજી ચોરા મારા તરફ બહુ માયાળુ વૃત્તિથી વંતું છે તેથી તેનો આભાર માનું છું.

ભુદરસાલ વૃંદાવનદાસ.

૩. કાપડ બજાર-રાજકોટ.

સ્તિગ્ધા ખાલા.

પ્રકરણ ૧ હું.*

૧ કૃષ્ણ કુમાર.

કૃષ્ણ કુમાર ! કૃષ્ણ કુમાર ! કેમ તારો પત્ર નથી ? શું તને હુંજ સંભાગું છું ? શુ તું તો મને એટલી થોડો મુદતમાંજ વીસરી ગયો કે ? હા ! સંસાર ! વિચિત્ર જગત ! માયાવી જગત ! તને છોડી અરણ્યમાં એકાત વાસ શોધવાને ઋષિ મુનિઓ અમથા ગયા નહિ હોય ?

એક પંડિત કૃષ્ણકુમારને યાદ કરતો કરતો ને ઉપર મુજબ બકતો બકતો પ્રાતઃકાળમાં પથારીમાંથી ઉઠ્યો, આંખો ચોળતો ચોળતો મેડેથી નીચે ઉતર્યો. નીચલા ઓરડામાં પડિતની ધર્મ પત્ની સુતાં હતી. તેણે પંડિતનો આ બધો બકબકાટ સાંભળ્યો હતો, તેથી તે બોલી ઉઠી કે પ્રાણનાથ ! કૃષ્ણકુમાર કોણ છે ? અને દરરોજ પ્રાતઃકાળમાં તમે આમ કેમ બોલ્યા કરો છો ? કૃષ્ણકુમારને યાદ કરો છો તે કરતાં કૃષ્ણને યાદ કરોની કે જેથી આત્માનું કલ્યાણ થાય.

પંડિતે પ્રાણેશ્વરીનાં મધુર અને પવિત્ર વાક્યો સાંભળી ઉત્તર આપ્યો કે હૃદયેશ્વરી ! કૃષ્ણકુમાર કોણ છે એ તને હું યોગ્ય પ્રસંગે વિગતવાર જણાવીશ

* સ્તિગ્ધાના ગતભવનો સંબંધ જાણવા લખ્યું છે.

કૃષ્ણ પરમાત્માના સ્મરણને માટે પણ એ નામ યાગ્યજ છે. કૃષ્ણકુમાર અથવા કુમારકૃષ્ણ—આજકૃષ્ણ એમ શા માટે તું સમજતી નથી, એટલું કહી પંડિતજી પ્રાતઃકાળની સ્વારીરિક ક્રિયાઓ માટે સાવધાન થયા ને નિત્ય નિયમથી પરવારી પાછા મેડે ગયા. મેડે જમને વિચાર કરે છે કે શું કૃષ્ણકુમાર કેદખાનામાં પડ્યો હશે ? શું તેનું શરીર બગડ્યું હશે ? શું તેને પત્રો નહિ પહોંચતા હોય ? શું તેણે હિંદ ભૂમિ તજી કોઈ બીજી ભૂમિમાં પ્રયાણ કર્યું હશે ? ના, ના, તેનું તો કશું બનવાનો સંભવ નથી. માત્ર તે મને વિસરી જવા માગે છે. ઠીક, કૃષ્ણકુમાર ! બહે તું મને વિસરી જજે. તું મને વિસરી જા, એ જોવાને હું ઘણોજ રાજી છું. એથી આ સ્વાર્થમય સંસારમાંની મોહ દશા ઓછી થશે. એથી આ પ્રાપચિક વિશ્વનું બંધન શિથિલ થશે. બહે, લાઈ તું જરૂર મને ભૂલી જજે, તું મને ભૂલી ગયો છે, એમ દીર્ઘકાળ પર્યંત મને જણાશે એટલે હું પણ તને ભૂલી જવાનો યત્ન કરીશ. તું અને હું એવો ભેદ ભૂલી જઈ એકાત્મ લાવથી આ જગતમાં વિચરવાની જે મહેત્ત્વા છે તે તેથી પાર પડશે.

ચંદ્ર અને ચંકોરની પ્રીતિ શા કામની છે ? ચંદ્રને ચંકોર ચાહે છે અને તેના તરફના ભક્તિભાવથી—પ્રેમ ભાવથી તે પોતાના શરીરને અપાર કલેશ આપે છે; અરે ! અંગારા (અગ્નિ) ખામ છે પણ તેના એ પ્રેમભાવને ચંદ્રે કદી પણ લક્ષમાં લીધો છે ? ના. પણ શું કૃષ્ણકુમાર મારો ચંદ્ર છે ? એમ તર્કવિતર્ક કરે છે, તેવામાં “જગતમંધુ” નામે એક વર્તમાનપત્રનો ભૂત-દૂત પંડિતજીના ઓરડામાં દાખલ થયો. તેણે આવીને કહ્યું કે પંડિતજી આપે મઠ કાલે પ્રાતઃકાળમાં સૂર્યોદય ન થઈ જાય તેવી ઉતાવળ રાખીને—સાર

મુદ્દર્ત હશે તેથી તે સાચવીને જે ઉમદા ભાષણ આપ્યું હતું તેના વખાણ તમારા શિષ્યો બહુ કરે છે. તો તેની નકલ મને આપો. તે “ જગતખંધુ ” પત્રમાં પ્રગટ થતાં આખા જગતમાં આપનું નામ પ્રકાશિત થશે.

પંડિતજી છાપખાનાના ભૂતને ઓળખતા હતા, તેને તેનું કહેલું મસ્કરીરૂપ જણાયું તો પણ મોટું ઠાવકું રાખી બોલ્યા કે ભાઈ, આપે જે મારાં વખાણ કર્યાં છે તે આપને પોતાનેજ મુબારક હો ! હું પામર માણસને માટે એવા વખાણ ન ઘટે, મેં ભાષણ મોઢથી આપ્યું હતું તેથી મારી પાસે નકલ નથી. એમ કહી પંડિતજીએ પીકા પતાવવા માંડી પણ છાપખાનાના ભૂત એમ ક્યાં કાચા હોય છે ? તેણે કહ્યું કે ત્યારે મહેરબાની કરી આપના ભાષણના થોડા મુદ્દા ઉતારાવો કે જેથી તે પરથી અમને ઠીક લાગશે તેમ લખી કાઢીશું. આપ નહિ બોલ્યા હો એવું અને વાંચીને આશ્ચર્ય પામશો એવું એવું અમને ક્યાં લખતાં નથી આવડતું ? પંડિતજીએ કહ્યું કે ના ભાઈ ! એવું કરશોમાં. છાપખાનાના ભૂતે કહ્યું કે આપ ભાષણના મુદ્દા તો આપો પછી થઈ રહેશે. આપની પણ વાત રાખીશું.

પંડિતે જે કાંઈ મુદ્દા યાદ હતા તે લખાવ્યા.

૧ પ્રભુનો ઉપકાર માનો કે તમારું કામ ફતેહમંદીથી પુર થયુ છે.

૨ શું બૂલી જવું ને શું ન બૂલી જવું તે હમેશાં ધ્યાનમાં રાખો.

૩ વફાદાર રહેવું. (જેણે ઉપકાર કર્યા છે તેના તરફ પૂજ્ય ભુદ્ધિ રાખવી.) ફતવ થવું.

૪ કર્તવ્ય પરાયણ થવું.

૫ પરસ્પર ભાષ્યારાથી મદદ કરી સાથે કામ કરવાની વૃત્તિ રાખવી.

૬ પારકાનું ભણુ કરવાનો જીરસો રાખવો, ને તે ઉમંગને વર્તનમાં મુકવો.

૭ ધર્મ્યાનો અવગુણ કાઢી નાંખવો.

૮ બાકીની જીંદગીમાં મજો ત્યારે તમારે માટે માન ઉત્પન્ન થાય એવું હોય તો જરૂર મળજો.

૯ ગૃહદેવ થવાનો જોગ આવે ત્યારે પવિત્ર અને સત્યતાથી ગૃહદેવ થજો.

૧૦ એક કુટુંબી તરીકે આ ગુરુકુળમાં તમે અને અમે નિવાસ કર્યો હતો, એવું તમને અમને સદાય સુખદાયક સ્મરણ રહો.

૧૧ પ્રભુ સૌનું કલ્યાણ કરો.

આ ૧૧ મુદ્દા છાપખાનાના જૂતે ઉતારી લીધા પણ એ ભાષણ પૂરું થતાં, કૃષ્ણકુમાર પંડિતજીનો ઉપકાર માનવા ઉભા થયા હતા એ વાત લખાવવાનું પંડિતજી ભૂતી ગયા. બાંજે દિવસે “ જગનઅંધુ” પત્રમાં પંડિતજીનું ભાષણ પ્રગટ થયું. પહેલાજ મુદ્દામાં છપાયું હતું કે “ પ્રભુનો ઉપકાર માનો કે આ પ્રાતઃકાળમાં તમારું મારું ઉધ લેવાનું કામ ફતેહમંદીથી પૂર્ણ થયું છે. ” આવો જામરડો દરેક મુદ્દામાં વાળ્યો હતો. પંડિતજી આ બધું વાંચી પેટ ભરી હસ્યા, ને તેટલીવાર કૃષ્ણકુમારને પણ વીસરી ગયા.

૨ નાત અને નિરાશા.

કૃષ્ણકુમાર પંડિતજી સાથે મિત્રતામાં જોડાતો જતો હતો પણ કેટલાક પ્રસંગો એવા બન્યા કે પંડિતજીના હુમમગુ વિચાર માટે અને પંડિતજીની પત્નીના તો તદ્દન જીના ને વહેમી વિચાર માટે તેને

ધિકાર છુટ્યો હતો અને તેથી વાદેવાદે જાયતે તત્ત્વ બોધ: ને બદલે ક્લેશ વધી ગયો હતો. બંને એકબીજાથી રીસાયા હતા. પ્રથમ તો મિત્રનાના સંબંધમાં મોટી મોટી વાતો કરતા હતા. પણ તે બધું નવા જુના વિચારના વાદવિવાદથી ભુંસાઈ ગયું હતું.

શોકારાતિ ભયત્રાણં, પ્રીતિવિશ્રમ્ભ માજનમ્

કેન રત્નં મિદં સૃષ્ટં, મિત્ર મિત્યક્ષર દ્વયં.

શોકને હણનાર, ભયથી રક્ષણ કરનાર, પ્રીતિ અને વિશ્રામનું સ્થાન એવો રત્ન જેવો માપેલા માત્ર બેજ અક્ષરનો આ મિત્ર શબ્દ કોણે રચ્યો હશે ?

આવા મિત્રપણાને બદલે વારંવારના આગમનનું પરિણામ ધિક્કારમાં આવ્યું.

અતિ પરિચયા દ્વજ્ઞા, સંતત ગમના દનાદરો ભવતિ;

મલયે ખીલ પુરંધ્રી, ચંદન તરુ કાઠ મિંધનં કુરુતે.

મલય પર્વતમાં રહેતી બીંધડીઓ ચંદનના ઝાડને બગતણુ તરીકે વાપરે છે, તેની પેડેજ અતિ પરિચયથી અવગણ અને વારંવાર જવાથી અનાદર ઉત્પન્ન થાય છે.

ઉપલો શ્લોક આ બંનેની મિત્રતાનો જવાબ આપે છે.

કૃષ્ણકુમાર વિદ્વાનહતો, ભણેલો ગણેલો હતો. કુમારિકા કૃષ્ણાનો પરમ પરિચિતને પ્રીતિપાત્ર હતો. વિવેકી ને વિનયી હતો, વિદ્વાનો બ્યસની હતો અને તેથીજ પંડિતની સાથે તેને પ્રેમ થયો હતો. તે કષ્ટ જાનતો હતો તે પ્રથમ જાણવામાં નહોતું ને પાછળથી પણ ખરેખર્ તો જાણવામાં આવ્યું નહોતું. તેનું વર્તન ગોવેનીઝ જેવું સાહેબશાહી હતું. તે પંડિતજીને ત્યાં આવતો જતો. પંડિતજી તેને ત્યાં આવતા જતા.

એક વખત યુરોપના ઇટાલી દેશમાંથી આવેલા એક સાહેબ હિંદુનું ઘર જોવા જવાનું કૃષ્ણકુમારને કહેતા હતા. કૃષ્ણકુમાર તેને પંડિતજીને ઘેર તેડી ગયો. પંડિતજીએ તે સાહેબનો સારો સત્કાર કર્યો અને આખા ઘરમાં તેને ફેરવી બધું બતાવ્યું. રસોડું પણ બતાવવાની ઇચ્છા હતી પણ પંડિતાણી તેમાં વચ્ચે આવ્યાં ને બધાની ઝઅરૂ પંડિતનું અપમાન કર્યું. સાહેબને વળાવી આવી પંડિત તથા કૃષ્ણકુમાર પાછા આવ્યા ત્યાં તો પંડિતાણી ગાયનું છાણુ એકઠું કરી ઘર લીંપવા લાગ્યા. કેમકે પંડિતાણીએ માન્યું કે માફ ઘર આજે અપવિત્ર થયું. કૃષ્ણકુમારને ભટાણીની આ રીત અપમાનકારક લાગી અને તેથી તેનાથી બોલાઇ ગયું કે હું કેાણુ છું તેની તમને ખબર પડશે તો તમે કેટલીવાર તમારું ઘર લીંપી ગુંપી પવિત્ર કરશો ?

કૃષ્ણકુમારનું બીજું નામ ગોપાલ હતું અને તેથી તેને ગોપાલ તરીકે પંડિતજીના ઘરમાં તેમજ બીજે ઘણે ઠેકાણે ઓળખવામાં આવતો.

કૃષ્ણકુમારની ઉપરની વાતપરથી ભટાણીને શક પડ્યો કે કૃષ્ણકુમાર હિંદુ નથી. નાત જાત સંબંધી ભટાણી અને પંડિતજીના વિચારોમાં ઘણો ફરક હતો. પંડિતજી એમ માનતા હતા કે બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શુદ્ર એ ચાર વર્ણુ બસ છે. ભટાણી એમ માનતા હતા કે બ્રાહ્મણની ૮૪ નાત છે તેની ૮૪૦ નાત થવાની જરૂર છે; તે વગર ખરી પવિત્રતા જળવી શકાય તેમ નથી. છેલ્લે પંડિતજીએ એટલો તો નિશ્ચય પોતાના શિષ્ય મંડળમાં જણાવી દીધો હતો કે જ્યાં રોટી વહેવાર હોય ત્યાં એટી વહેવાર રાખવામાં વાંધો નથી.

કૃષ્ણકુમારે પંડિતજીને કહ્યું કે તમારા હિંદુ સંસારમાં તો સ્ત્રી કરતાં પુરૂષનું વિશેષ ચલણુ હોય છે તો તારી સ્ત્રી આવી રીતે અમને અપવિત્ર માનતી રહે તે ઠીક નહિ. અબણુ, વહેમી ને અંધ

અદ્વાણુ ભટાણીજી ભટજીનું કંઈ માનતા નહોતા એટલુંજ નહિ પણ જેમ જેમ કૃષ્ણકુમારનો પરિચય વધતો ગયો તેમ તેમ ભટાણીએ તો પોતાની ઠાકોરજીની પૂજની ઓરડીમાં પણ કૃષ્ણકુમારના મિત્ર એટલે પંડિતજીને આવવાની બંધી કરવા માંડી.

એકવાર પંડિતજીને અંત્યજ શાળાની પરીક્ષા લેવા માટે એક દેશી રાજા તરફથી માસિક ૧૫૦) ના પગારથી ઇન્સ્પેક્ટર નીમવામાં આવ્યા, કૃષ્ણકુમારે એ જગ્યા સ્વીકારી સ્વાર્થ સાથે પરમાર્થ સાધવા પંડિતજીને સલાહ આપી. ગાંતમ બુધ્ધે, લોડ મહાવીરે, પંઢરપુરવાળા વિઠોળાએ, લોડ કાષ્ટે વગેરે મહાત્માએ સર્વ જીવોને સરખા ગણી સર્વનો ઉદ્ધાર કરવા અને ખાસ કરીને નીચી જાતને ઉંચી લાવવા કરેલા પ્રયત્ન વિશે વાત કરી સમજાવ્યા. પંડિતજીએ એ જગ્યા સ્વીકારી.

પંડિતજી એ અંત્યજ શાળામાં જતા પણ ત્યાં પહેરેલ કપડાં છુટ વગેરે પોતાના ઘરની બહાર રાખેલી એક ઓરડીમાં ઉતારી નળ નીચ નાહી ઘરમાં આવતા. અંત્યજ હિંદુ હોય છે છતાં પંડિતજી તેમ કરતા. પણ એજ અંત્યજ વર્ગમાંના જોઓ મુસલમાન કે ખ્રીસ્તી કે આર્યસમાજ થઈ જતા તેને પંડિતજી અડકતા. એટલુંજ નહિ પણ તેમાંના વિદ્યાવિલાસી કે અમલદાર વર્ગના તેવા માણસોને ઘેર તેડી જવામાં કશો આંચકો ખાતા નહિ. આ પણ નાત જાતના બંધાર-જીની બલિહારી નહિ તો બીજું શું ?

પંડિતજી અત્યજશાળાના ઇન્સ્પેક્ટર થયાની વાત વિશાળ હૃદયના વિદ્યાવિલાસી નાતીલાએ જાણી જાપડું કર્યું; પણ અદેખા ને સાંકડા હૃદયના નવરા અને ઇર્ષાખોર નાતીલાએ ભારે કોલાહલ કરી મુક્યો. તેમણે નાતની સમા મેળવી, પંડિતજીને જવાબ દેવા

બોલાવ્યા, પંડિતજીએ પ્રાચીન કાળના તથા ધર્મગુરુઓના કેટલાક દાખલાઓ આપી પોતે એક પરોપકારનું કામ કરે છે એવું દરાવવાની બહુ મહેનત કરી. કૃષ્ણકુમાર પણ પંડિતજીનો મદદમા બોલવા ઉભો થયો. પણ સાંકડી વૃત્તિવાળા નાતીલાએ તેને બોલવા તો ન દીધો પણ સભામાંથી કાઢી મુક્યો. આ વખતે પંડિતજી કંઈ પણ બોલ્યા નહિ તેથી કૃષ્ણકુમારને બહુ ખોટું લાગ્યું.

સાંકડી વૃત્તિવાળા એક નાતીલાએ ઉભા થઈ કત્યુ કે પંડિતજીએ જે ખુલાસો કર્યો તે આપણે સાંભળ્યો પણ આપણે તો આપણા વડવાઓએ જે આચારો નક્કી કર્યા છે તે પાળવાજ જોઈએ. તેના કરતાં આપણે ડાહ્યા નથી. આપણી પવિત્રતાને લીધેજ આ સૂર્ય ચંદ્ર ફરે છે માટે આપણે આપણી પવિત્રતા જાળવવીજ જોઈએ, નહિતર જગતમાંથી ધર્મનો નાશ થશે ને સૂર્ય ચંદ્ર આથમી જતાં અંધારંધોર થઈ જશે. હમણા અંત્યજ વર્ગની નાતના રપ માણસો હિંદુ વિરુદ્ધ ધર્મમા દાખલ થયા તો એ રપ ને પણ અંત્યજ વર્ગની નાતે નાત બહાર મુક્યા; એ વર્ગમાં પણ નાતનું બંધન સખત છે; તો પછી આપણા જેવી પવિત્ર ને સ્વર્ગમાંથીજ જન્મીને આવેલી પવિત્ર નાતનું અંધારણુ તો સખત હોવુંજ જોઈએ.

પંડિતજીએ જવાબ આપ્યો કે, રપ જણને અંત્યજ વર્ગે નાત બહાર મુક્યા તેનો અર્થ શો ? એ વર્ગજ રપ જણને મન અને રપ જણની સાથે સંસર્ગ રાખનારાને મન નાત બહારોને અસ્પર્શ્ય છે. હું નાતજાતના બંધનનો અસ્વીકાર કરતો નથી પણ જમાના પ્રમાણે તેમાં સુધારો થતો રહેવો જોઈએજ. એ વર્ગની નિશ્ચાળો તપાસવામાં હું કોઈ પણ અનીતિને માર્ગે જતો નથી. મહા અનીતિ કરનારાઓ કેટલાક નાતમાં આનંદ મંગળ કરે છે. તો નીતિના પંથે

ચાલનારને નાતે હેરાન કરવો ન જોઈએ. વળી હું ત્યાં પહેરેલાં કપડાં કાઢી નાંખી નાહી ઘોઘ પવિત્ર થઈ પંડીજી મારા ઘરમાં દાખલ થાઉં છું. ત્યાં પાણી પીતો નથી કે પાન પણ ખાતો નથી.

પંડિતજીએ ઘણી દલીલો કરી પણ નાતે તેને નાત બહાર મુક્યો. તે દાઢી મુછો મુંડાવી ગંગાજીની યાત્રા કરી નાતને જમણુ આપે ત્યારે નાતમાં આવે. આવો ઠરાવ કરવામાં નાતે પંડિતજી જેવા પૂજ્ય અંત પ્રતિષ્ઠિત માણસને નાતમાંથી ખોવા જેવું કયું, અને જો પંડિતજી નાતનો આ ઠરાવ સ્વીકારે તો નોકરી છોડવી પડે ને પાપ-માલ થઈ જાય, બચરવાળ કુટુંબના પંડિતજીની સ્થિતિ જારે કંફાડી થઈ પડી.

પંડિતજી ઘેર ગયા ત્યાં બટાણીએ તેમને ઉધડા લીધા. કૃષ્ણકુમારને ત્યાં પંડિતજી શાંતિ અર્થે ગયા તો તેણે પણ ઉધડા લીધા પણ અંતે ત્યાં પંડિતજીને કંઈક શાંતિ વળી. પંડિતજીને અને કૃષ્ણકુમારને ધર્મ સંબંધી ઘણી ચર્ચા થઈ. જાનિથી બ્રાહ્મણ જાણવા કે કર્મથી બ્રાહ્મણ જાણવા એ સંબંધી પણ ખુબ ચર્ચા થઈ. કૃષ્ણકુમારે પંડિતજીને સમજાવવાનો કોશિશ કરી કે તમે અમારા પંથમાં-ધર્મમાં દાખલ થાઓ, હું મારા ગુરુજી પાસે તેડી જઈ ને તમને ખરો ધર્મ પમાડી અમારા ધર્મમાં ઉંચી પાયરી “ સર્વોત્તમ સાક્ષર મણિ ” ની પદ્મી અપાવું. ધર્મની વાત આવી ત્યાં પંડિતજી બહુ ઉસ્કેરાઈ ગયા ને તે વખતે જે વાદવિવાદ થયો તેમાં પંડિતજી અને કૃષ્ણકુમારની મૈત્રી તુટી.

પંડિતજી ઘેર આ-યા, માર્ગમાં વિચાર કર્યો કે બેકદર ને અંધ સ્વાર્થ પરાયણ નાતમાં રહેવા કરતાં વિદ્યાવિદ્યાસી અને કદરદાન કૃષ્ણકુમારની નાતમાં દાખલ થાઉં તો શું ખોટું ?

૩ કીસ્તા કે કુમારિકા કૃષ્ણા.

પંડિતજી આરામ ખુરશીપર પડયા પડયા કવિતા સંગ્રહનું એક નાનું પુસ્તક વાંચતા હતા. પાનાં ફેરવતાં ફેરવતા પોતાની એક જુની કવિતા તેનાં છપાયેલી જોઇ. “દિવામાં પડી તેમાં બળી મરતું પતંગીડ” એ કવિતાનું નામ હતું. પંડિતજીએ એ કવિતા વાંચવા માડી.

તોટક.

દીપમા પડતોજ પતંગ દીડો, “નહિ ખો તુજ જીવ પતંગ મારો.”
પડતાં દીપ અગ્નિ વિષે મરતો, મરતાં પણ પ્રેમ તને મળતો ?
પરવા નહિ દીપ ધરે જરીએ. પછી કેમ પતંગ કહે મરીએ;
દુખી હું પણ તુંજ સમો થઈને, સુ અનુભવ એજ કરી લઈને.
કહું છું બળીને મરમાં કીટ હે ! થઈ અંધ નહિ પડ ફંદ વિષે;
કંઈ મેંજ પતંગ દીઠાં મરતાં, પણ દીપ ન એક દીઠો મરતા.
થઈ મોહ વશે મરતા જીવ જે, મુરખાઈ થકી પડી ફંદ વિષે;
પણ જોઈ પતંગ દશા મુરખો, ન કરો તન ને મનનો કંઈ ખો.
જુઠી આ જગ બાળ દુઃખી પરખો, પડી મોહ વશે કદી ના હરખો;
તન બાળ નહિ હે પતંગ કહું, તુજથી કંઈ શીખ ભરે હું લહું.
શીખ દોષ કયો ઉપકાર ખરે, રણ સુકવવા કહું ના તું મરે;
નથી આ જગમાં સગું સ્વાર્થ વિના, નથી આ જગમાં પ્રીતિ પાત્ર બિના.
નથી આ જગમાંહિ વફાઈ કંઈ, ફૂરતા ધીટતાજ હવાઈ રહી:
દીપ કૃષ્ણકુમાર ગણી ભજજે, જીવ તુંહી પતંગજ ત્યાં બનજે.

આ કવિતા વાંચી-જુની ધણી વરસપર લખાએલી પોતાની બનાવેલી કવિતા વાંચી તેને ધણો આનંદ થયો. પોતે કોઈ દીપ કે દીપિકામાં પડી બળી મરનારો પતંગ બન્યો નથી, એ જાણી તેણે પ્રભુનો પાડ માન્યો, ને હાથ જોડી પ્રભુ પાસે માગ્યું કે હવે પછી

પણ મને મોહ દીપકમાં પડી મરવા દષ્ટિમાં.

આમ વિચાર કરે છે, તેવામાં તેને સાંભળું કે આજે કીસ્ટા-કૃષ્ણા પોતાના વતનમાં જવાની છે, તો ચાલને જીવ ! એ બેનને મળી આવું.

વાંચનાર ! કીસ્ટા કાણ હતી તે જરા જાણી લઇએ. કલકત્તા કોલેજમાં ઘણા વિદ્યાર્થીઓ ભણતા હતા તે કોલેજના સ્ત્રી વિભાગમાં સહુથી ઐશ એક કીસ્ટા નામની શિષ્યા હતી, કીસ્ટા ભર યુવાવસ્થામાં હતી. આશરે ૨૭ વરસની વયમાં હશે, યુરોપમાં એનો જન્મ થયો ન હતો, પણ તે આ દેશમાં તેનાં યુરોપિયન માતાપિતા હાથમાં ઉછરી મોટી થઇ હતી. તે યુરોપિયન રીતી પ્રમાણે દંત્ર અ-વિવાહિતા-કુમારિકા હતી. તેનો જન્મ આ દેશમાં થયો હતો, ભયં-કર દુષ્ટકાળમાં તે એકલી થઇ બાલ્યાવસ્થામાં એક સાહેબના હાથમાં આવી પડી હતી. તે સાહેબ અને તેનાં મહમસાહેબ બહુ માયાળુ ને પરોપકારી હોવાથી તેને સંસ્કારો બનાવી ઉછેર મોટી કરાં હતી. કી-સ્ટાનું શરીર બહુ પાતળું નહોતું તેમ બહુ જાડું નહોતું. શરીરનો બાધો કે દેખાવ બહુ મોહક નહોતો. શરીરની ચામડાં પણ બહુ યુરો-પિયન યુવતીના જેવી નહોતી, તેથી ઘણીવાર તેના પાલક માતાપિ-પણ એમ અનુમાન કરતાં હતા કે રખે આ કીસ્ટા દેશી માતાપિને પેટે અવતરી હોય. પહેલાના વખતમાં તે એક યુરોપિયનને ત્યાં ર-હેતી, ને તેને પોતાના પિતા તરીકે ઓળખાવતી; તે પિતા પણ ક-દાચ કીસ્ટાનો પાલક પિતા હોય એમ તેના સ્વભાવના અને શરી-રના બંધારણ ઉપરથી લોકો અનુમાન કરતા. એટલું તો ખરું કે એનું કુળ ઉંચ તુખમનું ને ખાનદાન હોવું જોઇએ, એમ તો તેનાં કેટલાંક લક્ષણો ઉપરથી જણાઇ આવતું હતું. ઉપર કહ્યું તેમ તેનું

શરીર કે તેનો બાધો તેના તરફ દેશના યુવાનોને સારી રીતે આકર્ષે એવો નહોતો, ને યુરોપિયન મંડળમાં તેનું શરીર મનમોહક થઈ પડે તેવું નહોતું, પરંતુ તેનો માયાળુ ને ભલો સ્વભાવ, તેની ઉંચી રસવૃત્તિ, તેનો હસમુખો ચહેરો, તેનો વિનય અને સભ્યતા, વાણીની મધુરતા, અને વાતનો મર્મ સમજવાની હોશીયારી તેના પરિચયમાં આવનારને તેના બધી ખેંચતાં હતાં.

આ નિર્દોષ કુમારિકા કોલેજમાં પોતાના સહાધ્યાયી સાથે પોતાનો અભ્યાસ આગળ વધાર્યા કરતી હતી, તેના માસ્તરોની તેના પર પ્રીતિ હતી, ને તેની વાણીની મિઠાશ તથા વિનયને લીધે માસ્તરો તેના અભ્યાસના સંબંધમાં વિશેષ કાળજી રાખતા હતા.

ખીંચ એ ની પરીક્ષામાં તે આ વખતે ખેડી હતી. તેમાં તે પાસ થવાનો સંભાવ તો હતોજ, પણ સ્કોલરશિપ મેળવી શકે એવે સારે નખરે પાસ થાય તો સારું એવું જોવાને તેના સર્વ માસ્તરો એક પગે તૈયાર હતા, ને અંતઃકરણથી તેને માટે પ્રભુની પ્રાર્થના કરી ભલ્લી દુવા આપતા હતા.

કેટલાક વિષયોની પરીક્ષા ક્લક્કતા કોલેજમાં મુખ પાઠે લેવાતી હતી. એક નવા પંડિતને એ કાર્ય વિશ્વ વિદ્યાલય તરફથી સોંપાએલું હતું. તેણે પ્રથમ વિષયના પરીક્ષણમાંજ નિરીક્ષણ કરી લીધું કે કીસ્ટા એક ચાલાક, ચમરાક અને સભ્ય છોડી છે, પંડિતને કીસ્ટા નામ બદલવાનું મન થયું, ને તેણે તો તેજ દિવસથી તેનું કૃષ્ણા-કુમારી અથવા કૃષ્ણા નામ પાડ્યું, ને તે નામે તેને બોલાવવા લાગ્યા.

પરીક્ષક પંડિતજીએ તો કૃષ્ણાનો પરિચય વધારવા માંડ્યો. કૃષ્ણાના ગુણોને લીધે પંડિતજીનો પક્ષપાત પણ કૃષ્ણા તરફ વધતો

ગયો. કૃષ્ણા એ સધળું જાણતી હતી કે કેમ તે આપણે કેમ કહી શકીએ ? તેનું હૃદય આપણે શી રીતે જોઈ શકીએ ? પણ તેની ચાલાકી જોતા એમ તો ન કહી શકાય કે એ પક્ષપાતને તે કળી શકી નહોતી. કેટલીકનાર પંડિતજી જોઈ શકતા કે તે પંડિતજીને પણ રમાડો કામ કરી લે છે. પંડિતજી જાણતાં છતાં તે કામ કાઢી લઈ પલાયન કરી જાય તેમાં તે રાજી રહેતા. પંડિતને સદ્ભાવ તેના પર વધતો ગયો. પંડિત સદ્ગુણી ને પ્રેમાળ હતો. તેના મનમાં કૃષ્ણા જેવી ભર યુવાન વિદ્યાર્થીના સંબંધમાં કદી પણ માઠો વિચાર આવ્યો નહોતો, પંડિતજીની નાતની એ નહોતી તેથીજ નહિ, પણ સંન્યતાના, નીતિના ધોરણ મુજબ તેઓ તેને જેન સમાન ગણતા.

કૃષ્ણા બી. એ. ના વર્ગમાં સારે નંબરે પાસ થઈ, અને પંડિતજીના વિષયોમાં તેણે સારા દોકડા મેળવેલા તેથી તેને સ્કૉલરશિપ પણ મળી, ને એમ. એ. ના વર્ગમાં તેને હવે પછી દાખલ કરવાનું પણ ઠર્યું. કૃષ્ણાના મનમાં પંડિતજીનો ઉપદાર વસ્યો હતોજ કેમકે તે નગુણી નહોતી; પણ કલકત્તા કોલેજમાં સ્ત્રી વિભાગને તદ્દન જુદો ને એવી સ્થિતિમાં રાખવામાં આવતો હતો કે સ્ત્રીઓ વિશેષ છુટ લઈ શકે તેમ નહોતું, અને વળી સ્ત્રીઓની જાત શરમાળ હોય છે. કૃષ્ણા પણ એક સ્ત્રીજ હતી.

કલકત્તા કોલેજમાં રજા પડી, અને કૃષ્ણા પણ બીજાંની પેઠે પોતાના વતનમાં જવાની તૈયારી કરવા લાગી. પંડિતજીને મન થયું કે ચાલને આજે હું કૃષ્ણાને મળી આવું. પંડિતજી સદ્ગુણી, સદાચરણી અને સુનીતિમાન હોવાથી તેની શાખ સારી હતી તેથી સ્ત્રી વિભાગમાં જતાં તેને કોઈએ અટકાવ્યો નહિ. તે કૃષ્ણાનો ઓરડો શોધવા લાગ્યો, એક ઓરડાના મુખદ્વાર ઉપર કીસ્ટા નામનું પા-

શીઠિં વાચી તેઓ તેમાં ધુસ્થા. કીસ્તાની એક સખીએ પંડિતજીનું આદરતિથ્ય કરી કહ્યું કે કીસ્તા નહાવા બેડાં છે, નહાઈ કપડાં બદલી હમણાં અડીં આવશે, ઉતાવળ હોય તો કહો તો ખજર આપું. પંડિતજીએ કહ્યું કે કશી ખજર આપવાની જરૂર નથી.

આજે વતન તરફ ઉપડી જવાનું હતું તેથી કીસ્તાને નહાતાં વાર લાગી. નહાઈને વસ્ત્રાલંકાર પહેરતાં પણ વાર લગાડી. કેમકે તેને ખજર નહોતી કે ઓરડાના બીજા ભાગમાં પંડિતજી બેઠા છે. બહુ વાર થવાથી તેની સખીએ પંડિતજી મળવા આવ્યાના સમાચાર આપ્યા. વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરી લીધાં હતાં, તેથી તે જલદી પંડિતજી પાસે આવી.

પંડિતજીએ આજે કૃષ્ણાનું સ્વરૂપ તદ્દન બદલાઈ ગએલું જોયું. સ્કોલરશિપ મેળવી સારે નંબરે પાસ થયાનો ઉમંગ, પાલક માતાપાસે એટલે ઘેર જવાનો ઉમંગ, તાજું સ્નાનમંજન, વસ્ત્રાલંકારનો ઠાઠ વગેરેથી આજે કૃષ્ણાકુમારી-શ્વેતકુમારી બની ગઈ હતી. આજે તે સુંદર સુંદરી બની ગઈ હતી. આજે તેની આંખ, લાલાશ મારતાં ને હસતાં હસતાં ખાડા પડતાં ગાલ વગેરેનો બહાર કંઈ ઓરજ હતો. આજે પંડિતજીને પણ મોહ પેદા થયો. પંડિતજીના મનમાં આવ્યું કે જો હું કુંવારો હોત તો જરૂર કૃષ્ણાના હાથની માગણી કરત.

પણ સખુર ! જીવ ! સખુર ! પંડિતજી સદ્ગુણી ને વિદ્વાન હતા, પળવારમાં પંડિતજીને જ્ઞાન આવ્યું કે હું શું વિચારું છું ! નહિ નહિ ! એ તો મારી બેન છે. પળવાર પણ પોતાને એવા વિચાર આવ્યા, ને મોહ પેદા થયો તેને મારે પંડિતજીને બારે બેઠ થયો, દીપ અને પતંગની કવિતા યાદ આવી, ને પંડિતજી પવિત્ર વિચાર કરવા લાગ્યા. વાંચનાર ! મનુષ્ય નબળું પ્રાણી છે, મન ચંચળ છે.

ઔઁઓમાં કાંઈ અજ્ઞ મોહિની છે, તેમાં પણ ભર યુવાન અવસ્થા છતાં જોઓ કુમારિકા છે, તેના મોહ પાશથી દુર રહેવું ઔ તેની સાથે વસનારા પુરૂષોને માટે ઘણુંજ મુશ્કેલ છે. મુશ્કેલ છતાં પ્રભુ કૃપાથી જોઓ ઔ કસોટીમાંથી પાર ઉતરે છે તેને ધન્ય છે. ઔવી કસોટીમાંથી ક્ષેમકુશળ પાર ઉતરનારે પોતાની મોટાઇ ઔર્માં માનવાની નથી. પ્રભુની કૃપાનું ઔ કૃળ માનીને સર્વ શક્તિમાન સ્વયંભૂનો હંમેશાં પાડ માનવાનો છે.

પડિતજીઔ કૃષ્ણાને ઔન તરીકે માની પણ ઔ ઔનને તેના જોવો સારો—અધી રીતે લાયક વર મળશે કે નહિ ? અને ઔને વરવાને કયો પુરૂષ ભાગ્યશાળી યશે; તેની તેમને તે વખતેજ ચિંતા થવા લાગી. કાગડો દહીંચરં લઇ જાય તો ખોટું. તેનાથી નીચેનો શ્લોક બોલાઇ ગયો.

અનાઘ્રાતં પુષ્પં કિસલયમલુનં કરુહૈઃ

અનાવિદ્વં રત્નં મધુ નવમનાસ્વાદિત રસમ્

અસ્વંઢં પુણ્યાનાં ફલમિવ ચ તદ્દરૂપ મનઘં

ન જાને મોક્તારં ત્રિપેત્તિઃ સુપસ્થાસ્યતિ વિધિઃ

અણુસુંદરું કુલ, નખ વડે પણ નહિ ચુંટાઔલી કળી, વીંધ્યા વિનાનું રત્ન; નહિ ચાખેણું નવું મધ, અખંડિત પુરૂષોનું કૃળ, ઔવી આ કન્યાને ભોગવવા કયા ભોગવનારને પ્રભુ મોકલશે તેનો સમજણ પડતી નથી.

આટલું મનમાં કહી પડિતજી કૃષ્ણા સાથે વાતે વળગ્યા.

૪ પ્રોષિતપતિકા.

પડિતજી દેશી રાજ્યની નોકરીમાં જોડાયા પહેલાં કાશી વિશેષ

અવ્યાસ માટે ગયા હતા તે વખતે ત્યાં “ દુઃખ પ્રકાશ ” નામના
માસિકમાં “ વર્ષા ઋતુમાં પ્રોષિત પતિકા ” એ નામની કવિતા વાંચી
આંખમાં અશ્રુ ભરાઈ આવ્યા અને ઘર સાંભરી આવ્યું. હિંદુ સંસા-
રમાં જેને સતી કહેવામાં આવે છે અથવા જેને કુલીન કે પતિવ્રતા
પત્ની કહેવામાં આવે છે તે પોતાના પતિના વિયોગમાં કેવી સ્થિતિમાં
રહે છે તે પંડિતજી તો જાણતા હતા, તેથી જાણે પોતાની સ્ત્રી એ
સ્થિતિમાં હોય એવું પંડિતજીને લાગી આવ્યું અને ખીજે દિવસેજ
કાશીથી પોતાને વતન પોતાની પ્રાણપ્રિયાને મળવા જવા પ્રયાણ
કર્યું. જે કવિતાને લીધે તેને એવી અસર થઈ તે કવિતા આ નીચે
આપી છે. સતીઓએ તો આ કવિતા વાંચવા જેની છે પણ પતિ
ઓએ આવી સતીઓના ચરિત્રો ધ્યાનમાં લઈ એક પત્નીવ્રત પાળવાનું છે.

વર્ષાઋતુમાં પ્રોષિત પતિકા.

મધુભૂતા વ્રત.

સિદ્ધિ ભુદ્ધિ સાથ તમોને, નમું ગમનન રાય;
મગળ કાર્ય થવા સમરં છું ઇશ પડી તુજ પાય,
ફંદાગા સુંદાળા દેવા, થા તું મને સહાય.

જોડી ઉભયકર વીનવું.

અદ્ય મતિથી એક લેખ હુ લખવા ધરં છું હામ;
સિદ્ધિ ભુદ્ધિ આપ સદાયે પ્રથમ સ્તવું તુજ નામ. ૧
પદ્માસન વાળીને ખેડી, હંસવાહિની જેહ;
કુંદ પુષ્પની માળ ગળામાં, શોભે સારી દેહ.
કામલ કર તલમાં શોભે છે, વીણા રૂડી જેહ.

તે શારદને સમરં.

લલિત કુમારી વાગ્દેવી તું, વરપ્રદે વર દેઃ
 વીનવું છું તુજને ચારદ હે, અરજ અંતર લે. ૨
 ગુરૂ મંડળને વીનવું ખાતે, જેના પુન્ય પસાયે;
 અલ્પ જ્ઞાન પણ આપ્યું મુજમાં, પડું તેમને પાયે.
 વિરહ વ્યથાનો લેખ આજ, આ અલ્પ મતિથી લખાયે.

તે સહુ ગુરૂ પ્રતાપે.

ગુરૂ દેવ વાચા આપી જે, તે થકી કાંઈ લવું છું;
 દોષ માફ કરજો સજ્જનો હે, કવિતા કંઈક કહું છું.—૩
 શેઠતણા હુકમથી ચાકર, ગયે એક પરદેશ;
 ચાલ્યો એકલડી મૂકી, આ બાળા જોખન વેશ.
 પાપી પેટને કાજે તેણે, ધરી, દયા નહિ લેશ.

હા ! હતભાગી બાળા !

કમળ નાળ સમ કેમળ બાળા, બેઠી થઇ ઉદાસ;
 “ દાસપણું નિશ્ચયે ગુરૂં છે ” કહી મુકયો નિવાસ.—૪
 સધવાએ વિરાગી માફક રે'વા, ધાર્યું ત્યાય;
 પચરંગી પટકુળ ઉતારી, સળ્યાં શ્વેત સધળાંય.
 બાવ્ય અલંકારો જે જે તે, લાગ્યાં હા ! દુખદાઇ,
 ધાર્યું પતિવ્રત પ્રેમે.

અબળાએ આ સમયે સધળું, શોકરૂપ ધરિયુંજ;
 હા ! હતભાગી બાળા ! તારું મુખ નિસ્તેજ થયુંજ.—૫
 સુભગ ચિહ્ન ચાલ્યો ને ચુડલો, ધરિયાં છે તે બેય;
 પતિ વિયોગે પ્રોષિત પતિકા, ઉદાસ અતિશે રે'ય.
 ભાતભાતનાં ભોજન તજ્યાં, સાદું આરોગ્ય.

સહન થાય કેમ તુંથી.

હે અમળા તું કહે સખીને, ખોલી દિલ તારું;
અરે પતિ વિશ્વ વાચા તારી, ઉઘડે નહિ વાર.—૬
વાદળવાળી રાતે સચીયલ, જેવો ઝંખો હોય;
તેવું આ તુજ મુખડું આજે, પતિ વિનાનું રહોય,
મનહર ગાલ ભીંજ્યાં તારાં, નેનથી વરસે તોય.

વેણી છુટી પડી છે.

તેલ વિનાની તને ખુંચતી હશે, અરે બાળા;
શાંતિ જળથી ખુઝાવ તારા, દિલડાની જવાળા—૭
વરધારતુ ખેડી આ વારે, સ્યામ થયું આકાશ;
સ્યામ પયોધરી પાતળ પેટી, દોડે છે ચોપાસ.
ગડગડાટને થાય મરજના, ચપળા ચમકી રહી આકાશ.

રમરણુ થયું બાળાને.

હા ! એક દિન હું ચપળા તે, મુજનાથ મેઘની સાથે;
કલોલ કરતી નિત્ય રીઝવતી, મુજ નાથ ખાતે—૮
કદી મરજના થકી હું બીતી, રખે ધારીને એમ;
આથ બીડી છાતી સરસી આ, ચાંપી કરતા રે'મ.
લપાઇ જતી જલદી તેના એક પાર્શ્વમાં ક્ષેમ.

હાય મયું સુખ તે સહુ.

કિંતુ હવે ધરં કાં બીતિ, બાલ મેઘની જાને;
“ વિજળીનો ભો કદી ન હોયે પ્રાણુદિશુ મડાને.”—૯
ડૂલેં ડૂલેં કરતા આ હાફર-ભોર કરે છે સૌર;
પીયુ પીયુ પોકારત આજે, આતક અતિ ચોકાર.
મુજ પિયુને તે સંભારી આપે છે, કરી સૌર.

થને બપૈયા તારં.

અંગળ સધળે કંકે, તેં મુજ પ્રિય કર્યું આવાર;
હું પણ તારા જેવી દુખીયણ, હાથ બની લાચાર—૧૦
ગુલાબી કાયા મારી સૂઈ, પતિ ગયા પરદેશ;
વિરહાગ્નિથી મરં મુંઝાઈ, વ્યર્થજ જોમન વેશ.
મેઘ ધારથી શાંતિ ન મળે, ઓછું દુઃખ ન લેશ,
પતિવિણુ હું દુખીયણ.

વાદળ આવે નૈઋત્યેથી, સમાચાર શા લાવે;
પૂછું પ્રોતે તેને હુંતો, જો કંઈ તેહ જણાવે—૧૧
નહિ બોલે નહિ સાન કરે, એ જવાબ કાંઈ ન આપે;
હું દુરભાગી અજાણને તો, સર્વ આજ સંતાપે.
શું કહ્યો તું મેઘ માહરે, જરા ન મુજ દુઃખ કાપે,
જાજ અહીંથી જતો રે’.

વિયોગ ભરો કાષ્ટવત્. આ દેહ ફાલોને ખાય;
નાથ વિના નિરભાગી મુજની, કોણુ કરે રક્ષાય—૧૨
આવણુ આપ્યો ભાદરવો આ, આવ્યાં નદીએ પૂર,
“એક આંખમાં આવણુ, ખીજે ભાદરવો ભરપૂર,”
પલાજ મારો એક ન ચાલે દૈવ થયો અતિ દુર;
પતિવિણુ પત્નીને.

સુખ નથી કંઈ લેશ માત્ર, તે શાણી બેનો સમજે;
“મુજ સમું દુઃખ વિજોગ કેરં તમને કહી ના નહજો—૧૩
રસાળ ક્ષેત્રો મેઘ છુંદને, અતિ પ્રેમથી માગે;
વિષેખીઓને દિશમાં અતિશે, અગ્નિ આજ તો લાગે;
કંઈક છાપરાં ઉડે વાયુથી, નમણાં વૃક્ષો લાગે.

ભોર કળા કરી નાચે.

હું નાચું ક્યાં ? કોની પાસે ? ક્યારે પતિ સુખ જાણું;
હાય ! હાલ આ ખીલેલ જોખન વ્યર્થ વ્યર્થ જાણું—૧૪
મહાર રાજો ગમે ન મુજને, હું ખેસું સુનકાર,
ભૂમિ તૃપ્તો થઈ તથાપિ, હું નહીં તૃપ્ત લગાર.
વિયોગ એલી મટે નહીં હા ! બની અતિ લાચાર.
નેવે પાણી ન માથે.

તેમ મુજ અશ્રુનું થાયે, નાથ શીઘ્ર પધારો;
આપ વિના આ દાસી કેરો એક નથી આરો—૧૫
દશરાના દિ ગમે ન મુજને વ્યર્થ જીવન મારું છે;
શરદ પુનમનો ચંદ્ર અતિશે, હવે મને દુઃખ દે છે.
શીતલ ચાંદો આજ અગ્નિસમ મને અતિ પીડે છે
પાળી પેટમાં મારું.

પતિ હાજરીમાં જે ચીજો, મુજને સુખ દેતી'તી;
તેજ ચીજ તે વિષ્ણુ આજે હા ! મુજને અતિ કનડતી—૧૬
ધીમે સાગર પડ્યો ભેટી આ, તેને નહીં રૂપ નારી;
પણ આ નારીનો સ્વામી ક્યાં, દુર પડ્યો છે ભારી.
કેમ ભેટું જઈ ત્યાં હું તેને, ભોગવું આ લાચારી.
દુર્દૈવ મારું છે.

દીવાળીના કિવસો મુજને ક્યમ પતિ વિષ્ણુ સુખ આપે !
તાવ ભરાયો છે આ અંગે, તપું વિયોગી તાપે—૧૭
શિખરિણી.

કનિષ્ઠાથી વીંટી, નીકળો પડતી તેહ નિરખી;
સુઠાયેલા અંગે, નજર કરીને નાર રહતી;

પોળી લુખી વેણી, વિરહ દુઃખથી જાય ગળતી;
 ભમે ગાંડી જેરી, ઉભય નયને અશ્રુ ભરતી—૧૮
 ઉતારી શું માયા શ્વસુર સુત ક્યાંયે જઈ વસ્યા;
 ભરાયા શું કોધે, નિર્દય યથા સાસુ સુત શા ?
 પીવું ખાવું રે'વું, ભૂષણ પટ આ કાંઈ ન ગમે;
 “વિલાયાં વેણીનાં, સ્મિતમય સપ્તપો આ સમે” —૧૯
 અત્રંકારો લાગે, શરીરપર અગાર સરખાં;
 લતા વેણી કુંજે, પતિવિણ નહિ કાંઈ ગમતાં.
 કરે અગ્નિ વૃષ્ટિ હિમકર, હવે હું કયમ જીવું;
 વિયોગે મુંઝાણી, સખી મુજ દુઃખો હું ક્યાં લવું—૨૦
 પ પંડિતજી અત્યંત સમાજમાં.

પંડિતજીને ગીરનાર આવ્યા પંડી ખજાર પડી કે તેના ગુરુ
 સુવ્રક્ષણનાથ વામન સ્થળીમાં ઝિરાજે છે અને કુમારિકા કૃષ્ણા પણ
 એજ ગામમાં ઉપદેશ કરે છે. આ ખજાર મળતાં કુટુંબને ગીરના-
 રની ધર્મશાળામાં મૂકી તેઓ વામનસ્થળી ગયા. ગુરુદેવના દર્શન
 કરવા જતા માર્ગમાં એક નયશાળા આવી તેમાં નીચે પ્રમાણે પદ
 ગવાતું હતું.

‘આ નયશાળા હમારી, અમારી અમારી અમારી, આ નયશાળા. ટેક.
 ભણ્યાં ગણ્યાં આન દે રહીશું, નહિ દેશું પિસારી. અમારી.
 ગુરુ શિક્ષક પ્રતિ નિત્ય રહે ઉર, પૂજ્ય ભાવના ભારી. અમારી.
 જ્ઞાનામૃતનું પાન કરાવ્યું, વિષ અજ્ઞાન ઉતારી. અમારી.
 જ્ઞાન દાનદાતા સુખી રહેજો, જીવે અમ ઉપકારી. અમારી.
 સાચું કરી સંપે સહુ રહીશું, ભાતુભાવ વધારી. અમારી.
 માતૃપિતા સમ સવળી લીધી, સાર સંભાળ શું સારી. અમારી.

યશ વિસ્તરીને ધર્મ ધરીને, સુગુણ સુવિદ્યા વધારી. અમારી.
પરમાર્થે પ્રીતિ નીતિ રીતિ ધારી, સ્વમાન શાંતિ વધારી. અમારી.
ફરજ બળવી સુનીતિ સળવી, વિજય વિજય લલકારી-દીપવશું. અમારી.

પંડિતજી આ પદ સાંભળી આનંદ પામ્યા. દૂર દૃષ્ટિ પડતાં
વાંચ્યું કે અનાથ રક્ષા પરમોહિ ધર્મઃ અને તેથી જાણ્યું કે,
આ અનાથ બાળકોની શાળા છે. આવી કેળવણી લેનારા અનાથો
કેવા સારા થશે, એ વિચાર કરતા કરતાં પંડિતજી સુલક્ષણનાથને
મુકામે પહોંચ્યા. દર્શન કરી તબીયત પૂછી સાઈંગ દંડવત્ પ્રણામ
કરી સુલક્ષણનાથનો ચાલતા ઉપદેશ તેમણે સાંભળ્યો. ઉપદેશ પુરો
થતાં નાથે પંડિતજીને કેટલાક તંદુરસ્તીના અને વિશેષ અભ્યાસ સ-
બંધે પ્રશ્નો પૂછ્યા. વાર્તાલાપ વિનોદ કરી પંડિતજી ત્યાંથી ઉઠ્યા.

કૃષ્ણા ક્યાં ઉતરી છે તેની તજવીજ કરતાં જણાયું કે તે તો
ઢેડવાડામાં ઉતરી છે. હજી નાતનું તોફાન તો તાજુંજ હતું. ઢેડવા-
ડામાં પંડિતજીથી કેમ જવાય ? તેમ ઢેડવાડામાંથી કૃષ્ણાને મળવા
પણ કેમ બોલાવાય ? પંડિતજી વિચારમાં પડ્યા. તેમને સાંભળ્યું કે,

શુનિ ચૈવ શ્વપાકે ચ પંડિતાઃ સમદર્શીનઃ

પરમેશ્વરની આ પ્રજા, સધળો છે સંસાર;

એક કુટુંબી આપણે, એક પિતા પરિવાર.

કાળા ગોરા કાંઈ છે, ધનહીણા ધનવાન;

કહો ન હલકો કાંઈને, સધળા એક સમાન. ક. દ. ડા.

આવાં વાક્યો પંડિતજીને કંઈસ્થ હતા. તે સંભારી તેમણે
ઢેડવાડામાં જવાનો નિશ્ચય કર્યો. વળી સાંભળ્યું કે ચંદ્રપિ શુદ્ધ
લોક વિરુદ્ધ, ના કરણીય ના ચરણીય. કંઈક નિશ્ચય ડાગ્યો પણ
અંતે કૃષ્ણાને મળવા અને તક મળે તો સુલક્ષણનાથ ગુરૂજી પાસે

તેને લાવી પાવન કરી નવી દીક્ષા અપાવવા લાલચ થઈ આવી. પણ પંડિતજી જાણતા નહોતા કે કૃષ્ણા એ તો પાકાં પ્રદોષાળાં જેવી હતી એ કંઈ કાચી નહોતી કે પંડિતજી કહેને બીજી દીક્ષા લે, પંડિતજી જેવા કેટલાકને તો તે પીછ જાય તેવી હતી.

પંડિતજી કૃષ્ણાને ઉતારે ગયા. કૃષ્ણાએ દૂરથી પંડિતજીને જોયા કે બહુ રાજ થઈને ખડકી સુધી સામે લેવા ગઈ. પંડિતજી સાથે સેકહેંડ કરી કુશળ સમાચાર પૂછ્યા. પછી અંત્યજ્ઞેની જે ભજન મંડળી મળી હતી તેમાં આગ્રાદથી પંડિતજીને કૃષ્ણાએ પ્રમુખસ્થાને બેસાડીને કૃષ્ણાએ અંત્યજ્ઞેને ધર્મ સબંધી અસરકારક ઉપદેશ આપ્યો. તેની બોલવાની છટા અને અભિનયે અંત્યજ્ઞેને તો ડીક, પણ પંડિતજીને એ પાણી પાણી કરી નાખ્યા બાબલુ પુરું થતા કૃષ્ણાએ પંડિતજીને પોતાના ઉપદેશની તરફેણમાં બે બોલ બોલવા વિનંતિ કરી.

છટાથી અંજાઈ ગયેલા પંડિતજીએ કૃષ્ણાના શાંત ઉપદેશની પુષ્ટિમાં કેટલોક વિનય બતાવવા કહ્યું તેથી અંત્યજ્ઞેને અસર થઈ કે એક બ્રાહ્મણ પંડિત પણ કૃષ્ણાના ઉપદેશને ટેકા આપે છે તેથી આપણે કૃષ્ણાએ બતાવેલે માર્ગે જવું એ યોગ્ય છે.

કૃષ્ણાએ ઉભા થઈ અહોરુપં અહોધ્વનિ. ની પેઠે પંડિતજીના પુષ્કળ વખાણ કર્યાં અને પોતાની હમેશની રીત મુજબ ભારે ઉપકાર માન્યો. વળી ફરીથી બીજે દિવસે પતારવા આમંત્રણ કર્યું. એ આમંત્રણ સ્વીકારવામાં વાંધો ન આવે એવી અસર ઉપજાવવા કૃષ્ણાએ નીચેનાં બે ભજન મધુર કંઠથી અને હાથમાં સારંગી લઈ અભિનય સહિત લલકાર્યાં.

ગિરિ તળાટી ને કુંડ દામોદર, ત્યાં મહેતાજી નાહવા જાય;
 ઢેડ વરણમાં દ્રઢ હરિમક્તિ, તે પ્રેમ ધરીને લાગ્યા પાય. ગિરિ
 કર જોડીને પ્રાર્થના કોધી, વિનતિ તણાં બહુ વધા વચન;
 સંતપુરૂષ અમ અરજ એટલી, અમારે આંગણે કરો કીરતન. ગિરિ
 પ્રેમ પદારથ અમો પામીએ, વામીએ જન્મમરણ જંગમ;
 કર જોડતામાં કરણા ઉપજી, મહેતાજી વધજીવ પરમધ્યાજ. ગિરિ
 પક્ષાપક્ષી ત્યાં નહિ પરમેશ્વર, સમ દ્રષ્ટિને સર્વ સમાન;
 મહિમુત્ત તુળસી વૃક્ષ લી પજો, એવું વધજીવે આપ્યું વાગ્યદાન. ગિરિ
 મહેતાજી નિશાએ આગ્યા, લાગ્યા પ્રસાદને કર્યો આમ્રજીવ;
 ભોર થયા લગી જાજન કીધું, સંતોષ પામ્યા સડે વધજીવ ગિરિ
 ઘેર પધાર્યા હરી જશ્ન ગાતા, વાતા નાજ ને શંખ મૃદંગ;
 હસી હસી નાગર તાળીઓ લે છે, આ શા રે આત્મજીના ઢંગ. ગિરિ
 મૌન ગૃહીને મહેતાજી ચાલ્યા, અધવધરાને શો ઉત્તર દેઉં;
 જાગ્યા લોક નરનારી પૂરે, મહેતાજી તમે એવા શુ ? ગિરિ
 નાત ન જાણો ને જાત ન જાણો, ન જાણો કાંઈ વિવેક વિચાર;
 કર જોડીને કહે નરશયો, વધજીવતણો મને છે આધાર. ગિરિ

એવા રે અમો એવા રે એવા, તમે કહો છો વળી તેવા રે;
 ભક્તિ કરતાં જો બ્રહ્મ કહેશે તો, કરશું દામોદરની સેવારે, એવારે.
 જેનું મન જે સાથે બંધાણું, પહેલું હવું ધર રાતું રે;
 હવે થયું છે હરિરસ માતું, ઘેર ઘેર હીંડે છે ગાતું રે. એવારે.
 સધળા સાથમાં હું એક જુડો, જુડાથી વળી જુડો રે;
 તમારે મન માને તે કહેજો, નેહ લાગ્યો છે મને ઉડારે એવારે.

કરમ ધરમની વાત છે જેટલી, તે મુજને નવ લાગે રે;
 સધળા પદારથ જે થકી પામે, મારા પ્રભુની તોલે નાવે રે. એવારે.
 હળવાં કરમનો હું નરસધયો, મુજને તો વદળુવ વહાલા રે;
 હરિજનથી જે અંતર ગણુશે, તેના ફાકટ ફેરા ઠાલા રે. એવારે.
 ૬ નિરાધાર બાળકી.

પંડિતજીને અને કુમારિકા કૃષ્ણાને શી વાત થઇ તે હજી આ-
 પણે જાણી નથી પણ કુમારિકા કૃષ્ણા કોણ હતી તેનો કાંઈક વિશેષ
 ખ્યાલ આવવા માટે નીચેની કવિતા વાંચવાની છે. તેના જીવન નિ-
 વાંહ માટે કોણે ગોઠવણ કરી અને કોણે ગોઠવણ ન કરી તે બધું
 નીચેની કવિતાપરથી કેટલેક દરજ્જે વાંચકવંદના ધ્યાનમાં આવશે.

દહેરાં કે દેવળોની સંખ્યા દેશમાં વધારવાથી કે જે ધર્મીયાર્થે
 દુકાળના કે સંકટના વખતમાં પોતાને માનનારા સેવકોના કલ્યાણ
 માટે કશું ખરચના નથી, પણ લાડી, વાડીને ગાડીમાં મોજ મારે
 છે તેને કાંઈ ભેટ ધરવાથી આ જમાનામાં લાભ નથી એ સમજવા
 માટે, જમાના પ્રમાણે કેવાં કેવાં આશ્રમે બંધાવવાની જરૂર છે,
 ધર્મ એટલે શું ? દાન એટલે શું ? વગેરે જામનનો પરમાર્થ લોકો
 અને ધર્મગુરુઓ સમજે તો ધર્મને, કામને ને દેશને કેટલો બધો
 લાભ થાય એ સમજવા નીચેની કવિતા આપી છે.

તોટક વૃત્ત.

“ ગિરનાર તણે પડી એક શિવા, કરણા બરી ગાતી અશોક લીલા;
 સ્થુળ એહ છતાં રસરેણુ પુરે, ભરતી કંઈ એતન ભારી ઉરે. ૧
 ઇતિહાસ અશોક તણે જાણુવે, ગત કાળ સમૂહનું કાગ્ય કવે:
 ગત કાળ ઉરે કંઈ તર્ક પુરે, સ્મરણે હિંદ સાત્વિકતા ઉમરે ” ૨
 મનથી કંઈ એહ શીવા ઉચરી, બહુ લોક ચડે ગીરનાર ગિરી

નિજ દેવ તણાં કરી દર્શનને, ખર્ચે તનને અતિશૈ ધનને. ૩
 મનને પણ કોઇ નહિ ખર્ચે, ખર્ચે પુણ્ય કયું ? નહિ તે ચરચે,
 કરી ઉજવણાંજ સમોસરણાં, ધરી ભેટજ અનકુટો ન મણા. ૪
 વળી દેવળ બાધીજ દેવ તણાં, હૃદયે કંઈ રાજી થતા બમણા;
 બહુ તીર્થ કરે ધન તે ન ધરે; ઉત્તિ કરવા નિજ ધર્મી કરે. ૫
 કદી ધર્મી દીન દુઃખો ન જુએ, નહિ આશ્રય દે, નિજ પંથી ખુએ;
 જન નિજની જાય ધરી વસતી, કદી એ ન વિચાર કરે મનથી. ૬
 નિજ બ્રાત સમા ભૂખને ભડકે, જનનો નિર ઉઘમી થઇ ભટકે;
 તદપી ધની નાંહી વિચાર કરે, કરવા તીરથો કદી ના નિસરો. ૭
 શું કહો પછી દેવળથીજ સચું ? શું કહો પછી ભેટ ધર્મેથી વળ્યું ?
 મનુષ્યોની દયા ન ધરો શું ફળે ? શું કૃતાય થયા જન્મતીર્થ સ્થળે ? ૮
 કરી દર્શનને પછી ધૈર જતાં, થયુ સાર્થક શું મન ના ધરતા;
 પ્રિય માનવની ન દયા વિસરો, જડ હું કહું છું જન ઉર ધરો. ૯
 શુભ જીવ દયા ઉપદેશી રહી, પણ દોળ સુણે મુજનુંજ અહીં,
 જડ હું શું વિશેષ તનેજ કહું, મન, બાળરીતે કથશેજ સહુ" ૧૦

ઉપજાતિ

મને પ્રવાસી જનને કહ્યું જે, ધર્મ હૃદે તે દુઃખથી બધું મે;
 અનાથનો વાંક નથી લગાર, જુલુક્ષિતો કિં ન કરોતિ પાપ. ૧૧
 દુઃખ જે છપતીઓ પડ્યો છે, લીધેલ ભેટો ગુર વાવરે છે ?
 નહિ કદી સેવક કાજ પછ, ગુર નથી વાવરતાજ, હાપ. ૧૨

દોહરો.

ગયો બાળકી પાસ હું, પડી હતી તે દુર;
 પહોંચ્યો પાસે ભેઠ મેં, હતી, દુઃખે ભરપુર. ૧૩
 ઉચ્ચું, બાળા, બેનડી, બેડી માને બોલ;
 શા માટે પડી છું અહીં, તારું હૃદય બોલ. ૧૪

તોટક.

હજીં જાત હું જાત તમારી ખરી, પણ માત પીતાજ ગયા છે મરી;
 નથી જાણતી કોણ સર્ગા મુજનાં, નથી દર્શન ધ્યાન ગુરૂ તણા. ૧૫
 જીવ રક્ષક ધર્મી તણાં મુખડાં, નિરખ્યા પણ ના ધરીયાં દુઃખડાં;
 મનુષ્યો તણું રક્ષણુ તો કરવા, ક્યમ બોધ ન દે ગુરૂ ગરવા. ૧૬
 ન અનાથ તણા કંઈ આશ્રમની, દીસતી ક્યમ ના કંઈ ગોઠવણી;
 ગુરૂ બોધ કરે ન સમો વરતી, દીધી હુદ્ર વધારી ઉપાધિ અતિ. ૧૭
 નહિ આશ્રમની કંઈ ગોઠવણી, નહિ આપવી કોઈને કેળવણી;
 ન સમા પરમાણુ કરે કંઈ હા। ગુરૂને ધતી દોષી બંને બમણા. ૧૮
 ધનકોટી અને કંઈ લક્ષ બર્ચાં, સઘળા શુભ સેવકના ધરિયા;
 પ્રભુ સેવક કાજ પછ પણ ના વવરામ, યશે દીનતી શું દશા ? ૧૯
 સત ધર્મજ શું નથી રે સમજ્યા, શું દયા ખરી તે વીસરીજ ગયા;
 કહી રોષ પડી અટુલી અબળા, નહિ શબ્દ લખી શકતો સઘળા. ૨૦
 દષ ભાતું દષ જળ શાંત કીધી, દષ ખીરજ બાળકી સાથ લીધી;
 કરવા શુભ તીરથ શેઠ તહીં ઉતયાં, જઈ ત્યાં કંઈ વાત કહી. ૨૧
 ભડ ભકત ભક્ષા દુઃખી બાળકી આ, નથી માતપિતા અટુલી અબળા;
 નિજ ધર્મ અને નિજ જાતિ તણી, પ્રિય બાળકી આજ અનાથ બની. ૨૨
 કરી રક્ષણુ પુણ્યની પ્રાપ્તિ કરો, ભડ ભકતનું નામજ સાર્થક તો;
 ભડ ભકત વઘા ન કહે મુજને, જન દુર્ગળ તો બહુએ રખડે. ૨૩
 હાહારા.

પાપ કરેલજ પરભને, તેથી તે દુઃખી થાય

તેને મદદ કર્યાં થકી, પુણ્ય કદી નવ થાય.

૨૪

દેવળ બાધો તો હજીં સારી તમને રહાય;

પણ પાપી પેલે ભવે, તેને દૈશ ન કાંઈ.

૨૫

જામ કમાવા ક્યાં કહો, કહેતાં કહે ધન રાય,

જામ પડ્યું આખું બધું, માગી દુકડા ખાય.

૨૬

તોટક.

ગઈ આશ્રમ અન્ય વિષે અજાણા, સુખી થઈ મળી કેળવણી ઉમદા;
મળવા જઈ મેં સઘળું નીરખ્યું, દુરથી દીડી કે ઉર આ હરખ્યું ૨૭
દુરથી મુજને નીરખી હરખી, ધસતી ઊમરા મહીં આવી ઉભી;
મળી આદરથી વદી ગેણ રૂઝાં, શું મનોહર મંજુલ પ્રેમ ભર્યાં ! ૨૮
શુભ ધર્મ અને નીતિ શિક્ષણની, મધુરી મુખ વાત વિદ્યાની વદી;
શુભ રાગી વિદુષી વળી નરતી, સરલા સુગણા સુધડા ગરતી. ૨૯
પ્રિય કૃષ્ણ કુમારી તને નીરખો, પ્રીતિ પાત્ર પ્રતીણ બની નીરખી;
ગતજન્મ તણા રૂણ બંધનથી, તુજની સ્થિતિ આવી નીહાળું નકી. ૩૦
વયમાં બેઠું વર્ષ વીત્યાં તુજને, પણ બાળ કુંવારી દીસે મુજને;
વિનયે વધી જ્ઞાન વિષે વધી તું, મુખી જ્યેષ્ઠ દીસે સહુમાં સુખી તું. ૩૧
પ્રિય બ્રાત્ર સુખી છું બધીજ રીતે, અરખ્યું મુજ જીવન વિશ્વ હિતે;
ઉપકાર કદી મુજ રક્ષકનો, ભૂતું ના જરીએ જીવતા સુધી તો. ૩૨
સ્મરણે ચડતું સહુ પાછળતું, ધનરાયે ન સાય કરી ન ભૂતું;
કર્તવ્ય પરાયણ ધર્મ ગ્રહો, કર્તવ્ય વિમુખજ પંથ તજ્યો. ૩૩
કરી બોધ હું રક્ષક ધર્મ તણો, બદલો ઉપકાર તણો એ ગણો;
શીખવો શુભ આપ સમાજ મહીં, વદી એ જરી લોચન આંસુ સહી. ૩૪
મળ્યું રક્ષણ આપ સમાજ મહીં નહિ, તેથીજ બ્રાત્ર હું આવી અહીં;
શીખવો શુભ ધર્મ સમાજ વિષે, જણવો વળી હાતી થઈ જે દિસે. ૩૫

દોહરા.

કહ્યું વિશેષે જે મને, કહેતાં અશ્રુ ભરાય;

ધર્મ ગુર ઉપદેશની, હવે ફેરવો ધાય.

૩૬

ખરું પુણ્ય ને ખરી દયા, ખરો ધર્મ તે શુંય;
 ખરી ભેટ પ્રભુને કષ્ટ ગમશે કહ્યું બધુંય. ૩૭
 તીરથ જાત્રા દેવળે, જેને ધન ખરચાય;
 સમાજ ઉન્નતિ કાજ જો, તે સઘળું વવરાય ? ૩૮
 તો તો આ સમયે બાણું, સુકૃત કરી શકાય;
 વિના આશ્રયે હાનિ જે, થાયે તે નવ થાય. ૩૯
 સમજો સમજી આ કથા, સમજો સાચો ધર્મ;
 ખરચો ધન શુભ માર્ગમાં, એજ ધર્મનો મમ. ૪૦
 આ કાળે જેનો જરૂર, તેમાં ધન વવરાય;
 ખોટાં ખરચો ના કરો, એજ અહીં કહેવાય. ૪૧
 તીરથ યાત્રા દેવળે, અતિશે ધન ખરચાય;
 દીન દુઃખી સુખીયા થવા. વાવરજો ધન ભાષ ! ૪૨

૭ સેવા ધર્મ.

કૃષ્ણ અને પોતાના વચ્ચે ચાલલા ને કેટલાક ખીજા પત્રે
 કૃષ્ણકુમારે નવરાશના વખતમાં વાંચવા માંડયા.
 સુસમાતા,—

આપનો પત્ર મળ્યો વાંચી અત્યાનંદ થયો છે.

પરતંત્રતાને કેટલાક નબળાઈ ગણે છે તે તેમની અપેક્ષાએ સચ્ચ હશે, પણ મને તો તે ધર્મ સમજાય છે અને આપનો પત્ર પણ તેમાં કશો વાંધો દર્શાવતો નથી.

ખાંધવ ! સીઓનો ધર્મ છે કે કુટુંબને દરેક રીતે સુખી રાખવું. તેના સુખાર્થે આત્મભોગ આપવાની જરૂર પડે તો પણ તેમ કરવા પાછી પાની કરવી નહિ; તેનું નામ કર્તાવ્ય પરાયણતા ને ત્યારેજ ફરજ અદા કરી કહેવાય. સ્વતંત્રતામાં સુખ છે કે પરતંત્રતામાં સુખ છે તે કાંઈ દરેક બક્ષિતને માટે ચોક્કસ કહી શકાતું નથી. વળી કયા

સુખાર્થે સ્વતંત્રતા મેળવવાની જરૂર છે ? કયા આનંદની ખાતર તેમ કરવાની આવશ્યકતા છે ? કયા અભિલાષો પૂર્ણ કરી સંતોષ મેળવવા તેમ કરે ? એવું એક પણ કારણ નથી કે જેને અંગે સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવાની જરૂર પડે.

દુનિયામાં આ અવતાર ધારણ કર્યો છે તે સ્વતંત્રતા માટે નહિ પણ પરતંત્રતા માટેજ છે. કદાચ આપ કહેશો કે આત્માની ઉન્નતિ માટે કે તેવા શ્રેય માટે તેમ કરવાની જરૂર છે. તો મારો જવાબ એટલોજ છે કે જે ભવિષ્યમાં શ્રેય થવાનું હશે તો સ્વતંત્રતામાં કે પરતંત્રતામાં શ્રેયનાં સાધન એની મેળે મળી આવશે—કુદરત એની મેળે સાનુકૂળ થશે. કુદરતના કાનુનોની વચ્ચે કોઇથી આવી શકાતું નથી ધણી દૃષ્ટાંતો એમ કહે છે કે દુઃખ એ સુખને, માટે હોય છે. તેમજ કદાચ મારે માટે પણ બને.

વળી પ્રભુ કોઇને દુઃખી કરવા માગતો નથી. એ મહાન્ પિતા પોતાના બાળકોને દુઃખી કરેજ નહિ. તે તો સૌના ભલામાંજ રાજ છે માટે એમના ઉપર સંપૂર્ણ ભરોસો રાખું છું. કુદરત જે રસ્તો ખતાવે તે રસ્તે ચાલવું એજ ઉત્તમ ને શ્રેયસ્કર છે.

વળી બંધુ ! ફક્ત પોતાની જાતને માત્ર સ્વતંત્રપણે વિચરવા, દુનિયાની અંદર પોતાનું એક પણ ખરું સુખ પ્રાપ્ત થવાની આશા નહિ હોવા છતાં સ્વજાતે સુખમાં રહેનારની સાથે કલહ કંકાસ કરીને સર્વની શાંતિનો ભંગ કરવો તેને હું અંતઃકરણ પૂર્વક વિકારું છું. તો પછી હું પોતેજ તેમ કરું એવો સ્વપ્ને પણ કોઇને ખ્યાલ આવશે નહિ. મારા સુખશાંતિનો ભંગ થવાથી, બીજાનાં સુખશાંતિનો ભોગ લેવાની મને જરાપણ ઇચ્છા નથી. પ્રભુ સર્વને સુખી રાખે.

પત્ર બીજો.

સરસ્વતી સ્વરૂપ વડીલ જુદેન,—

પ્રણામ સાથે લખવાનું કે હું ખુશીમાં છું ને મારી તબીબત

બહુ સારી રહે છે. તમે હાથમાં શાસ્ત્રાભ્યાસ કરો છો તો પ્રેયો અને ઐયો વસ્તુ વિષે દુઃકામાં કંઈક લખી મોકલશો. આપને ખુશીમાં આહુંહું.....લિ. તમારો નાનોભાઇ.

ચિ. પ્રિયભાઇ,—

તમારો મમતાળુ પત્ર મળ્યો. વાંચી અત્યાનંદ પ્રાપ્ત થયો છે. વળી તેજ પ્રમાણે અભ્યાસમાંથી અવકાશ મળ્યે શરીર સુખકારીના પત્ર દારવાર લખતા રહેશો.

લૌકિક સુખમાં જીવન ગાળવાના પદાર્થો અને સાધન તે પ્રેયો વસ્તુ. પ્રેયો વસ્તુ મેળવવાની અભિલાષા રાખી તેને મારે જે મનુષ્યો આયુષ્યપર્યંત પ્રયત્ન કરે છે અને એ પ્રયત્નમાંજ જેનું જીવન પૂર્ણ થાય છે એવા મનુષ્યની જિજિવિષા વાસનાજન્ય કહેવાય છે.

જે મનુષ્યદેહધારી મહાત્માઓ મનુષ્યાવતારને સરળ કરવા ઇચ્છે છે તેઓ જે વસ્તુમાં સફળતા દેખે છે તે વસ્તુ ઉપર કહેલી પ્રેયો વસ્તુથી જુદા પ્રકારની છે અને તેને ઐયો વસ્તુ કહે છે. પોતાના જીવનને આ ઐયો વસ્તુના સાધનરૂપ ગણી તેઓ જીવવા ઇચ્છે છે અને જીવવાનો પ્રયત્ન કરે છે પણ પ્રેયો વસ્તુ મેળવવાના ફાંફા મારતા નથી. એમના પ્રયત્નો એમના જીવનને તપોમય કરી નાંખે છે અને એ તપમાંજ પોતાના જીવનની કર્તવ્યતાની પૂર્ણતા માને છે.

જેમ જિજિવિષા—જીવવાની ઇચ્છા એ જાતની છે તેમ મુર્ખતા-મરવાની ઇચ્છા પણ એ જાતની છે. એક લૌકિક ને બીજી ધર્મ બોધિત. લૌકિક જીવનની ઇચ્છાવાળો જેમ પ્રેયને શોધવામાં આયુષ્ય ગાળે છે તેમ લૌકિક મુર્ખતાવાળો મનુષ્ય અપ્રિય વસ્તુના દુઃખથી દબાઇને તેને દૂર કરવાનો માર્ગ આયુષ્યનો અંત આણવામાં શોધે છે.

પત્ર ૪ થો. નુતન વર્ષાભિનન્દનમ્

શ્રિયં સુત્વં સ્વાસ્થ્ય મથોસુબુદ્ધિમ્ લાભં સ્વકાર્યે વિજયં વિભૂતિમ્
નવં નવં સંગમયત્પ્રસંગમ્ હર્ષં પ્રકર્ષં વિતનોતુ વર્ષમ્

શ્રીમાન્ ચક્રવર્તી ભૂપેન્દ્રવીર વિક્રમાદિત્યનો જ્યન્તિરૂપ આજના
અપૂર્વ માંગલિક દિવસથી શરૂ થતું નવીન વર્ષ આપને, આપના
કુટુંબને તથા આપ જન સમૂહને વિજયો નીવડી ઋષિ, સિદ્ધિ,
આરોગ્ય, આયુષ્ય અને સન્માતિ અર્પે એવી જગન્નિયંતા પ્રત્યે મારી
શુદ્ધ હૃદયની નમ્રપ્રાર્થના નીચેના અભિલાષ સંગ્રીત છે તે પૂર્ણ થાઓ.

અભિલાષ (તોટક)

કર્તવ્યપરાયણુ જીવન હો, પ્રભુ ધ્યાન અખંડિત લાગી રહો.

પ્રિયશ્લાસન નાયક રહાય કરો, પ્રભુ જીવન આ મુજ તુંથી ભરો—૧

મુજ આત્મ વિષે ઉચ્ચવૃત્તિ પુરો, બળ બુદ્ધિ શુણો ગણુ ઉર ભરો;

મનવાણી અને કર્તવ્ય વિષે, તુજ જીવન પ્રેરક નિત્ય બનો—૨

નિત્ય એક રહો રૂપ અંકિત તું, શુદ્ધ ઉન્નત આત્મરૂપેજ બનું;

મનભાવ રહ્યો પ્રભુ પૂર્ણ કરો, સુમહોજ્જ્વલ હૃદેર સદાય વહો—૩

મુજદષ્ટિ સદા કર્તવ્ય વિષે, તુજ જીવન પંથ વિષે વિરમે;

વળી જોઈ રહરૂપ તું જીવનનું, સુચરિત્ર સુચાન અધ્યાત્મી ભરું—૪

તુજ કૃત્યતણી પ્રતિમા હૃદયે, શુદ્ધભાવ ધરી પ્રભુ નિત્ય વહો;

અભિલાષ વિભુવીર પૂર્ણ કરો, પ્રભુ અંતર આ તુજ જ્યોતિ ભરો—૫

વાચનાર ! કૃષ્ણકુમારે અને કૃષ્ણાએ જન સેવામાં—પ્રભુ સેવામાં

આયુષ્ય પૂર્ણ કર્યું. આ બધી વાર્તાપર તું વિચાર કરી સુમનશુચ્છ

ગુંથજો ને હંસની પેઠે સાર મહણુ કરજો. જુદી જુદી પ્રકૃતિવાળા

પોતાને માફક આવે એવાં બોલે આમાંથી વીણી લે એ હેતુ આ

પ્રકરણ લખવાનો હતો. શુભં મૂયાત્

પ્રકરણ ૨ જી.

મિત્ર મેલાપ.

હુલાસમાં રચવા મહારી મનન શકિત મહાલતી,
 અવકાશ ના મળતો રમીલો લેખ લખવા ભારતી;
 પણ સતી સ્તિગધા નામ સુણી હૃદય ઝુલે પ્રેમમાં,
 માટે સમરપું શારદા આ પૂર્ણ કરજે ક્ષેમમાં.

Love is God.

પ્રતિદિન પ્રણમું પ્રેમે સુખકર, હર્ષિત હૃદય પ્રવાસે.	પ્રતિ.
શાંતિ તણી જ્યાં નિશ્ચિન વૃદ્ધિ શ્રી વિભુ વીર પ્રકાશે	પ્રતિ.
ક્ષમા ચહે આ આનુર દિલડું, આત્મપિતૃ તમ પાસે.	પ્રતિ.
મુક્ત બને જગ દુષ્ટ કૃતિથી, એ ધમધું હું ઉદ્ધાસે.	પ્રતિ.

સૂર્યનારાયણ ઉદય અસ્તમાં પણ સમ ભાવ રાખવાનું સૂચન કરતા કરતા પ્રાતઃકાળના જેવોજ માણિક્યની માળા સરખો લાલ રંગ દાખવતા અસ્તાચળ પર જતા હતા. સાયંકાળનો સમય શરૂ થતો હતો. આ સંસાર સંધ્યાના વાન જેવો ક્ષણભંગુર છે એવું બતાવવાને આકાશમાં સંધ્યા પ્રકલ્પનાને પ્રાપ્ત થઈ થોડીવારમાં પોતાના નવનવા રંગો સમેટી લેતી હતી. અણે પોતાના સર્વ સૌંદર્યનો અસ્ત કરવા માંડ્યો હતો જાણે કે પોતાના મહારથીનો વિયોગ તેને દુઃખકર થઈ પડ્યો ન હોય ! નવા નવા તારાઓ ખદોત-પતંગીઆની પેઠે પ્રકાશવા લાગ્યા હતા. જ્યારે એક સમર્થ સત્તાધીશનો અમલ જતો રહે છે ત્યારે હંમેશાં જેમ અણતરી ન-

મરના મનુષ્યો જોર પર આવે છે તેમ આ ચક્રમક થતા તારાઓ પોતાનો ચક્રચક્રાટ પુર જોરમાં પ્રગટ કરતા હતા.

પક્ષીઓ કિલકિલાટ કરતા-જાણે સંખ્યા સમયે પ્રભુના પ્રેમ ભજન ગાતાં હોય તેમ આનંદમાં ને આનંદમાં ઝાડોના પાંદડાં ને પ્રતિ શાખામાં કે માળામાં આરામ લેવાની તૈયારી કરતા હતા.

જંગલમાના વિકરાળ અને વિનમ્ર પશુઓ પોતપોતાના નિવાસમાં આરામ લેવા જતા હતા ને કોઇ કોઇ ભૂખ્યા ઘોર હિંસક જનાવરો પોતાની બોડ કે ગુફામાંથી બહાર નીકળતા હતા.

જન સમૂહ દેવ દર્શનથી પરવારી, વાળુ કરી ધીમે ધીમે બિ-જાના તરફ શયનગ્રહમાં જવાની વૃત્તિવાળો થયો હતો. ગાયનના શોખીનો સારંગી અને સતારને છેડતા હતા, કોઇ હારમોનિયમાદિ વાજત્રો વગાડી આનંદ લેતા હતા. લોડોનાં નાણાં હુડી લાભને બદલે હાનિ કરનારાં કેટલાંક નાટકો રંગભૂમિપર ભજવવાનું ધીમે ધીમે શરૂ થતું હતું.

ધીમે ધીમે કૃષ્ણ-કાળી રાત્રી પોતાનો દમામ જમાવ્યે જતી હતી. શ્રમથી કંટાળેલા મનુષ્યો નિદ્રાવશ થતા હતા, રાત્રોના દશ વાગવાનો સમય થયો હતો. આવે સમયે એક સોળ વર્ષની સુંદરી, સુકુમાર કુમારિકા, રૂપરૂપની રંભા, મેઘમાળામાંની વિદ્યુત જેવી ચમકતી ચપળ ચપળા, નહિ ચખાએલા મધ જેવી મનોહર, નહિ સુંઘેલા પુષ્પના જેવી પરિમળવાળી, સુસ્તિષ્ઠ અવયવવાળી, ચંદ્રવદની, માણિક્યસમા લાલ ગુલાબી ગાલવાળી, કપોત જેવી કોટવાળી, શુક ચંચુવત્ સુંદર નાસિકાવાળી, કોકિલ કંઠી, જાણે નાગને નાથ્યો હોય એવા અંબોડાવાળી, ભવ્ય ભવાંવાળી, અષ્ટમીચંદ્ર સમા કમનીય કપાલવાળી એક નાજુક કન્યા નીતિની વાતો વાંચતી હતી. વાંચનની

શોખીન આ તરણુ બાળા નીતિ ધર્મની પ્રિય વાતો વાંચવામાં એવી
તો તલ્લીન થઈ ગઈ હતી કે આસપાસ થું થાય છે તેનું તેને કશું
ભાન નહોતું. આ કન્યા તે ગતભવે કૃષ્ણા હતી.

રાત્રી શાંત હતી, દિવસનો સંધળો કોલાહલ શાંત થયો હતો.
કોઈ કોઈ સ્થળે પ્રભુનાં ભજન કીર્તનો ગવાતાં હતાં અને કોઈ
કોઈ સ્થળે નાટક કે નૃત્યાલયમાંથી નપુંસક પુંશ્વલીના અવાજ જેવા
અવાજ શાંત વાતાવરણમાં વિલય પામતા હતા. આવે સમયે એક
પ્રમદાએ આવી પેલી બાળા કે જેનું નામ સિંગધા હતું તેનું બા-
રણ ઠોકયું-અખડાબું.

જે નગરમાં આ સિંગધા રહેતી હતી તે નગરનું નામ વિલા-
સપુર હતું. વિલાસપુરનાં વિલાસી જનો એ નગરનાં નામને 'શોભા-
વતા હતા. વિલાસની પછી વિનાશનાં પગલાં ચાલ્યાં આવે છે એ
વાત આ નગરનાં અનેક મનુષ્યો જાણતા નહોતા. તેઓ તો
મસ્મીમૂતસ્ય દેહસ્ય, પુનરાગમનં કુતઃ એમ માની ખાવું પીવું
ને ખેલવું એ ત્રણ સિવાય બીજું કશું સમજતા નહોતા. આજના
જમાનાની નાણાં બરબાદ કરાવનારી સંધગી સગવડતા આ નગરમાં
હતી. ખેશક, સજ્જન અને શાંત મનુષ્યો પણ આ નગરમાં નહોતા
એમ નહોતું.

જે પ્રમદાએ સિંગધાનું બારણું ઠોક્યું હતું તે પ્રમદાનું નામ
તમારે જાણવું છે, એની ફ્રેન્ડાએ ઓળીઓળી કરતી વખતે તો તેનું
નામ કડવી પાડ્યું હતું પણ એ નામ એમના કુટુંબીઓને બહુ પસંદ
પડ્યું નહોતું તેથી તેનું મનગમતું બીજું નામ પાડ્યું હતું. એ નામ
કશું તે હવે પછી આપણે જોઈશું.

એ ચારવાર આરજી ઠોકાયા પછી સ્નિગ્ધાએ પોતાના ધરતું આરજી ઉઘાડ્યું. સ્નિગ્ધાના માઆપ તો સુષ્ઠ ગયાં હતાં તેથી કડવી બાઇ સ્નિગ્ધાની સાંકડી ઓરડીમાં આવીને બેઠા. બંને સખીઓને થણી સારી મિત્રતા હતી અને તેથી તેઓ આનંદિત વદને વાર્તાલાપમાં પડ્યા. મિત્ર એ શબ્દમાંજ મીઠાશ ઓર છે. કેન રત્ન મિદંસ્તુષ્ટં મિત્રમિત્યક્ષરદ્વયં. સ્નિગ્ધા હમણાં જ નીતિધર્મની વાર્તાઓ વાંચતી હતી તેમાંની રસિક વાર્તાઓનો થોડો સાર સ્નિગ્ધાએ બેન કડવીને કહેવા માડ્યો. કડવીના પ્રાણનાથ નાટક જેવા ગયેલા તેથી કડવી તેટલો વખત ગાળવા અહોં આવી હતી. તેનો આ સમયનો સદુપયોગજ થયો.

નીતિધર્મની વાર્તા થઇ રહ્યા પછી સ્નિગ્ધાના પિતાની કરજદાર સ્થિતિ, સ્નિગ્ધાને વેચી (કન્યાવિક્રય કરી) શાહુકાર થવાના તેના પિતાના વિચારો, સ્નિગ્ધાને માટે તેના જેવા લાયક વરની તેની બેનપણીએ કરેલી તજવીજ વગેરે વિષે વાતચીત ચાલી. કડવીના કડવા સ્વભાવને મીઠો બનાવવામાં અને પતિ તથા સાસુસસરાના કુટુંબ તરફ સારી રીતે વર્તવાનું આ સ્નિગ્ધાએ આપેલું શિક્ષણ અને તેવા વર્તન પછી કડવી સુખી થઇ હતી. સૌને મીઠી લાગતી હતી તેથી કડવી એ ઉપકાર વારંવાર હૃદયમાં લાવી એ ઉપકારનો બદલો વાળવા તજવીજ કરતી હતી. સ્નિગ્ધાને જરૂર તેનો આપ વેચી નાંખ્યો અને બાર વર્ષની બાળકીને-તરણુવેલને, બોતેર વર્ષના બુઢા કેડથી વળી ગયેલા બાવળ સાથે પરણાવી તેનો ભવ બગાડશે એમ કડવીને ખાતરી થઇ ગઇ હતી. કાગડો દહીંચરૂં લઇ ન જાય, એક બુઢાને પોતાની સૌથી નાની પુત્રી જેવડી વહુ ન મળી જાય, મણી ભરવાડના હાથમાં જઇ ન પડે, માણેક જેવું નંગ પિત્તળ જેવી

હલકી કે ખીજી અધમ કે અપાત્ર ધાતુમાં ન જડાઈ જાય તેની કાળજી કડવી બાઈને કરવાની હતી. કરેલો ઉપકાર જે બૂલી જાય છે તે બે પગે ચાલતું હોવાન છે. માણસ નથી. કડવી હોવાનની હારમાળામાં પરાવવાનો મણકો નહોતો. તેતો ખરેખર રતન હતું, તેતો કીંમતી મહામૂલ્યવાન માણેક, નીલમ કે પોખરાજ હતું પન્નાની ભક્તિ જેવી મેવાડના મહારાજ્ય તરફ સંદોદિત હતી તેવીજ પન્નાશપ આ કડવીની પ્રીતિ સિનગધાના શ્રેયમાજ પરિણામ પામી હતી.

કડવીએ સિનગધાને કહ્યું કે આપણા વિલાસપુરમાં વિલાસ ચોક પાસેના ભગ્ય મકાનમાં શેઠ લક્ષ્મીદાસ વસે છે. તેનો પુત્રો ધનગૌરી સુંદરપુર જવાની છે. સુંદરપુરમાં તેનું આસર છે. તેના વરનો એક મિત્ર સકગચુણ સંપન્ન હોઈ તે તારે યોગ્ય છે એમ તેના કહેવાથી મારી ખાતરી થઈ છે ને તેથી ત્યાં તારું વેવિશાળ (સગપણ) થાય એવી તજવીજ હું કરું છું.

વાચનાર ! હવે તમને કડવીબાની વિશેષ અને ખરી ઝાળખાણ કરાવીએ. એ વિલાસપુરના નગરશેઠ મહાજનના પ્રમુખ વિનયચંદ્રની નારી બેન હતી અને તેને સૌ કિશોરી કહેતા હતા.

સિનગધા એક નિરૂદ્ધમી વણિક માણેકલાલની એકની એક પુત્રી હતી. તે સદગુણ મહેતાજીની નિશાળમાં ઘણી સારી રીતે કેળવાઈ હતી. રાત્રી ઝાઝી વ્યતિત થતી હતી. જાને સખીઓ નીચેની લીટીઓ ગાઈ બીજી દીવસે બાગમાં એકઠી થવાનું નક્કી કરી છુટી પડી.

ગૃહિણી ધર્મ સ્વીકારીને	સંતોષો પતિ, બેન !
માનવભવ દુર્લભ અનિ	ધારો શીઘ્ર સુચેન.
સંપસુલેક સુધારીને	હરખે લો પ્રભુ નામ,
પ્રીતે પૂજે શુદ્ધભાવથી	જાણી પ્રભુસમ શ્યામ.

પાળે મનથી પ્રેમદા	પ્રીતમ કેરી આણુ;
ધરધર ભટકે નહિ કદી	તેજ સ્વર્ગની ખાણુ.
સુખ દુઃખમાં જે સોંપતી	અર્ધ ભાગનું અંગ.
ધર્મશાંતિ સુમતિ વળી	દેતી રંગ ઉમંગ.
ભોજન ભાવે ભાવતા	ખવડાવીને ખાય;
વચમાં કુચલા કાણુના	મોડે નહિ મનમાંય.
હઠ કે અતિશય આકરી	રીત કરે ન લગાર;
દુષ્ટ માફક મુંઝવે	કદીએ નહિ સન્નાર.
નારી નિત વ્રત પાળતી	સુખમાં ગાળે દીન;
ભૂધર પ્રેમ ધરે ઉરે	બને એક, નવ ભિન્ન.

પ્રકરણ ૩ જી.

સહચરી લોલા.

વિલાસપુર નગરથી થોડેક છેટે એક વિલાસબાગ નામથી એ-
ળખાતો બાગ હતો. જેમાં ઘણા નગર જનો, સ્ત્રીઓ, શોખીલા
શેઠીઆઓ ખાસ શુદ્ધ હવા લેવાને માટે સાંજના સમયે આવતા
હતા. આ બાગનાં દરેક વૃક્ષો ફળ પુલો એટલા બધાં સુગંધમય
ખીલેલાં હતા કે શોખીનોને તો ત્યાં ગયા વગર પણ ચાલતું નહોતું.
બાગના મધ્ય ચોકમાં એક જળથીવીરૂણાએલો દ્વીપ નાળુકાષ્ટ સરખો
બનાવ્યાથી દીપી ઉઠતો હતો. જે દીપની અંદર બેઠક ઘણીજ સરસ
ગોઠવાએલી હતી. તે સિવાય પુવારા, મેદાન, વૃક્ષોનો દેખાવ વગેરે ઘણાજ
સરસ એવા લાયક હતા. તેની અંદર રજવાડી મેળાવડા માટે એક
બંગલો હતો. આવા બાગમાં તેજ નગરના નગરશેઠ-માહાજનના પ્રમુખ

વિનયચંદ્ર શેઠ કે જેની ઉંમર ૬૦ થી ૬૫ વર્ષની ગણાતી તે આવતા ઉંમરે પહોંચેલા હતા, મુખના ગાલગોટા એસી ગએલા, ચામડી કર-ચલી વળેલી, ધોળી મુછના તાર ચઢાવેલા મોની અંદર નાગરવેલનાં પાન ચાવેલાં, હાથમાં ફેનસી હાથાવાળી શરીરને ટેકા આપવા માટે રહી ગએલી ઉજળી લાકડી, ભભકામય ફેનસી રંગીન ડ્રેસ પહે-રેલો એવો એક જીર્ણ વયે પહોંચેલો અત્યંત શોખીન એ ડોસો ખાસ પુષ્પની મંદ મંદ સુગંધ લેવા માટે આવેલ હતો. તેની સાથે એક સુંદર રમરટાયર વિક્ટોરીઆ તથા નોકર કડવો કે જે તેનો ખાસ ધડાએલો, કસાએલો, જીનો, શેઠની ખાસ હજીરમાંજ રહે-નારો માનીતો સાથે હતો. દરેક કર્તવ્ય નોકર કડવાની પરવા-નગી વગર તે કરતા નહિ જ્યાં જાય ત્યાં સાથેતે સાથે, એક ક્ષયમાત્ર પશુ દુર રાખતા નહિ. શેઠનો દમામ એક નાનકડા રજવાડા જેવો હતો. ધડપશુ છતાં ચાલવાની તથા ખેલવાની છટા એક જી-વાનીઆ કરતાં ધણીજ ચડે તેવી હતી. તે શેઠને ઘરેણું પહેરવાનો તે-મજ દરેક વસ્તુનો શોખ મૂળથીજ હતો. તેણે ડોકની અંદર એક સુવર્ણની માળા પહેરેલી હતી. આવા સુંદર ડોળ દમામથી શેઠની માડી બાગમાં આવનાં માળાએ, તૈયાર કરેલો ગુલાબ, ચંપેલી, મો-ગરો વગેરે પુષ્પથી પરોવેલો હાર શેઠની ડોકમા નાખ્યો, અને એક ગુલાબનો ગજરો શેઠના હસ્તમાં સોંપ્યો. જેવો માળા આ સર્વ સોંપી પાછું ડગલું ભરવા જાય છે કે તરતજ શેઠ તે માળાને બો-લાવી પ્રસન્ન થઈ એક સુવર્ણની મુદ્રિકા હતી કે જેને તે પોતે પ-હેરતો હતો તે બેટ આપી; માળા તો ખીચારો ખુશી ખુશી થઈ ગયો. અને સંપૂર્ણ આશીર્વાદ આપી ચાલતો થયો. આવા સમયે ચંદ્રકિ-શોરી ગઈ કાલના વાયઠા પ્રમાણે સિન્ધવા બાળાને સાથે લઈને ધન-

ગવરી પાસે આવી, ને ત્યાંથી ત્રણે જણીએ. આગમાં આવી. જે-
 માંની ચંદ્રકિશોરીએ જરિયન બનારસી સાડી આજે પહેરી હતી.
 ધનગવરીએ ફેન્સી મજલીન ઓઢી હતી, પણ સ્તિગ્ધા બાળાએ
 તો માત્ર એક જડા ગામડી કાપડનું ઓઢણું ઓઢ્યું હતું. ધનગ-
 વરી સ્તિગ્ધાને જોતાંજ ગળગળી થઇ ગઇ અને અત્યંત પ્રેમભા-
 વથી આસુડા લાવી બોલી. શું બેન તુંજ આવી નમળી સ્થિતિમાં
 આવેલી છે ? અમો બંનેએ જ્યારે આવા સુંદર કપડાં પહેર્યાં છે.
 તો શું તું આમ સાદીજ, તે તો મારાથી નહિ જોવાય. આ લે તને
 સાડી આપું છું તે તું ઓઢી અમારી સહચરી લીલાનો રંગ જ-
 માવ. હું જાણુ છું કે તારા પિતાની સ્થિતિ ધણીજ નમલી એટલે
 તને સારાં કપડાં ક્યાંથી સાપડે. તેં અમારા ઉપર નાનપણમાં જે
 ઉપકાર કર્યા છે તે ભૂતી જઇશું નહિ. બેન કિશોરી કહેતી હતી કે
 તારો વિવાહ જે મન માનતા રૂપીઆ આપે તેનીજ સાથે કરવાનો
 છે. તો આવા સમયમાં ખાનદાન કુટુંબના વરકન્યા નાનપણમાંથી
 જ કંકુને ચાંદલે વરી જાય, યાંજ ખામી ખોડખાંપણ હોય તોજ
 કુંવારો રહે અગર બીજવર ત્રોજવર મન માનતા રૂપીઆ આપી
 તને લીએ તો શું અમારામાં પ્રાણ છે ત્યાં લગી તને તેવા
 કુઃખના પાસામાં સપડાવા દઇશું ? મારા રવામીનાથના એક
 મિત્ર છે, જે તારા યોગ્યજ છે તેની સાથે તારો સંબંધ કરીશું.
 એટલે તારો પિતા કશું કરી શકશે નહિ, અને નિરૂપાયે તેની સાથે
 વરાવશે. માટે આગળથી આ વિચાર ઠીકજ છે. હું આજરોજ રાત્રે
 આઠ વાગે રત્નર ટાયર વિક્ટોરીઆમાં બેસી સુંદરપુર જવાની છું
 અહીંથી સુંદરપુર પાંચ ગાઉ દૂર છે. લગભગ દશ વાગતાં પહેલાં
 પહોંચી જઇશું. મારા પ્રિયતમ આજે આવેલા છે, તેની સાથેજ

જવાની છું. આવતી કાલે મારા પ્રિયતમના મિત્રને બોલાવી તેનો વિચાર ગ્રહણ કરી તેના પિતાને કહી સંબંધ કરીશું. પછી તારે કશી ઉપાધિજ નહિ. ચંદ્રકિશોરી કહે, આ મહારી વહાલામાં વહાલી છે, માટે તેને કશી રીતે દુઃખ ન ઉપજે તેમ કરશે. સિંગધા બાલા કહે, મારા પિતાશ્રી કદાચ ન્યાત વિરૂદ્ધ વર્તન ચલાવી મારો તે સંબંધ કબુલ નહિ કરી બળાતકારે વરાવશે તો મારા ભુંડા ભોગ સમજવા. હવે તો છુપી રીતે વેવિશાળ કરી શાસ્ત્રવિધિ પ્રમાણે લગ્ન પસાર થઈ જાય તોજ સારું. નહિતર કરેલ કૃત્ય ધુળ સમજવું અરે ! પ્રભુ ! મારા જેવી અબજાને આવી રીતે શા માટે કનડે છે, એમ કહી રડવા લાગી. ધનગવરી કહે રો મા મારી વહાલી બેન, શા માટે વલોપાત કરી તારું રક્ત પ્રગળે છે. ભાવિ કદી મિથ્યા થનાર નથી. કદાચ તેમ થવું હશે તો તારું માઈં કશું બળનેર નથી. પણ પ્રભુ કૃપાએ તથા તારા પુણ્ય પ્રતાપે સિંગધા જેવી બેનપણીનાં કદી અવળાં નસીજ હોયજ નહિ. માટે પ્રભુ સ્મરણ કરી ધૈર્ય ધર. અમે બંને તારી તજવીજમાં છીએ. હજી તો સર્વ સારું છે. ભવિષ્યના વિચાર પણ સારા થશે, માટે રૂદ્ધ છોડી દે, અને આજે સહચરી લીલાનો રંગ જમાવ. સિંગધાબાળા કહે તું તો તારા પતિસુખમાં મચેલી રહીશ એટલે મહારા જેવી ગરીબ બેનપણીની વાત યાદજ શાની આવશે.

સિંગધા-કુંવારાવસ્થામાં મને મૂકીને, તું તો બની ખરે બોગીરે-કુંવારા.

દુઃખી કે સુખી સિંગધા સખીએ, ખ્યાલ નથી તુને યોગીરે-કુવા.

(બાળપણનો પ્રેમ વિસાર્યો, સાડી પહેરીને રંગ સુધાર્યો)

(હાર છે કંઈ નાકમાં નથડી, પ્રિતમ સુખમાં હર્ષે લથડી)

કાલાં કલાં મીઠાં વેણુ બોલી, સોમ જગાવે જોગીરે-કુવારા.

ધનગવરી-છઠ્ઠા થતી તું ને મહારી બેની, વચન આપું ભોગી થવા

તુજસમ શાણો કાન્ત શોધું, રૂપત્રલિત પતિ લાવવા-છઠ્ઠા થતી
સ્તિગ્ધા-દિલાસો દેવાને દેવી બની ખરી, પાલેજ વચન સંયોગીરે-કુંવારા

ધનગવરી શીદ ગભરાય છે શાણી સખી ? તહારા ઉપર મારો
કેટલો બધો પ્રેમ છે, તે ફક્ત મારું અંતર તથા હૃદય જાણે છે.
જ્યારે પાર પાડું ત્યારેજ ખરેખરી કસોટી, ને પરીક્ષા, વિશ્વાસ અને
આસ્થા એજ સુખમય સ્થળ છે. કિશોરી કહે ચાલો હવે આપણે
વખત પુરો થઈ રહેવા આગ્યો છે. વળી સાત હમણાં થશે, હજી
તમારે જમવું, રાંધવું, ગીંધવું, તૈયારી કરવી તે હવે કલાક એકમાં
રહી. મોટે એક સુદર સરસ રાસડો ગાઈ સૌ સૌને સ્થળે જઈએ.

સ્તિગ્ધા-હા બેન ધનગવરી, કિશોરીનું કહેવું ખરું છે. હવે
આપ સામરે જઈએ. તો મારી છેલ્લી શિખામણુ આપ સાંભળી
રાસડો ગાઈ રવાના થાઓ.

ગૃહિણી ધર્મ સ્વીકારીને, સંતોષો પતિવેણ.

પ્રેમ વચન વોંધી વરો, મૃદુલાસ્યથી નેણ. ૧

પાળે મનથી પ્રેમદા, પ્રિતમ દેરી આણ.

ધર ધર ભટકે નહિ કદી તેજ સ્વર્ગની ખાણ. ૨

ભોજન ભાવે ભાવતાં, ખવડાવીને ખાય;

વચમાં ઉચલા કાણુના માડે નહિ મનમાંય. ૩

હઠ અતિશય આકરી, રીસ કરે ન લગાર;

દુષ્ટ માકક મુઠવે, નીચ નશ્ટ નાર. ૪

કિશોરી કહે શું બેન સ્તિગ્ધા કાલ રાત્રીવાળી ચોપડીના સર્વ
ટુચકા યાદ રહી ગયા ? વાહ ! ત્યારે તો તમારી સ્મરણુ શક્તિ ઘણીજ
સરસ ને ટુચકા બહુજ સરસ છે. મને મોઢે ને વર્તનમાં યાદ રહે
તો કેવું સારું.

સ્તિગ્ધા—હા મને આચાર બહુ પ્રિય લાગવાથી તે વખતેજ જીવ્હાના અમલાવે યાદ રાખી લીધા છે. તેવા દુયકાનો તે ચોપડીમાં પારજ નથી. પણ હીક હવે મોડું થાય છે. આ સાતતો થયા. હવે ચોકમાં સુંદર રાસડો ઉપાડો.

કિશોરી તથા ગવરી કહે ના જોન સ્તિગ્ધા આજે તો તમારા વાક્ય સાંભળવા છે. માટે તમેજ શરૂઆત કરો ગવરાવો. સ્તિગ્ધાએ હવે રાસડો શરૂ કર્યો. રાસડો પુરો થયો. સ્તિગ્ધાના સૌ વખાણુ કરતાં કરતાં આનંદોત્સવે ધર તરફ રવાના થયાં. આ સર્વ રમત ક્રિડાને સહચરીનો સ્તિગ્ધા ઉપર પ્રેમજોષ આ બુદ્ધો અમ્યમ પામી ગયો, મન સાથે વિચાર કરવા લાગ્યો કે આ કુંવારી જોમનમાં ઝોડાં ખાતી ઝમ્મી રહેતી તારણી જ્યાં સુધી હું પામ્યો નથી ત્યાં સુધી માગું જીવન ધુળ સમજવું, ત્યાં લક્ષ્મીપતિ પણ ધુળપતિ સમજવો. માટે તે તારણીનો હસ્ત મારા કબજામાં આવે તેવા ઉપાય ગોઠવું તેજ હીક. પણ તે બાળનો વિચાર બુદ્ધને પરણવાનો નથી, અને તેનેજ માટે આ સર્વ ગોઠવણી કરે છે. જો આ વાત તેના બાપને નહિ જણાવું તે ખરેખર તેના બાપથી નાસી છુટી ધનગવરીએ ધારેલા પતિ સાથે પરણી ચુકશે. અને મારી મનની સર્વ વાચનાઓ મનમાં રહી જશે. પણ તે કોની દીકરી તથા તેના બાપનું નામ શું તેની ખબર નથી. પણ કિશોરી જાણે છે માટે આવતી સવારે તેને બોલાવી પૂછી તેના બાપને બોલાવી સર્વ હકીકત કહી ધારેલી ઇચ્છા પાર પાડુ ત્યારેજ હું ખરો વિનય. પછી બાગમાથી ઘેર જવા માટે રખરટાયર જોડાવી તૈયાર થઇ બેઠો. પોતાની ઓશીસના બા રણુ આગળ ગાડી આવી પહોંચી. ગાડીમાંથી હેઠળ ઉતરી સુવાના બીજાના આગળ ગયો. ત્યાં જઇ બેઠો. જમવાની ચોકખો ના પાડી

આરણ્યું બંધ કરી અંદર સુષ્ટ ગયો. સુતો તો ખરો. પણ નિદ્રા આવે નહિ. તે તારણીનો વિચાર મનમાંથી ખસ્યોજ નહિ. તેનાજ વિચાર મનમાં ઘોઝાયા કરે. મેં મારી આખી ઉમર સર્વ મોજમઝાને અમન ચમનમાં ઉડારી, ઘણી લક્ષ્મી વાવરી, ઘણી સ્ત્રીઓ પરણ્યો, ભોગવી, કોઈ મરી ગઈ, કોઈ જીવે છે, કોઈ ધરડી છે, કોઈ માંદી છે, એમ સર્વ છે. મારે ગાડી ઘોઠા, ઘર દુકાન, માલ મીલકતનો કશો કમી નો નથી. પણ એક ખામી આ વૃદ્ધવયમાં જણાણી તે જ્યારે પૂરી થાય ત્યારે મને ચેન પડે, ત્યાં સુધી ભોજન તે નિષ સમાન લાગે છે. પાણી પણ ઝેર સમાન લાગે છે. તે ખામી ફક્ત વિલાસ્યાગમાં દોઢેલી સુંદર રત્નરંભા ને અપસરાના જેવી સ્વરૂપવાન ગોળ અંદ્રમુખી જોયનમાં ઝુઝમી રહેલી નવોદાત્તી છે. તે જ્યારે પૂરી થાય ત્યારે આ સંસાર ઉપર ચંતોપવૃત્તિ સંપૂર્ણ થાય. મને ૬૦, ૬૫ વર્ષ થયાં પણ આખી જીંદગીમાં આ સ્વરૂપવાન, તેજસ્વી કાતિવાલી, રમણી જે મારે હસ્તક થાય તો તેને સાચવવા મારા જેવો કોઈ શક્તિમાન આ દુનિયામાં જનમ્યો હું માનતો નથી. તેનો બાપ ગરીબ સ્થિતિનો લાગે છે. એટલે અણસમજી, અભણ, મૂર્ખ એવો કોઈ પોતાની વગના હશે તેની સાથે વેવિશાળ કરશે. અગર તો તે તારણી પોતેજ સુંદરપુર વહી જશે, અને ત્યાંજ પરણી ઉતરશે. તો મારે ઝેર ખાઈને મર્યા વમર છુટકો નથી. પણ હવે તો કાલને કાલ તેના બાપને બોલાવી મારી વાત કબુલ કરાવું. કદાચ ધનમવરી રાંકને ઘેર રત્ન આપી દેશે. માહરા જીવતાં તથા મારી સમક્ષ જે-યેલી તારણી હું વિનય શેઠ દેખનાં કદી રાંકને ઘેર સોંપવા દઈશ નહિ. શું તે તારણીનું રૂપ ! શું તેની બોલવાની મધુર છટા ! તેનાં શાં નીતિ વાક્યો ! શી રાસડો ગાવાની છટા ! એ બધું મારા

હૃદયમાં રમ્યાજ કરે છે. આ સર્વ જોષને હું તો છકજ થઇ ગયો છું જ્યાં સુધી તે તારણી ન મળે ત્યાં સુધી આ જીવન વ્યર્થ સમજવું. અરે પણ તેનો સખી પ્રત્યેનો વ્યામણો દેહાર વીનવણી રમરણમાં આવે છે. ગુણિયલ રમણી, નમણી રમણી તું કુંવારી રહીને તારા બાપની નબલી સ્થિતિને લઇને લક્ષ્મીવંતને ઘેર જન્મી હાત તો ક્યારની મારા જેવાને હસ્તક રહી મોજમજા ઉડાવતી હોત. રાંકને ઘેર આવાં રત્ન થતાં હશે તેની મને ખમર નહોતી આજજ પડી કે રાંકને ઘેર રત્નો હોય ખરાં. પણ તારણી તલભાર ફીકર કરી અશ્રુ પાડી રક્ત બાળતી નહિ તને થોડા વખતમાંજ સુખ મળશે. અને તે સુખ ભોગવનાર આ તારો તારે માટ યુક્તિ ગોઠવતો જે વિરહની જવાબાથી મુક્ત થવા ઇચ્છા રાખતો વિનય, વિનય, શેખીલો, રંગીલો પ્રિયતમ વિનયજ છે

પ્રકરણ ૪ થું.

વિનયના કાવતરાંને કિશોરીનું રિસાવું.

સૂર્યોદય થતાં લગભગ કલાક એ વીતી ગયા. પણ મોડી રાત્રે નિદ્રાવશ થએલા જેથી નિદ્રાદેવી રીસાણી હોવાથી પાછત્રે પહોરે પાંચ વાગતાં નિદ્રાદેવી પ્રભુ સ્તવનથી મનાયાં એટલે દેવોએ વિનયબાઇને પોતાના પાસામાં એવા સપડાગ્યા કે સહવાર થયાની બિલકુલ ખમર રહી નહિ. કુકડા, કાગડા, પોપટ, વગેરે પંખીઓએ વિનયના ઘર આગળ એટલો બધો કલકલાટ કરો મૂક્યો હતો કે આસપાસના માણસોનું માથું ચઢી આવે. જેની કુંભકર્ણની નિદ્રા તેવીજ આ વિનય શેઠની નિદ્રા હતી. આટલું બધું મોહું થઇ જવાથી તેના નિમકહલાલ નોકર કડવાએ શેઠના હાથ ઝાલી પરાણે એકા કર્યા. અને

મોઢું ઘોષ નાખી આંખ ઉઘાડવા કહ્યું. પણ વિનયભાષ કે કુંભક-
 શ્વેલાષ બંને સરખાજ નોંઘેલો. તેવો રીતે પાછો પથારીવશ થઈ
 ગયો, અને બિલકુલ બોલેચાલે નહિ આમ થતાં લગભગ બપોરના
 બાર વાગવા આવ્યા. હવે કડવો મુંઝાવા લાગ્યો કે ખરેખર મધ કા-
 લની ડુંવારી તારણી ઉપર આ શેઠ મોહાણા હોવા નોંઘએ અને
 તેને લીધે કશું જાન રહ્યું નથી. તથા રાત્રે વાળુ પણ કર્યું નથી.
 હવે ઉમર લાયક હોવાથી કદાચ તેનો દેહ રમી જાય તો અકસ્માત
 મરણ આ શેઠનું થાય. માટે રોઠની નાની બેન ચંદ્રકિશોરીને બોલાવુ
 તે વિના હવે કશું કામ આવે તેવું નથી. શેઠના બે દીકરા પરદેશ
 છે. તેમને તેડાવવા બાબત તાર કરવો પડશે. પણ તેતો પંડી, પણ
 કિશોરીને બોલાવી લાવું, એમ કહી તરતોતરત દોડતો દોડતો કિશોરી
 બેનને તેડવા માટે ગયો, કિશોરી બેન આ વખતે રસોઈ કરી જમવા
 બેઠાં હતાં ને તેનો સ્વામીનાથ હમણાંજ નોકરી પર ગયેલ હતો ત્યા
 કડવો આવી પહોંચતાં અને પોતાનો ભાષ બેથુદ્ધિમાં છે એવી ખબર
 સાંભળતાં ખાવું પડતું મૂકી તરતજ હાથ સાફ કરી પાણીના છેદે
 કોગળે દોડતી દોડતી કડવા સાથે વિનયભાષ પાસે મધ. વિનયભાષની
 બેથુદ્ધિ નહોતી, પણ આખી રાત્રીના પેલો તારણીના વિચાર માટે
 ઉજાગરામાં એવી સખત નિદ્રા આવી ગઈ હતી કે જોયી આવો બિહા-
 મણો સમય થયો. કડવો અહીં તેડવા માટે આવ્યો છે. અને પછવા-
 રુંથી વિનયભાષ નિદ્રા પુરી થતાં જાગૃત થયા, અને કડવો નામ પુકાર
 કરી દાતણ માગ્યું પણ કડવો તો અહીં આવી પહોંચ્યો છે, ત્યાં
 શેઠ આગળ કોઈ નહોતું એટલે માગેલી વસ્તુ કોણ આપે. કડવો
 બહાર ગયેલ હશે એમ ધારી પોતે ઉડીને દાતણ લઈ એટલા ઉપર
 બેઠા હતા. તેવામાં ચંદ્રકિશોરી ને કડવો આસબર ઘેર આવી પહોં-

આ જોયું તો વિનયભાઈ દાતણ કરે છે. આવી રીતી જોઈ કડવો ઝંખ-
વાણો પડી ગયો ને કશું બોલ્યા વગર અંદર જઈ બેઠો. ચંદ્રકિશોરી
એ આવીને વિનયભાઈને પૂછ્યું કે કેમભાઈ શું છે ? આજે કેમ ઠીક
નહોતું ? કેમ અત્યારે દાતણ કરો છો ? કિશોરીને જોતાં વિનયભાઈ
આનંદ પામી બોલ્યા કેમ કિશોરી તું ગઈ કાલે વિલાસબાગમાં આવી
હતી ત્યારે તારા સાથે સ્નિગ્ધાબાળા જે તારી સખી હતી તે કોની
હીકરી ? અને તેનાં માતાપિતા કોણ અને ક્યાં રહે છે ? જો તું
અત્યારે મારી પાસે ન આવી હોત તો હજી મને સુસ્તી વધારે રહેત
ગઈ કાલે તેનો વિચાર કરતો હતો, કે હું ઘણી સ્ત્રીઓ પરણ્યો પણ
તેમાં કોઈ આવી પરણેલ નથી. તથા આવી તો મેં કદી દીડી નથી
તે વિચારમાં ગઈ કાલે આખા રાત્રી સુતોજ નથી., અને
વિચાર કર્યું કે હે બેન હું ઇચ્છું છું કે તે તારી
બાબી બને તો ઠીક. એટલામાં કડવો બહાર આવ્યો હવે
હિંમતથી જે કૃત્ય કરું તેમાં ફાવું તેમ છું એમ ધારી બોલ્યો
કે શેઠ આવી તમારી કુંભકર્ણીની નિંદ્રા હોય કે ? અત્યારે કે-
ટલો વખત થયો છે તેની ખબર છે ? આ સૂર્ય દેવ મધ્યાહ્નમાં
આવી ગયો છે. બપોરના બાર ઉપર એક વાગ્યો છે. ત્યારે આપ
દાતણ કરો છો તે શોભે છે ? હજી રાત્રે આપે વાળુ કયું નથી.
માટે ઉઠો. જમવા પધારો. રસોઈઆએ રસોઈ વહેલી કરી લીધી છે.
તમેને સાદ દઈ, તથા બેઠા કરીને, મારા હાથના બાવડાં રહી ગયાં
પણ ઉઠો ને સુઓ આંખ તો ઉઘાડોજ શાના, આવી રીતથી હું ગ-
ભરાણો કે રખેને શેઠ જીર્ણ વયના હોવાથી કાયા કદાચ પડી જાય
કદાચ રામ શરણ પામી જઓ, આવી બીકથી દોડતો દોડતો બેનને
તેડવા ગયો. ત્યાં તો આપની ઉંઘ ઉડી ને જગૃત થયા. નહિતર ખોટો

ફળેતો વહેતો થાત. વિનય શેઠ કહે. ઓહો. શું એવું થયું છે ?
 બાર ઉપર એક થઇ ગયો ? અરેરે ભલા માણસ તેં મારા પર ઉપકાર
 કર્યો તે કદી હું ભૂલીશ નહિ. જેનું ખાસ જરૂરી કામ
 છે, જેને માટે આખી રાત્રી વિચાર કર્યોને આવો સમય
 આવ્યો ને કુંભકર્ણ જેવા પાસાં પડ્યાં. બેનને જો તું તેડી લાવ્યો
 ન હોત તો આ જીવ આ ખોળીઆમાં રહે તેવી આશા નહોતી.
 બેન કીશોરી હવે મેં તને જે પૂછ્યું છે તેનો ખુલાસો જલદી
 આપ કે જેથી શાંતિથી મારું ખાણું ખાઇ, ગઇ રાત્રીની તમા અ-
 ત્યારની ક્ષુધા તૃપ્ત કરે. કીશોરી કહે ભાઇ આપને આવી પાડી વયમાં
 આવો કનિષ્ઠ વિચાર કર્યાથી સુઝ્યો ? જો આપને નહિ કહું તો
 આપનું શય અત્યારે જોકે ને કહું તો હું નિમકદરામને વિશ્વાસ-
 ધાતી થાઉં. એટલું કહી તે વિચારમાં ગુંથાઇ અત્યારે તો
 સહોદર બ્રાતાનો જીવ બચાવું તોજ હીક. પછી તો જે થવું
 હશે તે થશે. હજી ક્યાં આથી વિવાહ થઇ જતો હતો. કે ક્યાં સ્ત્રિ-
 ગ્ધા વરી જતી હતી. ત્યાં તો હું સુંદરપુર મોકલી નહિ આપું !
 એમ વિચારી તેણે મોઢેથી કહ્યું હે ભાઇ ! તે મારી જીગર બેનપણી
 સ્ત્રિગ્ધાબાલા છે. તે હજી કુંવારી છે. આપણા નગરના માણેકલાલ
 નામના વણીક વેપારીની પુત્રી છે. માણેકલાલ ધણીજ ગરીબ સ્થિ-
 તિનો છે. એટલે ગરીબનાં છોકરાં મોટાં વરે. તેથી કુંવારો છે. લ્યો
 બસ હવે કશું રહ્યું. આપ જમી લ્યો, હું આપની બેઠકમાં બેસી છું.

વિનય—ના તેમ જમવું નથી. તેની સાથે મારું લગ્ન થાય
 તેવા સંજોગો કરી આપવાની તથા જે વિચાર તેં બાગમાં દર્શાવ્યો
 હતો તે વિચારી દેવાની વાત સ્ત્રિગ્ધાને સમજાવ. એટલે માણેકલા-
 લનું મન તૃપ્ત કરીશને જલદીથી મારી મનકામના પુરી થશે.

કિશોરી કહે—વડીલ બ્રાતા. આપ આપના મુખથી આવા કઠીન વચન બોલો છો તે કશા કામના નથી. આપનું જીવન રાખવા માટે આપના પૂછેલા પ્રશ્નોનો જવાબ આપ્યો નહિતર તે પણ કહું નહિ. આ તો હું કાંઈ રીતે કહું ખરી કે ? તમે હવે વૃદ્ધાવસ્થામાં છો તો આપે પ્રભુ સ્મરણમાં જીવન ગાળવું કે જોયી ફરી જન્મ મરણનો ફેરો ટળે, જ્યારે આપ માણેકલાલને લાખ દોઢ લાખ રૂપીઆ આપશો ત્યારે તે માંડ પરજીવવા તૈયાર થશે ત્યાં સુધી તે કદી બનશે નહિ. તો અત્યારે એક લાખ રૂપીઆનું દાન કરો. સદા-વૃત્ત થાવો. ધરમાદો કરો. દુખીનાં દુઃખ ટાળો કે જોયી પેલે ભવ કામ આવે. આ બાયડી પરણી આમ લક્ષ્મી નકામી નાખી દેશે તેમાં તમારું શું વળવાનું હતું.

(દાસપરે દયા લાવોરે, દયાળુ દેવા દાસપરે દયા લાવો)

દામ કુમાર્જી ન વાવોરે, બ્રાતાજી મારા દામ કુમાર્જી ન વાવોરે.
વીરા વાવો સન્માર્જી જે, પરલોકે ફળ લેવા લેશો.

શુભ વૃત્તિ દોષક લાવો, લાવોરે—બ્રાતાજી મારા. ૧

એક લાખ આને આપી, એક લાખ તેને આ.

છોડો વરવા દાવોરે—બ્રાતાજી મારા. ૨

આવરદા તમ યાતાં પુરો, સતકૃત્યે પંચ વર્ષ અધુરી.

ધર્મે મુક્તિ પાવો પાવોરે—બ્રાતાજી મારા. ૩

બેળા પુન્ય દાનની જ્યાં, રટણ ધણનું કરવું ત્યાં ત્યાં.

પર સુતા ગાણ્યાં નહિ ગાવોરે,—બ્રાતાજી મારા. ૪

વિષય દુખદને કનિષ્ઠ લેખો, મૃત્યુ થતાં સન્માર્જી ન પેખો,

મૃમ જળ જેનાં ન ફાવો ફાવોરે,—બ્રાતાજી મારા. ૫

માટે હે બ્રાતા તે તો કદી તમારા કહેવા પ્રમાણે કરવાની નથી, ખાવું હોય તો ખાઓ નહિતર રહેવા દો મારે તમારો ગરજ શી છે ? હું તો આ ચાક્રો મારે સાસરે. તમારા કહેવાથી વિશ્વાસ-ધાતીનું અધોર પાપ વહોરીશ નહિ. એમ કહી ચંદ્રકિશોરી રવાના થઈ મઠ. હવે વિનયભાઈ કંખવાણા પડી જઈ પિયાર કરવા લાગ્યા કે રખેને આ વાતથી વાકેફ થઈ છે માટે ઉંધું ચતુ કરી નાખશે, માટે જલદી જમીન કડવાને માણેકલાલને બોલાવા મોકલું. માણેક-લાલને ફસાવીને આ બાજી હાથ કરે તોજ ઠીક, પણ બોટું કયું કે કિશોરીને ચીડીને કાઠી મૂકી પણ ઠીક સૌ સારું થઈ રહેશે. એમ કહી રસોઈ જમી કરીને કડવાને એક ચીડી શેઠ માણેકલાલ ઉપર લખી દીધી ને તેનું ઘર શોધી માણેકલાલ હસતક આપી આવવા કહ્યું. કડવો તે ચીડી લઈ રવાના થયો. કડવો રસ્તામાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે જો આ ચીડી કિશોરી બેનને વંચાવીને પછી માણેકલાલને ઘેર જઈ તો ઠીક. કારણ કે તેથી કરીને અપ-સરા જેવી કામળ તારણીનું જીવન આ ઘરડાને વરનાં ધુળમય થતું અટકશે.

જો કે કિશોરી બેન જાણે છે કે બાઈની મતિ બગડી તો છે, પણ આથી ખરેખર સંબંધ થઈ જશે, માટે સિંગખાને ન પરજા-વવા સાર જોઈતી ગોઠવણમાં રહેવાનોજ વિચાર મને ઠીક લાગે છે. જો પરજોતર થશે તો સિંગખા જેવી ગુણોયલ સ્ત્રી કચરાના ઢમ-લામાં કહર વગરનું રતન ઢંકાઈ જશે. વળી બીજાની માફક પુનર-લગ્ન વાણીઆ બાઈણને હોતાં નથી કે આ ભુટ્ટો મરે તો બીજો વર શોધે, માટે જેમ સારું થાય તેમ કરવું ઉત્તમ છે. એમ ધારી કિશોરી બેનને ઘેર મથો. પણ ઘેર કાંઈ નહોતું જેથી મમતાણો. કે

હવે કેમ કરવું. આ ચીટી માણેકલાલને સોંપ્યા વગર છુટકો નથી. અને જો ન સોપું તો નીમકહરામ નોકર કહેવાડું માટે કદી તેમ તો ન કરું. પણ ઠીક ચાલ્ય જડું માણેકલાલને ઘેર એમ ધારી એક પુરુષને પૂછ્યું કે બાપ, માણેકલાલનું ઘર કયું ? તો જવાબ મળ્યો કે સામી શેરીમાં જમણા હાથ બણી ચાલ્યા જાઓ. પાંચમું દાર માણેકલાલનું છે જુઓ તેની દીકરી સામે પારણે ઉભી છે. ઉમર લાયક થઇ, પણ લાંબીઓ તેને પરણાવતો નથી. કોઇ લાખ બે લાખ આપે તો તે કદ પરણે તેમ છે. ઠીક જાઓ સામું છે તેજ. આમ તે પુરુષના બોલવાથી કડવો તે પ્રમાણે ખતાવેલે ઘેર ગયો. સ્તિગ્ધાને અજણા થઇને પૂછ્યું. હે બાપ માણેકલાલનું ઘર આજ કે ? હા માણેકલાલનું ઘર તો આજ છે શું કામ છે બાપ કહોતો ખરા. કડવો કહે ખેન, આ એક ચીટી વિનય શેડની લખેલી તેને આપવાની છે. એ શુભી કિશોરી તેના ઘરમાંથી બહાર નીકળી; કિશોરી કહે કેમ કડવા તું અહીં શા માટે આવ્યો છે ? કડવો કહે ખેન કિશોરી આ ચીટી આજ સવારની વાત બાબતની છે. અને હજુ તેજ વાત હજુદણ્યા કરે છે. જેવટે આ ચીટી માણેકલાલ ઉપર લખી છે. હું તમારે ઘેર આ ખગર કહેવા આવ્યો હતો, પણ તમે નહોતાં જોયી ગભરાણો, પણ હિંમત લાવી અહીં આવ્યો છું. આપને દેખતાં બહોળ સંતોષ થયો. હવે આપના ઉપર સર્વ આધાર છે, માટે આ વાત ન બને તેમ કરજો. બહે ગમે તે થાય. કિશોરી ચિટી વાંચી કહેવા લાગી કે બાપની દક્ષા કમ બેસવાની થઇ લાગે છે, નહિતર હેવટની વૃદ્ધાવસ્થામાં આવા હલકા વિચાર કદી ન આવે. એમ કહી ચિટી ફાડી નાખવા લાગી. કડવો કહે ના બા સાહેબ તે ફાડશો નહિ. વાંચવા આપી તેમની ઉઘટી ગુનેહગરી; ઉઘટો ચોર કાટવાલને દંડે

એવું ના કરો, તમારી તૈયારીમાં રહેા. કેમ માણેકલાલ છે કે નથી ક્યાં ગયા છે ? સ્તિગ્ધા કહે તેનો દુકાને છે, માટે ત્યાં જાઓ એમ કહી કડવાને રવાના કર્યો. સ્તિગ્ધા ઉછળીને ખાસે કહેવા લાગી હે એન કિશોરી તું આ શી વાત કરે છે ? મને કશું કહેતી પણ નથી આમ કરવું તને ઘટે છે ? કિશોરી કહે બહેન શી વાત કરું, તારા ઉપર અત્યારે અવળી દશા ફરે છે. મારા બાપએ ગઇ કાલે તને વિલાસ બાગમાં જોઈ હતી તેથી તને વરવા માટે મન લલચાણું છે. અને એક લાખ બે લાખ આપવા તૈયાર થાય છે. તારો બાપ ખરેખર તે રૂપિયા જોઇ તને આપ્યા વગર નહિ રહે અને હવે કેમ કરવું પણ ઠીક લાવ કાગલ. અત્યારે તો જલદીથી પુનગવરી ઉપર કાગલ લખી એક બેપીઓ મોકલ કે જલદીથી મારો સંબંધ કરો ને મને ત્યાં તેકારી થયો. હવે તે વિના તારો છુટકો નથી. અહીંથી તારે જવું પડશે એમ કહી કાગળ લખવા બેઠી.

આ વખતે સ્તિગ્ધાની માતૃશ્રી પોતાને પિયર ગઇ હતી. તેનું પિયર તેજ ગામમાં હતું. અને તે મોડી આવવાની હતી તેનો પિતા દુકાને ગએલ હતો. એટલે તે પણ સાંજને વખતે વાળુ કરવા આવે તેમ હતા એટલે શાંતિ હતી તેથી તરત કાગળ લખી એક બેપીઆનું બાકું આઠ આના ઠરાતી ચીટી તથા મુદ્રિકા આપી રવાના કર્યો. હવે અહીં કહવો દુકાને ગયો અને માણેકલાલ હસ્તક કામળ આપ્યો તે કાગળ વાંચી તે દુકાન, બંધ કરી તરતાતરત વિનય શ્રેઠને ત્યાં ગયો, આ વખતે વિનયભાઈ પોતાની આરામ ખુરશી ઉપર બેઠા બેઠા વિચાર કરતા હતા. કે મારો ધારેલો વિચાર ફળશે કે કેમ ? ત્યાં માણેકલાલ તથા કડવો આવ્યો. માણેકલાલને આવતો જોઇ વિનયભાઈ આરામ ખુરશી ઉપરથી ઊઠી બેઠા મઠ માણેકલાલને

આદર સત્કારથી લેવા આરણ્ય સુત્રીસામે જઈ અતિ માનથી પોતાની બેઠક ઉપર બેસાડ્યા. અને પોને તો એક ટેબલ પાસે હવું, તેના પર બેઠા. માણેકલાલ કહે કેમ શેઠજી સાહેબ ! આપને મારા જેવા ગરીબ વણીકનું શું કામ પડ્યું કે બોલાવવા જરૂર પડી ! આપને સેવક હુકમ ઉઠાવવા તૈયાર છે. વિનય કહે. હે માણેકલાલ ! આપને બોલાવવાની જરૂર એવી પડી છે કે મારી મનતી મુજબ આપ જ્યારે પાર પાડો ત્યારે પડે. આપની આવી ગરીબ ગિયતિ દૂર કરવા તૈયાર છું અને ત્યજ આપું છું કે તમને ધંધો કરવાની જરૂર બિલકુલ ન રહેતા ગાડીઘોડામાં એશઆરામ કરો, તમારા વિના પાર પડશે નહિ એમ ખાતરી થવાથી આપને આ વખત ખાસ બોલાવવા પડ્યા. માણેકલાલ કહે એવી આપને શું મુંઝવણ પડી છે કે જે મારા વિના કાઢી થાય તેમ નથી. આપની પાસે આટલી આગલી દોલત છે. તો નાણાં દેતાં શું નથી થતું ? સર્વ કરવા ધારો તે થાય છેજ માટે જેવું હોય તેવું કરો દો.

લક્ષ્મીપતિ કદી નહિ ગભરાએ.

પેને સંજળું ધાર્યું કરાએ,

લક્ષ્મી—૧

યાત્રીડાથી રંક શરમાએ.

ખીન પરવારી પૈમે દગ્ગાએ

લક્ષ્મી—૨

લખને ભોજનથી ખુશ થાએ.

વેશ્યા પૈસે ઝટ લોભાએ.

લક્ષ્મી—૩

તીવ્ર પ્રહર્ષિવંત ચીડાએ

રસિક વેણુથી શાંતિ થાએ.

લક્ષ્મી—૪

આમાં શેઠજી શુ શરમાણા.

કામ કરું તમ જાને શાણા.

લક્ષ્મી—૫

હુકમ થતાં મન મમતાં નાણાં.

થાય કાર્ય શુભ શું મુઝાણા.

લક્ષ્મી—૬

માટે હે શેઠ ! આપ ખુલાસો કરો મારા સરખું અને મારા યોગ્ય જે તમારું ધારેલું કાર્ય હશે તો લક્ષ્મીદેવીની સહાયતાથી ચોકસ પાર પડશે, માટે આપ ખુશીથી કહેો. આપનાથી મારે શું અધિક છે હું પોતે પણ આપની સેવામાં હાજર છું, વિનય કહેવાહ માણેકલાલ શેઠ વાક ! ત્યારે તો મને ચોકસ ખાતરી છે કે મારું કામ આપની હિંમતથી પારજ પડશે.

સાંભળો આ મારી ઘરડી વયમાં સર્વ ખામી પારપડી ચુકી, સર્વ મોજમઝા મનમમતી ભોગવી લીધી, પણ એક ખામી બાકી રહી ગઈ તે એ છે કે તમારી ખુશી પડે નેટલા રૂપીઆ હ્યો. જુઓ આ તીજેરીની કુંચી આપના હસ્તક સોંપું છું, પણ ખુશીથી હા કહી દો એટલે સંપૂર્ણ સંતોષ. માણેકલાલ મનમાં સર્વ સમજી ગયો તેને જાવતુ હતું ને વેદે બતાવ્યું, તેમ જાણી અજાણ્યો થઈ બોલ્યો. ઝોહો શેઠ ! મારા ઉપર એટલા બધા તુબ્યમાન થઈ ગયા છો ! અને મારો એટલો બધો વિશ્વાસ રાખો છો. તો હું એવો શું આપનો મદદગાર નીવડી શકું તેમ છે ? માટે આપ હ્યો કુંચી પાછી અને શા માટે છુપાવો છો. તથા શરમાઓ શ્રા ? આપને ચોકખું કહી દીધું કે કશી જાતની શીકર નહિ કરતાં કહી દો છતાં આમ કરો તે વાજબી નહિ, વિનય કહે. આપની જે જીવાન પુત્રો કુંવારી છે તેનાં લગન મારી સાથે જેમ બને તેમ વહેજાતર કરો. અને મનેજ આપ જમાઈ તરીકે કબુલ કરો, એટલે આ સર્વ લક્ષ્મીના હક બાબતનો વારસો મને તેવું વીલ સરકારના સ્ટેમ્પના કાગળમાં કરાવી દઉ. તમોજ હકદાર થાઓ. તીજેરીની કુંચી સોંપુ છું તેવું કારણ

માત્ર એટલું જ કે જ્યાં સુધી મારી જીંદગી છે ત્યાં સુધી તો ઠીકજ પણ પછી મારા પરદેશ રખડતા દીકરાનો પણ બિલકુલ દાવ પેસે નહિ અને તમારી દીકરી મારા મરણ પછી પણ સુખ ભોગવે હવે આપના સુખનો પારજ ન રહ્યો. તમોને ભગવાને એકાએક આવા સારા દિવસ દેખાડ્યા તે તમારા નસીબની ચડીઆતી સમજાને અને ભાગ્યદેવીનો આભાર માનજો. માણેકલાલ કહે અરે શેઠ ! તમારે કરી વાતની શીકર ન કરવી. વાહ શું તમારા કરતાં મારી દીકરી અધિક છે ? તમારે ત્યાં તો મારી દીકરી સુખના ઢગલામાં પડી છે એમ સમજું છું. મારો ભાગ્યોદય એકાએક યવાથી આપને આશરે આવી ગયો છું. ભલે ખુશીથી આપ કહો તેમ કબુલજ છું. હવે અત્યારે તો ઘેર જાઉં છું. આવતી કાલે સહવારે આવી આપણે વિલ તૈયાર કરીશું અને જ્યારે મારી દીકરીના વિવાહ કરીશ તે વખતે રજીસ્ટર ઠરાવીશું. ઠીક હશે, અત્યારે જાઉં છું, વિનય કહે. વાહ ! તેમ જવાય ખર કે ? હજી રહ્યો. એક વાત કરું આ કામ એવું છે કે આજ થાય તો કાલ કરવી નહિ અને તમારી દીકરીને ક્યાંય પણ બહાર જવા દેવી નહિ, ખાસ ધ્યાન રાખવું, કદાચ મારી બેન કિશોરી આ વાતથી ઉલટી છે અને વાકું ખોલે છે. આજ સહવારે તમારું નામ તથા ઠેકાણું પૂછતાં તે રીસાણી છે. તે કદાચ તમારી દીકરીને આડે માર્ગે દોરવીને કાંઈ રંક વરને ત્યાં પરણાવી દે અને તેણીએ મારી દુશ્મનાવટ બહુ કરી છે. ચોકસ તે તમારી દીકરીને આ વાતથી વાકેફ કરી ફેસલાવશે, માટે ધ્યાન રાખજો. માણેકલાલ કહે આપે કહ્યું તે વાજબી કહ્યું, તે મારા ઘરમાંથી બહાર નીકળી શકે નહિ તથા કિશોરી ને રિનગ્યા ભોગા થઈ શકે નહિ તેવી સખત મનાઈ કરી દઉં પછી કેમ !

૨૧. ૨૧. શંકરલાલ રચિત-કન્યાવિકૃપના કબાલામાર્થી ગઝલ.

અમારી લાડકી લેવા, બસેજરદાર આવોને,
અમારું મન મનાવાને, મની કલદાર લાવોને. અમારી

અમે ના રૂપને જોતા, નથી કુલવાનને મ્હોતા,
કરન્સી બેંકની નોટો, અવલ અમને આપોને. અમારી

બણેલા કે અભણુ આવો, બલે અસાનીને લાવો,
અમારો દામ પર દાવો, દહ દીકરી ઉઠાવોને. અમારી

બલે ભુંડો અગર ગાંડો, બલે રાખે ધગ્ગી રાંડો,
બસે પરણ્યા પછી છાંડો, નમદ દમડા અપાવોને. અમારી

જીવાનીને નથી જોતો, છુટાપણને નથી રોતો,
નથી જોતો ખરો ખોટો, ખરીદીને ખતાવોને. અમારી

બલે દહીં દીવાનો હો, કુટીલ વા અંધ કાગો હો,
અગર શયતાન સાણોહો, ખરે ખીરસા ભરાવોને. અમારી

થવું જો હોય વરરાજ, પ્રથમ અમને કરો તાજ,
પછી વગડાવજો વાજનું હજારી પાંચ લાવીને. અમારી

અમારી માગણી એ છે, તમારું દીલ શુકે છે,
કબાલો આ કબુલ છે કે, વિચારીને જણાવોને. અમારી

વિનય કહે. વાહ ત્યારે તો શું? તેટલુંજ કામ છે. ઠીક થયો.

આપ બહુ ઉતાવળ કરોછો તો પધારજો. કાલ રોજ સહવારે ચોકસ
આવજો. અમારે કબાલો કબુલ છે.

પ્રકરણ ૫ મું.

કનક પીછાણ.

વિશ્વાસપુર નગરથી પાંચ ગાઉને છેટે એક સુંદરપુર નામનું થોડી વસ્તીવાળું ગામ હતું. ત્યાંના વેપારી લોકો વિશ્વાસપુરથી ખરીદ કરી અહીં આ વેપાર થકી ગુજરાન ચલાવતા હતા. આ ગામ બાંધણીમાં બહુજ સુંદર હતું, તેને રક્ત ચાર દરવાજા હતા. તેમાં વિશેષ કરીને દહીંક નામનો દરવાજો ધગેજ સરસ હતો, સુંધરેલી પ્રજા માટે તે દરવાજા ઉપર સુંદર લ છબેરી ગોઠવેલી હતી. એક બજાર હતી, ગામની પાસે થઈને સરિતા ચાલી જતી હતી. વિશ્વાસપુર રક્ત પાંચ ગાઉ દૂર હોવાથી માણસને કશી મુશ્કેલી પડતી નહોતી. કારણ કે તેટલો રસ્તો પાકી સડકનો હતો. ગામમાં ગાડી ઘોડાનું સાધન પુરતું હતું. ટપાલનું સાધન પણ નિયમસર હતું. રક્ત રેલ્વે બિલકુલ નહોતી, ગામમાં ધર્મ રથાનક વિધવિધ પંથનાં હતાં. હળવે હળવે ગામની વસ્તી વિસ્તાર પામતી હતી. ત્યાંથી છેટે એક ગાઉની મજાને વિશ્વાસપુરના માર્ગમાં સુંદરનાગ નામનો એક બાગ હતો. ત્યાં શોખીલા સદૃશ્યો ખાસ હવાખાવા સારૂ પગપાળા કે ઘોડાગાડીનાં બારાં ખરચી આ અત્યંત સુગંધમય નામીયા બાગમાં આવતા હતા. આ ગામમાં વણિકની વસ્તી બધીજ હતી. અર્ધ બાગ તેજ જ્ઞાતિનો હતો. બાકીના બીજા જુદી જુદી જ્ઞાતિના હતા. આ વણિક જ્ઞાતિમાં એક વેણીલાલ કરીને શેડીઓ વસતો હતો. તે પોતે એવો સરળને બાલો તથા નામાંકિત હતો કે વેપારમાં નીતિથી ચાલતો. તે જૈન ધર્મનો અતિરાગી હતો. હમેશાં સામાયક પ્રતિક્રમણ કરતો. આઠમ પાખી પોષપ્ત પાળતો હતો.

તે વેણીલાલ આ નગરમાં એક ધર્મરાય તરીકે ઓળખાતો હતો, તેણે ગરીબ લોકો માટે સદાવ્રત આંધ્યું હતું. જે કોઈ ભુખ્યો તરસ્યો તેની પાસે જતો તે કાંઈને તે નિરાશ કાઢતો નહિ. પણ ભોજન પાણીથી તૃપ્ત કરતો. તેના હૃદયમાં દયાની લાગણી ઘણીજ હતી. તેને એક સવિતા નામની સદ્ગુણી તેમજ રતી રંભાને લગ્નવે તેવી રૂપમા સ્ત્રી હતી. એ સુખી દંપતી સુખાનંદમાં દિવસ નિર્ગમન કરતા. સવિતા પણ વેણીલાલની માફક જૈન ધર્મની અત્યંત ગમી હતી. સાધુ મુનિરાજનાં દર્શન મિના તે પાણી પીતી નહિ પોતાના પતિને જમાડી તે જમતી. પતિની સેવા ચાકરી કરવામાં ઘણીજ કાળજીવાળી હતી. કારણ કે તે જાણતી હતી કે પતિ તેજ પરમેશ્વર છે. પતિ તેજ સ્વર્ગનું સુખ છે. પાતંગીજ હું શોભું છું. પતિથીજ સંસાર સ્વાદિષ્ટ છે માટે તેની પૂજા કરવી તે સ્વર્ગની કુંઝી છે. આવી સ્ત્રીને ફક્ત એક બાળકનીજ ખોટ હતી, ધણી જોશીઓ પાસે જોશ જોવરાબા, ધણી દોરા ધાગા કર્યા, ધણી મંત્ર જપાવ્યા, પણ ક્યાંયથી સંતાન પ્રાપ્ત થઈ નહિ.

હ મેશના શોકથી તેનું શરીર તદ્દન કૃશ થઈ ગયું હતું. તેમા પણ સર્વ ઉપાયથી નિરાશ થતાં પોતાનું હૃદય સ્થિર નહિ રહેવાથી પ્રભુ સ્તુતિ કરતાં કરતાં રૂદન કરવા અને પોતાના સાહવાવતી આંસુ લુંછવા લાગી.

સાખી.

યાયું બહેમ તણ હા, સુંદર એક સંતાન.

શોચ સળું હૈયા વિષે, બાળક વિણ બે લાન.

જંદગી ગુમાવી વ્યર્થ મ્હારીરે પ્રભુ !

ખોયો; યશ વિશ્વ મહી પુત્રહીન બધું.

સુનું છે મંદીર માહરં, સુના છે મેડી માળ.

સુની છે કાય માહરી. પ્રાણ ચક્ષુ જળ.

આમ વિદ્યાપ કરતી હતી તેવામાં ગેણીલાલ પેતાના કામથી પરવારી ઘેર આવ્યો, પોતાની સ્ત્રી સવિતાને આમ વલોપાત કરતી જોઈ કહેવા લાગ્યો કે,—

જુઠા જોશી જુઠા જુવા છે. વહેમ જુઠ જીવ શીઠ રાચે.

અતરાય બાળકની ગત ભવ, નવ ટાળતી આ ભવ આપે.

સખળ બગીચો તાર તારક, નવકાર મંત્ર જપો સદાયે.

જેથી પામશે સગુણ સરૂપી, બાળક રત્ન રમતું ખરે.

માટે હે પ્યારી? ઉઠ ખેડી ચા, આમ રૂઢન કર્યેથી નહિ મળે.
માટે પ્રભુ ભજન કર, કે તેથી સત્તાન પ્રાપ્તિ થાય અને તારું જીવન સફળ સુખમય બને.

આવી ધાર્મિક સ્ત્રીને, પ્રભુ બાળક કેમ ન આપે! ખરેખરો નિઃસ્વર્ગનો વિશ્વાસ હોય તો ખરેખર પોતાનો વિશ્વાસજ ફોગે બીજું કશું નથી. સવિતાના પુન્ય પ્રતાપે સવિતાને ગર્ભ રહ્યો અને નવ માસ થયાં કે એક પુત્રરૂપી રત્નની પ્રાપ્તિ થઈ જેનું કનકચંદ્ર એવું નામ રાખવામા આવ્યું તે પચ્ચ દળવે દળવે પોતાના ઘરની રીતમાત જોઈ પોતાના માતપિતા જેવો ગુચુડ ધયો. કશું છે કે સારા માબાપના ઊકરા સારાંજ નીચડે અને જેનું દેખે તેવું કરે. હવે કનકચંદ્ર પાંચ વર્ષનો થતાં નિશાળે મુકવામા આવ્યો ત્યાં પણ તે પોતાની હુશીયારીથી તથા ખરી ખંતથી નિશાળના પાઠ તૈયાર કરતો અને શિક્ષકની આગ્રામા રહેતો. તેને કીર્તિચંદ્ર નામનો એક મિત્ર હતો તથા કીશોરદાસ નામના એક પડોશનો સાથી મિત્ર હતો જેમ કીર્તિ, કનક ને કિશોર તેમ સ્તિગ્ધા, કીશોરીને ગવરીજ. આ પ્રમાણે ત્રણે

મિત્રો સાથે રમતાં સાથે બહુતાં અને સાથેજ રહીને બાલ્યાવસ્થા ગુજરતા. કનક ને માતૃપિતાની સેવા વિશે બહુજન ઉમંગ હતો. હમેશાં માતૃપિતાને નમસ્કાર કરીને નિશાળે બહુરા જતો તથા રાત્રી-એ સુતી વખતે પણ તેના હસ્તચરણ ચાપીને સુતો. વળી કનકનો સ્વભાવ એવો બોલો અને મ.યાળુ હતો કે નગરના સવળાં માણસો કનકને બહુજ ચાહતા. તેના કાઝાકાઝાં મીઠા મીઠા વાગ્યો દરેકને બહુ આનંદ આપના તેથી કાઠ તો તેને પ્રાય ગચ્છીને પોતાને ઘેર સારું સારું ખાવાનું ખવરાવવા તેડી જતા. તેના મીઠા સુવાક્ય વચનો તથા ચહેરો જોઈ બહુજન આનંદી અને સંતોષી થતાં તે હમેશાં નિશાળે વખતસર જતો આવતો. તેને ટેકનપુક તરીકે ચાલતી ચોપડી તેમાં એક માતૃપિતાની કવિતા આવતી ને એરી તો સદાપ્રતી ચોકખાંધથી ગાતો કે સર્વ કાઠ તેની તારોફ કરતું, આથી સવિતા પણ આનંદ માનતી. પુત્ર સદગુણી નીવડ્યો જેથી પોતાનું જીવન સુખમય થયું એમ તે સમજતી. તે કવિતા હમેશાં નમસ્કાર વખતે નીચે પ્રમાણે ગાતો અને તે પુરો થતાં તેને માતા દુઃખણા ઘણ વધાવતી.

(રાગ લાવણી મુજ ઉપર ગુજરી પિતા બાદશાહ બહુ)

હે ! માતૃ પિતા, (૨) વંદન કરવા હું માગું;

તમ તજા આભાર સર્વને કેમ વિસાઈ—ત્યાગું—હેમાતા

માતા મુજને (૨) નવમાસ ગર્ભ તેં રાખ્યો

કળ સર્વ સહન કરીને, પ્રેમ મમ પર દાખ્યો—હેમાતા

સૂકે સુવાડી (૨) પોને તું બીનામાં સૂતી

રોજ ત્યારે દોડી આવી આંસુ સર્વે લૂતી—હેમાતા

પછી પ્રીત થઈ (૨) પિતાજી મુજને બહુવંચો

ધન ખરચી બહુ રૂડી રીતે ખતિ મોજ મણવંચો—હેમાતા

આવી રીતે (૨) બુદ્ધ કહે પાળ્યાં દુઃખમાં

સેવામાં પાછો ફરે તો તિરસ્કાર મમ સુખમાં—હેમાતા

આ પ્રનાણે વેણીલાલ તથા સુશીલા અને પુત્ર કનક સુખાનંદમાં જીવન ગુળરતા હતા. હળવે હળવે પોતાનો પુત્ર ઉમરમાં આવવા લાગ્યો. હુતરવિદ્યા કળાક્રોશદયતાથી કુશળ બન્યો ત્યારે કનકના સગપણ બાબત પિતા વિચાર કરવા લાગ્યો. કનકના કહેણ ધણી આવતા પણુ હજી વેણીલાલ, મોટી ઉમરનો થયે સગપણ તથા વિવાહ સાથે કરીશું એમ કહી પાછા કહાડતો. ધનગવરોને કનકમાતા સુશીલા સાથે સારો સંબંધ હતો કારણકે બન્ને પડોશમાંજ રહેતાં જેથી ધનગવરો સુશીલાને સાસુ કહો તેની પ્રતિના પાળી. આથી સુશીલા સુખાનંદમાંજ હતી.

આજરોજ ધનગવરો પોતાને પીયર ગણ્યો હતો તે પાછી આવો હતી. આવતાંની સાથેજ સુશીલાને પગે પડી એક વિનયમય માગણી કરી હે પ્રિય સાસુ, આજરોજે હું સર્વ કહું તે માન્ય કરશો તે એ છે કે મ્હારાદીયર કનકચંદ્ર હવે યોગ્ય ઉમરના થવાથી મ્હારો એક ન્હાની બેનપણી જે ધણીજ ગરીબ સ્થિતિની છે પણ રૂપમાં ગૌરવર્ણ નાકે નમણો, ગોળ મુખાકૃતિ, ચહેરો રતોરંજાને લગ્નવે તેવો તો હવે જો તેની સાથે સગપણ કરો તો ધણું ડીક કહેવાય અને વળી મ્હારી બહેનપણી તે મ્હારી દેરાણી યતાં આપણું ઘર અધિક અધિક ઉજવળ થશે. તેના ગુણ તથા તેના ધાર્મિક વચનો આ સંસારનું જીવન સુખમય સુચવે છે. ત્યારે સુશીલા કહે વડુ તારું કહેવું બધું માન્ય કરવાને ખુશી છું. હું જાણું છું કે ત્હારો બેનપણી ત્હારા જેવીજ સુશીલા હશે અને હોયજ તેમાં નરાહ શી ! પણ કનકબાપને પુછી બેને કે તેનો વિચાર જો હમણાં હોય તો બસે, નહિતર આવળી ઉપર

વાત. આમ વાતચીત કરે છે તેવામાં કીર્તિચંદ આબ્યા, વાતચીત બંધ થઇ, ધનમયરો પોતાના ઘરમાં ગઇ. આ વાતચીત સર્વ વેણીલાલ આવતાં સુશક્ષાએ પ્રીયકર વડેને જણાવી. સ્વામીનાથ આપણા કનકનો વિવાહ કરો આપણા મનના સર્વ કોડ પુરા કરીએ એકનો એક દીકરો છે. હવે શા માટે લંબાવવું જોઇએ, કનકની ઉંમર યોગ્ય છે, વળી કનક જેવો પુત્ર સાંપડ્યો છે તો શું આપણે સંસારમાં લઇ જવું છે તો ધન્ય ભાગ્ય કે આ લાવો લઇ લઇએ. આજે કીર્તિ ચંદ્રની વડુ ધનમયરો પોતાને પીયરથી આવી તે કહે છે કે કનકભાઇ યોગ્ય એ ધણીજ ઉત્તમ કુળની ખાનદાન વળી વિદ્યાસંપન્ના એવી છે કે આપણા કનકભાઇની માફક સૌકો તેના વખાણુ કરે છે. વળી ઉંમરમાં પણ યોગ્યજ છે કહો શું! વિચાર છે?

વેણીલાલ કહે પ્રીયા, ત્હારા સર્વ મતને મળતો છું. જો તને યોગ્ય જણાય તો કરવામાં કરશો વાંધો નથી. વળી આપણે આ સંસાર, પુત્ર વધુ આણી સફળ કરીએ. માટે કીર્તિની વડુને કહી ધારેલી કન્યકાની છત્રી મંગાવો. જો કનકભાઇનું દિલ હોય તો બલે તારો વિચાર સફળ કર. આમ વાતો કરતાં કરતાં નિદ્રાવશ થઇ ગયાં.

બીજે દિવસે એક કાસઠ કીર્તિચંદ્રનું ઘર પુછતો આવ્યો. આ કાસઠ સ્તિગ્ધા બાલા તરફથી પોતાની છત્રી તથા રત્ન જડીત મુદ્રીકા અને કાગલ એ ત્રણ ચીજ લાવેલ હતો. કાગળ ઉપર ધનમયરીને આપજો એટલા અક્ષર લખેલા હતા. આ કાસઠ કનક પાસે આવ્યો અને પુછ્યું કે કીર્તિચંદ્રનું ઘર ક્યાં છે? કનકે કહ્યું— ભાઇ ચાલો મહારી સાથે કીર્તિચંદ્રનું ઘર જતાવું. એમ કહી કાસઠ વાંસે અને પોતે આગળ એમ ચાલ્યા જાય છે. ચાલતાં ચાલતાં ઘર આવી પહોંચ્યું. કનકે ઘરનું ખાસજી ઉઘાડી સાદ કર્યો. કા

ભાભી શું કરોછો. આજ તમારા પીયરના ગામનો કાસદ આવ્યો છે તે એક જમી વીટી ને કાગલ આપવા માટે ઇચ્છે છે. કાગળ ઉપર તમારું નામ છે કહો મને વાંચવા આપશોને. તો તે કાગલ સોંપું નહિતર તે નહિં આપું. ધનગવરી કહે હીયરજી વાહ તમને પ્રીય તે તમારું. એ કાગલ તો આપ મને વાંચી સંભળાવશો ખરા કેની એમ કહી કાસદને આશ્વાસન આપી એ ત્રણે ચીજો લીધી. કાગલ કનકે વાંચવો શરૂ કર્યો. સ્વરતશ્રી સુંદરપુર મહાશુભરથાને પુજ્યારાધે ગુણવત ગુણુની ભંડાર પ્રાપ્ત સખી ધનગવરીની પવિત્ર સેવામાં. અતાનશ્રી વિલાસપુરથી લી. ત્હારાથી વિખુટી પડેલી નિરાધાર ન્હાની સાહેલી રિનગધા બાલાના એકાન્ત સમયે જ્યજ્ઞનેંદ્ર સ્વીકારજો. વિશેષ વિનતી કે બેન તું જતી વખતે મને જે કાલ આપી ગઇ હતી તે પ્રમાણે પળવાની વાત, પતિના સુખમાં (સંસાર સુખમાં) લપટાઇ કે તેની સરસ મદમદ લહેરથી ખરેખર ભુલી ગઇ પરંતુ વળી કંઈ પણ ખુશાલી લખવા દુરસદ મળતી જણાતી નથી તેતો ઠીક પણ હવે તારા નામનો જાપ કરવો પડે છે. તો હવે તારા આપેલા કાલ પ્રમાણે પાળ. નિશાની લખલ આ કાસદ મ્હારી જમી, નીલ રત્નમય મુદ્રીકા સોંપશે. આ પત્ર મ્હારા પિતા-શ્રીથી ગુપ્ત રીતે લખ્યો છે તેતો તું જાણે છે બેન ચંદ્રકીશોરીના કહેવાથી આમ ઉતાવળ કરવી પડી છે. કીશોરીના કહેવા પ્રમાણે મ્હારો બાપ મ્હારું સગપણુ વૃદ્ધ સાથે કરવાનો નિશ્ચય કરી ચુક્યા છે. માટે આ વખતે તું તારો ધારેલો પતિ શોધી તેની નિશાની મ્હને મોકલજો. મ્હારા ધારવા પ્રમાણે તુંજ માતાશપ યર્ષ પડતાં મારે ત્હારે ધેર આવી વિવાહ કરવો પડશે માટે હવે મને શાંતિ થવા માટે કામલની પહોંચ તથા નિશાની મોકલાવજો. મ્હારી વતી

આટલું કામ કરજો અને સ દેસો વહેલાસર પાછો મોકલજો. એજ સંવત પ્રીયતમ, માસ પત્રીકા, તિથિ અખલા, વાર વિલાસ.

લી. ત્હારી સહાય મચ્છતારી વીખુટી બાત્રા

સ્તિગ્ધાબાલાના સ્નેહચુક્ર દંડવત્ સ્વીકારજો.

આ કામલ સાંભળીને ગવરી કહેવા લાગી કેમ દીયરજી તમારું સગપણ આ મનમોહક છખી સાથે કરશું તો ડીકતે. ત્હમારી માતા કહેતાં હતી કે કનકને પુછજો જો ખુશી હોય તો કરીએ. કનક શરમીદો પડી બોલ્યો. બાબી આપની સખી જ્યારે આવી દુઃખી છે વળી તમે તમારી સખીના અત્યંત વખાણ કરો છો. તમારા ગુણ કરતાં પણ અધિક ગુણ છે ત્યારે મ્હારો વિચાર તેમાં ખીલકુલ અચકાતો નથી. પછી જેવી માતપિતાની મરજી માટે તેમના કહેવા ઉપર જૈમ યોગ્ય લાગે તેમ કરો. આનો જવાબ કોઇ યોગ્ય વર જોતી વહેલાસર અપાય તો ડીક. ધનગવરી કહે હા દીયર તમારું કહેવું ખરેખર સત્ય છે. ટપાલ બે ચાર કે છ કલાક મોડી આવે અને આ કાસદ જલદી પહોંચે તેટલા માટે આવી ઉતાવળથી કાસદ મોકલ્યો છે. અનુમાન બાંધતાં જણાય છે કે તેણે મ્હારા ઉપર ભરસો રાખ્યો છે તો તેને કદી અંતરીયાળ રખડાવવીજ નહિ.

ધનગવરી કહે, પણ દીયરજી આવા સંકટમય સમયે જો આપ તે ખીચારી નિરાધાર અખલાને સ્વીકારશો તો તમે ચોક્કસ માનજો કે તમોને તમારું જીવન ગુજરવું આનંદી થતાં સદા હર્ષાનંદે વિચરશો. વળી તેનો સ્વભાવ તથા ગુણભાવ તથા જ્ઞાનભાવ તથા નમ્રતા તો એટલી બધી છે કે તેનો ખમાલ તેની કસોટી કરતાં પ્રત્યક્ષ નજરે પડશે માટે આપ આ વચન કશુંક કરો. કનકચંદે બાબીના નિર્દોષ વચનથી હસ્તે ચહેરે નીચું મસ્તક નમાડ્યું અને

કંઈ પણ ઉત્તર આપ્યા વગર મૌનજ રહ્યો. આથી ધનગવરીએ જાણ્યું કે તેનો વિચાર છે તો હવે સવિતાને પુછવાની જરૂરજ નથી. માટે આ વખતેજ સિંગધાની છમી તથા રતનજડીત મુદ્રીકા સોંપી દઈ સિંગધાને આપેલા કેલ પ્રમાણે વર્તન કરું તેજ યોગ્ય છે. એમ કહી ધનગવરી બોલી. દીયરજી ત્યો આ તમારી આજ્ઞા થયેલો રસિક, સદગુણી, કાન્તા સિંગધાની આનંદી, પ્રેમમય પ્રતિમારૂપ છમી (કેટો) તથા તેમનીજ વીંટી. વળી બોલી કે,—

(રાગ ગાયન.)

દીયરજી સોંપું છું જ્ઞાતીની પ્યારી મુદ્રીકા
પહેરી આંગળીએ ખોશો ના શાણા દીયરજી
આધાર નિરાધારનો રતન જડીત તેજ છે
દુઃખ દુર રાખવાની શાન્ત શાંકિત તેજ છે.
તમ છમીને ભાળીને, આનંદ દિવસ એજ છે.

શીયળ રતન જાગવવાની રીત રસિક તેજ છે. દીયરજી

આ પ્રમાણે આનંદથી તે મુદ્રીકા પહેરાવી અને કનકચંદ્ર તરફથી કનકની પોતાની રમણીય છમી એકાણી તરીકે આપી કાસદને વિદાય કર્યો. વળી એક પત્ર પણ લખી આપ્યો. આ પ્રમાણે દીયર, બોળાઈ, દિન આનંદમાં નિર્મમતા હતા. હવે કનક મોકુલ્યું જાણી પોતાને ઘેર ગયો અને વાળુ પાણી કરીને બેઠો બેઠેલ ચોપડી વાંચતો હતો, તેવામાં એકાએક ચીસ પડી. જેથી બેનાકળે થઈ કનક એકદમ દોડતો દોડતો આવ્યો તો પોતાની માએ એક ઝેરી સ્પર્શના મુખમાં પોતાનો પગ અર્પણ કર્યો હતો. આ વખતે વેણીલાલ બહાર ગયો હતો. આથી કનકે આતુરતાથી અને હીમતથી તથા ચતુરાઈથી ધરની અંદરથી બે લાકડીઓ કાઢી તે વતી સ્પર્શને

પકડી ધણેજ દુર મેલવા ગયો. આ સર્પ અતિ ઝેરી હતો તેથી તે-
 ટલા વખતમાં સવિતા માતાના પ્રાણ જતા રહ્યા. કનક સર્પને
 મેલોને આવે છે તો પોતાની માતા પોતાનું બોળીયું મેલોને સુક્ષ્મ
 જીવ સ્વરૂપે સ્વર્ગ સ્થળે પહોંચી ગએલી જણાવે. આથી કનકચંદ્ર
 અત્યંત વિલાપ કરવા લાગ્યો. એટલામાં કીર્તિચંદ્ર આ કકલાટમાં
 આવી પહોંચ્યો અને વેણીલાલને તેડવા માટે એક માણસને મોકલી
 પોતે કનકને આશ્વાસન આપવા લાગ્યો. કનક છાતી ફાટ રહ્યો હતો
 હતો. ધૈર્ય રહ્યું નહિ. રાત્રી પડી ગઈ હતી જેથી આ વખતે મુડદું
 બહાર કાઢી ન શકાય. જેથી આખી રાત્રી સવિતાની કાયા આગળ
 જઈ આંસુની ધારા પાડ્યા કરો. વેણીલાલ આવી પહોંચ્યો. કન-
 કને ધણી ધીરજ આપી તથા ફાસલાવી તેની માતાથી છેદા રહેવા
 કહ્યું પણ બીલકુલ બાળ હોડીલો થઈ માન્ય નહિ કરતાં રહ્યો
 કરતો હતો ધડીમાં ગુણ સંભારે, ધડીમાં રૂપ સંભારે, ધડીમાં જાનો
 રહી સવિતાના મુખ સામે એકીટસે જોયા કરે, વળી રૂવે, ધડીમાં
 પુત્ર ધર્મ ન પાળી શક્યો તેને માટે શોચ કરે, પશ્ચાત્તાપ કરે, વળી
 અકળાય આમ આખી રાત્રી ગુળરી. સૂર્યોદયના ઉદય પહેલાં ચાર
 ધડીએ સવિતાના મુડદાની ઠાઠડી બાંધી એકઠા મળેલાં સગાં સંબં-
 ધીઓ ઉપાડીને ચાલતા થયા. કનકને ઘેર રાખ્યો પણ તે નહિ
 રહેતાં માતૃપ્રેમથી આગળ ગયો આ પ્રમાણે શમશાનભૂમિ ઉપર
 સવિતાનું મુડદું બાળી ધર તરફ ફાંટી કરી સર્વ પાછા ફર્યા.
 હવે કનકનું સમપણ થતું રહી ગયું. વેણીલાલ પોતાના સગપણ માટે
 તૈયારી કરવા લાગ્યો. આ વખતે વેણીલાલની ઉંમર લગભગ વર્ષ
 અઠાસ પંચાવનની થઈ હતી જેથી કાંઈ તેને દીકરી આપવા તૈયાર
 થતું નહોતું. કનકચંદ્રનું સમપણ ગુપ્ત રીતે થઈ ગયું હતું તે ફક્ત

તેની મા સવિતા જાણતી હતી. પણ તેનો ખીયારી ક્યારની પ્રભુ પાસે પહોંચી મ્મ હતી. જેથી કોઈ કનકની વાત સંભારતું નહોતું આ પ્રમાણે વેણીલાલના ઘરની સ્થિતિ થમ મ્મ હતી.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

કન્યાવિકચ મારે વિચાર કથન.

શવેરી શિતળતાને પ્રેરતી પ્રેરતી ચાલી જાય છે, સમય જાનત થતો જાય છે, વિશ્રાન્તિનો વાસ લેવા સૌ કોઈ તૈયાર છે, અંધકાર દૂર કરવાને રોશની પ્રગટાઈ રહેલી છે. ધર્મગુરુઓ આખા દિવસની સ્મૃતિ કરે છે પતિવ્રતા પતિનો આખા દિવસનો શ્રમ હરવા માટે મીઠાં મીઠાં વચન કહી આનંદ પમાડે છે.

માણેકચંદ શેઠ મોડી રાત્રીએ વિનય ચંદ્ર શેઠને ઘેરથી આવેલ છે તે આવતાં સુશીલા સ્વામીનાથની રાહ જોતી આતુરતાથી જોઈ જોઈ ઉભી થઈ બે હસ્ત જોડી નમસ્કાર કરી તેણે એક સેતરંજી પાથરી ઉપર બેસાડ્યા. સ્વામીનાથ ! જન્મવાતું તૈયાર છે, એમ વિનય સહિત આનંદથી બોલી. “ ના, ના; આજે મારે જન્મવું નથી. વિનય ચંદ્ર શેઠને ઘેર તેના બોલાવવાથી ગયો હતો. ત્યાં વાતચીત કરતાં મોડું થઈ જવાથી તેના અતિ આગ્રહથી ત્યાં જમેલો છું, એટલે હવે તો સુષ જન્મને કારણ કે રાત્રી બેસીત બહુ થઈ છે. પણ હા ! હા ! સુશીલા એક વાત કહેતી જુલો જન્મ. એમ માણેકચંદે જરા ધીમાશથી પણ છેવટે જરા તાનથી કહ્યું. કહો સ્વામીનાથ જે આપના હૃદયમાં રમતી હોય તે. એમ સુશીલાએ જ્ઞાત ચહેરે કહ્યું. પ્રીયા આપણી પુત્રી હવે યોગ્ય ઉંમરની થઈ છે, તો હવે મારે વિચાર બહાનું નામરસીક વિનયચંદ્ર વેરે સમપણ કરી બંધ

બાંધવાનો છે. તેને ત્યાં ચાર જગાએ ચાર મકાન છે. દસ કરોડ રૂપી-
આનો આસામી, સોનું રૂપું ઢગલાખંધ પગ તળે કચરાય છે તો આ-
પણે જો તેને આપણી પુત્રી આપી વેવીશાળ કરીએ તો તે બાબત
આપણને એક લાખ રૂપીઆ તથા ત્રિવાહતું ખર્ચ પણ મળે આપે
તેમ છે. સ્તિઝ્ઞાને કશી જાતનું ત્યાં દુઃખ નથી. સુખની સહેલ દિન પ્ર-
તિદિન વધતીજ છે. લક્ષ્મી તો ગમે તેટલી વાવરે પણ કોષ કહેનાર
નથી. બસ હવે મ્હારો વિચાર તો થયો છે કે કાલે નાગીએર લખ
જમને જોળખાઇ આવીએ. નહીતર આપણી મનની મનમાં રહી
જશે અને આવું ધર મલવું મુશ્કેલ છે. !' એમ માણેકચરે કથન
કર્યું. આ સાંભળી શુશીલા કહેવા લાગી કે “ પ્રાણુ પ્રીયતમ જ્યારે
તેમ છે તો ખુશીથી વેવીશાળ કરી ફેરા ફેરવો તેમાં આપણે કશી
વધો નથી. સ્તિઝ્ઞાના ધન્ય ભાગ્ય કે આવું સાક્ષર મળશે ” આ
વખતે સ્તિઝ્ઞા બાલા પાસેજ બેઠી હતી. અત્યારસુધી પોતાના પિતા-
શ્રીના વચન મૌન રીતે સાંભળતી હતી. પણ અંતરમાં કીશોરીની વાત
યાદ લાવી ધગધગતી અગ્ની થકી બળતી હતી. તે હવે જ્યારે પો-
તાની માતાએ તે બાબત સાક્ષી પુરી ત્યારે શરમનો પરિત્યાગ કરી
ઉછળતે શ્વાસે પણ વિનયથી બોલી ઉઠી હે માતા પિતા મારી વાત
સાંભળો. તમે જેની સાથે મ્હારા લગ્ન કરવા ઇચ્છો છો તેની સર્વ
બીના મેં સાંભળી છે. તમે જે વિચાર ધારો છો તે ફળશે નહિ.
તેની પાસે મને તેટલો પૈસો હોય પણ વૃદ્ધાવસ્થામાં લગ્ન શાનાં
હોય ! માટે તે વિચાર માંડી વાળશો. હવે મ્હારા લગ્ન બાબત ત-
મારે મહેનતની કશી જરૂર નથી. મ્હારા લગ્ન પત્રવહેવારથી તો ક્યા-
રનાં ઘણાં ગયાં છે. હવે માત્ર આપના હસ્તથી માઈ દાન આપવું
બાકી રહ્યું છે. તે દાન કન્યાદાન કહેવાય છે. જો આપ વિનયથી સાથે

લગ્ન કરો અને સોના મહોર અગર રૂપા નાણા હોય તો તે લગ્ન તથા કન્યાદાન કહેવાય નહિ પણ કન્યાવિક્રમન કહેવાય. (કસ્થપ રૂપી કહે છે કે: દ્રવ્ય ખરચીને વેચાતી લોધેલી કન્યા, પત્ની અથવા સ્વયંમોહી થઈ શકે નહિ. તેમજ યજ્ઞ, યાગાદિ, દેવકર્મ તેમજ શ્રાદ્ધ પશ્ચાદિ પિતૃધર્મ અને સાધારણ રીતે દ્રવ્ય કાર્યના પ્રસંગોમાં એવી વેચાતી લોધેલી કન્યા ઉપયોગી થઈ શકતી નથી. અર્થાત ધર્મ કે કર્મ તે કરી અથવા કરાવી શકતી નથી. કદાચ કરાવે તો તેનું ફળ મળતું નથી. અને એ કન્યા પત્ની નહિ પણ દાસી કહેવાય છે. તો શું હું તે શેઠની દાસી તરીકે રહી મહારૂં પાતિવ્રત્ય ગુમાવું. ના ના તે તો નહિ બને ” જ્યાં સ્ત્રિગંગા પોતાના વચન આમળ કહેવા જાય છે ત્યાં સુશીલા કહે—“ પુત્રી ? શું વૃદ્ધાવસ્થામાં લગ્ન નહિ થતાં હોય ? યુવક હોય તે પણ અંતે વૃદ્ધ થાતો છે વળી તે મહારાંધી ગુમ રીતે કોની સાથે લગ્ન કર્યા ? કહે મહારી ગુન્હેગાર ઠરતાં જરા વિચાર ન આગ્યો. બસ હવે તહારે તે સંબંધ તોડવો પડશે અને વિનયચંદ્ર સાથે વરતું પડશે. આમ આપ ડાહ્યા થતાં જરા વિચાર નથી થતો ” સ્ત્રિગંગા આજ્ઞા કહે “ માતા જેની સાથે નિકટ રહેહ બાંધ્યો તે નીકળી ટાળ્યો ટળશે નહિ તેમજ કદી હું તે સંબંધ ત્યાગવાની નથી. શું ફક્ત તમારા એક લાખ રૂપીઆ સાડે યૌવન સુખ ત્યાગો મહાના પાસમાં જઈને ખેસું ? સપડાડે ? વળી મેં ચંદ્રકિશોરી મારશત થણા સંદેશા કહાળ્યા પરંતુ તમે તેમજ મહારા તાત્રીએ તે બાબત કશી દરકાર કરી નહિ જેથી આપ ડાહ્યા થવાની જરૂર પડી. હવે અતિનિમ્ન દમ્બા જે ધનની છે તે ત્યાગી દઈ મહારી ઇચ્છા મુજબ કન્યાદાન આપશો

તેમાં પરમેશ્વર રાજી છે. સુશીલા—“ બાળા જો થોડા રૂપીઆ હોય તો તેમ પણ કરું, આતો આખી જીંદગીની સુખમય ખર્ચો. વળી ત્હારા નામથી વિનયના ધરની માલમીલકત બાળત સરકારી વીલનો હક તે સર્વ કેમ તજી દેવાય. હવે પુત્રી ત્હારા માતપિતાને ખુશી કરી તેની આજ્ઞા માન્ય કર. માતપિતાને દુભાવવામાં પરમેશ્વર કદી રાજી થાય નહિ. ત્હારા સુખમાં બીજો કોઇ ભાગીદાર નથી માટે હાથ આવતું રત્ન ત્હારી અણુસમજ અને બાળબુદ્ધિથી શા માટે ગુમાવે છે અને અમોને તરફડાવે છે. ત્હારો ધર્મ સંભાળ્ય અને ડાહી થા તારી સર્વ ચતુરાઇ આ વખતે ક્યાં જતી રહી ” ત્યારે સિનગ્ધા બાળા કહે—“ હે માતાજી મ્હારી બાળબુદ્ધિ છે પણ તમારી વૃદ્ધ બુદ્ધિ કેમ કનીષ્ઠ થઇ ? સાઠ વર્ષનો બુદ્ધો કે જેનું શરીર લાકડોના આધારે ટકી રહેલું છે જેના દાંત તો ચારપાંચ ડગતા સિવાય સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રથી પણ નજરે પડતા નથી, જેના કેસ સંદેહ થઇ ગયા છે, જેની કાયા ઉપર કાળ નામનો યમ ઝડપો નાંખે છે, તેવો પતિ શોધી અત્યંત દુઃખમાં રૂકત રૂપીઆના લોભથી નાખતાં વિચાર તો કરો ? તમને કશો વિચાર કેમ થતો નથી. જીઓ અનંતરાયની પુત્રી લક્ષ્મીને ધરડાવર સાથે પરણાવી ને હજી માત્ર મહિનો પુરો થયો નહિ ત્યાં તો બુદ્ધો પહોંચ્યો નરકના ધામમાં, નિરાધાર યુવાન અને સુંદર અબજાને મેલીને હવે અનંતરાય રોઇ રોઇને દિન કાઢે છે તેમજ લક્ષ્મી પોતાના પિતાને નિસાસા નાંખતી અને છાજીઆ કુટતી હાથ હાથના પોકાર કરે છે. તો પણ હજી સાઠે બુદ્ધિ નાડી જેની દશા દેખું છું. એ કહેવત મુજબ તમારી મતિ અંધ થઇ. અરે પણ તેમાં તમારો દોષ શો ? પૈસોજ ફક્ત સર્વને અંધ બનાવે છે અરે માતા અરે પિતા દયા કરો.

(રાગ ગાયન)

તનયા તમારી વિનવે, હે ! માતા ! હે ! પિતા !

સુણો વિનંતી કર્ણમાંહી, સુચવે આ સુતા—તનયા ૧

કન્યાવિકૃત્ય કેર કહેવાયે, દામ રહે નહિ તમ ધરમાં

ઉંચ મતીથી દાન કરો મુજ, પસંદ પતિ મળતા—તનયા ૨

ઐષ્ટવીર્ય તમ માંસ રક્તથી, ઉપની આળા ઇશ્વરૂપા

તોલ્લવેચો ભારોભારે, નાણાં લેતાં નહિ ડરતાં—તનયા ૩

આડો અવળી વાત જવા દો, આરક ગાયતી અર્જ સાંભળો

મનમાં સમજી આપ વિચારો, જ્યાં દોરો ત્યાં જાય મરતાં—તનયા ૪

આમ બોલવાથી મારુંકયંદ્ર ઉછળતા શ્વાસે બોલ્યો. સ્તિગ્ધા

જેમ તારી માતા કહે તેમ કર. પુત્રી જાતીને ઝઝી હડીત્રાઇ પાલવે નહિ. કાલ રોજે ત્હારું નાળીયેર લખને જવાતું છે. હવે થોડા વખતમાં ત્હારો ધર્મ અરાખર સમજી દો તેને ત્યાં ત્હારે પરમસુખ છે. ભવાયા નાટકકારો વાંગેરે હોશ તેને ત્યાં ખાસ પોતાના ખેત્ર ભજવી બતાવે છે ધણું સુખ ત્યાં છે. કોઇ નિર્ધન પતિનો તો ત્હારો સંદેશો મહારા ધ્યાનમાં હતો અને તેજ માટે વિચાર કરતો હતો તથા શોધ કરતો હતો. ત્યાં વિનયચંદ્રની વાત યોગ્ય જાગવાથી ત્હારા લગ્ન તેને ત્યાંજ કરવાના છે. સ્તિગ્ધા કહે-હું પિતાજી મેં જેને તનમન સોંપ્યું છે. તેજ મહારો પતિ બાકીના સર્વ માતાજી તેમજ પિતાજી સમાન છે તેમાં એક રતી પણ મીનમેષ થવાની નથી. હવે તમે શાન્ત થાઓ. તમારો વિચાર અવગો ત્યાગો અને મહારા મનગમતા મન-મોહનને તમે મને કન્યાદાન તરીકે અર્પણ કરો. મેં કહી તમારું વચન લોપ્યું નથી પણ તમારી આવી દુષ્ટધારણાથી તમારા વચનને પાછા ખસેડવા પડે છે. સુશીલા કહે—પ્રાણપતિ હવે તમે કાલે

નાળાયેર લઇને ખુશીથી જન્મે તેની તો હરે બાળહઠથી નાની કદી હા થવાની નથી. પરણાવવી હવે તો આપણા હાથમાં છે. તેની બાળ શુદ્ધિ (છોકરમત) થી આમ કહે છે. પણ જ્યારે તેના ધરમાં જશે ત્યારે તેને આનંદ થશે. નાનપણના સગપણ તે પણ પત્રવહેવારથી થયેલાં તેતો એક ઢીંગલા ઢીંગલી સમાન છે તે કદી સાચું હેયજ નહિ. સ્નિગ્ધાને કોઠાએ ભરમાવેલ લાગે છે. નહીંતર કદી આમ ચાળા કરે નહિ ચાલે હવે સુષ્ઠ જાઓ. લગભગ રાત્રીના સાડા દસનો વખત થઇ ગયો છે હવે શામાટે મોકું કરો છો, નિંદ્રા દેવીને સતકાર આપો. જ્યારે આવા માતાના મુખમાંથી વચન સાંભળ્યા ત્યારે કહેવા લાગી પિતાજી તેમજ માતાજી ખરેખર જે કહું છું તે સત્યજ કહું છું. વિનયચંદ્રને ત્યાં નાળાયેર લઇને જતાં પહેલાં વિચાર કરજો. નહિતર તમારાં કુળને કલંકિત રૂપ બનીશ કારણ કે હિન્દી સ્ત્રીને કદી એ ખતિ હોતા નથી. હવે તો કન્યાદાન આપી સુખી બનો. તમો મહારં કહેણુ પ્રમાણુ નહિ કરો તો પરતાશો. આ કાયામાં જ્યાંસુધી પ્રાણુ છે ત્યાંસુધી વૃદ્ધ પતિ સાથે ભવ ગુમાવીશ નહિ.

ત્રાજવામાં કન્યા તોલી, ભારોભાર રૂપા નાણે

પટારાને પેટી ભરે, તાત તે કસાઇ છે

મડા સાથે કીશોરીનો, જન્મથી વહેવાર બાંધે

મકું ચમકાર પહોંચે, પુત્રી તો રંડાય છે.

સુખમાટ હર્ષ ઘેલી, બાલા પ્રેમ વૃત્તિ રાખે

કુળે તાતપિત તૃણા, સોડમાં તણાય છે

આત્મ તનયા જે વેચે, લક્ષ્મી લઇ સાહસથી

ખાપી બની પુત્રી કરા, નિસાસા લેવાય છે

માટે હે ? પિતાજી શામાટે આવા કુડાં ફેલ્ય કરી તમારી પુત્રોને દુઃખદાવાનળમાં દહો છો ? આવી રીત તમારા જેવા સુશાસ્ત્ર પિતાજીને શોભતી નથી. પિતાજી જે પૈસાને માટે ઇચ્છા રાખે છે, તે તો વહેલાસર ખુરીજ જવાના. માત્ર પરસેવાના બીંદુથી સાંપડેલી લક્ષ્મીનો પૈસો વિશેષ વૃદ્ધિ પામે છે અને હરામનુ હરામમાં જાય છે. અહીં લક્ષ્મી તું તો એવી બડી ચીજ છે કે જે તકારી સેવા બરદાસ કરવામાં આવે તો તું પ્રમંન થાય છે અને પરાણે જે કામ તને ઉપાડી જાય છે તો તું તારો ભાવ ભજવ્યા વગર રહેતી નથી અને ખરે દાણે તું તારો ખરો ભાવ ભજવે છે.

અજબ છે નાણા નાણાં (૨)

ચોટે બેઠો તોલે માપે, ઓછું કપડે શામાટે ?

રજની પ્રગટે વેશ્યા ચમકે, વિદ્વાસ માટેકો આવે તે શામાટે ?

નાણા માટે નીતિ ગુમાવે, તે નાણા તો ધુળ રોળાણા અજબ મજુર મણીકો બાર ઉપાડે, નિજ ખર્ચે તે શામાટે ?

સેવા શેડની સારી બજાવે, સેવક શાણો શામાટે ?

નાણા માટે નીતિ ધરાવી, બીંદુ પસીનાના છે દાણાં અજબ ગાદો તકીયે મહેલ બિજાને, બુને હિડોળા ખાટે

ગાડી ઘોડે કે મ્યાનામાં, કરના વિણ જે ઉચ્ચાટે

નાણાના દાણાં છે ભાષ, સુખે ભલે સપડાણા અજબ

ઘાડુપાડા ચોર લુંટારા, લુંટે ચોરે શામાટે ?

કસાઈ મચ્છીમારો કાપે, જીવતા જીવને શામાટે ?

નાણા માટે ધંધા કરતાં, નકી મહીં ખરે ગળડાણા અજબ

નીચ પિતા નિજ પુત્રી વેચે, જે છે નિજ તત્વો સાટે

અંધો અંધો નહિંજ વિચારે, યોગ્ય પતિ નથી તે માટે

નાણા માટે બની કસાઇ, નિરદયતામાંજ સપડાણા. અજબ
 રહે રીડે કે મરે ઝેરથી, પડે કુવામાં દુઃખ માટે
 નથી કામ કંઈ મ્હારે તેનું, તાત વિચારે મન વાટે
 નાણા ભારો ભારે મલતાં, શેઠ થવા કર્યા મુંઝાણા અજબ
 અણહકના નાણાં મીઠાં લાગે, ત્યારે મળતાં બળ સાટે
 કન્યા વિક્રયના નાણાં જ્યાં, બીક્ષા માગે હાટે હાટે
 અધોગતી તે મરતા પામે, અંતે ધરમાં પાણા પાણા અજબ
 હું પિતાશ્રી મેં એક પુસ્તકમાં વાંચ્યું છે કે ધનવાનો શોખની
 ખાતર વિષયની પશુવૃત્તિને સંતોષવા ખાતર બાસઠ કે બો-
 તેર વર્ષનો બુદ્ધો બાર વર્ષની બાળીકા લેવા તૈયાર થાય છે
 તે ખરેખર આ હિન્દની પાપમાલી કરનાર છે. નરરત્નોની
 ખામી લાવનાર છે અને નારી હત્યાનું પાપ વોરનાર નકંના
 શૌરવકુંડમાં પીડા પામનાર અને સુખને તીવ્રસ્ફાર આપનાર છે,
 માત્ર તુચ્છસુખ ખાતર વૃદ્ધ ઉમરે નાદાન બાળીકા સાથે લગ્નની
 ગાંઠથી જોડાવું એ ખરી રીતે નાદાન બાળીકાને ગળે ગાંઠ
 બાંધી હત્યા કરી પાપ વોરવા જેવું છે. કુટુંબમાં કલેશ
 જીવતાં ઝગડો અને સુઆ પછી સરકાર દરબારની તકરારો શરૂ
 થાય છે. જીવાન વયે એ બાળીકા પહોંચતા આખરનું રક્ષણ
 રાખી શકાતું નથી. આવા વચન પુત્રોના સાંમળી માણેક્યંદ્ર
 આખનાં ડાળા અધર ચડાવીને જીરસાભેર બોલ્યો, પુત્રી ત્હારા કરતા
 મને વરસ બમણાં થયા છે, તેવી મને તે સર્વ બાબત વિશેષ
 અનુભવ છે. આજકાલની બાળીકા આ પીતાલીસ વર્ષના ધરડાને
 શું સમજાશે? હવે ત્હારું ડહાપણ બંધ કર ને મ્હારી આજ્ઞાને
 આધીન થા, “સ્વામીનાથ ક્ષમા કરો હું તેને સમજાવું છું. પુત્રી
 આજ હડીલાઈ ઓડી દે ત્હારો બાપ કોધે બરાશે. હું બહુ છું

કે તું જાની વિદ્વધી સુઝને સુશીલ તેથી તારે તારા પિતાનાં વચન માન્ય કરવાં જોઈએ. હવે કંઈ તું અણસમજી નથી. અમે જોમ કહીએ તેમ કરવું જોઈએ. અને માઆપની આજ્ઞા ઉઠાવરી જોઈએ એ ત્હારી ફરજ છે. આથી સ્તિગંધા ખાળા કહેવા લાગી. આ કાયામાં પ્રાણ છે ત્યાં લગી આ કાયા આવી પાપી આજ્ઞાને આધીન થશે નહિ. માતાજી બીજી સર્વ આજ્ઞા માન્ય કરવા ખુશો છું. માતાજી તમે પુત્રીનું લલુ નહી ઇચ્છતાં ખુરં ઇચ્છવા મને કુમાર્જે દોરી જવા માગો છો. લક્ષ્મીતાદાસ હે માતાપિતા ! હું એ બુદ્ધાને પરણું ? કાળદેવને શરણે જાય ત્યારે મ્હારે તો ફક્ત “ હાય ” “ હાય ” ના પોકાર કરી છાજીઆ કુટનાં આખો લાલચોળ કરતાં (ખોટાં) સંસારના સર્વ સુખના સાધનો તથા શણગાર (અંગના) વીગેરે તે સર્વ તેની સાથેજ ત્યાગી અપશુકનીયાળ ગણાવું પડે. આ સંસારમાં ધિક્કાર, ધિક્કાર કરતાં અને રંડા શબ્દને નામે ઓળખાતાં જીવન ગુજરવું એ કેટલું કલેશ કર છે ? આ સર્વ કરતાં કુંવારા રહેવું સર્વોત્તમ અગર આ કાયા પ્રભુ શરણે પહોંચાડવી એજ સરસ અને સરલ ઉપાય છે. વળી મારી એવી સ્થિતિ તમને કેટલી દુઃખદ થઈ પડશે ? પણ તે બાબત તમોને બીજાકુલ વિચાર છેજ કયાં ? નહિંતર આવા અવળા અને અધમ વિચાર તમારા હૃદયમાં ઉત્પન્ન થાય ખરા ? માટે હે માતાપિતા મ્હારા લગ્ન મ્હારા ઇચ્છોત પતિ સાથે કરી આનંદ દ્વાવેા લ્યો. હવે માણેકચંદ્ર ગુસ્સે થયો તે હાથ ઉગામતો અને પાટુ વગેરેનો પ્રહાર કરી એકદમ બોલી ઉઠ્યો.

શું તું નહિ માને, મ્હારા અને તારી માના વચન સર્વ વા-
યુર્મા ગયાં ખરં; કે, ચાલ ઉભી થા અને હાથ જોડીને ભુક્ષી ગઈ એવું
કહી નમસ્કાર કર અને કહે કે હે માતાપિતા આપ જોમ કહો તેમ
કરજી છે. શું તું નહિ માને, ચાલ જો ન માનવું હોય તો આ

માર્મ રહ્યો, મ્હારા ધરથી બહાર નીકળ, અને બીજામાગી ત્હારા બીજારી ધણીને શોધી ત્હારી મેળેજ પરણુ અને દુઃખી થા. નીચ કુલટા પુત્રી ! હવે તો તેં મ્હારા માથે હાથ કરી છે. એન એન કહીને તું કહે તેમ કરતાં રહીએ છીએ તો ચડ્યાં મોભારે કે ઉંડું, ઉંડું, ઉંડુંનું એસડ તો કડવું છે તે ચાખી લે. ત્હારા ઉંડુના ફળ આ માર. માણેકચંદ્રના અત્યંત ક્રોધી સ્વભાવથી સુશીલા આડી પડી અને પોતાના નાથ માણેકચંદ્રને વિનયથી કહેવા લાગી. સ્વામી બસ કરો પુત્રી કે સ્ત્રી કે જે અજ્ઞા જાતિ છે, તેના ઉપર હસ્ત ઉગામતા પહેલાં વિચાર કરો. એકદમ નિર્દય ના બને અને જે તેને કહેવું હોય તે મ્હોડેથી કહો. આથી સ્તિગ્ધાબાળા બોલવા લાગો કે સાચા વચનના કટુ દુશ્મન પિતાજી ! આપથી વેગળી રહેવા આ ચાલી આપના નિવાસ ગૃહમાંથી. કનિષ્ઠ બુદ્ધિ એકદમ ધારણુ કરી પૈસાની ખાતર ઉછેરેલા ઉપનન યએલ રતનને દુર કહાડો છો તે એક દારિદ્રા વસ્થાનું ચિન્હ છે. વિનય ચંદ્ર મેં તનમનથી બ્રાતા તેમજ પિતા તુલ્ય ગણ્યા છે તો તેની સાથે કેમ લગ્ન કરે ગાટે ચતુર થઇ જાને અથ બની આવી અંધ મનિ રાખો છો. બસ પિતાજી આપની આજ્ઞાની ખાતર “ તમારે દેખવું નહિ અને દાઝવું પણ નહિ. ” માટે સ્ત્રીકારો છેલ્લાં સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ એમ કહી જવાને થઇ. માણેકચંદ્રે હવે સુશીલાને પાછી જોવાવી લાવવા ફર-માવ્યું અને સુધ જવાને કહ્યું. સુશીલા ને તેઓ સૌ સુતા ગયાં હજી માણેકચંદ્ર તે વાત વિસારી દેવાને ઇચ્છતો નહોતો. આખી રાત્રી બીલકુલ નિદ્રા નહિ લેતાં જલ્દીથી લગ્ન થઇ જાય અને સ્તિ-ગ્ધાને પરણતી વખતેજ બપોર પડે એવા પાયા ઉપર તે ગોઠવણી કરતો હતો.

પ્રકરણ ૭ મું.

નવી નારીના પ્રપંચ.

ખોટો ડાળ કરી વરે ધન થકી, નારી નવી હોંસથી,
ભક્તી જીવન માર્ગને ધુળ કરે, ધિક્કાર લે દોષથી;
જીવે ત્યાં લગી સુખ ના અધ ધડી, કંકાસવાસો વસે
જીવે ત્યાં લગી ધર્મના પલ પલે, નર્ક જતો તે થશે
સાચી શીખ ધરે નહિ શરમથી, દંકાય આ લોકમાં
જાતાં જીવ કુટે પીટે પરણી જે, શ્રાપો વદે પોકમાં.

ભાઈ વેણીલાલ વર્ષ પંચાવનની ઉંમરના થયા હતા. શરીરના કોઈ ભાગ ઉપર સફેદ કેસ સિવાય બીજા કોઈ પણ રંગનો મોવાળો હતો નહિ સંસારના સ્વાદથી સંતુષ્ટ થયેલ નરી જૈરીના શોખની ખાતર તલપી રહેલી આશાવાળો આ સાઠ વર્ષની ઉંમરે લેખાતો યુદ્ધો કે જેને કોઈ મનુષ્ય પોતાની દીકરી દેતું નહોતું પણ એક પૈસાનો લાલચુ, નશ્ટ, નકટો, નિર્લજ, હરામખોર, છીનાળ, ચોર, જુઠો, કંકાસી, આકારમાં ઠીંગણો, પગે લંગડો, એવા દરેક અપ-લક્ષણવાળો એક જગમોહન કરીને વાણીયો રહેતો હતો તેણે પુરા પૈસા લેવા સાઠ પોતાની એકનીએક દીકરી આપી તેને પચીસ વર્ષની કરી હતી જેનું નામ વનીતા હતું. વનીતાની મા પોતાની દીકરીને દસ વરસની મેલીને મરી ગઈ હતી. જગમોહન બીજી વખત વર્યો નહોતો. તે વનીતા રૂપમાં રતી રંભાને લજવે તેવી હતી. ધન્દની અપસરા તેને દેખતાં અંજન જન પોતાની પીઠ દેખાડતી હતી. પુત્રીની ઉંમર લગભગ સોળવર્ષની શાસ્ત્ર નિયમ પ્રમાણે થાય ત્યારે તે કન્યા-કાળમાં ગણાય નહિ પણ બીજા ગણાય છે. તે પ્રમાણે વનીતા યોગ્ય ઉંમરની થઈ પણ તેના બાપે તેને પરણાવી નહિ, અને કુંવારી

રાખી મોટી કરી; તેની ખાસ મતલબ; બે કાથળી સોના મહોર લે-
વાની હતી. અને કાંઈ પણ જગ્યાએ તેટલી બધી રકમ કાંઈ આપે
તેમ નહોતું તેથી પચીસ વરસ તો કુંવારાવસ્થામાં પસાર થઈ ગયા
અને કુમાર્ગે તેણીની મતિ દોરવાઈ. ગાળો ભાડવાની તેની ખાસ
દેવ હતી અને હોય તેમાં નવાઈ શી! તેથી કાંઈ સગાં સંબંધી.
આડોસીપાડોસીઓ તેને શીખામણુ દેવાને બદલે દુરજ રહેતાં અને
કદી વનિતાને કાંઈ બોલાવતું નહિ અને સર્વ તેનાથી બીતાં એટલે
બે ધડકજ હતી. મનહરલાલ ઝવેરી સાથે તેણે ખાસ પ્યાર બાંધ્યો
હતો એને તો સંસારતું સંધળું સુખ કુંવારાવસ્થામાંજ આવી ગયું
હતું. હવે અધર્મ આથી કેવું ? આ પ્રમાણે તે છીનાળું કરી યો-
વન ગુજરતી હતી. જે માણસ છીનાળ હોય તે નિર્લજ હોય, ફરેક
અવગુણથી ભરપુર હોય. “ You take home one of
Satan's relations, the whole family will follow. ”

વેણીરામ નવી નારીના વિચારમાં હતો ત્યાં જગમોહનની દી-
કરી વનીતા કુંવારી છે તેવી ખબર મલકતાં હમેશાં જગમોહનને ત્યાં
સગપણુ સંબંધી મસલત કરવા જતો અને જગમોહનનો સંપૂર્ણ
વિચાર જાણી બે કાથળી સોનામહોર માટે એક વિદ્યાસપુરની કુંડી
લખી દીધી અને વનીતા સાથે ઝટપટ પરણાવે એવી કષ્ટદાત પ-
ત્રીકા લખાવી લીધી. કદાચ સોનામહોર લઈને છટકી બેસે તો. નીચ
નિર્લજ સાથે કામ કરીએ તો પાકે પાપે અગર વિચારીને કરીએ
એમ વિચારી વેણીલાલે ચાલાકીથી મતું કરાવી લીધું.

કલાત પત્રીકા.

શ્રી વેણીલાલ વનમાલી—સુંદરપુરના રહેવાસી, યાત્રે દશાશ્વીમા-
લી વણીક. ડેકાણું ઉદયપુરના દરવાજા પાસે જોગ લખી આપનાર

મેતા જગમોહન લોબીલાલ સુંદરપુરના રહેવાસી જ્ઞાતે દશાશ્રીમાલી વણીક ઠેકાણું પ્રેમીપરાના દરવાજા પાસે. જત હું લખીઆપું છું કે મેં તમારી પાસેથી બે હજાર સોનામહોર એટલે રૂ. ૩૦૦૦૦ ત્રીસ હજાર રૂપીઆની હુંડી શેઠ જગજીવન વછરાજી મુ. વિલાસપુર મુદત તરતની શાહજોગની સં. ૧૯૬૯ ના માગસર સુદી ૧૫ ના દીવારની લી. વેણીલાલ વનમાલીની લખેલી સુંદરપુરથી તે હુંડી લીધી તેના બદલામાં મારે તમેને મારી પુત્રી સોંપી આપવી છે અને તે તમારી બર્બા તરીકે ગણાશે તેમાં મ્હારે કશી વાધા તકરાર નથી. આ કબુલાત પત્રીકા હું મ્હારી રાજપુત્રીથી મ્હારી પોતાની અખ્યારીથી કરી આપું છું. એજ સંવત ૧૯૬૯ ના માગસર સુદી ૧૫ અત્રમતુ—મેતા જગમોહન લોબીલાલની સહી

ઉપર લખ્યું તે કબુલ છે તેમાં

મ્હારો વાધો તકરાર નથી દા. પોતે

તત્રશાખ—મમાશંકર દોલતચંદ ત્રવાડીની

ની સાક્ષી સહી દા. પોતાના

તે બન્ને ધણીના કહેવાથી.

બીજે દિવસે બ્રાહ્મણને બોલાવી સારંમુહુર્ત ને સારા એલડીયે ચોરીએ ચડાવવું નહીં કર્યું. શુભ લગ્ન દિવસ આવતાં વનીતાને વેણીલાલનો ત્રી પુરૂષ તરીકે પંચ સમક્ષ હસ્તમેલાપ થયો.

વનીતા વહુ તરીકે વેણીલાલના ઘરમાં આવી ત્યારથી ઘરની સ્થિતિ બદલાવા લાગી. સુધડતા ને સ્વચ્છતાએ ધીમે ધીમે પલાયન કરવા માંડ્યું. વેણીલાલનો એમજ સમજ છે કે સવિતા તેજ વનીતા. બંનેમાં શો તફાવત ? શેઠ વનિતાના રૂપ લાવણ્યમાં તો એટલા બધા મોહિત થયા કે દુકાન તથા ઘરનું શું ચાલે છે તથા

કેમ ચાલે છે તેની સધળી ચિંતા તદ્દન જતી કરી. કનકચંદ હ-
મેશાં દુકાન ઉધાડે અને સાંજરે બંધ કરતો. શેઠ અતિ લોભી
હતો તેથી આખો દિવસ વનીતાને ધરતું બધું કામકાજ કરવું પડતું.
બડબડતી કે આખો દિવસ હાથ વેચથી થતાં કાર્યમાં કદી નવરી
થકે નહિ એટલે વિશ્રાન્ત બીલકુલ મળેજ નહિ. અરે ! પ્રભુ
આવા લોભીયાને ત્યાં મહારા બાપે મહેને ક્યાંથી પરણાવી. શ્રીમં-
તના ધર કદી આવા હોયજ નહિ. શ્રીમંતની બેઠી કદી કામકાજ
કરેજ નહિ. આખો દિવસ હીચોળે હીચકે, અને નાના ફેન્સી બારીક
લુગડાં પહેરી બેસી રહે અને મહારે તો આખો દિવસ ઈળણું દળવું,
પાણી ભરવું, રાંધવું, પીરસવું, સીવવું, ઝાટકવું, સોવું, ભરડવું,
જરા પણ પગ વાળીને બેસી તો રહેવુંજ નહિ આ કરતાં બે
મહારે સાસુ કે નણુંદલ હોય તો અરધું કામકાજ તેજ કરે એટલું
તો ઓછું ! અને શ્રીમંતને ત્યાં પાણી ભરનારી, કામ કરનારી,
રસોઇ કરનારી, સીવનારી, ઝાટકનારી. વીગેરે જુદાં જુદાં કામ ક-
રનારીઓ જુડીજ હોય છે. એક પાણીનો પ્યાલો પીને હોય તો-
‘પાણી’ એટલાજ શબ્દ કહેતાં બા સાહેબ આપું છું એમ કહી
સત્વર પાણી મળે. હવે હું તો થાકી ગઇ છું અને આવા સખ્ત
મહેનતના કામથી માંદી પડી છું. ઉંહ. ઉંહ. અ.....રે....પ્ર.ભુ...
હવે....બચાવ. આવાં દુઃખોથી હવે જરા પણ ચેન પડતું નથી.
રાયા ધરડાને પરણીને મહારો જન્મારો આમ શી રીતે કહાડવો.
અરે પ્રભુ ! અમલાના બેલી, દુઃખીના દુઃખટાળક. તું મને તારી
પાસે બોલાવી લે એટલે છુટકો “દેખવું” નહિ અને દાઝવું પણ
નહિ. આમ ચાળા તોફાન તરકટ ખોટેખોટાં મચાવતી અને વેણી-
લાલને વગોવતી.

પ્રકરણ ૮ મું.

સ્નિગ્ધા બાલાએ શેઠ વિનયચંદ્રને નીચે પ્રમાણે પત્ર લખ્યો.

ઉપેન્દ્રવજ્રાવત.

નમું તને વીર શ્રી વર્ધમાન, વિદારને વિદન વિભુ મહાન.
પદે પદે મસ્તક હું નમાવું, ક્ષમાધરા હું તમને ખમાવું.
દોહરા.

જેહ મહાવત સુજનનાં તેમાંનું મુખ્ય એક;
જાર વિદ્યાસી જનહિતે “વરણ” રાખી વિવેક ”
મનહર છંદ.

ધર્મવન દાવાગ્નિના ધુમાડાની દાર જેવા
કોમલાંગી તણા શ્યામ વાળ વ્યાલ x જાણુજો;
મુક્તિરૂપ માર્ગ વિષે વિદન કરનારી નારી
જાણી એમ કોઇ દિન આનંદ ન માનજો;
વ્યાલ જેમ લંબ શ્યામ વાલ તેમ લંબ શ્યામ
ગણી અપશુકનને x ત્રાસ તેથી પામજો;
પંજરમાં પુરાયેલા પ્રાણીતણી પ્રેમ જરી
જેવી તેવી વાણી તમે સુખદ પ્રમાણુજો.

x વ્યાલ=સર્પ કાળો નાગ.

x સરપ આડો ઉતરવાથી અપશુકન થાય તેમ એથી ધર્મ.
માનમાં જનારને અપશુકન થાય એમ સમજવાનું છે.

કમળા તમ^૧ કેશ કલાપ દિસે, તમ^૨ શ્યામ સમા શુભ જ્ઞાન વિષે;
 સુચરિત્રરૂપી વિધુ જ્યોતિ^૩ તણે, હરનાર વિનાયક મેઘ ગણે.
 વુજકેશ ન એ પશુ કલેશજ છે, લસિતા^૪ તમ કેશ લસિત^૫જ છે; ૬
 મુનિ યોગી તણા ચિત્તને હરતો, તમ કેશ કલાપ^૭ અતિ નડતો.

મનહર છંદ.

વામા તારા વકકચ^૧ દીસે નવ કકચજ^૨
 કવિ એક કહે છે તે ખોટું કેમ માનવું ?
 મુની, જન સર્વતાણું ચિત્ત કાપી નાંખનાર
 નવી કરવત જેવું હથિયાર કારમું
 કમલિની કામિનીએ ધર્યું ચિત્ત ચીરનાર
 જાનને લુલાવનાર બકિતને લુલાવતું;
 નિર્મલ જ્ઞાનરૂપ ચંદ્ર અડનાર રાહ
 અલકનું યુથ ૩ મુકિત માર્ગને મુકાવતું.

ઉપેદ્રવળા.

અલંકૃતા ૪ કુંતલ બાર ૫ સ્ત્રીનો, અલંકૃતા કુંતલ બાર માનો ૬

૧ તમ=તમારા. ૨ તમ=અધિકાર. ૩ સુચરિત્રરૂપી ચંદ્ર પ્રકાશ
 ૪ સ્નિગ્ધા, સુકામળ. ૫ લસિત=સ્નિગ્ધ, સુંદર. ૬ લ અક્ષર સહિત
 (લસિત) એટલે કેશના ક માં લ જેટલી દેતાં કલેશ શબ્દ બને છે.
 ૭ કેશકલાપ=વેણી અખોડો.

૧ વકકચ-વાંકાવાળ. ૨ નવકકચ-નવી કરવત. ૩ અલક યુથ-
 ચોટલો. ૪ અલંકૃતા-શણુગારાચેલો. ૫ કુંતલ બાર-ચોટલો. ૬ અ
 એટલે નહિ. અલંકૃતા એટલે જેમાંથી લ કાઢી નાખો એવો કુંતલબાર-
 કુંતલાર, એક ભેદક થઈ જાય.

વિલોકીને જે જન રાજ યાતા, બવાટવીમાં બૂલથી બમાતા.
ગીતિ.

અષ્ટમીચંદ્ર સમાન, બાલચંદ્રને ૧ જોષ જનો રાયે;
અલીક ૨ અલિક ૩ જ જે છે, તેને પ્રીતે કંઈક જનો જાયે.

ઈંદ્રવજા.

સાધુતરા બૂસમ બૂ નિહાળો, ૪ વિંધાવના, શલ્ય યજી સમાલો^૫
ના બૂ ગણો, એ વિષવૃક્ષ ફરી, બૂમિ બૂંડી મોહક માન વેરી.
રાસડો.

સુ વિશાળ વેણીવામ, કવિઓ વખાણે છે
તેના દૃષ્ટી પાતે ઉર, આનંદ આણે છે.
સુખનો શુભ માર્ગ મહાન મનમાં માણે છે
તેના દૃષ્ટીપાતને. જાણી શકિપાત
આમાં કિંકર તેહનો કાંકર તારી ધાત ?-દૃષ્ટી ઋષ્ટિ છે
કુવલયની માલા તુલ્ય, ગણુમાં દૃષ્ટિને
ધામ સુખનું ન તેને માન દૃષ્ટિ વૃષ્ટિને.

શાર્દૂલ વિકીડિત વૃત.

શાને આનન માન કાં નહિ કહે કાનન તેને ખરે
કુંધા આનન કાનને ગણી લધ યાતો ન પાપી અરે

૧ બાલચંદ્ર=માળ એજ ચંદ્ર. ૨ અલીક=કપાળ. ૩ અલિક=મિથ્યા.
૪ જેમથી ર જતો રહે એવી (વિષવૃક્ષની) બૂ જેની બને માનો
એમ કહેવાની મતલબ છે ૫ સમાલો=સંભાળો ૬ આ રાસડો
“ સખી વિરહી જનની પીઠ વિરહી જણે છે” એ રામે મવાયો.

જાણી કેપપડે તજ બજ હરી આનન એતું સખે,
પાપી કામ અહી કહી ડસી જશે ભૂલી જતો જો રખે.

ઈંદ્રવજા.

સાકાર તેનું મુખ ન્યાળીને તું, થાતો રખે મુગ્ધજ માનીલો તું.
બ્રાતિ વિષે તું ભૂલીને ભમીશ, આમુખ શું? બ્રાતિનું જાણી લખશ.

તોટક.

કર મુખનની અભિલાષ જરી, ક્યમ રાજ થવું મુખ માંસ ધરી
નહિ ગાલ સુમાણિક્ય તુલ્ય ગણો ન ગુમાવ્યસમા, વિષ મોં ન ધરો.

મનહર છંદ.

કામરૂપ જવર થકી કરમાતો કોષ જન
મુંદર બકુટી વાળા સુંદરીના આસ્પને
ધારી ધારી જોતો હોય તૂમ તોય તે ન થાય
સાધી લેશે સેજે તે તો સોંધા સર્વ દાસ્યને ?
મુંદર બકુટી માંહી ભોળવાયો ભોળો જન
પછી બાકી રાખશે ન કાંઈએ કયાસને
પંજરમાં પુરાયેશે પ્રાણી તેથી ચેતવે છે
દીનબંધુ દેવ તજા દુર્જન ર દાસને.

૧ સાકાર=સુંદર મુખ, બીજો અર્થ એવો છે કે, સાથે છે
આ એવું મુખ એટલે બ્રાતિનું આમુખ (આરંભ) ૨ મુખન
કરતાં ગાલની માંસ પેશીઓ મુખમાં ધરવી પડે છે તો કયો ધર્મ
બ્રષ્ટ મુખમાં માંસ ધરીને રાજ થશે. ૩ ગાલ લાલ હોય પણ તેનું
મૂલ્ય ગુલાબ સમાન પણ ગજુમાં અને એ કોરમોમાં નાખમાં એમ
કહેવાની અહીં મતલબ છે. આસ્પ=મોહ.

૮૫

દોહરા.

ધર્મ ધન વામાંગીના, વદન વને ન સુહાય
રાગાદિક ચોરો થકી, સધળું વિત્ત હરાય.
દાડમકળી સમ દાંતને, ગળી રાએ પરમાણ
નારકી જીવ નરકે પડે, લખ ચોરાશી જાય.

ધન્યાશ્રી.

ચિત્ત અરે હરખાય, કામીનું; ચિત્ત અરે હરખાય. ટેક.
ખરે અહીંન તે અધરજ દિસે, પર્વતની ઉપમાય-કામીનું
ભવાટરીના ધર પર્વતમાં, ગોથા તે બહુ ખાય-કામીનું
નિર્મળ નેડીની શુભ નાકા, જટ જટ ભાંગી જાય-કામીનું
અધર લુખ્ય થનારો ન્યારો, પ્રભુ પદથીજ તગ્ગય-કામીનું

દોહરા.

તરલ તરલ કુંડલ, યુગલ શાંતિ દાહક કુંડ;
જાણી દૂર જતો રહે, આત્મા હે મતિ મુંદ.
એ કુંડલથી એ દશા, શોક કામની જેહ;
વિરહ યોગમાં જાણીને, બચાવ તારો દેહ.

ધન્યાશ્રી.

નથી સાર અહીં કાષ્ઠ, ભવિકજન, નથી સાર અહીં કાષ્ઠ—ટેક
સ્ત્રીનો સારગત્ત અર્ગલ માનો, મુક્તિ માર્ગ માંલ—ભવિક
સ્ત્રીના સ્તનને કનક કલશની, ઉપમા વ્યર્થ અપાય—ભવિક
સ્તન સ્પર્શથી ધર્મ સ્પશના, હાથથી તું તો હણાય—ભવિક
પીનોન્નત સ્તન તટ મૃગસ્રીના, નરહિત અપૂર્વ મનાય—ભવિક
સમજો શાણા સ્તનતટ અસ્તતટ જ્ઞાન તણ્યા બેભાષ

હરતદન હધને એ સ્તનને, સુકૃત ટુંથી ન થાય —ભવિક
કામરૂપી હરિતથી ઉતરો, તો ભવપાર જવાય—ભવિક
દ્રુતવિદ્યામિત વ્રત.

જુજ તરણી તણા શુભ ના ગણો, નથી જુજ પણ એજ જુજંગ છે.
સરપ રપરૂંથી ચૈતન્ય નાસતું ત્યમ જુજ રપરૂં શુન્ય સૌ થતું.
નારાય વ્રત.

બહિર પ્રાણુનો વિનાશકાર સર્પ કંઠમાં
કદી બલે પડે તથાપિ સ્ત્રી જુજ પડોજ ના
સર્વ જ્ઞાન ધર્મ ચેતના જુલાવનાર તે
મહો ન બાહુથી કદીય ચિત્તહાર નારને.

દુમિલા છંદ.

કરકંકણ બંગડી ચુડી કડાં ધુધરી વળી વાંક સુવર્ણતણા,
સજી આંગળીએ વીંટી વેઢ અને ઠમકે પગ ઝાંઝર કાંબી ધણા;
ચિત્તહારક નાર વસે સમીપે તદરૂપ કદાપિ ચિતે ધરશે,
સુખવાહિત સર્વ વિદ્યાય થશે ભવમાંય પછી ભટકી મરશે.
જુલવે વળી જ્ઞાન હણે મતિને રતિ રંચ ન ઇશ વિષે ધરશે
નીવિ બંધન બધ કરે ચિતને ભવમાંય પછી ભટકી મરશે.
કંઠ સુંદરી સુંદર ઉદરને નીરખી નર રાસબ ના હરખો
નથી ઉદર ૧ તે કાયથી ભર છે જવર કામ તણી ભૂ પછી પરખો
ધરી નાભિ ચિતે અહિ નાભિસમી લપટયા જનતો રખડી પડશે
ગણશે કદી જો અમીકુપ તમે ભવકુપ વિષે પડોને મરશે.

ઉપેંદ્રવજ્રા.

મૃગાક્ષીની જાંબ દગે નિહાળી, રખે મનાતો જીવ ભાગ્યશાળી;
જતા રહે હંસજ મેઘ ન્યાળી, જતી, રહેશે સુમતિ તમારી.

હરિગીત.

તુપુર નથી પણ પુર છે રાગાદિ શત્રુનું ખરે,
 તુપુર તથા ઝલુઝલુટથી ભૂલો રખે જીવ તું પડે.
 એ ચરણ ભૂષણ, મરણ દ્વષણ માની મિત્ર ન મોહજે
 શત્રુ તથા એ પાસમાં ફસતો નહિ દૂર તું જજે.

ઉપજાતિ.

આ તો દિસે શબ્દી સુગળ જળ્યું, એતો હણે ધર્મ વીરો મહાન
 જીવાડતી કામરૂપી કીડાને મરાવતી મુક્તિ મતિ હીરાને.
 દોહરા.

ચિત અવસિત વધુ જોઇને, થા નહિ તુંતો લુપ્ત;
 મનમથ રથની ધૂ ગણે, માનો નહિ મેહબુખ.
 મનમથ રથ મળ માર્ગમાં, ખેંચે નવઢા નાર;
 પડી નરક કીચ કાઢવે, હરખે હાય ગમાર.

કવિત.

અનલસદૃષ્ટિ થકી અનિમેષ નિરખતી
 નાર ચિતહાર જોઇ રાયતો ગમાર તો
 કંચનવરણી કાયા કાંતિએ પ્રકાશમાન
 સુંદરી નિહાળી સારી મોહે છે અપાર તો
 ચારિત્રને બાળનાર શમતા સંહારનાર
 અનલ સમાન માન દૃષ્ટિપાત નારનો
 પરનાર ધરનાર દુષ્કાર સુખહાર
 માની સુખમાં વસે છે ત્યાગી જે સંસારનો.

દ્રુતવિશ્લેષિત.

વિષય ભોગ ગણો વિષ ભોગ આ ધરમ ધ્યાન કરી જીવ શાંત થા.
 અમલ વાંછક જીવ જપ્ત થા માં નવીન નાજુક નાર સમીપમાં.

સ્મર કીડા કંજે અધર મધુ પીતા પુરુષ જે,
વળી જેઓ માને, મુખ કમળ માધુર્ય અતિશે;
ખરે તે પામે છે મધુકર સમુ' કબૂટ સધળે
મરે તે મુંઝાઇ, મધુરફળ માની રસ વિષે.

શાદુલ વિકીડિત.

ક્યાંથી આ કોકિલનો સ્વર રૂડો આવે અહીં કાનમાં
જાણે અમૃત રેડનો, મુજ તણાં શાં છે રૂડાં ભાગ્ય અ
હા હા આત્રવને હશે જઈ તહીં, ભૂલી ગયો ભાનને
ઉઠ્યો તેહ ઉતાવળો ઉતરતાં ઉડી પડ્યો આંગણે
માતાં ગીત ધીમા ધીમા સુર ચકી તારણીએ સાંભળ્યું,
આવ્યો ક્યાંથી અવાજ આ મનુષ્ય કો ભૂમિપરે ઢળી પડ્યું;
આવી ઉભી રહી જુએ તહીં અરે શુદ્ધ નકાંચે અરે
મુઝા મુખપરે થઇ પવન ત્યાં વાતાંજ જાગ્યો ખરે.
ધારી આત્ર રસાલને નિરખતો ડાળો દિસે બે ભક્તી,
ભૂલ્યો ભાન બધુંય તે મૃદુ સ્વરે કામી શક્યો ના કક્ષી.
આત્રે આ ફળ બે લગ્યાં જો રૂડાં એવું બક્યો બાવરો
ક્યાંથી સંભવ આંહી આત્રફળનો કાંચે ન તે તો કબૂલ્યો
મુઝા મુખ મરોડીને જતી રહી બેઠો થયો બાવરો
ભાગ્યાં કેડ અને વળી પગ તહીં તેથી ઉડી ના શક્યો
ભાગ્યું તન અને વળી મન બધું માંદો પડી તે મુઓ,
જોઇ આ દૃષ્ટાંતમાં જીવ ભલા મુકિત, મતિ કાં ખુઓ.

કુટીલા કચ્છામ કદી નિરખે, હાકું તદપિ જરી ના હરખે,
 ગણું વેણી વિશાળ ભુજંગ સમી, નખરાં નિરખું ન, થકું અનમી.
 નહિ બાલ વિષે નહિ ચદ્ર વિષે, નહિ ગાલ ગુલાબી વિષે ભૂવિષે
 નહિ કંઠ વિષે નહિ હોઠ વિષે, ન કપોત સમી કદી કોટી વિષે
 ન ભુજ ન કુચે ઉદરે ત્યમ ના, નહિ નાભિ નહિ નીચિ બંધનમાં
 ન નિતંબ વિષે નહિ જાંઘ વિષે, નહિ નુપુરમાં નહિ પાદ વિષે
 નહિ નીલમ માણિક કાનિ વિષે, રસિકા રમણી ગહરાંગ વિષે
 કમલિની મૃગી તનવી તનમાં, નહિ ભામિની માનિની કામિનિમાં
 ગજભામિની યામિની યુવતીમાં, ન નવોઢ પ્રગલ્ભ ન પ્રેમદમાં
 સરસે તરસે ચપલે અખલે, ન સરૌરહમા નહિ ચદ્ર મુખે
 અમીઢા મધુરી મનહારી વિષે, નહિ હંસની ચાંદની પોયણીએ.
 ન રમા ન કિશોરી ન કંચનીમાં, પ્રમદે, કુમુદે, નહિ માનદમાં;
 ચિત જ નહિ તું કદીએ જરી, વીરવંદન બ્રહ્મ વિષે ભળીએ.

સ્નિગ્ધાનો આ પત્ર પેઢા ધરડા ધ્રુવડે વાંચ્યો પણુ તેને કંઈ
 અસર ન થઈ. તેથી સ્નિગ્ધાએ નામદાર મહારાજ સાહેબ પર કન્યા
 વિક્રય બંધ કરવાની અરજી મોકલી તેમજ કુમારપાળરાજાએ
 દયાના સંબંધમાં કાઢેલા હુકમોની નકલ પણુ મોકલી.

(ઉપજાત) કુમારપાળની અમારિ ઘોષણા.

“વધી ગયાં પાપ પ્રચંડ ભારે, અમારિ ઘોષા વગડાવ્ય આજે;
 પ્રધાન જ સઘ બળવ્ય સેવા” કુમારપાળે કથિયું કૃપાળે. ૧
 “મહીપતિ શિર ચડાવું આજી” પ્રધાન બોલ્યો “કરણાળ રાજા
 કરો સદા પાલન જે ઉચારો, થશે સદા પાલન શું? વિચારો” ૨

x ઉપરના દૃષ્ટાંતથી તથા આખું આ કાવ્ય વાંચી મહાશયો
 જે પ્રતિજ્ઞા કરે તે આ તોટકમાં જણાવી છે.

x તથાપિ અબ્યુદય ત્યાં સુદાતો.

“પ્રધાના હું જોઈ શકું ન દુઃખો, પશુ ખિચારાં બચત્રસ્તનાં કે”
 નડે ન કાંઈ તૃણ માત્ર ખાયે, હતાંય પ્રાણો પશુનાં હણાયે; ૭
 રક્ષા કરે જે જન જીવની હું, કરે ન કાંકે પશુ પક્ષીની શું ?
 નડે ન કોને જીવ જે બધાયે, રક્ષાય રાજ્યે નહિ તે હણાયે.” ૪
 પ્રધાન બોલ્યો મન મોદ ધારી “સ્વીકારું છું આપ તણી સુઆચારા
 તથાપિ પૂછું અતિ નમ્રતાથી, ખુની જનોને કરવી શું શિક્ષા” ૫
 “પ્રધાન ! તું કાં સમજે ન ધર્મ, દયા અને ન્યાય તણો સુમર્મ
 ચલાઈકો રાજ કરેજ ન્યારે, કહે શું સામો નહિ થાઉં ત્યારે. ૬
 ચંદ્રશ સામો રણયુદ્ધમાં હું, લડીશ પ્રાણાત સુધી ધુમીશ;
 તથાપિ થાયે નહિ મત ભંગ, પ્રધાન એ ધર્મ તણો સુમર્મ. ૭
 નહિ પડાવી લઉં દેશ કોના, નહિ લડું શાંતિ સુનેહકાળે;
 તથાપિ જે કો યુદ્ધને જગાડે, બળવું હું બૂપતિ ધર્મ ત્યારે. ૮
 કરે ખુનો જે જન આંહી દેશે, થશે સજ્જ ન્યાય પ્રમાણુ તેને
 પરંતુ મુંગા નિર્દોષ પ્રાણી, હવે હણાયે ન કદીય આંહી. ૯
 ખોરાક માટે પશુ જે હણે છે, તે રોગ આગાર હીલે ચણે છે;
 પાશેરનું પેટ ભરાય શું ના, વનસ્પતિથી વદ હે પ્રધાન ! ૧૦
 આહાર છે માંસ તણો કનિષ્ઠ, સંધા દુઃખે થાયજ પક્ષ ધાત
 સાત્વિક ને શુદ્ધ નિરોગી ખાણું, વનસ્પતિનું વધદે વખાણું. ૧૧
 વડા તપે થાય પછી શિકારે પડે પતાળે બહુ પાપ ભારે;
 પશુ અને પક્ષી વિષેય આત્મા, સમાન છે મંત્રી ! બળબળ આચાર ૧૨
 ગણું હું જીવો સહુ આત્મધારી, મનુષ્ય પક્ષી પશુ ઉપકારી;
 પ્રધાનજી ! જાઓ સ્વીકારી આચાર, અમારિ ધોષા જલદી વગડો” ૧૩
 “કરો મને માફ મહાન રાજા, રહ્યો મને સંશય એક હાવા:
 કરો દરીદ્રા દિન જેહ હોમ, પશુ ખિચારાં બકરાંનું કેમ.” ૧૪

“યશે ન કાંતેશ્વરી કાજ હોમે પશુ બિચારાં બય તસ્તનો તો
 મણાય રાજ્ય નથી હોમ થાતો, તથાપિ તેનો દિન ચડિયાતોx ૧૫
 યશે હવે હોમ સુરીતિવાળો, હોમીશ તેમાં મનના વિકારો;
 અર્પીશ ત્યાં મોહમદદિ ખામી, રક્ષીશ હું રાજ્ય પ્રજા વિરામે. ૧૬
 ક્યાં ગુના શું પશુએ અમારા. હણાયજે હોમ વિષે બિચારા;
 હતા સહુ કો સમયે પશુડાં, થયા સુપુરયેય મનુષ્ય રૂડાં. ૧૭
 હવે દયા અંતર માંહિ દાખો, દષ્ટ અભેદાન સુપ્રેમ રાખો;
 દિયો બળિદાનજ દુર્ગુણોનાં, કરો કરાવો નિત્ય બોધ એહ. ૧૮
 અપાવવું મારી હયાતી માહે, હવે બળિદાન ન કો જીવોનું;
 કરો ઉદાસે સહુ જીવ હાવાં, ઉભો તમો રક્ષણ કાજ રાજ. ૧૯
 પ્રસારવો સર્વ સ્થળે સુપ્રેમ, પ્રસારજો સર્વ સ્થળેય રે’મ;
 થજો સદા સર્વ જીવોનું ક્ષેમ, ચહો સહુ નિત્ય સુપ્રેમ એમ.” ૨૦
 ગુણાનુરાગી જન સર્વ થાઓ, સહુ પ્રાંત સહુ સમભાવ બાવો;
 મતિ નીતિ સમ્યક આચરીને, દીપાવજો ગુજર ભૂમિ પ્રેમે. ૨૧
 પ્રધાન હુંતો સમજ્યો હવે છું, સુધર્મનો મર્મ દ્યાર્દ્ર ચિતે;
 હજી તને હોયજ કાંઈ શંકા, પૂંછી પછી પૂર્ણ બળગ્ય આજા. ૨૨
 કૃપાળુ રાજ અધિગજ આજે, કર્યો મને પૂર્ણ કૃતાર્થ આપે;
 કરેલ આજા શું વિચારી આપે, હવે બધું તે સમજ્યો ખુલાસે. ૨૩
 કૃપાળ આપે વદીયું નૃપાળે, રમરીશ તે હું સહુ પૂજ્ય બાવે;
 રહી દૃઢીભૂત સુધીર વીરે, પ્રકાશિયું તે સહુ મારું શિરે. ૨૪
 હવે કરો કાંઈ ન ઢીલ સુઝા, અમારિ ધોષા વગડાવ્ય સઘ;
 કહો તહેતિ સુપ્રધાન ચાલ્યો, સ્વીકારી આજા નજ માર્ગ જાલ્યો; ૨૫
 કૃપાળુને ન્યાયી કુમારપાળ, ગડ ગિરા માહણ નીતિ પાળ.

સહુ જીવોનો શુભ રક્ષપાળ, સુલુક્યનું કુળ ઉજળવનાર; ૨૬
 ચુડામણિ જે નૃપચક્રનો છે, અધિશ જે ગુર્જર ભુમિનો છે; +
 સુરાજ રાજેશ્વર ભાગ્યવાન, કરે પ્રજાને પ્રિય ફરમાન. ૨૭

સદાય રક્ષો જન સર્વ પ્રાણી, કરો નહિ કોઈ જીવોની હાણી;
 જીવો બધાને પ્રિય સુખશાતા, તમે અમોને સુખ પ્રિય બ્રાતા. ૨૮
 હજો હજીવો નહિ કો જીવોને * લખ્યું પ્રધાને સહુ પત્રમાં એ;
 લખ્યા બધે દંડપતિ પ્રતિતે દયાતણા હુકમ પ્રેમ બાવે. ૨૯

અમારિ ઘોષા નગરે વગાડી, દયા જનોના ચિત્તમાં જગાડી;
 વસ્યો સહુ ચિત્ત કુમાર પાળ, થયો ચિરંજીવી બહો નૃપાળ. ૩૦
 રહે જહાં સુધી સુલેખ વિદ્યા, રહે રહાં રાજ્ય પ્રજા હયાત;
 રહે મનુષ્યત્વજ ત્યાં સુધી તો, ચિરંજીવી છેજ કુમાર પાળ. ૩૧

રિતબધાને વિનય શિખવવાને તેના બાપે લખ્યું કે—

દોહરા બાહ્યાંતર સંજોગથી, મુક્ત બિંકખુ અણુગાર
 ૧ |વનય પ્રગટ તેનો કરું, સુણો ક્રમે હિતકાર.
 ગુરની આજ્ઞા પાળતો, રહે ગુરની પાસ;
 અણુસારે મન ઓળખે, વિનીત શિષ્ય તે ખાસ. ૨
 આજ્ઞાને નવ પાળતો, અરિ સમ દુર રેનાર;
 અળાણુ તત્વે, ગુરતણું કાર્ય નહિ કરનાર. ૩
 કાઢેલ કણ્ઠો કુતરી કાઢે સૌ ધર બહાર;
 તમ અવિનીત વેરીને, કાઢે સંઘ બહાર. ૪
 સુંદર તાડુલ ત્યાગીને, સુવર વિષ્ટા ખાય;
 પશુ તુલ્ય એ મૂરખો, કુશીલી અવિનીત થાય. ૫
 શ્વાન સુવર, અવિનીત તણા, દબ્દાતો શુણી જોય;

* વળી લખ્યું સર્વ કુમારપાળે, કહેલ સંવાદ વિષે જે;

- વિનય વિષે મન સ્થાપતો, આત્માર્થી જે હોય. ૬
- વિનય પાળતા વિનયીને, પુત્ર ગણે ગુરુ ઊર;
એ મોક્ષાર્થી શિષ્યને, કદી કરે નહિ દુર. ૭
- શ્રાંત અસ્પર્શી વિનીત, શીખે યુક્તિ અર્થ;
હેય જેય ગુરુ શીખવે, તજવે અર્થ અનર્થ. ૮
- શિક્ષાથી કાપે નહિ, રાખે વિનીત ક્ષમાય;
કરે ન સંજત ક્ષુદ્રની, તજતો હાસ્ય કોડાય. ૯
- ચંડ ન થા નવ ક્રોધ કરે, કે' ગુરુ જુઠ ન ભાષ;
દ્રવ્ય ભાવથી એકસો, કાળે કર અબ્યાસ. ૧૦
- કદી ન જુદું બોલતો, ક્રોધે પણ ન વિનીત;
કર્યું કર્યાને કે' ન કે' અણુ કીધેલ ખચીત. ૧૧
- મળીઆ ધોડા તુલ્ય તે ચામક નવ વાંઘેય
કુલીન અશ્વ સમ સહજ તે, પ્રમાદને વર્જેય. ૧૨

- ઉપનતિ-**ગુરુ તણા વેણુ ન સાંભળે જે, વહે જીભે વાણી જુડી વળી તે;
મૃદુ ગુરુનેય કરેજ ક્રોધી, વના વિનાનો શિષ્ય એ અપ્રોધી. ૧૩
- ગુરુતથું જાણી લીએજ મન, કરે સહુ કાર્યજ શીઘ્ર ધન્ય;
ગુણે કરીને ગુરુરાજ રાખે, વિનીત તેને સહુ લોક ભાખે. ૧૪
- બોલાવ્યે સત બોલતો, બોલે જોતાં વેણુ;
ગુરુ વચન સાંખે, ગણે, વિનય પ્રિય સુખદેણુ. ૧૫
- દમન યોગ્ય છે આત્મા બેશક છે દુર્દમ્ય;
આત્માને દમતો સુખી, અત્ર પરત્ર સુગમ્ય. ૧૬
- પ્રગટપણે કે મન વિષે, વિનીત ન કરતો રીસ;
કંઈય વચન ગુરુના છતાં, સરધે હણે શિષ્ય. ૧૭

- સાથે આગળ પાછળે, ગુરને સ્પર્શી દેહ;
વિનીત ન બેસે, આપતો ઉઠી ઉત્તર એહ. ૧૮
- ચરણ પસારી ન બેસતો, ગુરની સમીપે એહ;
સમીપ બાળુ નવ બેસતો વાળી પક્ષોઠી તેહ. ૧૯
- બોલાવ્યે અણુબોલતા, મદિ હોયે તોય;
કૃપા પાત્ર મોક્ષારથી, ગુરની સમીપે હોય. ૨૦
- એક અનેક સમે જતો બોલાવ્યે ગુર પાસ;
આજ્ઞા ધારે ધીર એ, આસનથી ઉઠી ખાસ. ૨૧
- આસન સંયારે વસી, પૂછે ન પ્રશ્નો જેહ;
જોડી ઉભયકર ગુર કને, આવી પૂછતો એહ. ૨૨
- વિનીત શિષ્યને સૂતને, અર્થ તદુભય જેહ;
યથાશ્રુત ગુર શીખવે, આણી અધિકા નેહ. ૨૩
- ક્રોધ તજે માયા તજે, તજે જીઠ સંદેહ;
ભાષા નિશ્ચયકારિણી, સાધુ નવ બોલેજ. ૨૪
- વિશ્વ પ્રયોજન અર્થ કે, સાવધ કે' નવ વેણુ;
સ્વપરને અર્થે કદી, મર્મ વચન બોલે ન. ૨૫
- કોડ, શુન્ય ધર, સાધ્યમાં, રાજમાર્ગ મોઝાર;
નાર એકલી સાથ ત્યાં, બોલે નહિ લગાર. ૨૬
- કંઠજી મૃદુ વચને ગુર, આપે જે શિક્ષાય;
હિતકારી જાણી શુણે, માને શુભ સુખદાય. ૨૭
- કંઠજી મૃદુ સૌ હિત ગણે અનુસાસને વિશુધ;
દ્રેષ કરે શુણી વચન એ, અવિનીત જેહ અશુધ. ૨૮
- કંઠજી વચન ગુર શીખ શુભ ગણતો હિમતવાન;
સમા પુનિતતા આપતી, પ્રજાદિક પદ સ્થાન.

અવિનીત મુરખો એ વચન, માને અવળા બેશ.	
અહિતકારી વચનો ગણી, કરે ગુરનો દ્વેષ.	૨૯
નિશ્ચય આસન બેસતો, ગુરથી નીચે જોહ;	
કર પદ હાલે ના, ઉઠે વિના પ્રયોજન એહ.	૩૦
કાળે આવે જય તે ગોચરી કરવા કાળ;	
કાળે કાળ સમાચરે અકાળ કરતો ત્યાજ.	૩૧
જમણુવારમાં જય નહિ, ગ્રહે અદ્વિત આ'ર;	
યોગ્ય સમે આરોગતો, પાળી સૂત્રાચાર.	૩૨
માગણુ ગૃહી ધર હોય જો, પેસે નહિ તે વાસ;	
ઉભો રહે એ એકલો, ઉભે ન નજરે પાસ.	૩૩
દાતાની પાસે, ઉંચે, નીચે, ઉભે ન દુર;	,
પ્રાશુક પરકૃત આ ર તે ગ્રહે સંયતિ શર.	૩૪
બીજ પ્રાણી સંતૃપ્ત નહી, એવો શુદ્ધ અહાર;	
સમ આચારી સાથ તે, જમતો રહી હુશીયાર.	૩૫
સુકન્યાકૃત પાક, વાહા બોજન બહુ, રચીર;	
જમતો વદે ન એહવાં, સાવજ વેણુ સુધીર.	૩૬
શીખ દેતાં સુશિષ્યને, ગુરજી રાજી થાય;	
શુભ અશ્વને ખેલવી, જમ સ્વાર હરખાય.	
ગળીયા હથને ખેલવી, ખેદીત થાય સતાર;	
શીખ દેતાં અવિનીતને, ગુરજી થાય ખુવાર.	૩૭
પ્રહાર ગુરનો ના સહે, જેથી નીજ હીત ક્ષેમ;	
ગુર પાપી છે આકરો, અવિનીત માને એમ.	૩૮
પુત્ર બાધ કે ત્રાતી સમ, શીક્ષા મુજને દેવ;	
એમ માનતો વિનીત 'પણુ અવિનીત' અવળું લેવ.	૩૯

વિનીત શિષ્ય ગુરુ છિદ્રને, કદી ન જુએ કર્યાય;	
ગુરુ આત્મા નવ કોપવે, ધાતક કદી ન થાય.	૪૦
કોપ સમાવે ગુરુજનો, મીઠાં વચને દાંત;	
ક્ષમા માગતો વાંકની, જોડી કરે એ શાંત.	૪૧
દશ વિધ ધર્માદિ મૂઠી, પાળે નીજ વ્યવહાર;	
થાય ન નિંદા, પાળતો. પાપદલન આચાર.	૪૨
વચન થકી જાણી લીધે ગુરુનું મન ગત કામ;	
તરત કરે કાપા વડે, પુરજી કામ તમામ.	૪૩
અણુપ્રેર્યોને સઘ એ, કરતો ગુરુનું કામ;	
ગુરુ પ્રશંસા બહુ કરે, ચાતાં કામ તમામ.	૪૪
વિનયતણા ગુણ જાણીને, ડાહ્યા વિનયી થાય;	
વાધે જથ સુકૃત્યથી, જગ આધાર મનાય.	૪૫
નમન કરી પછી શીખતો, પામી ગુરુ પ્રસાદ;	
મુક્તિદાઇ શ્રુત જ્ઞાન તે, વિનીત શિષ્ય આખાદ.	૪૬
સત્શાત્રો સંદેહ વીણુ, શીખે વિનીતજ શિષ્ય;	
ગુરુ રચી સમ પાળે વળી, ધર્મ થતિ દશ વીધ.	૪૭
સમાધીવંત ચઇ વસિ, તપ ઘુતી ઝગકાર;	
મૂઠી, પંચમહાવ્રતને પાળે, રહા હુશીયાર.	૪૮
પુણ્ય દેવો જન થકી તજે મલીન શરીર;	
અદ્વકર્મી મહાદેવ કે, થાયે સાશ્વત સિદ્ધ.	૪૯

પ્રકરણ ૯ મું

કનકચંદ્રની મુઝવણ.

કનકચંદ્રનું વિશ્રાન્તિ સ્થાન કીર્તિચંદ્ર હમણાં વિમલપુરના રાજા વિમલસિંહનો હતુર કારભારી નીમાતા ઉચે દરજ્જે ચડી ત્યાં ગયો હતો. ફક્ત કીર્તીચંદ્ર રહ્યો હતો. પણ તે પરતંત્ર હતો. વળી તેની સાથે કીર્તીચંદ્ર જેવો જીવ હળીમળી ગયો નહોતો. તેથી કનકચંદ્ર ત્યાં જવા માટે અચકાતો. વનીતાના રૂપમાં મોહાન્ધ થયેલા અને તેની ખરેખરી નોકરી બળવતા દમાયેલા વેણીલાલે અંતે એક સ્ત્રી રસોઈ કરી ખવડાવનારી અને એક સ્ત્રી ધરતું કામકાજ કરનારી રાખી લીધી અને હવે વનીતા બાઈ શેઠાણી થયાં તેનો મંદવાડ જતો રહ્યો. હવે તે હાલવા ચાલવા ને હુકમ બળવવા લાગી સૌ શેઠાણી કરીતેજ બોલાવતું તેથી માનના અભિમાનમાં ઉછળવા લાગી. હરે તેણી વિચારવા લાગી કે મારો ધણી તો જેટલું પાણી પાઉં એટલુંજ પીએ છું પણ હજી કનકચંદ્ર બીલકુલ વશ થયો નથી. માટે ગમે નેભોગે તે ગમે તેવા સારાનરસા ઉપાયે તેને મારે વશ કરવો.

દુષ્ટ વનીતાએ વેણીલાલના ધરની સ્થિતિ બદલાવી નાંખી. કરકસર તો બીલકુલ રહીજ નહિ દુકાનનો બ્યાપાર રોજગાર સાવ મંદ થયો. ઉધરાણી સર્વ ખોટી થઈ. દુકાનના નોકરો પગાર નહિ મળવાથી ચાલતા થયા. હળવે હળવે ઉડાઉપણું વધતું ગયું. અર્થ બમણું ત્રમણું થયું. અને વનીતા, વેણીલાલના ધરમાં માતેલ સાંઠ જેવી થઈ પડી.

કનકચંદ્રે આવા રંગ ને ઢંગ જોઈ પોતાના પિતાને સમજાવવા

માટે એક દિવસે દુકાન ઉપર ખાસ કંઈ હિસાબને આવે તેડાવ્યા હમણાં વેણીલાલે કદી દુકાનનું મ્હોડું જોયું નહોતું. વેણીલાલ દુકાન ઉપર આવ્યા. હિસાબ સંબંધી વાતચીત કરી રહ્યા પછી કનકચંદ્ર પુછવા લાગ્યો કે હે પિતા, આપણા ઘરની સ્થિતિ મ્હારી જ-નેતા માતા જીવતા હતા ત્યારે કેવી હતી અને અત્યારે કેવી કઠંગી થઈ પડી છે તેનો કશો ખ્યાલ આવે છે ખરો ? તમે મારી નવી માતાના ઉપર સર્વ વિશ્વાસ રાખી તેના કહેવા પ્રમાણે કરો છો પણ તેનું કથન વિવેકી ને સન્માર્ગે દોરનાર નથી તે ચોક્કસ માનજો. વેણીલાલે કંઈ કે તું તારી માનું ભુંડું કરવા અને નિંદા કરવા ખરેખર તૈયાર થયો છું. તારી માતા કદી પણ અણુધર્મીત કરેજ નહિ. તેના સ્વભાવની ખીલકુલ તને ખબર નથી, તેના ગુણનું તને પારખું નથી, તેની ચતુરાઈનું તને ખીલકુલ જ્ઞાન નથી. તે સર્વ સાથે માયાળુપણે વર્તે છે છતાં તું તેને વખોડે છે તે તદ્દન અયોગ્ય છે. કનક કહે, પિતાશ્રી આપનું ભોળપણું ક્યાં સુધી રહેશે ! ભોળા પિતાશ્રી હજી પણ ખ્યાલ કરો, એતો નહિતર તમારી શ્રીમંત સ્થિતિ બદલાઈ જશે છે. હે પિતાશ્રી મારી માના કહેવા પ્રમાણે ખરચ બહુ કરો છો પણ સુખનું મુળ કરકસર ને દુઃખનું મુળ ઉડાઉપણું એમ નક્કી સમજજો હે પિતાશ્રી તમે જરા પરીક્ષા કરો અને તેનું પરિણામ પ્રત્યક્ષ દેખો. વેણીલાલ કહે, ઉઠ ઉઠ ઘેઘા. પરીક્ષા વળી શું જોઈ હતી. વનીતામાં કંઈ ફેર પડે ખરો, તારી બુદ્ધિ અવળી થઈ લાગે છે. નહિતર અવળા વિચાર આવેજ શાના. આવું ખોટું સાલ કોણે ભરાવ્યું ? હું તો જાઉં છું. તારી મા ખીચારી એકવી હશે વળી રાત્રો છે માટે મોડી રાત્રો કરવામાં કાયદો નહિ એમ કહી પોતે ઘર બહાર ચલાવવા થયો.

વેણીલાલ ઘેર આવીને જુએ છે તો વનીતા ગંભીર વિચારમાં આંખમાંથી આંસુ છૂંછતી ઉભડક પગે માલે હાથ દબને બેઠી હતી. આ વખતે તેનો ચહેરો ઉદાસ દેખાતો હતો બોલવાની બીજકુલ શક્તિ છેજ નહિ એમ દેખાઇ આવતું હતું. આ સર્વ જોઇ વેણીલાલ વનીતાની પાસે જઇ લાડ લડાવતો હોય તેમ મનાવવા લાગ્યો. ઓહો, શશીવદની, સુખકર, હૃદય હારિણી સ્વામા આજે કેમ આમ બન્યાં છો. શું મહારા વિજેગથી આમ બેશુદ્ધ બની ગઇ, ચાલ ઉભીયા. ત્હને પુછીને વાત કરું, ત્હારા વખાણુ કરું, તારા કહેવા પ્રમાણે વર્તતા છતાં ત્હારું કમલસમ મુખ શોકમાં ને શોકમાં. કદી આનંદનાં દિવસ ગુજરવાનું તો ત્હને ગમતુંજ નથી. ત્હને પરણીને ઉલટા દુઃખમાંજ બેઠાં. પરણવાનું કારણ માત્ર સંસાર સુખજ. વનીતા ઉઠળતે શ્વાસે ચીડાઇને બોલી. હું પરણીને એ વરસ થયાં તમારા ઘરમાં આવી પણ કદી તમારા તરફનું સુખ દીઠું જ નહિ. આ હમણાં માંદી પડી અને જ્યારે યમનેદાર ચાલી જતી હતી ત્યારે તમોએ કામ કરવા બાઇ રાખી તેમાં નવાઇ શી કરી ? આ તમારા લાખો રૂપીઆ કથે દિવસે કામ આવશે. ગામમાં શ્રીમંતાઇની મોટી મોટી ધન્યો ચડાવી છે અને ઘરમાં હાંડલે હાંડલાં વઢે છે. વળી તમારા દીકરાને બાપુ બાપુ કરીને ચડાવી દીધો છે જેથી મ્હને તો તણખવાને તોલે ગણે છે અને મ્હારા વચન માનતોજ નથી, વળી ઉલટો રૂપકો આપે છે અને કહે છે કે આમને આમ ખોટાં ખર્ચ કરીને અમારું ઘર બીખ માગતું કરશે. કહો જોઇએ એવું મેં શું તમારું બગાડયું છે, જો હું તમને પાલવતી ન હોઉં તો મ્હારે પીયર જવાને રજા લઉં છું. કારણ કે આવા આકરા વચન મ્હારાથી સહન ન થાય સમજ્યા કે. હવે મને શમાટે બોલાવો છો !

વેણીરામ કહે, ચુપકર, ઝાઝી લવારી થું કરે છે જેમ આવે તેમ
 બકબકાટ થું કરે છે. કનકચંદ્ર કહે તે પ્રમાણે કરવું પડશે. તે કદી
 બુઠી શીખામણ આપેજ નહિ. તે આપણા નગરનો મોટો ઉપદેશક
 છે માટે તેની વાણી અસત્ય હોયજ નહિ. તેમાં તું આટલું બધું
 તોશન મચાવી થું રહી છે ? તહારં ડહાપણ નહિ કામ આવે, સ-
 મજી ? આ સાંભળી વનીતાએ કોધના આદેશમાં વેણીલાલને ગળો
 ભાડી. વનિતાનો સ્વભાવ બદલાયો અને આગળનો રોડ ધારણ
 કર્યો “ મારા ધણીનો પણ ધણી છે ખરો, ખરં કે ? પીટયા. તું
 મને ડરાવે છે અને આંખો લાલચોળ કરે છે. પણ તે મારી પાસે
 કશું કામ આવશે નહિ. હું કંઈ તહારા કબાણમાં નથી કે તહારા
 વેણ સહન કરું ? ઝાઝી ચાખાઈ કરી તો ધરડે ઘડપણે વાઢો રડીશ
 હવે પૈસો ખરચતાં પણ મનશે નહિ. હવે હું તો આ ચાલી મહારે
 પીયર, તહારો મીળજ હું સહન કરવાની નથી. સમજ્યો. રોયા તહારી
 સાથે મહારા કંજુસ બાપે મહને ક્યાંથી પરણાવી. આ કરતાં કુવા-
 રાવસ્થામાં મહને ધણુંજ સુખ હતું. આતો કદી હરવા ફરવા જવું
 નહિ, કેદીની માફક બંધીખાને જીવન વીતાડવું, ત્હને પરણીને કંઈ
 હાણી માણી નહિ. એમ કહી જેવી ધર. બહાર પગ મુકે છે
 અને ખાતો જાળે તહારા વચનની તીખાશ એમ કહે છે કે
 તરતજ બુઢાએ ખમા ખમા કરતાં બોલાવી. ઓહો ? પ્રીયા
 એટલું કહ્યું તેમાં તો રીસ ચડી. હોય ? કહેવાય નહિ ત્હને કે ?
 હશે કનકચંદ્ર છોકરું છે કદાચ છોકરમતમાં કંઈ બોલે તેનો
 ઓરતો આપણે હોયજ નહિ. એનો ઘોખો કરવો તે તહારી
 મોટી જુલ છે. ઓર કછોર થાય પણ માવતર કમાવતર
 થાય નહિ. એમજ સંસારના મામલા ચામ્યા જાય છે. દરિયામાં

રહેવું અને મગર મચ્છ સાથે રસણા કરવાનું કામ આવેજ નહિ. હવે આલ સુષ જા. પથારી મેં કરી લીધી છે ત્હારે તે કરવી પડશે નહિ. આમ મનાવી મનાવી ફાસલાવીને પાછી ધરમાં આણી. પતિ પત્ની સુષ ગયાં. આ સર્વ વાતચીત કનકચંદ્રે ડેલી બહાર ઉભો ઉભો સાંભળે છે ને જીવે છે ડેલીના કમાડ બંધ હતા. તેમાં સાધા-માંથી આ સર્વ ધતીંગ નજરોનજર જીએ છે. પ્રથમ હર્ષિત થાય છે અને પછી વલોપાત કરે છે. દપની સુષ ગયા એમ જાણ્યું એટલે કનકે બારણું ઠોક્યું. વેણીલાલે બારણું ઉઘાડી કનકને અંદર લઈ બારણું બંધ કર્યું. કનકચંદ્રે પોતાના સુવાના ઓરડામાં ગયો અને પ્રભુનું સ્મરણ કરી સુતો તો ખરો પણ નિદ્રા આવેજ નહિ પાછળથી થયેલો વલોપાત તેનું રક્ત બાબ્યા કરતો હતો. વિચારમંત્રે વિચારમાં અર્ધ રાત્રી ચીતી ગઈ. બુઢાનો પ્રેમ અને નવી વહુનાં નવા નવા રસણાં જોઈ કનકચંદ્રે સમજ્યો કે મહારા ધરની પાયમાલી થાય તેવું ભવિષ્ય દેખું છું. પણ હવે કેમ કરવું. અહાહા! જેને સાર જો હજાર સોનામોહોર ખરચી તેની નોકરી બળવવી તેમાં નવાઈ શી? નબળા ગ્રહોએ મહારા પિતાના નસીબમાં પ્રવેશ કર્યો છે આધીન તો એટલા બધા થઈ ગયા છે કે પોતે તેનાથી એક શબ્દ કે કાંઈ ઉલટું કરી શકે નહિ. જી, જી, એક કિસ્સામાં કહેવું પડે છે. જીવખે જેવું થયું છે. હશે, જેમ ભવિષ્યમાં બાવીએ લખ્યું હશે તેજ થશે. માટે હે ! જીવ હવે સુષ જા.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

વિનયની નિરાશા અને સિન્ધ્યા વિસર્જન.

માણેકચંદ્રે વિનયનો વિચાર કબુલ કર્યા પછી બીજે દિવસે આલજી પાસે મુહૂર્ત જોવરાવ્યું તો હાલ કમુરતાં એક માસના હો-

વાથી બીજે માસે લગ્ન થશે એમ નક્કી થયું. એ એક માસ પણ વીતી ગયો. લગ્ન દિવસ આવી પહોંચ્યો. આજ રાત્રે વિનયમાધ પ-રણવાના છે. ગામના દરેક મનુષ્યોમાં હાહાકાર વ્યાપી રહ્યો છે. કોઇ કહે છે કે સ્તિગ્ધા જેવી ગુણીયલ પુત્રી વિનય જેવા ધરડાને સોંપી કચરામાં રત્ન ફેંક્યું. તે રત્નનો પારખદાર ઝવેરી કોઇજ નથી. મહાજનનો પ્રમુખ (પ્રમુખ?) પણ વિનયચંદ્ર એટલે કોઈ તેને મ્હોડે કંઈ કહી શકતું નહોતું. તેમ મહાજનનો પ્રમુખ અન્યાય કરે તે વાત પણ કોઇ સહન કરી શકતું નહોતું. પણ કરે શું? કેટલાક તો ઠઠા મશ્કરી માટે બજારમાં, કાન ચોકમાં, કોઇ શેરીમાં કોઇ અગાસીમાં, કોઇ ઝરખે વિનય શેઠનો વરધોડા જેવા તૈયાર થએલા હતા.

આજરોજે વિનયચંદ્ર વહેલો ઉઠી દાતણ પાણી કરી નાહી ધોષને નવીન લુગડાનો ઠાઠમાઠ કરતો અરીસામાં પોતાનું મુખ નિરખતો હતો. વાળ પણ કાંસદો હસ્તકમાં રાખી ઓળતો હતો વળી સુગંધી તેલનું મર્દન કરતો એમ શરીરની સુશ્રુષા સારી રીતે કરતો હતો. આજે તેના આનંદનો કંઈ પાર નહોતો સ્તિગ્ધા બાલા મ્હારી પટરાણી થશે, હું તેનો સ્વામીનાથ થઇશ, સુદર ઇંદ્રની અપ્સરા જેવી સ્તિગ્ધા મને સ્વામીનાથ નામથી બોલાવી મ્હારી આગળ હસ્ત બેઠી ઉભી રહેશે. વાહ ! મ્હારો ચહેરો તેને ધણોજ પસંદ પડશે આ ધોળી મુઠો હમણાંજ સ્થામ કરવા હેરડાઇની બોટલ કાઢું છું આ હમણાંજ અતર તથા સેન્ટ કહાડી રમાલને સુગંધી બનાવું છું.

આરસી ચટકાળી લ્હારા, અજબ ગુણુ અપાર,

આ બુદ્ધાને શું શરમાવે, ચંદ્રક રૂડો નથી કપાળ.

મ્હારા રેસનો જો ઠાઠ, મ્હારા મુખડાનો પાઠ

માણું મઝા વર્ષે સાઠ, દેવા મુઝેના તાર. આરસી

(ખામી ખામી મુખથી જપતો, 'કોઇ ન સુણે મ્હાર')

(સર્માં સંબંધી ઠપકો આપે, શું થાયે નર્કનું આર')

(પૈસો ડાટયો પેટી પટારે, ચાલ્ય તપાસું જે છે મ્હાર')

(લોભીને ભરમાવી દેતાં, લાલચ કરશે ધાર્યું ધાર્યું')

ચટકમટકથી ચતુરાં ચાલી, આવે મ્હારી પાસે

ભીડું નાથ મીલાવું હાથ, ખેલું સાથ, કહેશે નાથ

પ્રીતીના પ્રીતમની પ્રતિમા, સેજ શોભાવે નાર આરસી.

અરીસામાં જોતાં જ નજી ગડો થઇ ગયો હોય એવો દેખાતો

હતો, ઘડીક ઘડીકમાં ટાપટીપ બહુ કરતો હતો. ચંદનહાર, ચંદ્રહાર,

સજ્જનોતહાર, ઉજ્જવલહાર વગેરે નવીન નવીન ધરેણીને વેઠ,

વીંટી, વાંક, આંટી, પહેર્યાં હતાં. કપાળે સુંદર ચંદ્રમાકુંભકુંભ

કરી લીધેલો હતો આવા ઠાઠમાઠમાં વરરાજની કશી શુદ્ધ સાનરહી

નહોતી અને નવીન જીંદગી માફક ઘેઝઝા રૂપ ધારણ કર્યું હતું.

એવામાં સવારમાં તેની બેન કીશોરી આવી. આવો ભાઇનો ઠાઠમાઠ

જેમ આશ્ચર્ય પામી બેલી કે આજે ધન્ય ઘડી, ધન્ય ભાગ્ય આ શું

કાલની વાતના સોનેરી ગાણા તથા આવા ચડાતાં ટાણાં, તેમાં

મદ્યા નાણા એટલે ભાઇ મોજમા જણાણાં. ચાલ્ય જીવ પુછું તો

ખરી ફક્ત મસ્કરી હાખલ. કારણ કે જેણે તે વખત માન્યું નહોતું

તે આ વખતે શું માને તેમ છે ? હવે મસ્કરી કરી ખીજવવો. એમ

વિચારી પુછ્યું. અહો ! ભાઇ આ જ્ઞાનો ઠાઠમાઠ રચ્યો છે શું કોઇ

ભાડી લાવવી છે. તમારા રૂપના ભભકાથી ખીચાર' દર્પણ પથ તમારી

તાજીખીના વખાણ કરે છે. લલાટમાં કુંમકુંમનો ચંદ્ર પણ ખીલેલો

છે ભાઇ. આ કાલો મુઝો કોની ભાડે લાગ્યા છો? વાહ વાહ! કામ

તો ચોવીસ આના થયું. તમારો શોખ તો ઘડપણમાં પણ આવો ને આવોજ હો! શોખીન આ વિશ્વ ઉપર આપજ નજીઆઓ. હવે વાત તો કરો. આજે શું કાંઈ તમારા જન્મનો તહેવાર છે કે શું છે? કેમ વીરા બોલતા નથી. જરા રોકીને તડાકાથી વિનય બોલી ઉઠ્યો બેન શું આપ અનુભવ્યા છો. ગામના દરેક મનુષ્યો જાણે છે કે આજે સ્નિગ્ધા વિનયના લગ્ન છે અને આપ સાવ અનુભવ્યા કેમ લાગે છે. આ જગત ભલકાથીજ વાહ વાહ કહે છે તો હવે આ રંગીલો તહારો બ્રાતા વિનય સ્નિગ્ધા સાથે લગ્ન કરી દેહર કરશે. સર્વને બહેલા મોડા મરી જવું છે. આવું સુખ ક્યારે માણશું ફરી ફરીને આ નહિ મળે જ્યાં સુધી જીંદગી છે ત્યાં લગી દેહર કરીએ. કમાવા માટે કશી દરકાર નથી કારણ કે કુબેરજીના ભંડાર અખુટ ભરપુર છે અને તે કાંઈ મરતા સાથે આવશે નહિ શું સાથે લઈ જવું છે. જો કે તમોએ મહારી આશા પાર પાડી નહિ તો મહારા કર્મ સંજોગે મહને તે સેજે સેજે મલી ગઈ. સર્વનો બેલી રામ છે. કોઈને નિશ્વાસ નાંખી પાછો કઢાડતો નથી કે કોઈની અબજખા અજગી કરતો નથી શું તમારા વગર ન ચાલ્યું. ચંદ્રકાંતશેરી બોલી. ભાઈ કાંઈ વગર કોઈનું ચાલતું નથી તેમ નથી. પણ આપ વિચાર કરો કે બાર વરસની બાલોકા તમો મહણ કરીને તેના સુખોદ્ધિનો નાશ કરી દુઃખનું જંગલ બનાવો છો. અત્યારે તો તમારે પ્રભુ સ્મરણ કરવું જોઈએ. તમારો પૈસા આવા ખરાબ રસ્તે નહિ વાપરતા પુન્યના માર્ગે વાપરી તમારે આ સંસાર સાગર તરવો જોઈએ.

દામ કુમાર્જે ન વાવોરે, બ્રાતજી મહારા, દામ કુમાર્જે ન વાવો
વીરા વાવો સન્માર્ગેજી, પરલોકે ફળ તેવા લેશો

શુભ વૃત્તિ દીપક દાવો દાવોરે.

બ્રાતજી મ્હારા

તમારી ઊંમર હવે પ્રભુ સ્મરણને લાયક છે. શામાટે બીયારી બાળકીનો ભવ પાંચ વર્ષ માટે ધુળ મેળવી વ્યથે બનાવો છો. આ રીત તમારા જેવા ગુણુદને યોગ્ય નથી. માણેકચંદ્રની પુત્રી તે તમારી પુત્રીજ ગણાય માટે જરા વિચાર કરો. તમારી મગજ શક્તિને ખરાબ માર્ગે ઉશ્કેરો નહિ

આવરહા તમ થાતાં પુરી; સત્ કૃત્યે પંચ વર્ષ અધુરી

ધરમે મુક્તી પાવો પાવોરે —બ્રાતજી

નથી આ સંસાર સાકરનો, નથી આ સમારમા સખજ, નથી આ સંસાર રમભોગનો, નથી આ સંસાર પ્રીયા પ્યારનો. આ જુઠ જગત જુઠ માયા, જુઠ જીવ અને સર્વ સંસાર એક જુઠ સ્વપ્ન વશ તરકટજ છે. મનુષ્યનો ભવ અનંત પુન્યના થોકથી માંડ માંડ પ્રાપ્ત થયો છે તે સ્વપ્નરૂપ સુખમાં ગાળો છો છતાં પણ વધારે મોહથી વધારે શોખથી ગાળી શા માટે મનુષ્ય અવતાર ખુવો છો.

વેળા પુન્યદાનની ન્યાં, રટણુ ધશનું કરણું ત્યાં ત્યાં

પર સુતા ગાણા ન ગાવો ગાવોરે—બ્રાતજી

આવો ખોટો પ્રેમ તજી હવે તો ફક્ત પ્રભુ સાથે ઘટઘટમાં પ્રેમ બાંધો કે જેથી સત્ય સુખને ભોગવી શકો અને આવા સંધ્યાના રંગ જેવા સુખો કે જાણે ધડીકમાં હોય અને ધડીક નહોય તેવા સુખોને તજી શકશો.

વિષય સુખદ ને શ્રેષ્ઠ લેખો, મૃત્યુ થતાં સન્માર્ગ ન પેખો

(પણ) મૃગબળ જેવાં ન ફાવો ફાવોરે—બ્રાતજી

પ્રભુ પ્રેમ તેજ સાચા સુખની કુંચી છે પ્રભુ પ્રેમ તેજ મોક્ષ નિહાળનાર ચક્ષુ છે. પ્રભુ પ્રેમ તેજ વિશ્વજીત વાણી છે. જો તે

પ્રેમનો પ્યાલો પીઓ તો કાયા અમર બની જાય. માટે હે બાતા તમે તેજ પ્રેમ ધારણ કરો પણ આવો વેષધારી દગલખાજી વાળો ક્ષણ બાંધુર પ્રેમ કેમ પ્રીય માનો છો ? હું જાણું છું કે આ ન્હાની સરખી ભગિનીના કડવા વચન આપને રોષ ઉત્પન્ન કરશે પણ જ્યારે બાત પ્રેમ વીસરતો નથી ત્યારે આવા નિર્દય માર્ગથી બચાવવા સાર કહેવું પડે છે. લગ્ન એ પ્રકારના છે—(૧) દેહ લગ્ન (૨) રોહ લગ્ન.

દેહ લગ્ન તે એ કે પસંદગી વિના ઓ પુરુષ આશરતી વટ માટે લગ્ન કરે છે તે. તેમાં બીજકુલ પ્રેમ હોતો નથી પણ એક બીજના જુદા જુદા ભાવથી કજીઆ ભવાડા થઇ ગાળાગાળીથી સરકાર દર-બારતી કોર્ટે જવું પડે છે અને રોહ લગ્ન તે એ કે એકબીજના પ્રેમથી હાસ્યવિનોદથી સુખશાંતિથી આનંદથી હળીમળીને લગ્ન કરે છે તે. તેના દિવસે આનંદમાં પસાર થાય છે. આજે લગ્ન થાય છે તે દેહ લગ્ન થાય છે તે દુઃખકારી છે માટે નજર ઉંડી પહોંચાડો. આ સાંભળી બુદ્ધો બોલી ઉઠ્યો કે અરે ચંદ્રશેખરી તું આ વખતે મ્હારા સુખમાં ભાગ લેવાને બદલે-આવા ઉત્સાહમાં મદદ કરવાને બદલે મ્હારું હૃદય બાળવા લાગી છે. તું મ્હારી ખરેખરી દુસ્મન છે બસ ત્હારે તે બાબત કશી ચતુરાઇ કરવી નહિ. મ્હારે માટે હું ગમે તેમ કરીશ. ત્હારી સખીના કહેવાથી તુ મને ઉપદેશ આપી બરમાવવા લાગી છે. તો શું સોખની ખાતર ધરડી વયે બીજી બૈરી નહિ પરણતા હોય ? બીચારો ગરીબ હોય કે જીને પેટ પુરવું ખાવાનું મળતું ન હોય તે પણ બ્યાજે રૂપીઆ લઇ ગમે તેમ કરી બાળકીના માઆપનું મન મનાવી બીજી પરણે છે તો આપણે પરમેશ્વરનો પ્રતાપ છે. શું પરણ્યા પછી પ્રભુનું ભજન નહિ થતું હોય. આ કાયાનું કસ્માણું નહિ થતું હોય. બસ જ તું ત્હારે કામે વળગ. ત્હને પુછવા આ-

જીએ ત્યારે કહેજે અત્યારે સાધુડી રૂપ ધારણ કરી જ્ઞાને માટે આવી છે. અમારે તહારં ડહાપણ નથી જોઇતું. અમારે કાયાનું કલ્યાણ નથી કરવું. બોલ શું કહે છે ? ત્યારે ચંદ્રકીશોરી કહે! બાપ જો હું તહને શીખામણના વેણ કહેવા આવી તો મ્હારે આ કઠોર વચન સાંભળવા પડ્યા પણ જો ન આવી હોત તો મ્હારે કયો રાહ નડવાનો હતો. સ્તિગ્ધા પડે ઉંડા હોજમાં. મ્હારે તેનું શું કામ છે ? બાપ! ત્હારે કાવે તેમ કર. આમ વાતો કરતાં કરતાં બપોર થયા સગાં-વહાલા, સંબંધી, સ્નેહીઓ વગેરે જમવા આવ્યા. સહુ શાન્તીથી જમ્યા અને જનનો ઉલ્લસો કરવા માટે તૈયારી કરવા લાગ્યા. કોઇ કહે કે વરને નવરાવી લ્યો, એને આજ સાંજરે વહેલાસર સામેયુ કરવી ફેરા ફેરવી લઇએ. તો કોઇ કહે કે તેમજ ચાલ્યું જાય છે. આમ શોર બકાર થઇ રહ્યો હતો. વિનયને ઘેર આનંદ આનંદ છવાઇ રહ્યો હતો. કીશોરી પણ જમવા બેસી ગઇ અને જમ્યા બાદ બાપને આશ્વાસન આપવા લાગી. વાણુંદે નવરાવી શણગાર સજવી વરરાજને રથમાં બેસાડ્યા. આગળ નગારાં વાગે છે ને પાછળ સ્ત્રીઓનો ગાણનો તાલ મચી રહ્યો છે. વરરાજના હસ્તમાં પસનું નાલિયેર રહી ગયું છે. આ પ્રમાણે વિનયની જનને ઘેરથી વળાવી. આ વખતે સ્તિગ્ધા બાળા પોતાના ભુવનમાં બેઠી બેઠી વિચાર કરે છે કે હવે કેમ કરવું. આ વિનયની જન આવી પહોંચી. પણ કીશોરી મને છુપાવવા માટે આવી નહિ. હવે મ્હારે કેમ કરવું. તે પોતાના બાતાના પક્ષમાં લાલચથી લપટાઇ ગઇ. દુખનો ફરીયો રેલાયો ઇશ્વર! પ્રભુ! પ્રભુ! તે નવકાર મંત્ર જપવા લાગી-તેનું આરાધન કરવા લાગી. ધડીકમાં ચોવીસ તીર્થકર, ધડીકમાં પ્રભુ, ધડીકમાં નવકાર એમ જપ જપ્યા કરે છે બેબાકળી બની છુપાવવાના રસ્તા

પણ મનમાં ગોઠવ્યા કરે છે.

હવે ક્યારે હું જઈ, પ્યારા પ્રાણ ચરણે

સિદ્ધ વિજય કાચ નહિ, મુજ ચરણે હવે

સખી પ્રીતી વિસારી, ગઈ આશ ધરાવો છળ થકી શું છુપતી

જેમ અંધ વિનવે, માર્ગ ક્યો બતાવવું, અંતરીયાળ રખડાવતી

તેમ હું અંધ વિશ્વાસ જ્યાં તાહરો

બાળપણથી પ્રેમગાઠ મહારો

છોડ્યો નિકટ સ્નેહ, લાલચે મહારો

જગત છે સ્વારથી, વાંક શું તાહરો

હતી દૃઢ પ્રીતી, તજી આજ મીતી, અરે આ અતીતી. હવે ક્યારે

ધણવું સહાય થા, અમળાતી બહારે ધા, મુજને સતાવ ના. હવે.

હવે હે પ્રભુ ! હું શું કરું ! ક્યાં જાઉં. કેમ કરું. હવે તો મહારે કનકચંદ્રનો આશરો લેવો પડશે અને ધનગારીને ત્યાં જવું ઉત્તમ છે. સાંજ પડી ગઈ છે હવે અજવાળી રાત્રી આવી પહોંચી તેથી હરકત નથી. કારણ કે અહીં આથી વિલાસપુર પાંચ ગાઉ દુર છે તો બેશક હું ત્યાં પહોંચીશ ધનશ્રવરીની મારફત પ્રીયતમ સાથે પરણી સુખ ભોગવશું. આમ વિચાર કરતાં કરતાં તરતજ ઘર ઓળંગી ધરણ્યાગાંઠા સહીત પસાર થઈ ગઈ. દરવાજા બહાર નીકળી નહીં ઓળંગી સુંદરપુરનો માર્ગ શોધી તે રસ્તે પ્રયાણ કર્યું. ગાલતી વખતે ધણે દેવનું સ્મરણ અને હૃદયનો ધુળરો એ એ સાથે હતાં. તેને બહુ બીક હતી કે મહેને નહિ જોવાથી તે ગોતશે અને ચંદ્રકાંતશોરીની બહાર લઈ મહારી પછવાડે આવશે તો મહારું જીવન નકામું થશે પણ જેને રામ રાખે તેને કાણ ચાખે ? જેમ પ્રભુ કરશે તેમ થાશે. પોતે ઝાઝું ચાલી શકતી નહોતી પણ અડગ ટેક રાખી હાથે હાથે કાંટાં કાં-

કરાનાં દુઃખ ખમતી ખમતી ચાક લેતી લેતી ચાલી જાય છે. ત્રણગાઉ કાખા અને હવે ચોથો ગાઉ પણ ચાલવા માંડ્યું ત્યારે પોતાને હીસ્ટીરીયા આવવાથી બેશુદ્ધ પડી ગઇ. કશો શુદ્ધ સાન રહી નહિ. “ આવશે મારી વાંસે આવશે કેમ કરું, શું કરું. ” એમ બકબ. કાટ મચાવો રહી હતી. આવી અર્ધ પ્રકાશમય રજની વખતે કાઠ અહીંઆ નહોતું. પણ એક મુસાફર કે જે તે જગ્યાથી અરધો ગાઉ દુર રહેતો હતો અને સુંદર બાગના માલી તરીકે ઓળખાતો હતો તે બાગની પાસેજ રહેતો હતો. આ સમયે તે માત્રા આવી પહોંચ્યો અને ઉપાયો કરી બેભાન અવસ્થા દુર કરી તે બાગને પુછ્યું કે હે બાગ આવી અર્ધ રાત્રીએ તું અહો ક્યાંથી? તું કયે ગામ રહે છે અને તારા માતૃપિતાનું નામ શું અગર તારા સસરા કે વણીનું નામ શું ? બાગ જે હોય તે સત્વર કહે. સ્તિગ્ધા આવો પ્રશ્ન સા-ભળી ધુજ, બીની, બેબાકલી બની ગઇ. કશો જવાબ આપ્યો નહિ અને મૌન રહી અને દઢદઢ આંખમાં આંસુ પાડવા લાગી આ વખતે કાઠ કાચોપોચો હોય તો માન દેખાવ જોઇ ડાકણ છે એમ કહી વહેમથી બીધ જાય. પણ આ માલી તો હિંમતવાન હતો જેથી ફરી પુછ્યું. કેમ બાગ તું કેમ બીએ છે ત્યારે શું દુઃખ છે. તું કેમ ધુજે છે. હું કંઈ ત્હને હરકત કરવાનો નથી. જ્ઞાન્ત થા. પાણી પી અને ધૈર્ય ધરી જવાબ આપ પણ ડર નહિ. ત્યારે સ્તિગ્ધા ફક્ત ધીમેથી મંદસ્વરે બોલી. હે બાગ આપ ડાકણ છો તે કહો તો મ્હારું વૃતાંત કહુ, માગી કહે. હું અડીથી અર્ધ ગાઉ દુર સુંદર બાગ છે તેનો માલી છું અને તે પાસે રહું છું માટે બેધડક ત્હારું વૃતાંત કહે. ત્યારે બાગ બોલી કે હું વિલાસપુર નગરમાં એક વણીકની પુત્રી છું. મ્હારા પિતાશ્રી ગરીબ હોવાથી મ્હને ધરડા

વર સાથે વરાવતા હતા પણ તે મેં બીલકુલ પસંદ કર્યું નહિ
 છતાં તેમણે મ્હારે માટે વૃદ્ધ વર શોધી કહાડી લગ્ન લખી મોકલ્યા
 આજે લગ્ન દિવસ હતો વૃદ્ધ વર પરણવા માટે આવેલ હતો અને
 તેના સામૈયા થતાં હતાં તે વખતે મ્હારી પરણવાની ઇચ્છા નાહ
 હોવાથી મ્હારે નાશી જવું પડ્યું તેથી ત્યાંથી છુટીને અહીં આવી
 પહોંચી. પણ મ્હને બીક એવી છે કે મ્હારા નાસવાથી કોઇ મ્હારી
 પછવાડે આવે અને મ્હને ઉપાડી જઇ વરાવે તેમ અગર મને દુઃખ
 દે તો મ્હારી આ કરેલ મહેનત બ્યર્થ અને જીવન દુઃખકર થાય. જેથી
 કદાચ આપ મ્હારા પિતાશ્રીના તરફના હો એમ અનુમાનથી હું
 ધુજી ને બીકથી કશો જવાબ આપી શકતી નહોતી. સુંદરપુર મ્હારી
 ધનુગવરી નામની સખી છે તેને ત્યાં જઈ છું. માટે આપ મ્હારા
 બાપ છે તો મ્હને સુંદરપુર નિડરપણે પહોંચાડો તો પરમેશ્વર આ-
 પનું બહું કરશે. એમ કહી એક સોનાની માળા કહાડી આપી કે
 ર્યો આપે મ્હને જીવીતદાન આપી મ્હારી બેશુદ્ધ ટાલી. વળી મને
 સુંદરપુર પણ પહોંચાડવા મદદ કરશે એવી આશાથી આ તમને
 બક્ષીસ આપું છું. માળી કહે, નહિ, બાપ મ્હારે તે જોઇતી નથી.
 તમોને બેશુદ્ધથી મુક્ત કર્યાં તેતો મ્હારી ફરજ બજાવી છે. કોઇ મા-
 જુસ દુઃખી હોય તો તેને આશ્વાસન આપવું એ મનુષ્યનો ધર્મ છે.
 વળી ચાલો આજની રાત્રી મારા બાગમાં રહો અને આવતી સવારે
 ધનમવરીને ત્યાં જજો આપ બેધડકથી બાગમાં રહો. કશી ચિંતા ક-
 રશો નહિ. અહીં કોઇ આવો તમને કનડે તેમ નથી. તમારે કશી બીક
 રાખવી નહિ. સ્નિગ્ધા કહે બાપ ! બહે આપ જેમ કહો તેમ કરવા
 તૈયાર છું. ચાલો સાથે આવું છું. બંને હળવે હળવે બાગ આગળ આવી
 પહોંચ્યા. સ્નિગ્ધા માટે બાગમાં સુવા માટે એક પર્ણ તથા ગાદલા

ગોઠડા લાવ્યો અને ઝાંપો બંધ કરી દમ સુવા માટે કહ્યું પછી માલી પોતાની ઓરડીમાં ચાલ્યો.

આ બાલા સુતી સુતી વિચાર કરે છે નિદ્રા આવતી નથી.-
અરે પ્રભુ. આ સંસારમાં ઉત્પન્ન થતાં દરેક દુખો શું આ અબલા-
ઉપરજ. હું ખરેખરી સતી સ્ત્રી, તેજ પતિ કાળે આટલી બધી ગુ-
ચવણમાં. આટલું બધું કષ્ટ. સર્વ મહારા વેરીજ. અરે આ સતી સ્ત્રી
ઉપર તારા જેવા દયાળુ વિભુને આમ કરવું ઘટતું નથી. કદી કાંટા
કાંકરા સહન કર્યા નથી. નદીનાળાં પગપાળા મુસાફરી જન્મથી આજ
સુધી સહી નથી. કોઇનો દોષ નથી. ફક્ત પૂર્વ કૃત્યની પીડા ભોગવવી છે.
શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે.-

પણ જ્યાં પ્રમળ બાવી મહારા ત્યાં કામ નાવે કાષ્ઠું
કે હું બની વિયોગણી કે; પ્રીતની અંતરાય શું
કે મનુષ્ય સાથે વૈર મારે. તાત માત મુજને તને
પણ એક આશા ધારતી, રનેહે કનક અંતર ભજે. ૧
રે'તી કીશોરો સાથ મારી, બાળપણથી સર્વદા
સત્સંગથી રમતાં તથા ભણતાં નિશાળે એકદા
મમ દુખ બાગીદારથી, શુભ આશ આપી હોંસથી
છટકી ગઇ છેવટ દગાથી, મુખ છુપાવ્યું રોષથી. ૨
મમ તાત મોહી મહોરમાં મુજને વરાવે વૃદ્ધપતી
પણ નહિ ગુમાવું વ્યર્થ જીવન, વૃદ્ધ વરી છાંડી રતી
મમ વચન કશું નહિ સુણ્યાં, વળગી રહ્યાં એટકને
સમજવતાં ધમકી મળે વળી માત મેણા દે મને ૩
પણ જાણતાં ફળ આત્મધાતી, અબલામતી નહિ સુજતાં
બાગી વસીધું રાનમાં, પ્રીય પ્રાણી રાહે ઝુઝતાં

આમ ચિતનું બ્રમણ થતાં આખી રાત્રીના યાત્રી એકઠમ નિદ્રા દેવી તેની ચક્ષુમાં પ્રવેશ યષ્ટ ગયાં.

વિનયનો વરઘોડો ઘણીજ ધામધુમથી મધ્ય ચોકમાં આવ્યો. મનુષ્યોની મેદની માતી નહોતી. નગરશેઠનો વરઘોડો રાજ્ય જેવો હોય તેથી તે જેવા લોકો આમ તેમ બટકતા હતા. વિનય શેઠનો એક જુવાન વર કરતાં પણ તાજુખીમય દેખાવ આપતો હતો. બાઈનો વરઘોડો માણેકચંદના ધર આવી રહ્યો છે, કન્યાને નવરાવવા માટે સિંગધા જે શોધે છે પણ ક્યાંય પતો નથી. માણેકચંદ્ર સુશીલાને જે સુષીપ્રહાર, વાગ્પ્રહાર, કાષ્ટપ્રહાર વીગેરે દરેક પ્રહારથી શુશીલાનાં હાડકાં નરમ કરે છે. ધમકાવે છે, સિંગધા ક્યા ગઈ ક્યાં ગઈ એમ કહી સગાવહાલાને ધમકાવતો હતો, અને ગાળો બાંડતો હતો પણ ક્યાંય પતો ન મળે. હવે પોતે ધરના દરેક ઓરડા દરેક ખડ દરેક સ્થળ શોધ્યાં. ચંદ્રકીશોરીને ઘેર જઈ તપાસ કર્યો. પણ ચંદ્રકીશોરી તો વિનયના વિવાહમાં ગાનારીઓ સાથે લાગી રહેલી હતી જેથી ઘેર કોઈ નહોતું. હવે કેમ કરવું ? શું કરવું ? અત્યારે રૂપીઆની પેદાશ લેતાં અને સિંગધાનું કલ્હું નહિ માનતાં હું આ દશાને પાત્ર થયો. ખરેખર સિંગધાએ આત્મધાત કરેલો જણાય છે. હાય ! હાયા હવે કેમ થશે. સવારે તો હું શિક્ષાને પાત્ર થઈશ. ના. તમાં જાતમાં અને કુટુંબમાં મારી આત્મરૂને એવ લગાડી. અરે હાય ! હાય ! હવે જે વિનયચંદ્ર તેના રૂપીઆ સુધીના જે લીધા છે તે પાછા લાંબને પાછો જતો રહે તો સારું. બલે સો રૂપીઆ મ્હારી મુડીના વધારે લે. અરે પણ જેણે આટલો ખર્ચ આડંબર કર્યો તે કેમ પાછો જશે મ્હારું તો નાકજ કપાણું. હાય હાય આતો જીવનો જઈશ, પ્રભુ પ્રભુ રૂપીઆ સારૂ જે જીવનો જાન જશે અરે પણ

અત્યારેજ મ્હારો શત્રુ ડેલી પામે ઉભો છે તેનું કેમ કરવું? તેવાને તેવા વિચારમાં ગાંડો બની ગયો. કશી શુદ્ધ સાન રહી નહિ. સ્તિગ્ધા! અરે પુત્રી તારા પિતાને તજીને આમ ન જવાય. આપનાત કરેલ હશે તો તેનું શય કયા હશે. કુવામાં અગર નદીનાળા કે વાવમાં. હાય હવે તો શય ગોતી ઠેકાણે પાડું? એકની એક પુત્રી ખોઈ ખેડો. ત્હારા જેની શુશીલ અને ગુણીયલ શું મારી આખર ખોશે કે મને દોષીત કરશે? પ્રભુ પ્રભુ! કેને દોષ દઉં? તે તો ક્યારની પ્રભુના દરબારમાં પહોંચી ગઈ હશે. સ્તિગ્ધા સ્તિગ્ધા ઉચ્ચારતો એ ચિત્તભ્રમ બહાર આગ્યો. એ ગાંડો બની ગયો. હવે વિનય ઘોડા ઉપરથી હુંડો ઉતરી માણેકચંદ્રને શાન્ત કરવા લાગ્યો કે શું તમારી પુત્રા નથી? શું થયું છે વાતચીતનો કરો. પણ માણેકચંદ્ર ખીત્રકુલ સરખો જવાય નહિ આપતાં ગાંડો બની ગયો અને સ્તિગ્ધા નામ જ ઉચ્ચારતો રહ્યો હવે તેના સગાંવહાલાને પુછતાં સમાચાર મળ્યા કે મેંદલગનને બદલે દેહલગન થતાં સ્તિગ્ધાએ આત્મઘાત કરેલ હોય એમ જણાય છે. સ્તિગ્ધા મત્રી નહિ જેથી તેને યાદ લાવી તે ગાંડો બની ગયેલ છે માટે હવે ડોષ ન જાણે તેમ આપ મુંગે મ્હોડે ઘેર જાઓ તો સારું. કારણ કે જેને માટે આટલો બધો આડંબર કર્યો હતો તે તો ખીચારી છેજ નહિ. આવા એક વહીવટ પુરૂષના વાકયો ધ્યાનમાં લઈ સહુ મુંગેમ્હોડે પાછા ફર્યા. વિનયચંદ્ર અફસોસ કરવા લાગ્યો કે સ્તિગ્ધા બાળતની ચંદ્રકીશોરીની વીણી સાંભલી નહિ. છેવટ શબ્દો જાણ્યા નહિ, ઉંડો વિચાર કર્યો નહિ. હું સોહત્યાનો પાતકી નીવડયો. તેનો મુળ વિચાર મ્હારી સાથે પરણવાનો હતો નહિ છતાં મેં મ્હારી જડ મૂંઢ ટેક ધારણ કરી કેટલાંક કાવત્રાં કરી, ખોટા સાચા લેખ દસ્તાવેજ

કરી ઉંઘું અવળું સમજવી, માણેકચંદ્રને આગળથી ફીપીઆ આપી
તેજુરીની કુંચી આપી. તેનું મન મનાવી સ્નેહલગ્નને બદલે દેહ-
લગ્ન કરવાનો વિચાર નકી કર્યો. શું મહારા જેવા વૃદ્ધને વરી
અબળા પોતાનું જીવન વ્યર્થ ગુમાવે. અરે તેનો કસાઇ પીતા ફક્ત
વસુવશ બની જઇ સોંપવા તયાર થયો. આજથી માંડે જીવન પ્રભુ
સ્મરણ, ભક્તિ પૂજા ને ધર્મનિષ્ઠામાં ગાળવું એજ ઉત્તમ છે.
આ સંસાર અસાર છે તેમાં કશો સાર જણાતા નથી.

કાળા કર્મ ધણાં કરી જગતમાં, લુંટયા ધણા લોકને

લક્ષ્મીવાનતણુંજ નામ ધરીને, મોટો મણાથો ધને

કોડી એક ફરીદ્રના સુખ વિષે, અપો નહિ તર્કમાં

સારા કૃત્ય નથી કર્યા ભુદર કે, જેથી જશું નર્કમાં.

માટે હવે તો સત્ કૃત્ય કરી ભવસાગર તરી પાર ઉતરવું.
આ દુખી, તોફાની, તરકટી, કપટી ક્ષણભંગુર સંસારરૂપી ઉદ્ધિમાં
કોઇ સુખરૂપી નાવ નાણારૂપી શુભ કરણી કરતાં આપણને સહાય
કરશે તોજ ખરા ને અનંત સુખમાં વિચરશું. માટે આવતી સવારથી
સદામત બાંધવું; અભોલ, અનાથ પશુ પક્ષો માટે એક સ્થાનક
બાંધી તેમાં જોઇતી ચીજો આણી રક્ષા કરવી, પાળવું પોષવું સુખ
આપવું, વિશ્રાન્તી આપવી-દુઃખીત અનાથ માટે અનાથાશ્રમની
વ્યવસ્થા કરવી, બાળાશ્રમ કરવો, સાધુસંતને ભોજન આપવું, ધર્મ
સ્થાનકમાં હમેશાં બે ત્રણ વખત જવું, ત્યાં બેઠે થી સમતારૂપી
સામાયિક કરવી ને કાયાને તેથી પોષવી તોજ જીવે કરેલ કૃત્યનો
મોક્ષ થશે નહિતર હું કદી છુટીશજ નહિ. આ લક્ષ્મી કદી મારી
સાથે આવવાની નથી તે તો અહોઆંજ રહેવાની છે. ચંદ્રકીશોરી
પણ પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગી કે આજ્ઞા મેં મોટી મોટી આપી ને
અંતે રખડાવી. હું ખરેખરી વિશ્વાસઘાતી નીવડી.

પ્રથમ આશા આપીને મોટી, પછી કહે તમે થાઓમાં ખોટી
હું છું જવાને તૈયાર, ઘટે નહિ મોટાને એહ વિચાર
અધને આડો માર્ગ બતાવે, થોડેક રસ્તે સાથેજ આવે
મુઠ્ઠી દે અંતરીયાળ, ઘટે નહિ મોટાને એહ વિચાર

અહા! પ્રભુ! હું હવે ક્યારે છુટીશ. હા! ઇશ્વાર મહેને સિંગધાની
માફક ત્હારી પાસે ખેંચી લે એટલે સંતોષ.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

વનીતાના કનીષ્ઠ તરંગો.

અધમ સંગતે ન્હાનપણથી ખરાબ રીતે ઉછરેલા બાળકો
ખરાબજ નીવડે છે અને જે સ્ત્રી પોતાના પતિથી સંતુષ્ટ નહિ થતાં
મારકા સાથે ખ્યાર બાંધવાને ઇચ્છે છે તે પણ ખરાબ વર્તણૂકને
લીધેજ. માતૃપિતાનો ધર્મ પોતાના બાળકોને સારી ચાલચલગત
વિનય, નમ્રતા, વિદ્યા વીગેરે શીખવવાનો છે પણ જ્યાં માતૃ-
પિતાજ તે વિષય શું છે તે સમજતા નથી તો બાળકો ક્યાંથી
શીખેજ. જેવું દેખે તેવું વર્તે (નાચે). જગમોહનના ધરની સ્થિતી
પણ તેવીજ હતી. તેની પુત્રી વનીતા પોતે ન્હાનપણથી વિષમ
વાસનાની લાલચુ બની ગઈ હતી. પોતાના ચાર મનહરલાલથી પણ
સંતુષ્ટ ન થતી તેમાં વળી અધુરામાં પુરૂં જમમોહને વૃદ્ધ વર સાથે
તેને પરણાવી. હમણાં વેણીલાલના ધરમાં આવ્યા પછી પોતે પ્રપંચી
તથા સ્ત્રી ચરીત્રથી ચતુર હોવાથી પોતાના ધણી વેણીલાલને વશી-
કરણના બળથી વશ કરેલ હતો. તેણી જોશી, જુવા, બવાયાની ધણી
વહેમી હતી. તોફાન પણ કરતી. ચાળા મસકરી તથા હસવાની
ટેવ તેની ખાસ હતી. જે સ્ત્રી વાતો કરતાં કરતાં અમસ્થી હસતી

હોય અમર મશ્કરી કરતી હોય તે નઠાસની હારમાં મળ્યાય છે. માટે સુધક તથા પતિવ્રતા સ્ત્રીએ પોતાના પતિ સિવાય બીજા કોઈ પુરુષ સાથે હસવાની કેવ રાખવી નહિ. હુમ્મ્યાઓને તેને ત્યા આવવાની ઘણી મરજી થતી હતી અને સાચા ખોટા ગમ્યા મારી વનીતાના દરેક પ્રશ્નનું સમાધાન કરતા હતા. વેણીલાલને દ્યારામ કરીને એક ન્હાનો ભાષ હોતો જે પોતાની પડખેની ડેલીમાં રહેતો હતો. વેણીલાલનો માપ વનમાળી મરજી પામ્યા પછી બન્ને ભાષએ મજાઆરો વહેંચી લીધો હતો. મકાન જે સળંગ હતું તેમાં આડું આડસર કરી જવા આવવાની બે ડેલીઓ કરી હતી. દ્યારામ પોતે ઘણેજ હુશીયાર અને ચાલાક તથા વેપાર રોજગારમાં કુશળ હતો. તેની સ્ત્રી ઘણીજ માયાળુ હતી. પોતાની જોડાણી સવિતા મરી મયા પછી કનકચંદ્રને પોતાના ખરા પુત્ર તરીકે ગણતી હતી. હમણાં નવાં જોડાણી આવ્યા પછી દ્યારામ તેની સ્ત્રી વેણીલાલને ધેર જતા આવતા પછી નહિ. કારણ કે વનીતાનો ખરાબ સ્વભાવ હોવાથી વિના કારણ સમાજોમાં વિરોધને વેર ભાવ વધે.

થોડા દિવસમાં વેણીલાલ વેપાર સંબંધે (દુકાનમાં માલનો નીકાલ થવાથી નવો માલ લેવા સાર) કનકચંદ્રના ખાસ આમ્રહથી મહા મહેનતે કનકના કંદુ વચનથી વિલાસપુર ગયો અને ધરને સર્વ કારોબાર કનકચંદ્રને સોંપી ગયો. આથી કરીને કનકને સર્વ જોષ્ટી સ્ત્રીજ વનીતાના હુકમ પ્રમાણે લાવવી પડતી. નિત નિત નવા નવાં તોફાન કરી ફાલતુ અર્થ કરાવતી. આ ખાલ અનુભવથી કનકચંદ્રને વનીતા સાથે વધારે પરીચય થયો અને કામ પ્રસંગે સર્વ બોલતા ચાલતા, વહતા, ધખતા આમ દિવસ બે ત્રણ સુધી ચાલ્યું. હળવે હળવે વનીતાની શુદ્ધિ બગડી કે મધુર કનકની સાથે જો બોમવિલાસ બો-

'તો કેવું સારું ? કેરી સુંદર બોલવાની છટા, કેવા સુંદર ગુલાબી
 ! કેવું સુંદર યુવકનું સ્વરૂપ ? ધરથી બહાર નીકળવાનું મટયું
 લે મનહરલાલને। જોગ આવતો નથી. કનક બાળબ્રહ્મ-
 ી છે એટલે કામને માટે અતિતિવ ધમ્મ રાખતો યુવાન કનક
 રૂં વચન જશ્દીથી માની જશે. આ લાગ હવે ઠીક છે. મને તે
 સ આહતો હશે. તેના લગ્નને બદલે તેના બાપના લગ્ન મારી
 રે કર્યા, મને જોમને તે બળાપો કરતો હશે. માટે વેણીલાલને
 ી નાંખી આ કનકચંદ્ર સાથે ધર માડીને બેસું. હમણાં તો સમ-
 , મોહાવું, ફેસલાવું તેજ ઠીક છે. આવા વિચારથી લાગ સાધી
 યંદ્રને બોલાવ્યો. રાત્રી અંધારી હતી ધરની અંદર કોઈ નહોતું
 ોના હસ પસાર થઈ ગયા કનકચંદ્રનો સુવાનો ટાઇમ નવનો હતો
 ી તેની નિદ્રા એક કલાકની થઈ હતી. પણ વિચારાતુર, કામાન્ધ વનીતા
 કુંલ સુતી નહોતી બરોબર લાગ સાધી કોઈ ન જાણે તેમ કન-
 ઊઠવા સાદ કર્યા અને નિદ્રામાંથી જગૃત કર્યો. કનક બેબાકો
 થઈ બોલ્યો. કેમ માતૃશ્રી મને અર્ધ રાત્રે કેમ ઊઠાડવો પડ્યો
 ર વનીતાએ હસ્તે વદને બે નામથી પ્રીયકર વચનોથી જવાબ આ-
 . પ્રીય પ્રેમી કનક મહારા હૈયાકેરા હાર કેમ સુઈ ગયા. આજથી
 રી છું એમ કહી ઠઠામશ્કરી કરવા લાગી. તમારા પીતાએ ત-
 ી માટે વહુ આણી નથી જેથી આપનું યૌવન કોણ જ્ઞાન્ત કરે. પરણો
 સારું. કેમ કોઈ શોધી છે કે નાહું ? નહિતર આપજ મને
 ારો. જે હું ન ગમતી હતી, મહારી રાંધેલી રસોઈ બાવતી ન
 , મહારો આચાર વિચાર ગમતો ન હોય તો હવે મનમાન્યાં
 ક્યારે કરશો! આ સંસાર ખરેખર સ્ત્રી વિનાનો સુનોજ
 જજો. ખરેખરી રસલોલા સ્ત્રીના સુખમાજ સમાયલી છે, હજુ

તમારા મિત્ર કોઇ આવી શીખામણુ આપતા જણાતા નથી જેટલા છે તેટલા બધા બાવા સાધુ, જોષોજ લાગે છે. પરણવાની ઇચ્છા થતી હોય તો તમારે માટે યોગ્ય વહુ જોઇશે અને તે ગોતરી પણ પડશે. પણ તેતો ઠીક. હ્યો આ રૂપીઓ એક રોકડો, બજારમાંથી સારી સારી મીઠાઇ લાવી આપો કારણુ મને આજે તો ભોજનની ઇચ્છા થઇ છે. અત્યારે રસોઇ પકવવા ક્યાં એસુ. હજુ તો રાત્રો ઢાઝી ગઇ નથી જેથી હરકત નથી. આમ પોતે બકવાજ લાગી. આ જોઇ કનકચંદ્ર સખવ થઇ ગયો. હું સપનામાં તો નથી એમ તે વિચાર કરવા લાગ્યો, કશો ઉત્તર આપેજ નહિ માત્ર મૌનટન વારણુ કરી પથારીવશ બેઠોજ રહ્યો, ત્યારે વનોના બડમડવા લાગી કેમ કનક બોલતા, નથો શું મ્હારૂં બોલવું પ્રસન્ન નથો. આપ બોલના કેમ નથી, જરા હસ્તેવદને આ હાસીને નીહાળો. જ્ઞાલા વાંચો! તેને એટલો પણ વિચાર ન થયો કે હું કોણુ છું, શું હું બોલું છું. કેવો અધમવિચાર, આમ કરવાથી હું દોષીત થાઉં છું કે નહિ. ના ના તેવો વિચાર થાય શાનો ? કારણુકે ધરનો માણસ તથા વળી યુવાન તેથી આવાત સર્વથી અજ્ઞણુ રહે.

કામાંધો નૈવ પશ્યતિ.

આની મામણીથી વાત કરતાંની સાથેજ પ્રેમથી યુગ્મન લીધું અને કહેવા લાગી કેમ કનક આવો ઉંડો વિચાર શું કરો છો ? આ ચંદ્રમુખીને નીહાળો અને યુગ્મન હ્યો તથા બેટો પ્રેમભાવથી. મ્હારૂં ધૈર્ય આપ સાથે સરખાવતા યોગ્યજ છે. આપને જો કોઇ જાનનો વાધો હોય તો આપ મ્હારી સાથે ગુરુ રીતે જગન સ્વીકારો. તમારા પીતાશ્રી તમોને પરણાવશે ક્યારે. હજુ તો સગપણુ પણ થયું નથી તો

લગ્નની આશાજ શી ? તો તેટલો વખત મ્હારી સાથે રહો. આવાં વચન સાંભળી કનક બોલ્યો કે તમે માતા જન્મદાતાની શોક (બેન) તે મ્હારીજ મા કહેવાઓ તે શું તમે મ્હનેજ ઇચ્છો. હું તમારો પુત્ર કહેવાઈ. જરા વિચાર કરો અને સમજો. આવાં વચન તમારા મુખમાંથી નીકળતાં સાંભળી મ્હારું હૃદય સ્થિર રહેતું નથી. માતૃશ્રી વિચાર કરો પરપુરુષ સાથે ભોગ ભોગવવાથી કાણુ તર્કુ છે. જુઓ અહલ્યા તે આજ કારણથી શલ્યા થઈ. તેના ધણા દાખલા આપણા શાસ્ત્રમાં લખ્યા છે વનીતા કહે પ્રીય કનક! શા માટે સર્વ પરણતા હશે આવા વિચાર લાવત તો આ સર્વ અગ્નિ વિરહાગ્નીમાં ખરેખર બળીને ખાખ થઈ જાત આ વખતે વેણીનાલ વિદ્યાસપુર ગયેલ છે તે કંઈ હાલ હાલ આવશે નહીં તો આપણે હમેશાં મનઃમતી રહેર માણશું. તમે મ્હોડા થકી પુત્ર પણ અંતરથી પ્રીતમ પ્રાણેશ છો. હવે જેટલી ઢીલ કરો તેટલી સુખની હાની સમજજો. કનકચંદ્ર કહે હે માતાજી પુત્ર તેજ પુત્ર અને માતા તેજ માતા. ત્યારે વનીતા કહે મેં તમોને તનમનથી પ્રીતમ ધાર્યા છે. મ્હારી ઇચ્છા તમારી સાથે વરવાની હતી હતી પણ મ્હારા બાપે લક્ષ્મીમાં લપટાઈ જઈ ને તમારા બાપને સ્વાધીન કરી. પણ તેથી મારી આશા બધાઈ કે તેના ઘરમાં જઈશું તો કનક સાથે સ્નેહ લગ્ન બાંધીશું. આતો દેહલગ્ન છે માટે ખરાલગ્ન સ્નેહલગ્નજ ગણાય માટે આપ મ્હારા પુત્ર નહિ પણ પતિ છો. ત્યારે વચમાં કનક બોલી ઉઠ્યો, નહિ આપજ માતા છો. મ્હારે મ્હારી જે સ્ત્રી ધાડું તે સિવાય બીજી સર્વ અગ્નિઓ મા બેન સમાન છે માટે મ્હને પુત્ર તરીકે ચાહો અને માતાનો ધર્મ બજાવો.

માતા માનમહોં વસી તજ દો આ પ્રીતીતણી રીતરે
રાખી લાજ ચહો તમે કનકનું, માતા અરે હોતરે
પત્નીધર્મ સદૈવ ધારણુ કરી, માનો પતીને પ્રભૂ
છોડો સંગપુરૂષ જે પરતણો જેથી રીઝે શ્રી વિભૂ.

હે માતાજી તમે આ વચનો બોલો છો તે યોગ્ય નથી માટે
વિચાર કરો અને મને પુત્ર તરીકે સમજીને જે ધર્મ તમારો છે
તે બજાવો.

અરે મોહ ત્હારી બધીહારી છે. જેને તું તારા પંખમાં લે છે,
તેને તો ખરેખર પાછા મુકતોજ નથી અને કદાચ તું તારા કામમાં
સફળ થાય તો તેને જીંદગી પર્યંત પણ દુઃખ અપાવે છે. માટે હે
મનુષ્યો! ખરાબ આચરણો કરતાં અટકજો દરેક સ્ત્રી પુરૂષો દુઃખ
ભોગવવું પડે તો સહન કરશો પણ સહાયારી થજો. એજ લખવાનો
મુખ્ય હેતુ છે. વનિતાએ હવે રૂપ પ્રદર્શનું. ક્રોધમાં બોલો ઉડી મ્હારી
આખર લુટ્યા બાજત દાવો કરતાં તમેને પરદેશની શીક્ષા અપાવીશ
જેથી આ ધરના માલીક થતાં અટકશો. જે તમે મ્હારું કહ્યું માન્ય
કરશો તો હું પોતે આપની દાસી બની ઉભી રહીશ. વળી
આપણી પાસે પૈસો ધણો છે જેથી તમારે કમાવાની જરૂર
રહેશે નહિ. આપણે બન્ને સંસારનો દ્વાવો લેતાં આનંદ કરશું. વળી
આપણે બન્ને ઉમરમાં યોગ્યજ છીએ તે હવે શામાટે હાથ આવેલી
બાજ ખુવો છો. આવો ઉજવણ વખત તમારી ફકત ના થકીજ
વૃથા જશે. હજી તમારી બાળક ભુધિ છે જેથી બાળકક કરોછો
સર્વ કામ નોકરોથી થશે, તમારી તરફનો તીરસ્કાર મટશે. ને તમે સુખી
થશો. આવું માજતું વાજતું સુખ ગુમાવી શામાટે પરદેશના દુઃખો
ભોગવવા તૈયાર થાઓ છો. સમજી વિચાર કરો. હજી જગ્યા ત્યાંથી

સવારજ છે લુપ્ત્યા ત્યાંથી ફરી ગયો અને સમજે. આવા ત્રાસદાયક અને કરામણીના સંદેશા સાંભળી કનક લાલચોળ થઈ બોલ્યો કે હે માવડો! આ કાયા દુઃખનેજ ચાહે છે, કદી સુખને ચાહતી નથી. તમારી બુદ્ધિ અંધ થઈ છે. જેથી તમે કાંઈને દેખતાંજ નથી ફક્ત મહારાજ રટણ કરો છો પણ આપ નીચ કુળમાં જન્મ્યા છો. સુંદર ફળવણી મળી હોત તો આમ કદાપી બનેજ નહિ. તમે દુઃખ અપાવશો તો તે હું સહન કરીશ. તે માટે તમારે શીકર કરવી નહિ પણ અનીતિ નભવાની નથી તે ચોક્કસ માનજો.

માત ત્યાગે આ દુષ્ટ મતી ક્યાંથી થઈ
ક્યાંથી થઈ, કેમ જાયે વહો.

માત.

માતા શોભે ના ના કદી, તમ મ્હોડે આ વેણુ
કર્મ ધરે કુલ કયું અરે, શું મલશે મમ નેણુ
સુણતાં આ વાત વિષ ખાઈ મન યાયરે
આશ તજે અંતરે, એ રીતી નહીં.

માત.

નર્ક દાર પરનાર એ, સુણી ગુરની શીખ
વૃત લીધુ જીવું જ્યાં સુધી, નહિ ફળશે તમ બીખ
કાયા આ જ્ઞાની બની જ્ઞામાં મલી જમ છે
જ્ઞાને મોહી પાપ બાધે સહો

માત. ૨

સોખત શોધી નીચની, કે તમ કુળજ નીચ
નહિતર આવું હોય ના, લક્ષણ છે વિપરીત
લાજને છાડે આવાંજના પ્રેમની
ભુદર માયના ચાહું લહી.

માત. ૩

પણુ માતા મ્હારા કર્મમાં જો પરદેશ લખેલ હશે તો તે પણુ કરીશ. માટે હે માતા! તમારે તે આખત કશો ચિંતા કરવી નહિ, પ્રભુનો

કર રાખી માતાજી સન્માર્ગ શોધી, શાને નફનું દાર શોધો છો. સદાયરણુને
 સુધર્મ પાળી મોક્ષ ગતી મેળવો. વિષય લપટી બનો નહિ. સંતોષ
 રાખો. મહારા જેવો તમોને સાચો કાષ્ઠકજ મલશે પરંતુ નફ્ટને નિ-
 ર્ભજ તમારું સર્વ ખાઇ જઇ તમોને બીખ મામતા કરશે. માટે
 આવો આચાર ત્યાગો. તમોને વીધીએજ લુગાળ્યા છે. અહા વીધી!
 ત્હારી ગતી અકળ છે તું જેમ કરતા ધારે તેમ કરી શકે તો હવે
 તેં મહારી માતાના લેખ આવા શું લખ્યા ? સૃષ્ટીમાં દુરાચરણ
 અલાવનાર તુંજ લાગે છે. અરે એમાં તારો શું વાંક. પૂર્વ કર્મના
 કૃત્ય થકીજ વિચારી વિચારી ધારી ધારીને લેખ લખ્યા. વીધી
 ત્હારી કૃતિની બહીહારી છે.

જન સદા જમપથે, અધો ઉખ ત્રીછો,
 અટકાશે, પાતાલે પેસે, તોય ચાલે બાવીનું
 દેવ અને દેવી તણી, ઉપાસના પ્રીતે કરે,
 માથું કુટી કાળ આણે, તોય ચાલે બાવીનું
 વૃત પચખાણુ વળી, દાન તપ રોજ પાળે,
 સકળ સૃષ્ટીની માંહો, સદા ચાલે બાવીનું
 સુખ શાન્તી સુધારસ, દુઃખ રોગ વ્યાધી કાળે,
 લુદર કહે છે મનુ, સદા ચાલે બાવીનું
 વીરા રમર મમ વેણુ, કેવાં છે કરમ નેણુ,
 આજરોજ રોવરાવી, કાલતો હસાવે છે.
 નૃપ તે તો રંક બને, રંક તેજ નૃપ થાય,
 કદા સુખ કદા દુઃખ, સમયે લાવે છે
 આનંદીને ઉદાસી તો, કાંટા કેરા તોલ પેઠે,
 કર્મતણા કૃત્યો લાવી, રમત રમાવે છે

ગગનમાં વાનો કરે, તેવો ગીરી ક્ષણ માંહી,
તણખલા તુલ્ય સઘ, કર્મ એ કરાવે છે

મનુષ્યનું કથું બળ જોર નથી. ગમે તે કરે પણ ત્હારી આ-
બળ બકરાં માફક બની જાય છે અને ત્હારા લખેલા લેખ
પ્રમાણેજ વર્તન થાય છે. હશે માતૃશ્રી જેમજનવાનું હશે તેમ
બનશે મ્હારા કર્મમાં સુખ હશે તો તમે દુઃખ અપાવવાને સમર્થ
નથી. પ્રભુ! પ્રભુ! મ્હારી માતાને સદ્યુદ્ધિ આપો. એજ પ્રાર્થના
આમ કડાકુટ કરતાં સવાર પડી ગઈ.

પામેના ધરમાં દયારામ આ બધું સાંભળતો હતો કારણ કે ફક્ત
આડી ભીંત હતી એટલે આખી રાત્રીનો કકળાટ હોવાથી દયારામને
નિંદ્રા આવી નહોતી અને સર્વ સાંભળતો બેઠો હતો.

આ વખતે વેલીલાલ વિલાસપુર ગએલ હતો તે તેજ રાત્રે
આવવાનો હતો પણ આડતીવાએ રોકવાથી અને મોડી રાત્રી પસાર
ગઈ જવાથી આવતી સવારે જવાનું એટલે સુંદરપુર આવવાનું હતું.
દયારામ આખી રાત્રી વનીતાના કાવત્રાં સાંભળતો હતો અને ક-
નકની ચતુરાઈ ધૈર્યતા અને ધર્મ કેળવણી માટે પ્રશંસા કરતો હતો.
કનકચંદ્ર અને વનીતાની આ ધમાલ ચાલતી હતી. સૂર્યોદય પ્રકા-
શમાં વધારે દેખાતો હતો ત્યાં વેણીરામે વિલાસપુર નગરથી આવી
ધરમાં પ્રવેશ કર્યો તો વનીતા મોઢું ચડાવીને એક જગાએ વાંસો
વાળીને બેઠી રહી. આ વખતે કનકચંદ્ર પણ સાચને સાચ નથી
એવી ધારણાથી માનજ રહ્યો હતો અને પોતાની રૂમમાં બેઠો બેઠો
હાતણ ચાવતો હતો.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

માણેકલાલનું ચિત્ત બ્રમણ અને સુશીલા મરણ.

ન્યારથી સિંગધા ગાલા પસાર થઇ ગઇ અને માણેકનાં ઘરમાં કાલાહલ પ્રસરી રહ્યો ત્યારથી માણેકનું મન ઠેકાણે આવ્યું નહિ. શુભીલા રોઇ રોઇને અને પ્રહાર ખમી ખમીને અધમુઠ થઇ ગઇ હતી બીલકુલ ખાતી પીતી નહોતી અને સિંગધાનું જ રટણ કર્યા કરતી હતી. રાત્રો આમ રોવામાજ વહી ગઇ. સવાર પડતાં માણેક-લાલનાં સગાંવહાલાંઓએ આસપાસ કૂવા વાવ, નદી, વીગેરેમાં ધણોજ તપાસ કરાવ્યો પણ પતો મળ્યો નહિ. જેથી સર્વ નિરાશ થયાં ને સર્વ સગાંવહાલાંઓ પોતપોતાને ઘેર ગયાં. બપોર થયા. હજુ રસોઇ કરી નહોતી. તેની એક બોળમ્મ પોતાને પીયરથી આવી હતો તેણે રસોઇ કરી સર્વને પરાણે જમાડ્યા. પણ સુશીલા તો બીલકુલ જામીજ નહિ અને જ્યાંસુધી સિંગધા ન મળે ત્યાંસુધી અન્ન પાણી ન ખપે તેવી પ્રતિજ્ઞા લીધી. આમ કરતાં કરતાં દિવસ ૫-૬ વીતી ગયા. સુશીલા એક દિવસે ઘરમાં પ્રસરેલો કચરો દુર ખસેડવા સાવરણી લઇ સામાન સર્વ ફેરવી ઝાડુ કાઢવા લાગી તો એક સુંદર હરફનો લખેલો કાગલ એક ગોખમાંથી મળ્યો. જેનું મથાળું. ‘માતા તુંને આશ્વાસન આપી ચાલી જનારી સિંગધા’ આમ લખેલું હતું જેથી કાંઇક ધીરજ આવી. મરી તો નયો ગઇ એટલે કે આત્મચાત કર્યો નથી. શાનો કરે, સમજુ પુત્રો-ગુણીયક વિદુષી કહી કરેજ નહિ. જાણે છે કે આત્મચાતથી તેના સાત જીવ કરવા પડે છે માટે તે તો કરેજ શાની. જ્યારે મરણ નથી પામી ત્યારે દુઃખના કુંગરોમાં છુપાએલી લાગે છે. પણ વાહ શું લખે છે. વાંચું તો ખરી. એમ કહી પોતાની બોળમ્મને સાદ કર્યો.

ભાભી! એ ભાભી. અહીં તો આવ. આ જો સ્તિગ્ધાને પતો મળ્યો હવે તેને જોતવી સહેલ પડશે. પ્રભુ સર્વનો બેલી છે. દરેકને સહાય કરે છે. મધ આખર પાછી તો આવી. હવે તો જો સ્તિગ્ધા મળશે તો હું તેના કહેવા પ્રમાણે કરીશ. કદી ઉલટી નહિ ચાલું. મહારા કરતાં તે સમજુ છે. મેં મહારા પતિના બોલ ઉપર રહી સ્તિગ્ધાની વિનવણી સાંભળીજ નહિ. કેમ ભાભી ખરું કહું છું કે નહિ? એમ કહી કામળ ભાભીને વાંચવા આપ્યો. ભાભીએ વાંચવા માંડ્યું અને સુશીલા સાંભળવા લાગી.

માતા તારો પ્રેમ હૃદયે, ઉછળતો પણ શું કરું ?

અસહ્ય દુઃખે આપને ત્યાગી કનકને જમ વરું.

મમ તાત મોહી મહોરમાં, મુજને વરાવે વૃદ્ધ પતિ
પણ શુ ગુમાવું બ્યર્થ જીવન, વૃદ્ધ વરી છાંડી રતિ ? ૧

રે'તી કાશોરી સાથ માહરી, બાળપણથી સર્વદા

ઉછરંબથી રમતાં તથા બણતાંજ, સંજે એકઠા

મમ દુઃખ ભાગીદારથી શુભ આશીસ આપે હોંસથી

છટકી ગમ્મ છેવટ દગાથો, મુખ છુપાવ્યું રોસથી ૨

નવ મહીના કાજ મુજ દુઃખ તેં સહ્યું જનની બહુ

વળી પાળતાં મોટી કરી, ઉપકાર કયમ ભુલું સહુ

પણ માહરો વિક્રય કરે, મુજ અરજ દિલમાં નહિ ધરી

ધનથી બની ઘેલો અને, અંધી શરમને ક્યાં વરી ૩

નહિ શોચ કરજે ચિતમાં, વિયોગ થાતા આ પગે

બનવું ભવિષ્યે આમ જ્યાં નહિ માંગણું ક્યાંથી મલે ૪

આ પત્ર સાંભળીને સુશીલાને પ્રથમ સ્તિગ્ધાની બાળ કીમતો

પ્રેમ યાદ આવ્યો. કાગલ સામું એકી ટસે જોતાં દીગમુંદ થઇ ગઇ. કશી શુષ્ક કે સાન રહી નહિ. શોકસાગરમાં ડુબી ગઇ તેવામાં ત્યાં ચંદ્રકીશોરી આવી. ધરમાં જન્મને જુએ છે તો શોકાગ્ર સ્થિતિમાં ધરણીપર ઢળી પડેલી સુશીલાને દીઠી. આ જોઇ ચંદ્રકીશોરી બોલી ઉઠી કે મહારા બાપએ સર્વની આ દશા કરી. ફજેતીના શળા, જીવેનાજન, અને છેવટે આખરને બટો એ બધું તેની ધુરી ધમ્જાને લીધે થયું. પણ હવે આ બન્નેને આશ્વાસન આપવું તેજ ઉત્તમ છે. એમ વિચારે છે ત્યાં બાબીના હાથમાંના કાગળપર દૃષ્ટિ પડી. તે કાગળ ઉચકી વાંચવા લાગી સર્વ વાંચી પોતાના હૃદયમાં ધણેજ પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગી. તે કનક પાસે પહોંચી ગઇ એવા ખખર પણ જણ્યાં હવે આવતી કાલે અગર પરમ દહાડે સુંદરપુર જન્મશું અને તેની પુત્રી સિંગવાને લાવીશું પણ અત્યારે આમને આશ્વાસન આપી શોક મુક્ત કરું. કેટલીક મહેનને સૌને જાન આવ્યું. થોડીવારે સુશીલા બોલી. ત્હારી બેનપણીને અધવચ્ચી રખડાવાય કે ? અરે મહારી ચતુરને ગુણીયલ પુત્રોને સવજો માર્ગ નહિ બતાવતા મોટી મોટી અઝાઓ આપીને અંતે દુઃખના દરીયામાં નાંખી. પોતાની નાનપણની બેનપણીને દુઃખમાં નાંખી! ત્હારાબાપ તરફજ વલણ કર્યું, આમ કરવું હતું તો આગલથીજ કહેવું હતું. બીયારી નિરાધાર આ વખતે ક્યાં વસતી હશે ! ક્યે ઠેકાણે, ને ક્યાં પતો મેળવું. હરી ! હરી ! આજ કાયાએ તે બાળકોને હઠેરીને મોટી કરી કેટલાંક સુખોનો ભોગ આપ્યો હતો. અંતે મોટી ઉમરની સમજ થતાં આ પરિણામ આવ્યું. બેન કીશોરી હશે જે બન્યું તે ખરું. માટે બેન તું વળગ ત્હારા કામે અને હું જઈ મ્હારે કામે. ત્વારે ચંદ્રકીશોરી બોલી કે :—

અસલ દુઃખે આપને, ત્યાગી કનકને જઈ વરં.

તો તે કનક કોણુ તે હું સારી પેઠે ઝાળખું છું. મહારી સખી ધનગવરીના પતીનેા મિત્ર. તે સુંદરપુર રહે છે માટે આપણે ત્યાં જઈ સિનગધાને તેડી લાવી તેની ધારેલી ધારણા બર લાવીએ હવે મહારા ભાઈ સમજ્યા છે માટે તે પણ આવા લાયક જોડાના લગ્નમાં ખુશીથી ભાગ લઈ દેવી સિનગધાને નમન કરશે. કાકી શુશીલા ! આવતી કાલે એક ગાડી જોડાવી ચાલો જલ્દી જઈ મળીએ. આ સર્વ યુક્તિ મેંજ ગોઠવેલી હતી પણ લાલચમાં લપટાઈ છેવટે અધવચથી રખડાવી. સુશીલા કહે કીશોરી તેંતો આ મ્હોટો ઉપકારજ કર્યો. કાલ કરતાં આજજ જઈએ, એમ કહી ગાડી મંગાવી. ગાડી આવતાં શુશીલા તેની ભાભી તથા કીશોરી એ ત્રણે જણા સુંદરપુર તરફ રવાના થયા અહીંયા આવીને ધનગવરીને ઘેર જુએ છે તો કોઈ નહોતું. તેતો આજ માસએક થયા નોકરીની બદલી થવાથી વિમલપુર ગયા છે. અહીં કોઈ નથી ત્યારે કીર્તીચંદ્રના મિત્ર કનકચંદ્રનું ઘર પુછ્યું. તો ખબર મળ્યા કે કનકચંદ્ર પર નવી માતૃશ્રીએ મુકેલા ખોટા તહોમતથી તેને પરદેશ તેના ખાપે કહાડી મેલેલ છે. આજ દિવસ ત્રણ ચાર થયાં અહીં નથી. આવા દીલગીરી ભરેલા ખબરથી કીશોરી પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગી. સિનગધાનેા પતો ત્યાંથી ન મળ્યો આથી સુશીલાના ખોળીયામાં પ્રાણુ રહે એવી આશા નહોતી. દિવસ પાંચ થયાં તો કડેકાટ અપવાસ થયા. વળી આવા માઠા અને દુઃખ ઉપજાવે તેવા ખબર સાંભળતાં બીજકુલ જીવવાની આશા રહી નહિ અને બેશુદ્ધ અવસ્થામાં પડીજ રહી. ત્યાંથી કીશોરી સુશીલાને માડીમાં નાખીને ઘેર લાવી પણ કંઈ શુદ્ધજ ન આવી તેણે પ્રાણ

મૂક્યો. આ ખબરથી સર્વ સ્થળે હાહાકાર વ્યાપી રહ્યો. માણેકચંદ્ર તેજ વિચારમાં ગાંડો બની ગયો અને ધર ધરને ઠોકાણે પામમાલ ચઢ ગયું. ધર ધર બીખ માગીને રિનગધાના શ્રાપ ખમતો થકા બમતોજ રહ્યો. આ પ્રમાણે કન્યાવિક્રમ કરનાર માણેકચંદ્ર પામમાલ ચઢ ગયો.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

ખોટો આરોપ ને દેશવટો.

વિલાસપુરથી સુંદરપુર ફક્ત પાંચ ગાઉ દુર હતું એટલે ઘોડાના વાહનથી જો કલાકનો રસ્તો થતો હતો એટલે પ્રજાતમાં વહેવાસર ચાર વાગે ચાલે તો છ વાગે પહોંચી જવાતું. તેથી વેણીલાલ જો દિવસે પોતાના ઘરમાં ધમરોળ હતા તેજ દિવસની પાછલી રાતે વિલાસપુરથી રવાના થઈ સવારના છ વાગે પોતાને ઘેર દાખલ થયો. જો કંઈ માલ લાવેલ હોય તે પોતાની દુકાનમાં ઠોકાણે નાખી ઘોડાને ખીસે બાંધી ખડ નાંખી ઘરમાં દાખલ થયો.

વનીતા આ વખતે વિચાર કરતી હતી કે કનકે મારી ઇચ્છા પૂરી કરી નહિ તો તેને જો દેશવટો દઇશું તોજ ઝવેરીને ઘરમાં ધાલો શકાશે નહિંતર કોઈ પણ ઉપાય હાથ લાગશે નહિ અને મારી જીવની વ્યર્થ આ ધરડાના જીવન સાથે જશે. તે આવી તો પહોંચ્યા. અરે હું શું કરું છું. કેમ ભુલી ગયું. આ ઘોડા ઉપરનો સામાન ઉતારવા દુકાને ગયા અને હું કંઈ કરી શકી નહિ. કંઈ ખોટા તરકટ કરી શકી નહિ. હવે વાર લગાડીશ તો વાત વંધી જશે અને દુષ્ટસાલ રહી જશે. તેની જો કંઈક આશા હતી તેતો હવે નકામીજ મઠ. કંઈ મુઠ માને ધાવ્યે ધાવણુ આવતું નથી. કયું તરકટ

શોધું તો રંગ સારો જમશે. આપણી બાબુમાં દયારામ રહે છે તે આ વાત મોટે સદેથી થતી હતી તેથી ચોકસ સાબળતો તો હશે પણ શું હરકત છે. ગમેતેવો પુરુષ હુશીયાર હોય પણ સ્ત્રી ચરીત્ર આગળ કોની કારી ફાવનાર છે. અરે એ આવે, હવે તો ઝટ કરું. એમ કહી ધરના ઓરડામાં ઉંમરા ઉપર એક ઢીંચણુ રાખી એક ઢીંચણુ ઉભો રાખી જમણો હાથ લમણે દબને આંખમીચી રોયા જેવી થઇ ગઇ અને ઉદાસ ગમગીન ચહેરો થઇ ગયો હોય તેમ દેખાવ કરી એકાંતે નીચું જોઇ બેઠી

વેણીલાલે આવીને પ્રીયાને બોલાવી પ્રીયા હું પાંચ ગાઉની મજલથી થાકી ગયો છું તો મહેને દાતણુ ગોતી આપ. ત્યારે વની-તાએ મ્હોડું ચડાવીને કહ્યું કહો તમારા છોકરાને. હું તો આજે-મારે પીયર જવાની છું. આવી તમારા ધરની રીતભાતથી મ્હારી આખરું લુંટાણી. અરે હવે તો ઝેર ખાવાની છું. આથી મરવું બહેતર છે. પ્રીયા, પ્રીયા કોને કહો છો? જે તમારી પ્રીયા હોય તેને બોલાવો. અરે પ્રભુ આવુ અધટીત કેમ સહન કરું. મ્હારું કહેવું ન માન્યું અને આ તમારા છોકરાને મ્હોડે ચડાવ્યો તેનું આ ફળ. ત્યારે વેણી-લાલે નમ્રસ્વરે કહ્યું કે આમરીસાવાનું પ્રયોજન શું અને આડાઅવળા વચનો ક્રોધમાં શામાટે કહેવાં પડે છે. અહોનીશ તમારો સ્વભાવ આવોને આવોજ, કદી સુધર્યોજ નહિ. બલા તમારી આવી ટેવ કયાં સુધી રહેશે. ત્યારે વનીતાએ ક્રોધના વચનનો પ્રહાર કર્યો કે ઉલટા મને શામાટે ચીડવો છો? મ્હારો સ્વભાવ આવો હતો ત્યારે તમે મને પરદશા હતા શામાટે ? હમેશાં મ્હારા બાપને ઘેર આવી ઓશો-યાળ બોગવતા અને એક ગરીબ પારેવા જેવા બની ગયા હતા. પણ અત્યારે બધી આવી સફાઈ (શેખાઈ) જ્ઞાની કરો છો. તમારા

દીકરાને લાડમાને લાડમાં બાપુ બાપુ કહો ચડાવી દીધો છે. પણ યાદ રાખજો કે તે તમારી અશક્તી વખતે તમને વેચીને ખાય જાય તેમ છે. તમેને હમણાં એકદમ પરદેશ મોકલવાનું કારણ પણ આજનું છે તમારા ગયા પછી મને કનેકવાની વાત તો જુદીજ. કહો આથી બીજી મુઝવણ શું ? હવે એતા બધું પણ શું કંઈ કે એક ખરેખર મહારા દીનાનાથ દયાળે મહારં દુઃખ ટાળ્યું. નહિતર અત્યારે તમારી સામી મુકદ્દા માફક દેખાત. સમજ્યા આથી બીજું શું ત્યારે વેણીલાલ કહે. પ્રોયા એવો શું અનર્થ થયો છે. મહારો વહાલો કનક કદી નોકાન કરેજ નહિ. તે એવો સરત્ર ને બલો તથા સમજી છે કે અનર્થને તો તણે-દુરથીજ દેશરટો દીધો છે તેના ગુણ કીર્તી આખા ગામમાં વખણાય છે અને તમે આમ કહો તે કેમ સાચું મનાય ? વનીતા—ત્યારે શું હું ખોટું કહું છું? તમેને આટલું આટલું કહેતા મહારો વિશ્વાસ નથી તો શું હું તો કંઈ હિસાબમાં જ નહિને. અરે પરમાત્મા મહારા નિદોષપણા માટે મને અદ્વ ધન્સાફ આપજો. મહારા બચાવ માટે ધણી પણ શત્રુ બનેલ છે. વેણીલાલ —શું છે? ત્યારે વાત કરને. વનીતા—હજી સુધી પણ આપ અભણ્યાજ રહ્યા. મહારં મેવા મીઠાનથી અધીક, રત્નોમાં અમુલ્ય રત્ન, કંચનમય સૌન્દર્ય ૩૫ શીયલ હરણુ કરવા તમારા પુત્રે માગણી કરી. પણ ખરેખર દુઃખીનો બેલી પ્રભુજ છે તો તેની કૃપાથી મહારં શોષણ લુંટાણું નથી. મેં તેની સાથે આડી અવળી મસલત કરી જેમ તેમ કરીને વખત ગુમાવીને મોટી મોટી આશાઓ આપોને રાત્રી પસાર કરી. હજવે હજવે સૂર્ય પોતાનો પ્રકાશ ખીલાવવા માટે તૈયાર થએલો જણાયો. આ જોઈ નિસ્વાસ નાખતો પોતાનું કંઈ વળવાનું નથી તેમ જાણી પોતાની સુવાની જગ્યાએ છુપાઈ ર-

હેલ છે અને જાણુતો પણ નથી તેવો દેખાવ કરી ઉંદરની માફક બોણુમાં સંતાઇને બેઠો છે. તો હવે તેવો લંપટ અને નિર્લજ્જ માણસ મહારા ધરમાં જોઇએ નહિ. માટે તેને દેશવટો આપો. કતિો મને રમ્મ આપો. વનીતાના ખોટા સંભાષણો સાંભળી જેમ અઝીતી જવાળા પ્રગટ થાય તેમ ક્રોધની જવાળાએ વેણીલાલના હૃદયમાં દેખાવ દાધો. ક્રોધમય સ્વરે કનકને બોલાવ્યો. કનકચંદ્ર પિતાશ્રીનો સાદ સાંભળી વિચાર કરવા લાગ્યો કે મારા પિતાશ્રી આવી પહોંચ્યા છે તેથી મારા માતૃશ્રીએ મીઠું મરચું ભજારાવીને કલંકીત ખોટા મનના તરંગો રચાવ્યા જણાય છે અને મેં તેમની વાસના તીરસ્કારી માટે તેણે ધારેલો વિચાર મારા પિતાશ્રીના હૃદયમાં ઠસાવ્યો જણાય છે. બહે ગમે તેમ હોય પણ આ કનકનું હૃદય કદી ખરાબ માર્ગે દોરાય નહિ. ઠીક પણ હવે ચાલ્ય જઈ એમ કહી તરતજ કનકચંદ્ર પોતાના પિતા પાસે આવ્યો. કેમ પિતાજી શું કહો છો. આપ ક્યારે આવ્યા. અને બોલાવવાનું પ્રયોજન શું વેણીરામના હૃદયમાં વનીતાનો વાદ ખરાબર છપાઇ ગયો હતો. લોક વાક્ય જાણુતો હતો કે નવીમા (સાવકીમા) ને સાવકા પુત્રને કદી બનેજ નહિ અને કનકચંદ્રને કહાડતાં સૌકોઇ મને ધીકકારશે. કારણ કે તે કદી આવું કરેજ નહિ. સુગુણ માતાએ ઉછરેલો બાળક સુગુણજ હોય. સુંદરપુર ગામ નહાનું હતું. કનકચંદ્રની નાનપણની કાલી કાલી વાતો મામના લોકોને આનંદ આપતી હતી તેથી જો તેને કહાડી મેલું તો આ ગામમાં કોઈ મને કદુ વચન કીધા વિના રહેશે નહિ. આ મહાઈ ધરતું ધર દુકાન સરસમાન વીઝેરે લઇને જાની રીતે પણ સટકી જવાય નહિ વેચી શકાય નહિ એમ પ્રપંચ મોઠવવા લાગ્યો. જોકે વેણીરામ પ્રપંચનો વિષય બીજકુલ સમજતો

નહોતો તેણે તો વનીતાની વાત સાચી માની લીધી. દયારામે ખરી હકીકત ખાનગીમાં જાહેર કરી પણ તે તેને ગળે ઊતરી નહિ. કનકચંદ્રે પણ પછી શરમ મૂકીને શું બન્યું હતું તે સ્વયં જાણી દેખાડ્યું. તેથી વેણીલાલને કંઈક શંકાતો પડી પણ ફરીથી વાનતાએ એવા સ્ત્રી ચરિત્ર કરી દેખાડ્યા કે અંતે વેણીલાલે કનકચંદ્રને કહ્યું કે તારે મહારા ધરમાં રહેવું નહિ. ગમે ત્યાં ચાલ્યા જવું.

આ વખતે કનકને તેના પિતાશ્રી સાથે નીચે પ્રમાણે સંવાદ થયો

(નકટ નિર્લજ્જ નકટા નરસૈયાની નારા—એ રાગ.)

કનક— પૂજ્ય પિતાશ્રી શું છોડો આ સુતને, વાંકવિષ્ણુ કરી દુષ્ટમતિ વેણી. વની.—ડાહો જાણ્યો હવે આજથી તુજને,

જ્ઞાને જોલે વેણો જુઠા અતિ

કનક— નહોતી પિતાજી વાસના મારી, છતાં ફસાવતી મોહાન્ધ નારી શીખ દેતો મમ માતા પ્રતિ પુજ્ય. ૧

વેણી. વની.—ચલુથી છેટે છોકરા જાને, નીચ હરામી તું અજાગો જ્ઞાને થશે સદ્ગુણ સર્વ છતી ડાહો. ૨

કનક— કાઠી બનીને ન્યાય ચલાવો, જાણુપણથી ફેલ્ય ચુકાવો સાહસમાં શું તજ્જે રતી... .. પુજ્ય. ૩

વનીતા— મુઘ્ધામણીને જ્ઞાને વિસારો, બહાલે કરો કહી પુત્ર તુ માહરો જઈ રીસાઈ હું તો પતી

વેણીરામ— બહાલી તજ્જે તમે રીસ કહું પ્રીયા, કાહું એ દુષ્ટને કરી યતી ૪

કનક— નકટ વેશ્યામાં જ્ઞાને મોહોછો, એકજ પુત્રને જ્ઞાને ખુવોછો થશે પશ્ચાત્તાપ તમ કૃતિ... .. પુજ્ય. ૫

દયારામ- શુધ્ધ ચતુરને શાને સતાવો, બંધુ દયા લેશ નવશું લાવો
ભાળી મતી રમું જર હતી

કનક- પુન્ય. ૬

વેણીરામ- છોડો લવારી મૈનને લાવો, વેશ ભળવી શું
મને સમજવો; બન્ને ભાગ્યે ભાગ્યું સર્વ ગતિ

દયારામ- મોહમાં અંધ બનીને સું બ્રાતજી, કાઠો રસીકને દુર અતી. ૭

કનક- કાકા હવે મમ તાતની બુધ્ધિ, અંધ થઇ છે શાનને શુદ્ધિ
જઈ 'પતાજી રાનપ્રતિ

સ્વીકારો તાતજીમમ પ્રણામ છે, વિસારજો પ્રેમે ચેલોયતિ
પુન્ય પિતાશ્રી શું છોડો આ પુત્રને, વાંકવિણુ કરી દુષ્ટમતિ

વેણીલાલે કનકને ધરમાંથી કાઢી મૂક્યા પછી દયારામે કનકને
પોતાને ત્યાં રહેવા ધણો આગ્રહ કર્યો પણ કનકે તો પરદેશ જવાનો
હઠ નિશ્ચય જણાવ્યો.

અંમા માડુ ધર રહે, તીનુ અવગુણુ હોય

કાપડ ફાટે રણુ વધે નામ ન જાણુ કોય.

અંતે મિત્રો તથા ગામ લોકો તરફથી પુષ્કળ માનપાન અને
આશીર્વાદ મેળવી કનક સુદરપુરને સલામ કરી રવાના થયો.

જન્મભૂમિ સુખધામ. તજીને જઈ વિદેશમાં

છેલ્લા છેજ પ્રણામ, સુદરપુર રાજ્યામણા.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

સ્નિગ્ધાનો કસોટી યાને દંપતિપ્રેમ.

સૂર્યનારાયણ હળવે હળવે પોતાનો પ્રકાશ મંદ પાડતા પોતાના
કીરણો ઢાંકી દેતા રાત્રીદેહીને આવકાર આપવા મનુષ્યને શાન્ત વખત

આપવા શ્રમ સમાવવા, પશ્ચિમ દિશામાં અસ્ત થવા લાગ્યા. કડીયા સુતાર મળુર લોકો પોતાનો રોજ પુરો થયો જાણી હરખાતા હરખાતા પોતાનું કામ આટોપી દષ તેની રોજના નાણા લેવા શેઠ પાસે જતા હતા. ગૌમાતા પોતાના માટે ગોવાળીયાના હસ્તે ચારો ચરવા મથા હતા તે હવે પોતાના ધણીને તેનો ખર્ચો આપવા માટે પોતાના હમેશના ખીલા પાસે જતા હતા. આવા સમયે સુંદરપુરની ધર્મશાળામાં આપણો કનકચંદ્ર તથા કીશોરચંદ્ર વીચાર કરતા હતા. અરે હું આવતી સવારે વિમલપુર કીર્તીચંદ્રને ત્યાં જઈશ અને તેને પણ મળીશ. કીશોર ! તું મને અમુક રૂપીઆની રકમની મદદ આપ એટલે આવતી સવારે વિમલપુર જઈ. અહીંથી વિદ્યાસપુર માય ગાઉ આલીશ ને ત્યાંથી સળગ ટ્રેનમાં મેરસી પરચારા વિમલપુર જઈશ. કીર્તીચંદ્રને મળીશ. તું અહીં રહેજે મહારી માતાના સર્વ ખર્ચર કહેજે. મારા પિતાની ખર્ચર અંતર પુછજે, તેની વૃદ્ધાવસ્થા છે તો તેને સહાય કરજે અને સર્વ ખર્ચર મને લખજે. ખીચારી સ્ત્રિગ્ધા પણ મહારી માફક માતપિતાના દુઃખથી કંટાળી ગઈ હશે અને તેનો બાપ વૃદ્ધ સાથે પરણાવવા ઇચ્છે છે તેથી કીર્તીચંદ્રની વહુ ધનગવરી કે જે તેની બેનપણી થાય છે તેની મારફત મારી સાથે સંબંધ કરી મને પરણવા માટે વચન આપેલ છે ને તેની નીશાની મારા હસ્તકની અંદર રત્ન જડીત્ર મુદ્રીકા આ રહી ! આમ વાત કરે છે તેવામાં એક પોસ્ટમેનેરજીસ્ટર પરખોડીયું કનકચંદ્રના હસ્તમાં મુકયું. સહી કરી. તેની અંદરનો પત્ર વાંચવો શરૂ કર્યો. પ્રથમ સરનામાના શબ્દો વાંચ્યા. તે વાંચીને લણોજ ખુશ થઈ ગયો. જેને માટે તે મોટા વિચારમાં ચિંતાતુર સ્વરે વાત કરતો હતો; જેને માટે દીલગીરી ભોગવતો હતો; જેને માટે ઉચ્ચાટ કરી પોતાને મળવા માટે

બવસ્થા કરતો હતો; તેનોજ કામળ આવવાથી તેના આનંદનો કશો પાર રહ્યો નહોતો. તેના દુઃખનાં વાદળાં એકદમ અદૃશ્ય થઈ ગયા ને સુખનો પ્રકાશમય બાતુ પ્રગટ થવા લાગ્યો.

રજીસ્ટર નં. ૫૭	ટકીટ
મેતા કનકચંદ	ચોડો છે.
વેણીલાલ હાથો	
હાથ સોંપવી.	
મુ. સુંદરપુર.	

પ્રાણપ્રીય પ્રીતમ પ્રાણાધાર, હૈયાકેર
હાર, નારીના શણગાર, બહાલા કનક

જ્યારથી મેં આપની છત્રી નેંચ તથા મુદ્રીકા સોંપી વચનમાં બધાણી ત્યારથી હું આપની તથા આપ મહારા થઈ ચુક્યા. મહારી ઉપર જ જે આદરો આવી છે તે મહત્ત કરતાં કરતાં અને મને એક મોટું મંકટ પ્રાપ્ત થએલું કે જે સંકટમાં સપડાતાં હું આપની નથી એવું સ્વરૂપ થતું હતું તેથી એકદમ છુટી ગઈ છું. રાત્રીએ મેં મહારૂં નગર (વિલાસપુર) ત્યાંથી દીધું છે અને આપને મળવા માટે સુંદરપુર આવી છું. હું ગામમાં ગઈ પણ મહારી સખી ધનગવરી મળી નહિ જેથી આપને રજીસ્ટર કાગળ લખવાની જરૂર પડી કે તમોને જલ્દી ને હાથોહાથ મળે હું આપની પાસે આપની સેવામાં હાજર છું. મહારા વચન પ્રમાણે હું આપનીજ છું. હવે આપ કાગલ મલતી મને સુંદર આગમાં મળશે કે જ્યાં હું ઉતારો કરી રહી છું તે ફક્ત તમારા મેળાપ સુધીજ ત્યાં રહેવાની. મહારા સંકટ કે કંઈ પણ હકીકત હમણાં જણાવવા ચાહતી નથી પણ સમયે સર્વ કહીશ. અત્યારે આપ મહારા સંકટમાં લાગ લઈ મને તેમાંથી મુક્ત કરવા મને મળવા મહારા મુકામે પધારશો. એજ અરજ.

હું છું આપની દર્શનાતુર હાસી સિનઝાતા પ્રણામ.

આ પત્ર વાંચતાં સ્તિગ્ધાના મેળાપ માટે અત્યારેજ અહીંથી જવાની ઇચ્છા કરી અને કીશોરને કહ્યું કે હે મિત્ર કીશોર હું હવે જઉં છું. ત્યારે મહારી બાબત કશી શીકર કરવી નહિ. મહારી બહા-મણુ પ્રમાણે મને કામળ લખતો રહેજે. મહારી પ્રીયાને સાથે લઈ જઈશ. તું જરાપણુ શીકર કરીશ નહિ. મહારે અત્યારે પણ જવાનું છે ને સવારે પણ જવું છું તો બહાલી પ્રીયાને મળી તેને સાથે લઈ વિલાસપુર જઈશ. માટે આપ ક્ષેમકુશળતાથી ઘેર જાઓ આ બાબત કાંઈને કશી હકીકત કહેશો નહિ. શું ? કીશોર અમારા કરમની અંદર અમારા બન્નેને કુંવારા રહીને એકી સાથેજ દુઃખ ભોગવવાં સરજેલાં હશે. જે તેમ હોય તો બલે. પણ ખોટા ને કપટી લુચ્ચો આ જમમાં જશ ખાટી જશે ને ખરેખર ભોળો ને ખરો, બલો ને નીતિવાનજ કુબશે તેતો મહારાથી સહન નહિ થાય કારણકે મહારું હૃદય નીતિ તરફ પૂર્ણ છે. સાચને આંચ નથી. આખર સત્યનો જય છે એવો પ્રભુનો ન્યાય છે. ઠીક કીશોર હવે હું જઉં છું. છેલ્લા છે પ્રણામ.

પ્રીય કર મિત્ર કીશોર, છેલ્લા પ્રણામ છે તુને;

જાઉં પહેલે પહેાર, દિલગોર થાનો ના કદી

કીશોરે ન જવા માટે ઘણો આગ્રહ કર્યો પણ પિતૃવૃત્ત કનકે તે કંઈ માન્ય ન કર્યું ને જવા માટે આજ્ઞા લીધી. નિરૂપાયે કીશોરે જવા કહ્યું. તે વખતે પ્રેમના આંસુડાં છલકાણ્યાં. કનકે ઘણા સોગમ હૃદ શાન્ત કર્યો ને કનક ત્યાંથી ગમન કરી ગયો. આ વખતે લગ્ન-ભગ સાડા દશ થઈ ગયા હતા. રાત્રી અજવાળી હતી. આ વખતે સ્તિગ્ધાબાલા બાગની અંદર બેઠી બેઠી ગાતી હતી. તે ગાયન સંભળવા માટે છુપાઈને બેઠો. બાગની બહાર એક વાવ હતી તેના પગથીયામાં છુપાણો અને એક ચિત્તે સંભળવા લાગ્યો.

અરિહંત પ્રભુ, વિતાડો વિન્નેગ હમારો હર્ષથી.

હે પુષ્પતરૂ, તું કહે ખરૂં પણ સુકાતો શુ તર્પથી.

આજે તુજ માલી ક્યાંક છુપ્યો, જેથી કરમાઇ તુજ ગયો

સુગંધ પ્રસરતી અંધ વહો અરિહંત. ૧

તુંને માલીવિષ્ણુ કોણુ શાન્ત કરે, તે નહોતાં આ સ્થીતીજ ધરે

તેમ ચાહે તન માલીજ પરે અરિહંત. ૨

તે માળી કાજ પિતુ ત્યાગ્યાં, વૃદ્ધ આત્મનણુ હરખો ભાગ્યા

અહોં વાસ કરી ખખરો આપ્યા અરિહંત ૩

વિલાસ વતન નામે સ્તિગ્ધા, માતા સુશીલા માણેક પિતા

પણુ કંઠ થકી જળતી ચિતા અરિહંત ૪

શુભ પત લખ્યો પ્રીતમ મલવા, વહેલાં આવો વચન પળવાં

સંકટ સમયે રહાયે કરવા અરિહંત. ૫

આવો સુર સાંભળીને તે બાગનો માલી પોતાને કોઇ બોલાવતું હોય તેમ સાંભલી બહાર આવ્યો. પણ કોઇ નહોતું ફક્ત સ્તિગ્ધા બાગમાં ફદન કરે છે તેથી તે સાંભળવા ઉભો રહી તે પુરૂ થતાં સુધ જવા નિશ્ચય કર્યો.

પોતાનું નામ આવ્યું સાંભળ્યું. હું માલીજ. અને મ્હારે માટે આટલાં આટલાં સંકટ વેઠ્યાં તે મ્હને ચાહતી હશે. પણ શરમથી મ્હારે મ્હોડે કશું બોલી નહિ ને અત્યારે ફદન કરે છે. માટે ચાલ તેની પાસે જઈ ને મળું ને તેને સુખ આપું. વાહ. વાહ. શું તે મને ચાહે અને હું તેને ગણકારું નહિ તે તો ખોટું. તેવામાં સુર સંભળાયો.

અરે શશી! શશી! આટલી બધી શીતલતા તથા પ્રકાશ છતાં મને અગ્નીમાં શામાટે તરફાવે છે ને અંધાર કરે છે. જ્યાં જોઈ

ત્યાં અંધકાર પણ હવે આ બાલકને શીતલતા આપ ને પ્રકાશ પાડ.
હવે આ માલીથી રહો શકાયું નહિ. આટલાં આટલાં સંબોધન
કહે છે. તાડુડી તાડુડી મને સંબળાવે છે? વળી તે નહિ મલવાથી
રૂવે છે તો હુંજ કેવો મુરખ હવે તો સત્વર જાઉં પણ પ્રથમ તેનો
જવાબ તો આપુ કે હું આવું છું.

શશીને કહે શું બની મોહ અંધી
અતિ શ્રાપ આપે બની આજ અંધી.
વિચારી વિચારી વહે વાણી તહારી
નથી અંધકારી નિશા છે ન્યારી.
ધરી ધીર બેસે અરે જો અત્યારે
બતાવું તને પ્રાણુ પ્યારો સવારે
સુણી દુઃખ સંગીત તહાર રસાણું
ચીરાયેજ હૈયું હમાર મયાણું

આવા શબ્દ સાંભળીને વિચાર કરવા લાગી કે આવી અંધ
રાત્રીએ આવો સુગ કોનો હશે. રખેજ કદાચ તે તો હોયની શું. તેજ
હશે ના ના કદી હોયજ નહિ જો તે હોય તો શું મહારી ચચા
જોતા હશે. ચાલ્ય બહાર જઈ છુપાણુ હશે તેને શોધું. એમ કહી
બહાર તપાસ કર્યો પણ કોઈ નજરે ન આવ્યું. કારણ કે માળાતું
ધર આ બાગનો પાછળના ભાગમાં હતું એટલે માળા તો તેની
પછવાડેજ હતો. જેથી નજર ન પડી. જેથી વિલાપ કરવા લાગી.
બહાલા, પ્રીય પ્રેમી, બળતાને શા માટે બાળો છો. જો આપ હોતો
આપ મહારાથી કેમ છુપા રહો છો? તો હવે મહારે આધાર કોનો
જેથી આ દુઃખસૂત્રને જલદી દર્શન દો એમ બોલો આવતા ધ્વનિને
ઝાઝો વખત થયો નહિ માટે ઉત્તર આપવા લાગી.

કોણ કહે ખંધી મુને, કોણ શીખ દેનાર
નહિ માનું હું કોઇનું. પ્રીતમવિણ લગાર.
આનો ઉત્તર હળવેથી કનકચંદ્રે આપ્યો.

હીલા પ્રભુ તુજ અજબ અપાર
ધેલી । તુજ સહુ શબ્દ રસાળ
ગતી કર્મની અદ્ભુત નાર
અટકું જ્યાં ત્યાં થઈ તૈયાર

આ શબ્દ સાંભળી માળી વિચાર કરવા લાગ્યો ખરેખર કન-
કચંદ્રે આવી ગયા હવે મ્હારી યાચના વૃથા જશે માટે કનકને મળું
નહિતર તે હશે ને હું જઈશ તો મ્હારા છુરા હવાલ છે. હવે સર્વ
આશા ધુળ છે માટે આટલામાં ક્યાક હશે તેમ કહી વાવ આમળ
આવી પહોંચ્યો તો કનકચંદ્રે પગથાયામાં બેઠા હતા. ત્યાં જઈ મળી
મળ્યો. ઓહો કનકચંદ્રે આપ અત્યારે અહીં ક્યાથી । આપની સ્ત્રી
આપ માટે તરફડી રહી છે અને આ સર્વ વિલાપ આપ સાંભળતા
પણ હશે તો હવે મલો. ત્યારે કનકે કહ્યું ના તેમ મળવું નથી
તેની મર્વ ચર્યા જોવી છે માટે આપ મ્હારી વતી જાઓ ને સમ-
જવો તથા વિષય વિષે યાચના પણ કરો. જો ખરેખરી સતી સ્ત્રી
હશે તો જલ્દી જણાઈ આવશે અને પરીક્ષાથીજ મ્હારે તેને યો-
ગ્યતા પ્રમાણે વરવું છે હજુ રક્તસ્નેહ લગ્ન માટે સંજ્ઞા થયો
છે. માળીને જોઈતું હતું ને વૈદેખતાચું તે પ્રમાણે માળી જવાને
માટે તૈયાર થયો ત્યાં વળા સ્નિગ્ધા બોલી.

(રાગ. ઓખાહરણની ઢેશી)

પ્રભુ શાને સતાવો છો. આજે, દર્શન દા નમું પ્રેમને કાજે
પત્ર વાંચીને હાંસી શું કરવી, મુજ અજલા મતી મંદ ધરવી

ખ્યારા પ્રાણ પધારોને પ્રેમે, પ્રબળ ચાહતા આપને ક્ષેત્રે
કે'તાં માળી વિના કાણુ પાસે, અમને વારી હોંસેથી ઉઘાસે
કરતાં કલરવ જ્યારની આપી, નથી ધીર રહેતી નીશાથી
તમ કાળે સહુને હું ત્યાગી, આપ સેવામાં હાજર રાખી
આ સાબળતાંજ માળી એકદમ અગમ્યાં ગયો.

ઓહો પ્રીયા ! શું આપ મહારા વગરજ ખેલાન બનેલા હતા.
બસ આપની સર્વ આશા પુરી થશે અને આણુદ માણીશું ગલ-
રાશો નહિ. ગઈ રાત્રે આપ શરમથી કશું બોલ્યા નહિ અને કનકનું
બહાનું કહાડયું પણ અત્યારે 'માળી. માળી.' કરતા રૂઠ કરતાં
તે સાંભળા આવ્યો અને માળી તો હુંજ છું. શું મહારા માટેતું વહો
પાન કરતી હતી તો હવે હે બાળા તહારા વચન પ્રમાણે આ તહારા
માળીને સ્વીકાર ને તારા મનના મતોરથ પુરા કર. તારા ઉપર પડેલી
આફતથી મહારૂ હૃદય ચીરાઈ જાય છે. પણ હશે આપ બુદ્ધિશાળી
છો તો આપજ સહન કરો. બીજી આ હોય તો જેમ થતું હોય તેમ
થવાદે અને કાંતો આત્મઘાત કરે. સિંગધાએ કહ્યું કે હે બાઈ હું જે
માળીને સ્મરતી હતી તે માળી આ કાયાદીપી કુસમને પોષનારો. નહિ
કે બાગના વૃક્ષ ફળ કુલને પોષનારો શું આપને હું પતિ તરીકે
સ્વીકારું કે. જે તેમ કરવું હોતતો ગઈ રાત્રીએજ હું તમારા ચર-
ણમાં તમારીજ થઈને રહેત માટે હોં બાઈ. આમ અચાનક મહારા
પતિ થઈને આવ્યા તે બીજાકુલ પદ્મદ નથી માટે આપ આપના
સ્થાનકે પાછા જાઓ. માફી કહે. અરે પણ આપ શું બોલો છો
મને તમોએ ખાસ બોલાવ્યો. મહારૂજ રટણ કરતા હતા અને એ-
ટલા સમયમાં બોલ્યા ર્યાં તે શું આપ જેની સ્ત્રીને યોગ્ય છે ?
માટે આપને આ વાત સ્વીકારવી પડશે. ઓહો શશીવદની પ્રીયકર

મનોહારી. શ્યામ સ્વગંધા । મને બાધ ન કહેતાં પતિ ધારીનેજ બો-
લાવ. મ્હારી સાથે સંસાર સુખ ભોગવ. અને હમેશાં આ બાગની
સુગંધી મંદમંદ હોર બધ વિચર. અમારા માણસો કાલ સવારથી
તહેને પુષ્પના હાર પહેરાવશે કુલના ગજરા આપશે. બહાલી
પ્રીયા. આમ હજો ના દેવ્રાય. વચન પ્રમાણે પાળવું જો-
છએ અને આ માળીને સ્વીકારવો જોઈએ. આ બાગનો પણ
માળી તે આપનો પણ માળી સમજી દ્યો માટે આપ મ્હારા વચનનો
સ્વીકાર કરો અને આજની રાત્રી સૂઈ જાવો. હવે સ્વિગંધાએ જાણ્યું
કે જો આનો તિરસ્કાર કરીશ તો આ વિના બીજું કાંઈ સહાયક
નથી. આજની સવાર પણ હવે નીકળે તેમ નથી. જો ન બોલી હત
ન રોધ હતો સાઈં થાત. હશે કર્મ જે ડગલા આગળજ છે. તો
હવે પ્રભુ સ્મરણ કરી અસ્થિત પ્રભુનું નામ બધ એને શીખામણ
આપું. ધર્મ વાક્ય કહું. સમજવું અને હેવટે સ્ત્રી ચરીત્ર કર કદી
ધરની બહાર નીકળી નથી તે હમણાં જે દિવસ થયાંજ આ દુઃખ
વેડું છું. મને આશા તો કનકની હતી. હા હજી પણ કનક પાસે
સરમ ત્યાગી મળીશુ. સરણુ કૃપાય તો હેવટનોજ છે એમ કહી તે
માળીને કહેવા લાગી, બીરા આવી દુષ્ટમતિ ક્યાંથી તને સૂઝી. હે માળી
આ નિરાધાર અજ્ઞાણ હિપર જીવમ સુખરવો રહેવા દે. તું વિચાર
કર કે પરસ્પ્રીને બળાતકારે કસાવી અવિચારી વચન કહેવા તેથી ત્હારી
કાયા સૌરવ નરકને માટે અધિકારી નીવડશે માટે વિચાર અને સમજ.

(સગ મહીદીપની ચાલ)

અવણુ કરો નીપુણવંત, કેમ અંધ આશો

આર કહી ચપલ નાર, દુઃખસાં ઠપાસો

શ્યામ પ્રીત અપરન્નર, પ્રયમતકં આરં

એત યાર ભમે કાળ, જય સુખ તહારં.
 લકરાય પ્રબળ દુઃખ, જનકીને દેતો
 તેની દુષ્ટ રીતથીજ, નાશ પામ્યો એતો
 વિષય લુપ્ત ખોય પ્રાણ, કાં થવાની હાની
 લુહર વદે ધર્મશાસ્ત્ર, સાર લે પીછાની.

હે ! ભાષ આ કાયા પંચભુતની બનેલી છે તે જ્યારે તહારં
 લેણું આ જગત સાથે સંપૂર્ણ થશે ત્યારે તું તહારા કરેલ કૃત્ય
 ભોગવવા કુંભીપાકમાં રીખાઇશ. પંચભુત પંચભુત સાથે મળી જવાના.
 હે ભાષ તે પંચભુત કયા તે સભિજ. પૃથ્વી, પાણી, અગ્ની, વાયુ
 આકાશ. લોહી બને પાણી, અગ્ની જઠરમાંની, શ્વાસ તેજ વાયુ, માટી
 એટલે પૃથ્વી, પોલાણ તે આકાશ.

ચૂતંચ માંસંચ સુરાચ વેક્યા
 પાપાર્દ્ધિં ચૌર્યં પરદાર સેવા
 હત્તાનિ સપ્તાનિ વ્યસનાનિ લોકે
 ઘોરાતિઘોરં નરકં નયન્તિ

માટે હે ! ભાષ જરા વિચાર કરી લેકે અનંતા પુન્યના થોકથી
 માંક માંક મનુષ્ય જન્મ મળ્યો છે તો તેને શા માટે અશુભ ને
 અશુચીથી બ્યર્થ ગુમાવી આ દેહને દુઃખરૂપી સમુદ્રમાં કુબાડે
 છે. નીતિ સત્ય ને શીયલ નામ નાવથી આ ભવસાગર તરી જા.
 હું જે અત્યારે દુઃખમાં પીડાઉં છું તે પૂર્વભવની કમાણી છે; તે
 આ ભવમાં ભોગવું છું અને આ ભવની કમાણી પરભવ ભોગવીશ
 તેમ તહારં પણ સમજજે, માટે સુકૃત્ય કરી ભવસાગર તરીજા. તહારી
 માફક વિષયલંપટ મનુષ્યોની કેવી કેવી દશા થઇ છે તે આપણા શાસ્ત્રથી

તથા ઐતિહાસીક વૃન્તાતથી ખ્યાલમાં લેશે માટે વીરા મને મહારૂં શીયળ
 વૃત સાચવવા દે. ત્હારા દૃષ્ટ વિચાર માટે પશ્ચાત્તાપ કર અને પ્રભુ પાસે
 માફી માગી તેનું નિવારણ કર. આથી માળી ઉલટો ચીડાઈ ગયો અને
 કહેવા લાગ્યો ત્હારા આ ભલુતી વેશના સાધુ સમ વચનો
 હું ધ્યાનમાં રાખીશ નહી. અત્યારે ખરેખર બળાત્કાર કરીશ
 પરાણે વિષયવાસના પુરી કરીશ. માટે ત્હારી મેળેજ તું
 મને પ્રેમથી ચુંબન લે. અહીંઆ તને કોઈ મુઝવનાર નથી
 આપણે બંને દહેર કરીશું માટે સમજ પ્રીયા સમજ. હવે
 સ્નિગ્ધાએ જાણ્યું કે આ માળી હવે તો માને તેમ નથી માટે
 મહારા સતીત્વના બળથી તેને જમીન બર કરી દઈ એકદમ અત્યા-
 રેને અત્યારે રવાના થઈ એમ વિચાર કરી એકદમ ધક્કો મારી
 જમીનબર કરી દીધો અને કહ્યું કે આ બ તરકટી ત્હારી તીખાશના
 ફળ. મહારા વચન જ્યારે માન્ય કર્યા નહિ અને મોહાન્ધબની જમ્મ
 અત્યાચાર કૃત્ય માટે બળાત્કાર કરવા ઇચ્છે છે ? સંભાર ત્હારા
 પ્રભુને કે જેથી સદ્ગતિ થાય તે માણસ બેચાર ગોથા ખાઈ બે-
 શુદ્ધિમાં આવી ગયો. વેળુ હોવાથી બીલકુલ વાગ્યું નહિ, પણ હોંસ-
 કાસ ઉડી ગયા. સતીનો પ્રભાવ એવોજ છે. કનકચંદ્ર પોતાનું
 નામ સાંભળી એકદમ દોડી આવ્યો અને જુએ છે તો તે બાગનો
 માલી બેશુદ્ધ છે અને સ્નિગ્ધા સ્ત્રીએ પોતાનું સત્ય જાળવી રાખ્યું
 છે. વાહ, સતી વાહ, તે હજારવાર ધન્યવાદ છે એમ કહી એક-
 દમ તે માળીને ઊઠાડી પાસેના એક આરામ ઓટલા ઉપર સુવાડ્યો
 તથા આંખે પાણી છાટ્યું અને સતીના વખાણ કરી કહેવા લાગ્યો કે
 સતી સ્નિગ્ધા આપ મહતેજ ચાહો છો. મહારા માટે આ સ્થિતિ ભો-
 ગવી. જંગલ વેડ્યું. વૃદ્ધ પતિ ત્યાગ્યો. માળીને બેશુદ્ધ કર્યો અને

સતીવ્રત બળવી રાખ્યું માટે આપ જેવી સતી સ્ત્રીને હું પામી
 બાળ્યશાળી થયો છું. હું કનકચંદ્ર છું મ્હારી નવી માતાના ખોટા
 તહેામતથી પરદેશની શિક્ષાને પાત્ર થયો છું. તે ફક્ત પિતૃ વચન
 માન્ય કરવા માટેજ આપની સખી ધનગવરીના કહેવાથી મેં આ-
 પની સાથે પત્ર લગ્ન કર્યાં. અને તેની નિશાની દાખલ તમેએ
 મોકલેલી વીંટી તે આ રહી. પણ મ્હારી જામી ક્યાં છે તે બતાવશે
 ત્યાર પછી મારી માતા મરી જવાથી ગ્રીહ પરણ્યા. તે કુલટા
 નીકળવાથી તેણે વિષય વિષે યાચના કરી પણ હું ત્હારી માફક
 હયો નહિ અને માફ વ્રત પાળ્યું જેથી તેણે ઉલટું ઠસાવી મને
 પરદેશ મોકલ્યો. હું નીકળ્યો ત્યારે મારી પાછળ ધણા માણસો
 આવ્યા અને મને નહિ જવા દેવા ધણો આગ્રહ કર્યો. મ્હારા કા-
 કાએ તો મને સમજાવવામા બાપી રાખી નહિ પણ પિતાની આજ્ઞા
 માન્ય કરવી તે મ્હારી શરજ છે એમ ધારી સર્વના મનનું સમા-
 ધાન કરી સમજાવીને પરદેશ જવા માટે નીકળ્યો. તમારો કાગલ મને
 ધરમશાળામાં મળ્યો એટલે સવારે જવાને બદલે અત્યારેજ તમેને
 મળવા માટે નીકળી પડ્યો. અહીં આવતા તમારી પરીક્ષા કરવા
 માટે વાવના પથથીયામાં સંતાયો. પછી આ માળીએ રાડ પાડી ત્યારે
 આવવાની જરૂર પડી તો તારું સતી સ્ત્રીનું પતિવ્રત જોષ ખુશી
 થયો. વાહ. સતી. વાહ.

(રાગ. હોરી.)

વાહ ! વાહ ! ટેક સતી ત્હારી (૨)

કાલ આપી જેને તન સોપે, તેની નિશાદિન ચારી

તે વિશ્વ અવર સહુ જાતાને, પિતૃ ગણે હે સજારી

જો શીશળવ્રત ધારી.

વાહ ! વાહ ! ટેક ૧

દુષ્ટ લગ્નથી દુર રહીને, કનક સ્મરણ અંતર સંભારી
સત્ય વચન અનુસરવા રજાળી, એકલ દુઃખ સહનારી
કીધી પૂર્ણ પરીક્ષા પ્યારી. વાહ ! વાહ ટેક. ૨

શુભ નીતિને સદાયરણ્યથી, ત્યાં ખરાં સતી નારી
ખરી કસોટી કસતાં આજે, ટેક ન તજી કામણુમારી
સીતા દ્રોપદીની સહચારી. વાહ ! વાહ ! ટેક. ૩

પતિવ્રતા સદ્ગુણીદારા, અડગ દહતા ઉપકારી
સ્ત્રીકાંડ ગણી લાયક પત્ની, સમજી નહિ બ્યભીચારી
હર્ષોત્સવ વૃષ્ઠિ ભારી વાહ ! વાહ ! ૪

સ્તિગ્ધા કહે વાહ પ્રીતમ, મહેં મહારી ફરજ બગાવી છે. અને
સમજું છું કે સતી સ્ત્રીનું કર્તવ્યજ તેજ છે. વાહ. પ્રીતમ. વાહ.
શું આપે મહારા માટે આવા આવાં સંકટ સહન કરી આત્યારેં આ
દાસીની વહારે આવ્યા.

હઉં હું રંક દાસી તમારી (૨) ટેક.

નથી ઉપકારી નથી દુઃખીયારી, નથી સીતાની સહચારી
તે ઉપમાને લાયક નથી હું, હઉં તમ પદની પુજારી
માગું છું દરજ્જા ઉચ્ચારી, હઉં રંક દાસી ૫
અર્ધ નિશ્વાસે વહારે ધાઇ, પત્ર ચક્રી પ્રમદા સ્ત્રીકારી
અરિહંત કૃપાથી સુખમય બાનુ પ્રગટ્યો એ કૃતિ ન્યારી
હો ખરા તમે આભારી છું રંકદાસી ૬

પ્રેમમાં પડી ગએલા દંપતી માળીને સુવાડીને પછી તેની સં-
ભાળજ રાખી શક્યા નહિ તેવામાં માળો કંઈક શુદ્ધિમાં આવ્યો.
સતી સ્તિગ્ધાને નથી પડ્યો માણી માગવા લાગ્યો અને કહેવા લાગ્યો
મહારી વહાલી બહેન સ્તિગ્ધા હું લુપ્ત્યે તમારું કહેણ માન્ય કર્યું.

નહિ ધીકાર હોજો મહને. હું રૌરવ નરકનો અધિકારી નીવડીશ
 બહેન સિંગધા મેં આપને પીગળાવવા ધણીજ દુષ્ટ વચન કીધાં હોય
 તે માફ કરશો. આપનું શીખામણુ વચન માન્ય કર્યું નહિ, તમારા
 શીયળ વૃતતી તારીફ કરવા કનકે મોકલ્યો હતો પણ મોહમાં અંધ
 બની અવિચાર તરફ વિચર્યો. સિંગધા કહે હશે બાપ કશી હરકત
 નહિ જ્યારે મોહ આપે છે ત્યારે કશી શુદ્ધસાન રહેતી નથી, મોહ
 આધિજો છે. હોય બાપ હવેથી પરબીને પોતાની મા બેન સમાન
 ગણવી એવી પ્રતિજ્ઞા થ્યો અને પુન્ય કરી કરેલાં પાપનાં પ્રાયશ્ચીત
 કરો. મહાર્ નામ, સૌન્દર્યલાલ મહારા આપનું નામ અક્ષયરામ
 મહાર્ મુળ વતન વિમલપુર અહીંઆ નોકરી અર્થે આ બાગના
 માળી તરીકે રહ્યો છું, વિમલપુરમાં મહારો બાપ રહે છે તેને ત્યાં
 મહારે વિવાહ પ્રસંગ ઉપર જવાનુ છે. આવતી કાલે જવાનો છું
 માટે આપ મહારી સાથે ચાલો. તમે બન્ને દુઃખી છો હેંકનક તમારા
 પિતાશ્રીએ દેશવટો દીધો છે તેમજ મહારી બેનને પણ તેવાજ ઉલટા
 પ્રસંગથી બહાર નીકળવું પડ્યું છે માટે આપણે વિમલપુર જઈશું
 ત્યાં મહારો બાપ છે જેથી કશી હરકત પડશે નહિ. તેમજ મહારી
 બેનને ત્યાં આવવાથી હરકત નથી એમ કહી સવાર પડતાં સૌન્દર્ય-
 લાલ સુંદરપુરમાં જઈને વિલાસપુર સ્ટેશન સુધીની યાડી બેઠાવી
 સિંગધા સૌન્દર્ય ને કીશોર ત્રણે જણા વિલાસપુર સ્ટેશન આવ્યા.
 અહીંઆ સિંગધા ધણીજ ધ્રુજતી અને કહેતી કે બાઈ સૌન્દર્ય અ-
 હોંયા મહને જળવળે અને હું ઓળખાઈ નહિ તેમ કરશો. જોકે
 વિલાસપુર મોહડું શહેર છે જેથી મહને ઓળખે તેમ નથી છતાં
 તાજી વાત માટે સર્વ તપાસ કરતું હશે. એમ વાત કરતાં કરતાં વિ-
 મલપુરની ટીકટ થઈ સૌન્દર્યલાલે પણ ટીકટ કઢાવી ટ્રેન આવી

પહોંચના તેમાં બેઠા. દ્રેષનના ટાઇમસર દ્રેષન ઉપડી. મેઇલ દ્રેષન
 મણાજ વેગથી ચાલવા લાગી મોટા મોટા રોશન કરતી વિમલપુર
 જવાને માટે ઝડપ લેતી હતી. અંદર આ ત્રણે વાર્તાના ગપાટા હા-
 કતા હતા. સ્તિગ્ધા પાસે સૌન્દર્યલાક્ષ માશી માગતો હતો અને બહેન
 કહી બોલાવતો હતો આમ કરતાં કરતાં મણીપુર નામનું એક મ્હોટું
 રોશન આવ્યું. ત્યાં દ્રેષન મેઇલ હોવાથી ફક્ત દશ મીનીટજ
 ઉભી રહી.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

વંઠેલી વનીતા.

વિષય અંધ છે ને કાષ્ઠ તેના પંજમાં સપડાય છે તે તેમાંજ
 લુપ્થ બની જઇ છુટી શકતું નથી તેમ વનીતા વિષય અંધ બની
 ગઇ હતી. કનકચંદ્રને પરદેશ કહાડ્યા પછી ધરતી સત્તા પોતાને હ-
 સતક રહી હતી ગમે ત્યારે ઘેર આવે ગમે તેમ કરે, ગમે તેમ ઉડાડે
 ગમે તેમ બોલે, વતે જે નડતર હતું તેતો ગયું. વેણીલાલ વનીતાનો
 એક શબ્દ પણ પાછો ફેરવે તેમ નહોતો. રસોઇમાટે રસોઇયણ હતી
 ને ધરતું કામકાજ માટે કામવાળી હતી જેથી કંઈ અડચણજ નહોતી
 પોતે નવરી એટલે તેના મગજમાં વિષયભોગ રમ્યા કરે અને વિચાર
 કર્યા કરે કે અરે પ્રભુ મારા સ્વરૂપ મ્હારી સૌન્દર્યતા તથા મ્હારી
 પ્રેમની લાગણીવાળી સંપૂર્ણ યૌવને બરપુર વીશ વરતી છત્રકેલી
 બાળાને શું મનગમતો મોહન નહિ મળે ખરેખર મગસો મ્હારા
 નેણના ઇશ્વારાથી ગમે તેવો ચતુર તથા ટેકચાળો પુરુષ હોય તે
 પણ પાણી પાણી યઇ જાય છે. અરેરે અત્યાર સુધી મ્હારૂં યૌવન
 ધુળમાંજ મેળવી દીધું તો શું મ્હારી આખી જીંદગી તેવીજ દુઃખમય

મહાડવી પ્રેમના કટાક્ષ વચનથી ગમે તેને ફસાવી મ્હારી આમળ
 ખડો કરે ત્યારેજ હું અપ્સરા તુલ્ય ખરેખરી બાળીકા વનીતા મ્હારા
 દુષ્ટ પિતાએ તો મ્હારું જીવન નિર્માલ્ય બતાવી દષ્ટ આ નપુંસક યાને
 નમાલા પુરુષને જટપટ પૈસા લઈ પરણાવી દીધી. આવા ધરડાની
 વેરે મ્હારા જેવી મોહીની હોય. હું કનકચંદના ભરોસે રહી આ
 ધરડાને પરણી પણ તે કનક પણ ફસડી બેઠો અને મને દુઃખ દેવા
 લાગ્યો પણ ઠીક થયું કે તે પરદેશ રખડતો રહ્યો તે પણ મ્હારા
 કટાક્ષ વેણુ રખડતો રખડતો સાંભળતો હશે અને મ્હારજી રટણુ ક-
 રતો હશે. હવે હું સ્વતંત્ર થઈ તો ચાલને હવે પેલા જુની રનેહી
 પાસે જઈને તેની સાથે આનંદ કરું. વેણીલાલની તો ખીલકુલ
 ખીકજ નથી કારણ કે કદાચ તે જુએ તો કહેણું પડે કે તે મ્હારો
 ભત્રીજો થાય છે. મ્હારો કુટુંબી થાય છે, મ્હારી સખીનો વર
 થાય છે મ્હારો બનેલી થાય છે મ્હારો પીત્રાઈ ભાઈ થાય છે મ્હારી
 બેનનો દીકરો (ભાણેજ) થાય છે તેમ કડીક એટલે તે બોલી
 પણ શકશે નહિ. અહાહા. હવે તો બસ કોઈની દરકારજ નથી નવા
 નવાં નવરંગી વસ્ત્ર પહેરશુ, ઉંચી ઉંચી મીઠાઈના મીઠાન ખાશું,
 રંગભોગમાં ભૂરે કરીશું અને વળી હુકમ તો જુદોજ. તીજ
 કનકચંદ્ર તો મ્હારું માનોજ નહિ નહિંતર દેવને પણ દુર્લભ તેવાં
 અત્યંત સુખ ચખાડત અને વળી ફજેત થાત નહિ. પણ હજીએ શું
 હરકત છે ક્યાં ચોરી કરવી છે કે ફજેત થાવું પડે. આપણા ધરમાં
 આપણે ગમે તેમ કરીએ કાણુ કહેનાર છે એમ વિચારી સુંદર લુ
 ગડાના ઠાઠમાઠથી અલંકારથી ભરપુર વનીતા હસતે ચહેરે પાણી
 ભરવા મંત્ર. ઉંચામાં ઉંચા વસ્ત્રાલંકાર પહેરેલાં હતાં. સરીતાના પુલ
 ઉપર બેઠેલા મનહરલાલને કહ્યું કે તમે હમેશાં અહીં આ જામાટે

બેસોછો. દરેક ઝીઝો પાણી ભરવા આવે ત્યારે કોઇના સામું નહિ ને મહારા સામું કેમ જોતા રહોછો. કેમ શું કુંવારાવસ્થાના ખેલ માફ આવે છે ? હવે તમે તેમાં નિરાશ થાઓ નહિ. તેવું સુખ આજે ઇચ્છોછો ? જો તેમ હોય તો આપો વચન. હું તમારું અંતર સ્પર્શી જતી પણ તે વખતે મહારો કશો ઇલાજ નહોતો. પણ અત્યારે હું સ્વતંત્ર છું. જે સાલ હતું તે કહાડયું માટે હવે આપને બોલાવવા પડ્યા ઝવેરો કહે. વાહ. વાહ ત્યારે મહારું ધારેલું કામ સફળ કરશો.

શોખીલા શોખી કરોછો શ્રાની (૨)

ત્રેવડ કરજો માળ સોનાની, ઝટપટ આપીશ છાતી છાતી

પણ બાળું આનાકાની

શોખીલા

ઇચ્છા નથી દરવા દિલખની, ખોગી શોખીથી હું બહેંમાણી

મમ આશા ના પુરાણી

શોખીલા

અંગ ભોમની વાત અજણી, આજકુંવારા એ એંધાણી

મનમમતી હૃદયે સો માણી

શોખીલા

ડીક હવે જો આપની ઇચ્છા હોય તો આજ રાત્રે આઠ વાગ્યે મહારે ઘેર આવજો એમ કહી ઉતાવળી ઉતાવળી ઘેર ગઇ.

હવે સાંજ ક્યારે પડે આઠ ક્યારે વાગે, ઝવેરો ક્યારે આવે તથા વેણીલાલ દુકાને ક્યારે જાય. આજે હવે આઠ વાગવા આવ્યા વેણીલાલને ઝટપટ જમાડી દુકાને તગડયા અને પોને રાહ જોઇને ધરના ઉંબરા ઉપર બેઠો. નવીન લુગડાં પહેર્યા ઘેર કોઇ ન રહે માટે ચાકરડીઓને પણ વહેલી વહેલી ઘેર મોકલી દીધી સર્વસત્તા પોતાને હસ્તક હતી એટલે કોઇ આડુ આવતાર નહોતું. ધડીઆળમાં ટણીંગ ટનીંગ આઠના ટકોરા થયા કે તરત જ ઝવેરી આવી પડોંચ્યા ઝવે-

રીને જોતાંજ આડું વાળીને બેઠો ને કહેવા લાગી કે આપની પાસે મેં
જે વચન માગ્યું છે તે લાભ્યા છો : જો લાભ્યા હોતો લાવો
ન લાભ્યા હોતો કાલે આવજો ત્યારે ઝવેરીએ કહ્યું, શુ પ્યારી
આમજ દિલ તપાવશે; આશા આપીને આપ રખડાવશે. નિરાશ
ના કરો, રીસ ઉતારો, હ્યો આપની સોનાની માળા, પછી કંઈક
કહેશે. (એમ કહી ડોકમાથી માળા કહાડીને ઉતારી દીધી).
હવે તો બોલશે ને. વનીતા અરે હા. કેમ નહિ બોલું મહારં
મનનું ધાર્યું કરીશ ત્યારે બોલીશ. આજે તો બોલાવું છું પણ
કાલ રોજે એક વસ્તુની ઇચ્છા થઈ છે તે લાવશે ને ઝવેરી કહે
શા માટે નહિ લાવું. પ્રોયા તુ તો મારે દિલગન પદમણી છો.

રીસ ચડી શું સુદરી, તુંથી અધીક ન છેજ
ઇચ્છા માચી પ્રેમ દે, વહાલી પાળું સેજ.

વનીતા—પ્રીય પ્રેમી વાહ હું શા માટે રીસાઉં. મારે મન
શુ ઓછું છે. મ્યારા તમો મળતાં હું સર્વસ્વ પામી ચુકી છું પણ
એક લાલસા પુરી કરો એટલે બસ. હ્યો પ્રેમ ચુંબન.

સાડી બનારસી સાચી જરીની
શુક રંગથી રંગેલ.
લાવો રસીલા ઇચ્છા એ મહારી
ચોક જરીથી ગુંથેલ.

ઝવેરી કહે ઓહો કાલ રોજે ગમે ત્યાંથી તે મંગાવી લાવું. બસ.
હવે અહીંઆં કનકચંદ્રનો કોકો દયારામ નદી કીનારે આવેલો
હતો ત્યારે વનીતા જે વાતો કરતી હતી તે સર્વ સાંભળી આજ
રાત્રે વેણીલાલને તે તરફટ પ્રત્યક્ષ બતાવવા અને વનીતાના પોકળ
ખુલા કરવા માટે પોતાના ધરની અંદર ખાસ રહેલ હતો. દુકાને

આજ ગયેલ નથી. જોવો ઝવેરી ડેલીની અંદર દાખલ થયો ને વનીતાએ તેને અંદર લઈ બારણું વાસી લીધું કે તરતજ વેણીલાલ દુકાને ખેડેલ હતો ત્યાં ગયો અને વેણીલાલને સર્વ વાતચીત કહી વેણીલાલ—ભાઈ હ્યારામ તમે શું તેનીજ વાત કર્યા કરી મને ભરમાવો છો. શું વનીતા ખરેખરી સતી છે તે અમળા નેવીહોયજ નહિ. તે વખતે પણ શુદ્ધ રહેવા પ્રયત્ન કરતી હતી અને શુદ્ધજ છે માટે તમે તમારે કામે વળગો. આમ અમળા ઉપર તહોમત નાંખવા મગજ પ્રેરો નહિ. કનકની વતી વેર વાળો નહિ. કનકનો વાંક હતો ત્યારેજ પરદેશ કહાડ્યો તે કંઈ ગેર વ્યાજની નથી. ભાઈ હ્યારામ કહે વેણીલાલ જ્યારે તને કશો ભરોસો નથી તો તારી આગળ તેનું પારખું કરી દેખાડું. જ્યારથી તું તેને વર્યો છું ત્યારથીજ મેં તો ભવિષ્ય ભાખ્યું હતું કે દુર્ગુણી, નિર્ભંજ, નીચ કુલટા છે પણ હતુ તો તમોને કંઈ લેશ માત્ર ખમર નથી તો હવે ચાલો દેખાડું તેના તરકટના તરંગનો રંગ

એમ કહી વેણીલાલને સાથે લઈ ખન્તે જણા ઘેર આવ્યા તો ડેલી ખંધ હતી. જોયી તે ન જાણે તેમ ડેલીનો ખખટાટ કર્યા વગર ગુપચુપ છુપાઈને ઉભા રહ્યા. તો ઉપરનો પ્રેમી પચરગી રંગનો ખ્યાલ માલુમ પડ્યો. ધગધગતા અંતઃકરણે મુઝાવા લાગ્યો. કે હવે મહારી તથા ધરતી આખર ખોતી નહિ, પાયમાલ થવું નહિ કોર્ટમાં જવું નહિ અને ફજેલી કરવો નહિ તેવા વિચારોમાં તે અતિ મુઝાવા લાગ્યો. આ વખતે કનકચંદ્ર યાદ આવ્યો. જો તે હત તો શુભ તરંગ વિચારી તેને સુધારત, પણ કુલટાના કહેવા પ્રમાણેજ હું રહ્યો માટે હવે ધરતું ગમે તેમ થાય, મહારા પુત્રનો પાયમાલી તથા દુઃખ તે મહેનેજ દુઃખ. હશે હવે તો પુત્રી ઓથે જવું. ભાઈ

હયારામ મને બચાવ. આ મહારી કુશ્ટાના પ્રેમ પાસથી બચાવ. ધરડે ધડપણે બાઈડીની ઇચ્છા થઈ પુત્ર પરણાવવો જોઈએ તેને બદલે પોતે પરણ્યો અને સગુણ કનક જેવા પુત્રને પરદેશ કહાડ્યો. એમ પસ્તાઈ ત્યાજ એલાન બની ગયો. હવે તો કનકને જોઈ ત્યારેજ અન્ન જળ ખપે તે સિવાય મહારે કશું જોઈએ નહિ તેની પછવાડે ગોત માટે જંગલ જઈકું નસીયમા હશે ત્યારે મળીશુ. આમ વિચારી તેજ રાત્રે વેણીલાલ નગર બહાર નીકળી ગયો. પ્રભુ, પ્રભુ, જે મનુષ્યો સાહસ કરે છે તે અંતે પસ્તાય છે.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

સ્તિગ્ધાનો નવી આકૃતમાંથી છુટકારો.

મણીપુર એક રણીયામણું ને બ્યાપારીક મથકનું સારું અને નસ્તીથી વિસ્તારવાળું મોટું શહેર હતું અને તે આખી દુનીયામાં ધણુંજ જોવાલાયક નગર હતું. આમ ધારી કનકચંદ્ર. સ્તિગ્ધા બાળાને સૌન્દર્યલાલ ત્રણે જણા તે જોવાને માટે એક દિવસ રોકાણા દ્રેષનવાળા એક દિવસ લાંબી મુસાફરીવાળાને ઠાઠ જ-આએ રોકાવું હોય તો રોકાવા દે છે તેજ ટીકટથી. તેથી આ સ્ટે-શન ઉતર્યા, ગામમાં જઈ એક ધરમશાળામાં પોતાનો સામાન ઉતારી ત્યાં ઉતર્યા. સૌન્દર્યલાલ મણીપુર નગરનો બહુતો હોવાથી તેમને ખાવાને માટે ટીરીન લેવા સાર મોકલ્યો અને કનકચંદ્ર જંગલ જગ માટે ગયો. ત્યાં જંગલ જવા માટે નદીને સામે કાંઠે જવાતું હતું તેથી નદી ધણી દુર હતી એટલે લગભગ એક કલાકનો રસ્તોજ થતો હતો. ગામમાં ઘેર ઘેર પાયખાનાનો બંદોબસ્ત હતો પણ આ ધરમશાળામાં તેમ નહિ હોવાથી ધર્મશાળાના દરવાજાને

પ્રજ્ઞતાં બહુજ દુર જતાની ફરજ પડી. સિનઘા બાલા ને ધણી પતીવ્રતા સ્ત્રી સદ્ગુણી હતી જેણે શીયળવ્રતનો જન્મથીજ અંગીકાર કર્યો હતો તે આ ધરમશાળામાં રોકાઈ સર્વ ઓ પ્રુષોની પેઠે રહી આ ધરમશાળામાં એક સોદાગર હરામખોર, લુચ્ચો, છીનાળ પ્રુષ ઉતર્યો હતો તે જાતે તો એક રજપુત જેવો જણાતો હતો. તેણે સાદા પશુ ફાટેલા તુટેલા કપડાં પહેરેલા હતા. દેખાવમાં એક વીસ વરસનો યુવાન ને રૂપાળો લાગતો હતો. જેથી ફાટેલા કપડાં રૂપને કોઈ રીતે ઠમી થકતા નહોતાં. મીળજમાં ધણોજ તેજ પશુ જીભમાં બહુજ મીઠાચવાળો હતો. કોઈ રૂપાળી સ્ત્રી ઉપર ને જો નજર નાખતો તો તેને હેરાન કરી સરખવી ખીવરાવી પોતાનું ધાર્યું કરતો હતો. જ્યારે કનકચંદ્ર ને સૌન્દર્યલાલ બહાર ગયા કે તુરતજ સિનઘાબાલાવાળા ખડમાં જઈ હાવભાવ દરશાવવા લાગ્યો અને ભોળા હૃદયની ભામિનીને ભરમાવા લાગ્યો.

“ આપનું નામ શું અને ક્યાંથી આવો છો ને ક્યાં જવું છે ? ” રજપુતે કહ્યું આપ મહાર નામ પ્રુછો છો પણ આપ કોણ છો ને અહીં સુધી તમે એકલા કેમ આવ્યા તમારાથી સ્ત્રીવાળા મકાનમાં પગ દઈ શકાય નહિ. માટે જ્યારે મારો ભાઈ કે મારા નાથ આવશે ત્યારે સર્વ પ્રુછી જોજો ” સિનઘાએ ધીમે સ્વરે વિવેકને નમ્રતાથી કહ્યું “ તમે મને એકલાનું સંબોધન આપ્યું તે ધણુંજ રૂચ્યું ત્યારે આપણે એકલા સાથે રમીશું ફરીશું તો હરકત નહિ આવે. એવા નમાલા નાથને તમારા જેવી રૂપવંતરમણી શોભે નહિ તે તો ખાસ મારા જેવા રાજાને ત્યાં રાણીજી જોઈએ. પરરાણી કરી સ્થાપના કરશું માટે મારી સાથે આવશો ? ” રજપુતે કહ્યું. “ આપ જે કહો છો તે ખરું હશે પણ જો કુંવારી હોત તો તેમ પણ

કરત પશુ આ શરીર જેને સોંપ્યું છે તેનેજ નાથ ધાર્યા છે. હવે ખીજી બની શકે નહિ માટે તમે મારા નાથને જણાવશો જે તે કહે તો હું આવીશ મારો ના નથી સ્તિગ્ધાએ ધીરજ રાખી દિશાસા આપી નાથ અગર ભાષ આવી પહોંચે તેટલો વખત મીડી મીડી વાનચીત કરવા માટે વાકપનો ઉચ્ચાર કર્યો ” જેવાં વાક્ય સ્તિગ્ધાએ કહ્યા કે તરતજ સ્તિગ્ધાને ખાથમાં લઇ ઘોડા ઉપર બેસારો ઘોડો ઠેકાવી મુક્યો એકબર જંગલમાં લઇ ગયો. આ વખતે સ્ત્રીચરીતનો ઉપયોગ થયો નહિ. ધરમશાળામાં દરવાન સિવાય ખીજી કાંઈ હતું નહિ અને તે પશુ ઝોલાં ખાતો બેઠો હતો. સ્તિગ્ધા રાડ ન પાડી શકે તેટલા માટે મોઢે આડો કુચો ઢાંચો હતો. જ્યારે દુર્જન અનીતિનું પગલું બરે છે ત્યારે સજ્જનને હેરાન કરે ને સજ્જનની કશી કારી ફારી શકે નહિ અંતે સત્યનો જય થાય પણ પ્રથમ તો દુઃખીજ થાય છે આ જંગલ તે રજપુતનું પાપ કરવાનું મુખ્ય સ્થળ હતું અહીંયા એક ઓરડો હતો ત્યાં જે કોઇ રૂપાળી બાળે તેને લાન જઇ તેનું સતીત્વ ભંગ કરતો હતો. અહીંયા માણસનો સંચાર પણ થાય તેવો માર્ગ નહોતો અહીંયા સ્તિગ્ધાને તેડી લાવ્યો. આ જગ્યાએ બે ત્રણ સુદરીઓ સતીત્વ ભંગ કરીને તે રજપુતની દાસી થઇ રહેલ હતી પણ તે કોઇ માતાના તો કોઇ પીતાના કે કોઇ પીતાના કે કોઇ ધણીના સાસુના કે નણંદના દુઃખથી છુટી સુખમાં પડી હતી એટલે તેમને કોઇ ખતની ચિંતા નહોતી પણ ઉલટી આનંદમાં પોતાનો કાળ નિર્મળ કરતી હતી. પણ ખીચારી સ્તિગ્ધાખાળાને તો વળી દુઃખનું દુઃખજ નડ્યું. માંડ માંડ સુખની આશા બંધાવા લાગતી હતી ત્યાં વળી આ સાલ નડ્યું નસીબ બે ડગલા આમળને આમળ જેવો ભેગ બન્યો. હવે આ રજપુત આ જગ્યાએ આવી સ્તિગ્ધા

બાળાને કહેવા લાગ્યો. ઓ મનહર સુંદરી આ મારું પ્રેમભુવન છે માટે સુખેથી મહારા ઉપર પ્રેમ રાખી આ પ્રીતમને સ્વીકારી સંસાર સુખ પ્રાપ્ત કરો. તમારી માફક આ રમણીઓ પણ પહેલાં બહુજ ગભરાતી હતી અને તમારી માફક અશ્રુની ધારા ટપકાવતી હતી. જ્યારે તેને હળવે હળવે ગોઠવા માંડ્યું ત્યારે તો બસ આનંદ સિવાય બીજું કશું દેખતીજ નથી. આપ જો ગભરાણા હોતો તમારી બેનો પાસે રમો ફરોફરો પડી બધું થઇ રહેશે. એટલું બોલી પાછો મણીપુર તરફ જતો રહ્યો. હવે અહીં આગળની ત્રણ રમણીઓ રિનગબાબાળાને આશ્વાસન આપે છે તેતો તે રજપુતના વાક્ય સાંભળી ધરણી ઉપર બેશુદ્ધપણે ઢળી પડી. થોડીવારે શુદ્ધ આવતા જુએ છે તો આ ત્રણ રમણીઓ પાસે બેઠેલી જોઇ બોલવા લાગી. કહો બેનો આપ કોણ છો અને મારી પાસે આવી મને દુઃખીને શા માટે દુઃખ આપો છો. અરેરે પ્રભુ હવે મારે કેમ કરવું ક્યાં આવા ચડી. ક્યા જવું માર્ગ દરશાવો અરે માતાપીતા સ્થાય કરો. હે સ્વામીનાથ કનક કનક આ વખતે તમે ક્યાં ગયા. અરે ! ભાઇ ! સૌન્દર્યલાલ તું ક્યાં હજી કેમ કરું ક્યાં જઈ મહારા કર્મમાં હજી દુઃખ તો લાગેલું છે તે ક્યાંથી સુખ મળે. નાથ ! નાથ ! પધારો પધારો શા માટે દુઃખ આપો છો.

“ જેન આમ કેમ ગભરાઓ છો. તમારા નાથ હમણાં આવશે હમણાંજ તમેને તૈયાર રહેવાનું કહી ગયા છે. અમે પણ તેમનીજ સ્ત્રીઓ છીએ અને તમારી માફકજ અમને લાવેલા હતા પણ આવા ઠાંગ અમે તે દિવસે કંઈ ક્યાં નહોતા. અહો આતો પીયરથી સાસરે આવીએ ત્યારે જો દુઃખ થાય છે તેવુંજ થયું છે. છતાં આમ કળાપો શા માટે કરો છો. તમે ગભરાઓ નહિ શાન્ત થાઓ. તમારા કહે-

હુમાં અમો ત્રણે જણીએ હાજર છીએ. આપની આજ્ઞાનું જરાપણ ઉલ્લંઘન કરશું નહિ. એવી અમારી સત્યવાણી છે છતાં આમ રડવાનું કારણ. વળી આજરોજે નાથ તમારી ઇચ્છા સફળ કરશે. કહો તેથી કંઈ વિશેષ જોઈએ ખરું? એન શાન્ત થાઓ, લો સાડલો પહેલો, ખોલકું પણ ગૃહણ કરો.

“એનો મારે કંઈ જોઈતું નથી મને શા માટે હેરાન કરે છે. હવે આત્મઘાત કરી આ જીવને પ્રભુને અર્પણ કર્યા વગર છુટ્ટો નથી. બસ થયું મને પરમેશ્વરને સંભારવા દે. અરે ઇશ્વર સહાય શા મારા દુઃખ કાપ, કાં, તારી પાસે ખોલાવી લે, નહિંતર મારું શીયલ બંગ થાશે. અહીંયા ઇષ્ટ સહાયકાર તારા વિના નથી. મારા કનક તથા ભાઈ સૌન્દર્ય પણ ખીચારા દુઃખી થતા હશે અરે ઇશ્વર આટલા વાના શા માટે કરી વિયોગ કરાવે છે. મેં તારું શું અગાડ્યું છે કે હેરાન કરે છે. હશે થયું તે થયું પણ હવે બચાવ. હજી શુદ્ધ છું. સહાય થા. મને સતાવ ના, તરછોડ નહિ, હેરાન કર નહિ.” આવા વચનથી ત્રણે બાઈઓને ધ્યા આવી ને તેના હૃદયમાં પરમેશ્વરે વાસ કર્યો પણ એકલી સ્વાર્થ વૃત્તિથીજ. જેથી એક બોલી “શીયલવ્રત વળી શુ એક પતિને પોતાનો કરી માને તેજ કેની. તેતો સહુ પાળે. અમારે પણ એક પતિ છે ને તમારે પણ એક છે તો વળી તે બંગ કેવી રીતે થતું હશે. ખીજી બોલો. તું બળુ નહિ ને શું. આપણે તો કુંવારા હતા ને આ પતિ મળ્યો પણ તેને તો આપણા કલ્યા પ્રમાણે કરે તો બે પતિ થાય તેથી કેમ શીયલ બંગ ન થાય? આપણું શાસ્ત્ર પણ એમજ કહ્યું છે કે જે ધાર્યો તેજ પતિ બાકી ભાઈ બાપ. માટે હવે તેને દુઃખ કર નહિ. ત્રીજી કહે, જે તેની ડોકનો હાર આપી દીધે તો તેને છોડી

મિલું. પેલી કહે વળા નાથ વહસે તો શું થશે ? માટે બોલ નહિ. બીજી કહે, વહે તે શાનો. આપણે કહીશું કે ભાંગી ગઇ પણ જે તે પોતાના પગના ધરણા કાઢી આપે તો છોડું. બીજી કહે ના ના. તમે જાને જણ તમારું ધાયું લઇ છોડશે ને મને કાંઈ નહિ આપો તો હું તમારું પોગળ ખુલું કરી તમોને માર ખવરાવીશ માટે મને પણ કંઈક મળવું જોઈએ. હાથના તથા કાનના ધરણા હું લઈં આમ વાતો કરતી હતી કે સ્તિગ્ધાખાળા શુદ્ધિમાં આવી હવે કાંઈ છુટવાનો આરો આવશે ખરો જે કે હું નિર્ધન તો થઇ જઇશ પણ કરી હરકત નહિ. તેથી શીયલવત માર અખંડ રહેશે તેમ ધારી બોલી. કહો આપ મને તમારું ધાયું થતાં છોડશે ખરો ત્રણે જણીઓ એક સાથે બોલી હા કેમ નહિ છોડીએ. છોડીશું એકસ છોડીશું મનનું ધાયું થતા શોક રૂપી સાલ છોડીશું ને રાણી બની ફરીશું. દરેકની ઇચ્છા પ્રમાણે ત્રણેને પોતાના ધરણા કાઢી દીધાં ને ત્રણે જણીઓ નિર્ભય જગ્યાએ મેલવા આવી. એક નદીનો કીનારો તથા પાસે એક ગામ આવતાં ત્યાં મેલી ત્રણે રમણીઓ હરખાતી હરખાતી પોતાના લુવનમાં આવી. જ્યારે નાથ આવે ત્યારે રીસાઇને બેસી રહેવું તથા તેને સંતાડી છે તેમ કહેવું તો આપણને હેરાન કરશે નહિ માટે તેમ કહેવું સાંજ પડતાં પેલો રજપુત આવ્યો ને લુવનમાં બુએ છે તો પોતાની હરણુ કરેલી હરણી મળે નહિ આ ત્રણે રમણીઓ વાંસો વાળીને બેડી છે. આ જોઇ રજપુત આશ્ચર્ય પામી બોલ્યો કે તમો આમ કેમ કરો છો. પેલી મારી હરણુ કરેલી હરણી ક્યાં સંતાડી, કેમ દેખાતી નથી, જવાબ આપો. કેણુ બોલે, જ્યારે રીસામણું મનામણું થાય ત્યારેકની. “અરે કેમ બેલતી નથી, લાલો મારો હરીણી લાલો, નહિતર માર

ખાશો. " જરા મીઠાજ સાથે તાકુડીને રજપુત બોલ્યો. ત્યાં એક જરા મોઢું દેખાડી બોલી આમ શું તોફાન માંડ્યા છે તેતો અમેને દુઃખ દમ્ન ખુન મારમારી નાસી ગઇ. અરે મારા બાપરે રે શબ્દ તથા જલ્દીઓએ રાગડા સાથે ગળતી મુક્યો. પેલો રજપુત 'નાસી ગઇ' સાંભળી બેશુદ્ધ થઇ ગયો. અહા મેં આટલી ઢીલ કરી તે કે-ટલું ખોટું કર્યું, ખરેખર રત્ન ગયું. સુશોભીત ચંદ્રમુખી હાથ આવેલી વહી ગઇ, જતી રહી, ચાલી ગઇ. શું ખોવાઈ ગઇ ? ના-નાસી ગઇ. આ સ્ત્રીઓ શોક આવેલી જલ્દી તેને નસાડવામાં રાજી થઇ અને નસાડી મુકી. શીવ શીવ. હવે કેમ કરવું. શું કરવું. ક્યાં જવું હાથ આવેલો હીરો ખોઇ બેઠો. કેવો કમનસીમ બીચારા મુ-સાફરે પણ તેજ રત્ન ખોયું મેં પણ ખોયું. અહા. મારી અદે-ખાઇનો કશો પાર રહ્યો નહિ. આમ કલપાંત કરી રડે છે, ત્યાં દરેક રમણીઓએ હાજરી આપી તેને મોહાવવા લાગી પણ તેણે કલપાંત છોડ્યો નહિ.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

પશ્ચાત્તાપ.

સૌન્દર્યલાલ બજારમાંથી નાસ્તો લઇને આવે છે તો કોઇ ધરમશાળામાં મળે નહિ. પોતાની બેન માટે દરેક ખંડ બેવા લાગ્યો પણ પતો ક્યાંથી મળે હવે કેમ કરવું, વિચાર કરે છે, બપોર થઇ ગયા છે જુખ પેટમાં બ્યાપી છે; બેન ક્યાંક બહાર ગયેલ હશે એમ ધારી ઝોસરીના સ્તંભ પાસે લમણે હાથ દમને બેઠો. ત્યાં કનકચંદ્ર આવે છે પોતાના ઉતારાના મકાનમાં જુએ છે. ને તે બ્યારે દેખાતી નથી ત્યારે કહે છે કેમ મી. સૌન્દર્યલાલ, તમારી બેન ક્યાં ગયેલ છે? કેમ

દેખાતી નથી. ભાઈ હું હજી હમણા નારતો લઇને આવ્યો છું, હું ત્યારે મારી બેન નહોતા આવ્યો. મેં જાણ્યું ક્યાંક ગયેલ હશે તમ ધારી રાહ જોઇને અહીંઆ બેઠો ત્યાં આપ પધાર્યા બેસો બેસો વિચારો ખાઓ હમણાં આવશે ચાલો આપણે ખાઈ લઈએ તેને । ૨ આ ભાગ રાખીએ. મને તો બહુ જીખ લાગી છે ફક્ત તમારીને મારી બેનની રાહ જોઈ બેઠો હતો. એમ કહી બંને જણા ખાવા બેઠા. ખાઈ પાણી પી જરા સુતા. રાહ ધણી જોઈ પણ હજી સંધી આવી નહિ એમ ધારી બેબાકળા બેઠા થયા હવે તો તપાસ કરી. ધરમશાળાના દરવાનને પૂછ્યું કેમ ભાઈ દરવાન. અહીંઆ અમારી સાથે જે બાઈ આવેલ હતો તે ક્યાં ગયેલ છે. તેનો કંઈ પતો ખરો તું જાણતો હોય તો કહે દરવાન કહે સુણો શેઠ, મેં કુછ નહિ જાણતા હઉં, જ્યાં તુમ જંગલ ગયા થા ત્યાં પીછું એક રજપુત ચલ ધર્મશાળામેં ઉતરો થા ચલ એક ઘોડા ઉપર ચડ કર ચલ ગયાથા, ઉસકી કોક ઓરત થા, છતની ખબર, મેરી ચક્ષુસેં દેખલીયા થા. અજા કુછ મેં જાનતા નહિ હું સૌન્દર્ય કહે ત્યારે તમેએ તેને કેમ જવા દીધો, તમેને ખબર નહોતી કે તે અમારી સાથે છે તો કેમ રોડી શક્યા નહિ, તે રજપુતને તમે ઓલખો છો તથા નામ ઠામ કંઈ જાણો છો. દરવાન કહે મેં છતના જાનતા હું કે તે વિમલપુર નગરકા રહીસ હેં. ઓર કુછ જાણતા નહિ હું મેં ને ઉતકે રોકનેકુ બહુત સાદ દીયા પણ ઉતોને ઘોડા દોડાવી મેલા કે પતા નહિ મીલા. કહે સાહેબ તે બિના મેરા કુછ ગળ નહિ, માફ કરજો જીનાથ. સૌન્દર્ય તથા કનક નિરાશાના નિસાસા મુકી પોકેપોક રડવા લાગ્યા. માંડમાંડ તેને દુઃખથી મુક્ત કરી આપણે સુખી થયા પણ જ્યાં જોઈએ ત્યાં નસીબ જે હમણા આગળને આમળજ. હશે આ

હરવાનને શું દોષ દેવો થયું ન્યારે નસીબ ચડીયાતાં થાશે તથા લેણુદેણી હશે તો મળશે. નહિંતર થયું. કનકચંદ્ર દિવસ બહુમાં અફસોસ કરે છે અને કોઈ રીતે મનને વાળી ચકતો નથી. મારી પ્રાણુ થકી અધિક વહાલીને દુખમાંથી મુક્ત કરવા જ્યાં કંઈક ભાગ્યશાળી થયો ત્યાં તો તેનું હરણુ થઈ ગયું, હશે કેમ કરવું, ક્યાં જવું, શું કરવું, અરે સિંગખા તારા મધુર વચન હજી સુધી મારા હૃદયમાંથી જતા નથી.

વહાલી મધુરી વાણી તારી, આઘાત હૃદયમાં કરે

તુજકાન્તી જોતાં દુઃખ વિસરે, શાન્તીયી વહાલપ કરે હું

હું શોકમાં દુઃખેલ હોઉં શોક સમયે હાસ્યથી

મુખ હરતું રાખે હર્ષથી, નિજધર્મ ચુકેના કદી

એવો ગુણવંત ગુણીયજ્ઞ સુંદરી સિંગખાને શુ એક પત્રકમાં ખોઈ બેઠો. હશે ચાલો હરે તો વિમલપુર જઈએ. જો નસીબમાં તેના દર્શનની પ્રાપ્તિ થવી હશે તો થશે તે રજપુત પણ વિમલપુરનો હશે જેથી ત્યાં નસીબ સવળા હશે તો પતો મળી જશે નહિંતર થયું એમ ધારી સ્ટેશન ગયા ત્યાં દ્રેષન આવી કે દાખલ થઈ અંદર બેઠા વેધનમાં વાતો કરતાં કરતાં વિમલપુર આવી પહોંચ્યા મણીપુરથી વિમલપર બહુ દુર નહોતું ફક્ત ૭૨ માઇલનો રસ્તો હતો એટલે લગભગ રાત્રે ઉતરી કીર્તિચંદ્રને ઘેર પરખારા ગયા. પોતાની બાબી ધનગવરીને મળ્યા. આરા કરણોને લઈને બહાર નીકળવું થયું તથા આમ ખીના ખની. સર્વ અથથી છતિ સુધી જણાવી દીધી. સિંગખા બાળા માટે ધનગવરીને બહુ લાગી આવ્યું પણ ઉપાધ નહિ રહી જેથી લાચાર. સૌ વાળુ ક્યાં પછી સુતા.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

ભિક્ષુક વેશે સ્તિગ્ધા.

સ્તિગ્ધાજાળા નદી કીનારે બેઠી બેઠી રહન કરે છે અને પ્રભુને
 સંભારે છે; મારા શીયળ વૃત્તને અખંડ રાખવા જે મેં ખોયું છે તે
 ખોયું નથી પણ પ્રાપ્ત કર્યું છે. પણ હવે મારે ક્યાં જવું, આ ગામ
 કયું હશે, ચાલ પ્રહું તો ખરી. અરે પણ મારી શી સ્થિતિ, હું કોણ
 હતી ને અત્યારે મારા શું હાલ. મને જે માન હતું તે અત્યારે એક
 બીખારણુ તરીકે પણ કોઇ માનશે નહિ. હવે કેમ કરવું. મારે ખાવું
 શું. બીખ માગવી ? શું આ ઉત્તમ કુળની કન્યા એક બીખારણુની
 સ્થિતી ભોગવે. અરે નસીમ આ કરતાં મને મારી કાં ન નાંખી. જે
 એક પાછ સરખી હોત તો કંઈક ખાત પણ હવે કેમ કરવું ? પેલા
 રજપુતને ત્યાં પણ ખાવા પામી નથી. આજ તો આખા દિવસનો
 ઉપવાસ થયો. નાહ સહન કરેલાં સહન કેમ કરવાં. આ ભયંકર નદી
 કેમ ઉતરવી. કોઇ દિવસ નહિ જોએલાં નહિ સાંભળેલાં નહિ સહેલાં
 નહિ ભોગવેલાં ભોગવવા પડે છે. અરે નાથ, અરે પતિ, અરે ભાઈ
 આ વખતે તો આવો. ક્યાં હશે, કેમ આમ તરછોડો છો ? જે હું
 આપને નહોતી ગમતી તો તમારે આમ વયોગ નહોતો દેવો. તમે
 પણ સ્વાર્થી બની મને એકલી કરી ચાલ્યા ગયા. મારા નસીમ અરે
 વિધાતા શું આવા અધીન થયા છે. કદી સ્ત્રીને એકલી મુજીને
 ચાલ્યું જવાય. અરે અનાથના નાથ આ વખતે સહાય કરવા આવો
 હવે તો બહુ દુઃખી થાઉ છું બહુ પીડાઉ છું. મારે ક્યાં જવું ? આ
 નદીનું પુર જ્યારે ઉતરશે ત્યારેજ સામે કાંઠે જવાશે ત્યાં
 મુઘી જઈ શકું તેમ નથી. અરે આ જંગલમાં વાઘ, વર,

સર્પ, બાવીને મને ખાધ જશે મને કરડશે, મને વીખી નાખશે મને હેરાન કરશે મને ખીવરાવશે, મારે શું કરવું ? હું પ્રભુ તેમનો દોષ શું દઉં, હવે તો તારે શરણે છું. તેઓ બાચારા મારા પત્તા વિના કેવી રીતે આવી સહાય કરે ? ક્યારના ખીચારા શૌધતા હશે. હવે હે પ્રભુ ખરો આસરો તારો છે અરે પ્રભુ તારો પણ શો દોષ. મારા કર્મજ મને નડે છે. આ સંસારજ ખોટો છે. અરે પ્રભુ.

જેમ હઠયા પાત માત પિતા વળી માયા રહી પણ દૂર રે
તેમ હડી જશે આ કાયા દુર, જીવ એકલ રહે મુળ રે
સુખે રહેવાને ગૃહ ચણાવ્યું પચ લુનનું નવ માસે
લખત લખાવ્યો તું ન રાખવા, અવધ થતાં ખાલી થાશે.
કાયાગૃહમાં આનંદ કરતો, લેણ ખમર નથી સુખ પામી
તે સુખ તારા સ્વપ્ન સરાખા, અંતર સુખ અળમાં નાસે
પ્રભુનો યાચક અંતર સુખમાં અવધ પુરો તું કરે
અવધી તે સન્માર્ગે દેતાં, દુઃખ ભવોદધી તું તરે. જેમ

અરે હવે તો સુખની આશા શી રહી ! હવે તો પ્રભુ સ્મરણ કરી મારો કાળ નિર્મમ કરે. ભગવાં વસ્ત્ર ધારણ કરી જ્યાં હોય ત્યાંથી તેનો પત્તો ખુદ પાસે જઈ મેળવવો. ભજન ગાયનો સારી રીતે જાણું છું. મારી પાસે એક વીંટી રહી ગઈ છે તે આ ગામમાં જઈ વેચું. ભગવાં વસ્ત્ર વેચાતા લઉં. એક સારંગી પણ મનુષ્યોને મોહાવવા ખરીદ કરું. નાની હતી ત્યારથી મને તે બજાવતાં બહુ આવડે છે. તે મારી સ્ત્રી શીક્ષકને ધણી પ્રીય હતી જેવા તે મને શીખવાડતીને ગવરાવતી. તો હવે તેમ કરું. આમ લમણે હાથ દઈ ખેતી રહે શું મારો આવશે. આમ અમર એક શુરાતન આવ્યું ને મન

સાથે બબડી. “ નદીનું પુર તો હમણાંજ ઉતરી જશે અને કોઈ જાનું રાખશે નહિ. આમ નિર્માલ્યપણું કરવાથી શો લાભ ? હિ-મતે મરણ (શી) તો મદદે ખુદા એ કહેવતને અનુસરી ચાલ. રાત્રી પડી મઠ છે તો સુઈ જઈશું. સવાર પડ્યે નદીની રેલ ઉતરી જવાથી સામે કાંઈ જઈ શકીશું. હવે કંઈ જોખમ નથી, ગભરાવાનો બચ શો વૈરાગી વેશથી ખુદ કનક પણ ઝોળખશે નહિ અને પતો મેળવી છેવટે પ્રગટ થશું પ્રભુને શો દોષ દઉં. પછી મારા બાવી. જો નહિ મલે તો આને આ વેશમાં પ્રભુ બળન કરશું. એમ કહી સુઈ મઠ સવાર પડ્યે નદી ઉતરી ગામમાં મઠ તો પોતાના મન પસંદ ધારેલા ગામમાં આવેલી જણાઈ. જંગલના દુઃખથી કંટાળેલી તથા ભુખમાં ચોડવાયેલી દુઃખી બાળાએ પોતાના સ્વરૂપમાં ધણો ફેરફાર કરી નાંખ્યો હતો. વળી શરીરના અલંકાર સર્વ અળખાં જતાં પોતે એક સાદી બીખારણ જેવી સ્થિતિમાં આવી મઠ હતી. આ ગામ વિલાસપુર હતું અને ત્યાં પોતાના નાથ આવેલા હશે જેથી જો એકદમ તેમની પાસે જઈ તો મને તિરસ્કાર સાથે કહાડી મુકે અને સ્તિગ્ધા હું નથી તેમ કહો શકશે કારણ કે તેની સ્થિતિનું કોઈ ઝોળખી શકાય એવું સાધન કારણ નથી. માટે આ એક વીંટી રહી મઠ છે તે આજ સ્થિતિમાં વેચવા જઈ અને બાવણના જેવા પણ કંઈક ફાટેલ વસ્ત્ર ખરીદ કરી ધારણ કરું. વળી સારંગી પણ ગાવા બળવવા માટે જોઈએ તો તે પણ લઈ લઉં અને બાકીના જે કંઈ રૂપીઆ બચે તો થોડા દિવસ માટે ખાવાને બસ છે. પછી ધનગવરીને ત્યાંથી બળન કોર્તન ગાવા જશું ત્યારે હમેશનું અનાજ લોટ દાળ લાવીશું. પછી તો મારા આચારીત્ર આમલ કોઈ વાતે મને હરકત આવશે નહિ. આવો વિચાર કરી વીંટી કહાડી

વેચવા મઠ. સારાફને ત્યાં જઈ તેના રૂ. ૧૫) લીધા. તેમથી એ રૂપીઆ લુગડાના આઠ રૂપીઆ સારંગીના મળી રૂ. ૧૦) થયા ખાકી રૂ. ૫) રહ્યા તેમથી લોટ દાણ લાવી રસોઈ કરી જમી. સારંગીના સુર મેળવવા લાગી. પોતાનો ઉતારો ધરમશાળામાં રાખ્યો. હતો અને સવાર સાંજ ધનગવરીને ઘેર જવાનો વિચાર રાખ્યો એક સરસ માયન મોઢે યાદ રાખ્યું.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

કનકની શંકા ને સ્નિગ્ધાનો ગુપ્ત વેશ.

કીર્તિચંદ્ર વિમલપુરમાં એક સારા હોદા ઉપર આબરૂદાર નોકરીમાં સારા પગારથી પોતાના માનવંતા અમલદાર હેઠળ હતો. તે અમલદારને કીર્તિચંદ્ર સાથે એટલો બધો ગાઠ પરીચય હતો કે એક બીજા વિના ચાલી શકતું નહિ. જેને કીર્તિચંદ્ર હુકમ કાઢતો તે અમલદાર માન પૂર્વક માથે ચઢાવતો હતો એટલે કીર્તિચંદ્ર જે કરે તેજ થતું. સુંદરપુરમાં નાનપણથીજ કનકચંદ્રના આશ્રમ તથા કીર્તિચંદ્ર રહેલો હતો. કનકચંદ્ર તેના ઉપર વહાણ રાખતો હતો તે કરતાં પણ અધિક વહાણ કરી તે કનકચંદ્રનું મન રંજન કરવા ચુકતો નહિ. કનકના દર્શન થતાં કીર્તિચંદ્ર તથા ધનગવરીને જે આનંદ થતો તેનું વર્ણન કરવા મારી માતિ ચાલતી નથી ફક્ત સ્નિગ્ધા બાલાના ગુમ થવાથી શોક થયો અને ચાપજ. હવે કનકચંદ્રને સારી નોકરી ગોતી આપવાના વિચાર ઉપર આવ્યો અને તે પોતાના અમલદારને નીવેદન પણ કર્યું. અમલદારે કોઈ ખાલી જગ્યા થતાં જોઈવણ કરવાને માટે સુચવ્યું. કનકચંદ્ર પણ હમેશાં તે અમલદાર સાથે આવતો જતો થવાથી તેને કીર્તિ કરતાં

પણ ધણો પ્રીય થઈ પડ્યો. ત્યાં થોડા સમયમાં પોતાની લાઇનની પોતાના જેટલીજ પગારની નોકરી ઉપર કનકચંદ્રને લાખસ કર્યો એ જગ્યાનો માણસ ઉપર લાયક થવાથી પેનશન ભોગવતો થયો. આ જગ્યાએ કનકચંદ્રની ગોઠવણ થતાં કીર્તિ તથા કનકે અમલદાર સાહેબને નજરાણું કર્યું તથા આભાર માન્યો. જેના જવાબમાં અમલદારે અત્યંત વહાલથી કહ્યું કે તેની હુશીયારીથી તે જગ્યાને લાયક ચારી ગોઠવ્યો તેમાં કશું વધારે કર્યું નથી. મે તેનો મારી ફરજ બજાવી છે. તે જગ્યાને લાયક માણસ કનક જેવો બીજો કોઈ મળત નહિ તેમ ખરા અંતઃકરણથી કહેવાને માટે અંધારો છું. કનકની મધુરી વાણી તથા વિનયને માટે આ નજરાણું સ્વીકારી લઈ તમનેજ બક્ષીશ માણું છું તે માન સહીત સ્વીકારશો; એજ વિશેષ શું કહું. અમલદારના વાક્યને સર્વેએ માન આપી છેવટ આનંદના દ્વનિ કરી સહુ પોત પોતાને ઠેકાણે ગયા. હવે કીર્તિચંદ્ર તથા કનકે સિનગ્ધાને શોધવા માટે મોટા નાના ગામમાં પોતાના માણસ મોકલ્યા હતા તે સર્વે માણસો ફરેક જગ્યાએ શોધ કરી પાછા આવ્યા પણ પતો મળ્યો નહિ. અંતે નસીબ ઉપર આધાર રાખી નિરાશા સાથે દિવસ નેર્મળ કરવા લાગ્યા.

ધનગવરી કનકચંદ્રને પણ અતિ વહાલથી ચહાતી હતી તથા દેહાસા દેઈ તેનું મન શાન્ત કરતી હતી. વખતે વખતે ઉભરો પાવે તો મીઠી મીઠી વાતો કહી તે વાત વીસરાવી દેતી હતી. જેથી આનંદમાં વખત જઈ શકતો હતો. એક દિવસ કનકચંદ્ર તથા કીર્તિચંદ્ર સવારમાં ઓટલા ઉપર દાતણ કરતા વાતોના ગપાટા દેતા હતા અને ધનગવરી બારણા પાસે વાસણ મીઠની હતી ત્યાં એક સારંગી બજાવતી બીબારણે પોતાના મકાનના કંપાકેન્ડમાં પ્રવેશ કર્યો.

અમે તો આજ તમારા બે દિનના મેમાન
 સરળ કરો આ સહજ સમાગમ, સુખનું એજ નિદાન. અમે.
 આવ્યા જેમ જશું તે રીતે, સર્વે એમ સમાન
 પાછા કોઇ દિને નહિ મલીએ, ક્યાં કરશે સનમાન. અમે.
 સાચવજો સંબંધ પરસ્પર, ધર્મે રાખી ધ્યાન
 સંપી સદ્ગુણ લેજો દેજો, દુર કરી અભિમાન. અમે.
 અરે ભાઇ કંઈ ટાઢો રોટલો ખોટલો હોય તો આલોને બા.
 તમારું ભગવાન સાઈ કરશે. બાપુ બે દિ. ની ભુખી છું
 કીર્તિ—મારા મિત્રને આ ગાયન પુર સંભળાવ જોઈએ પછી
 તું જેમ રાજી થઇશ તેમ કરશું તું શા માટે મુંઝાય છે.
 બીખારણ—અરે બાપુ શું કામ ના બાઈ. થયો સાંભળો.
 લેશ નથી અમને અંતરમાં, માન અને અપમાન.
 હોય કશી કડવાશ અમારી, તો પ્રીય કરજો પાન. અમે.
 કેશવ હરીએ કરણ્યા કીધી, ન ભમો ભૂલી બાન.
 તારે તાન રહે છે તેને, થાય ન જરીએ જન. અમે.
 આ વખતે કનકને રિનગલા બાલાનું માન યાદ આવ્યું. પ્રીય
 બંધુ કીર્તિ તથા બાબી ધનમવરી ! આ બીખારણનો સુર ખરેખર
 તમારી બેનપણી જેવોજ લાગે છે. વળી મોઢાનો ચહેરો પણ તેના
 જેવોજ લાગે છે; રમેને તેજ હોય નહિ. પણ અરે શું તે આ
 સ્થિતિમાં ઘેર ઘેર રોટલા ભાગે ખરી તે ધારવુંજ અસંભવિત છે.
 કોઈ કામી તેનું રૂપ જોઇ હરો ગયો તો હવે તે ખરી સતી હોયજ
 જ્ઞાની. તેની તો આશા રાખવીજ નહીં છે.

બીખારણ—શું શેઠ તમે એમજ ધારો છો કે કોઇ સ્ત્રીનું
 કોઇ કામી હરણ કરી જાય ત્યારે તે શું સતી નહિ કહેવાતી હોય.

પોતાનું મત પાળવું યા ભંગ કરવું પોતાનાજ હાથમાં છે. કદાચ કોઈ બળાત્કાર કરવા તત્પર થાય તો તે વખતે જે સ્ત્રીની શુદ્ધ મતિ હોય તો પરમેશ્વર સહાયકાર થાય અમર તે વખતે આત્મ-ભાત કરે ને સ્ત્રી હત્યાનું પાપ સામાને આરોપે પણ કદી તેથી અશુદ્ધ કહેવાય નહિ. ફક્ત તેની પરોક્ષ કરતી જોઈએ.

કનક—ભાઈ કીર્તિ, બીખારણોમાં આવું જ્ઞાન કદી હોયજ નહિ. આ બીખારણુ નથી પણ કોઈ ઉંચ વર્ણની સ્ત્રી લાગે છે. વળી બીખારણુ આવી રૂપવંતી પણ ન હોય આ બાબતમાં મને કંઈક શંકા થાય છે.

બીખારણુ—જીઓ શેઠ હું જનની બીખારણુજ છું. અને જે શંકા તમે કરો છો તે ખોટીજ છે. શુ રાંકને ઘેર રત્ન ન નીપજે. શું બીખારીની જાત રૂપાળી ન હોય. શું તેમને જ્ઞાન ન હોય. તમારા શેઠીયાઓમાં જેમ કોઈજ નમાલો જામે તેમ અમારામાં કોઈજ સારી જામે તે તો પૂર્વના કરમની વાત છે તેમાં શંકા તથા અચંખો શો કરો છો.

કીર્તિ—અહીં બીખારણુ એક કોઈ કવાલી યા ગઝલ આવડે તો લલકાર જોઈએ.

ભરસો કયાં રહ્યો ભાઈ, મળે કાયા અમર થાયે
ભરસાને સમે વલ્લો, ભરસે ડાટ દેવાએ
હરામી ચોર પાખંડી, દગાનું જોર જ્યાં થાતું
દયા કર અજીથી કહેતાં, લુટી લે સર્વ વીખાતું
છીનાળો નીચ ને જુઠો, ફસાવે જીભ મીઠીથી
સધાતાં સ્વાર્થ પોતાનો, ખીએ ના ન્યાય નીતેથી
દગો દેવાળે તો દીધો, ભરસો કાંખમાં લેતાં

જનોની જાંઘી નાચ્યા, લુંટાણી આંસુડા વહેતાં
 નિશા અર્ધે જુએ નાચ્યા, મળે ના અંગ ઉધારે
 ગયો વહેવાર એ હળવે, જમાનો જુદા ગુમરે
 સહોદર બંધુ પણ ખુટે, નકારે નામથી છુટે
 ભળવો વેશ જોગીડો, કપટ બાજી ચોખુટે
 અનીતિ લાયકે હાંડે, ગુમાવે જાંઘી જુરી
 પ્રભુ કે રાયનો ડર ના, ફરે મદમસ્તમાં રુકુરી
 વિચારી લે ભરસો તું, જગે વ્યાપેલા જુરાએ
 નથી સંબંધી કે તારું, દુઃખો દેખી દુઃખી થાએ
 જન્મીએ તેમ મરવું છે, ભરસો કાયનો હરજો
 પ્રભુની ભક્તિમાં પ્રેરી, દિવસ તારા તુ પરહરજો
 કદાપી ધાર ના એવું, યતાં વય જીર્ણ સ્મરીશું
 નથી વય જીર્ણની આશ્વા, સવારે જીવશું મરશું ?
 ગુમરું વખત ભક્તિમાં, અરે તે કૃત્ય મારું છે
 દુઃખી ભવસાગરે ખ્યારા, ખરે તે તારનારું છે
 કર્યું મેં કૃત્ય મારું છે, નથી તારું નથી તારું
 અનીતિ માર્ગના કૃત્યો, કદી ના ધારતો મારું
 ખરા પ્રેમે પ્રભુ રીઝે, ફરીને જન્મ ના લેવો
 દુઃખોમાં હુબવું નહીં, તરી ભવ મોક્ષ મેળવવો
 ફરી ચોરાસીના ફેરા, બને તું નારકી સાથી
 અનંતા દુઃખના છુટે, ભરસો કાયનો કરતાં
 ભરસો ભુલથી કોનો, કદી ના વેમથી રડતાં

કનક—બહુજ સરસ ગાતાં આવડે છે. અલી બીખારણુ આવા
 પદો તને મોઢે ક્યાંથી રહ્યા અને તારો ગુર કોણુ? આ સારંગી બ-
 જાવતાં પણ કેવી રીતે શીખી ? તે મને કહે. તારું ગાયન મારા હૃદ-

યને આનંદ હપખવે છે અને તને જોતાં મારું જે દુઃખ છે તે વિસરી જઈ છું. હવે તને બે દિવસના અપવાસ છે તો ખાઈ લે. બાબી આ બીખારણને જે હોય તે ખાવા આપો.

ધનગવરીએ ખાવા કહાડ્યું. ખાઈને ચાલતી થઈ. ચાલતી વખતે કનકે સાંજે આવવા બહામણ કરો. બીખારણ મયા પછી ધનગવરીએ કહ્યું કે કનકભાઈ આ બીખારણના ચહેરા ઉપરતો સ્નિગ્ધાનું જ ભાન થાય છે પણ તેની આ સ્થિતિ હોયજ નહિ. હશે, આપણે હમેશાં બોલાવવી અને પછી જે હશે તે જણાઈ રહેશે. આજે આટલી ચર્ચા થઈ તો કાલે વળી બીજી ચર્ચા કરીશું.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

પિતા પુત્રનો મેળાપ.

વેણીલાલ તથા તેનો ભાઈ બન્ને કનકચંદ્રને શોધવા માટે પશ્ચાત્તાપ કરતાં નીકળ્યા. દયારામ દરેક વખતે મોટા ભાઈને શાન્ત કરતો હતો. તેઓ સુંદરપુરથી ચાલી વિલાસપુર મયા અને ત્યાંથી કીર્તિચંદ્ર વિમલપુર ગએલ છે માટે તે જો ત્યાં હોય તો જોઈએ નહિંતર પછી પાછા આવશું અને સગુણ પુત્ર ખોયો તેને માટે પશ્ચાત્તાપ કરી જેમ તેમ જીંદગી પુરી કરશું. એમ ધારી વિમલપુર રવાના થયા, વિમલપુર રેશન આવતાં ઉતરી કીર્તિચંદ્રને ઘેર પુછતાં પુછતાં ગયા. આ વખતે ધનગવરી ઘરમાં હતી. કીર્તિચંદ્ર તથા કનક ઓપ્રીસે ગયા હતા. વેણીલાલ તથા દયારામ શ્રી સુંદરપુરથી આવેલા જાણી લાજ કહાડી ઓસરીમા એક જાજમ કહાડી દીધી તથા પાણી પાસે મેલ્યું ત્યાંતો થોડીવારમાં કીર્તિને કનક પણ આંખા. પોતાના પિતાના દર્શન થએલા જાણી એકદમ

અત્યંત હર્ષથી બેઠવા માટે દીકર તૈયાર રાખી સ્વવિનય મ-
સ્તક નમાવી ઢિબો રહ્યો. જ્યાં પોતાના પુત્ર કનકને વેણીલાલે જોયો
કે તુરતજ આંખમાંથી આંસુ લાવી આશીર્વાદ આપવા માટે શબ્દ
બોલવાનો વિચાર કરતો સ્તબ્ધ બની ગયો. બંને પિતા પુત્રની સ્થિતિ
એક પુદ્ગળ પુતળા માફક બની ગઈ.

અરે ! પ્રભુ. જે પિતા પોતાના પુત્રને એક વખતે તિરસ્કારથી
જોતો હતો, અયોગ્ય શબ્દ કહેતો હતો, ખોટું આળ બોલાડતો
દુર કાઢતો હતો તેજ પિતા અત્યારે પોતાના પુત્રનાજ દર્શન કરવા
માટે અત્રે આવી દર્શન થતાં આંસુ વરસાવતો સ્તબ્ધ બની ગયો હતો.
તેનું શુ કારણ હશે એક ફક્ત અંધ શબ્દ. અંધ આસ્થા અંધ
પ્રેમ. અયોગ્ય સાહસ. તે સર્વ કર્મનાજ પ્રતાપ છે. કર્મનીજ ગતે
છે. તેનીજ રચના છે. માટે માણસે જે કામ કરવું તે વગર વિચાર્યું
કરતાં તપાસ કરવો અને મનને વાળવું. અયોગ્ય બાપણુ ન કરવું,
સ્ત્રીના વચન ઉપર વિશ્વાસ ન રાખવો. જે બાબત અસંબવિત બની
હોય તેને માટે પુરતો તપાસ કર્યા પછીજ અદલ ન્યાય આપવો.
એકદમ પ્રેમાંધ બનવું નહિ.

થોડીવારે કીર્તિચંદ્રે કહ્યું. અહો કાકાશ્રી આપ ક્યારે આવ્યા.
આમ અચાનક શું આવવું થયું? કંઈ ખાતર લખ્યા હોતતો સ્ટેશને
સામે આવત પણ આમ અચાનક તમને આ દાસનું ધર કેવી
રીતે જડ્યું.

વેણીલાલ તુટક તુટક શબ્દે બોલ્યો—અ...હો...કી...ર...
તી...મા...રા...અં...ધ...વિચાર...થી...આ...પુ...ત્ર ..અ...રે...
રે...મ્હારો...વ....હા....લો...ક...ન ...ક ...ખો....યો....હતો...
જેને...જો...વાથી...મને...હરખ....ના...આ....સુ...કાં...આ...વે

છે. એમ કહી તુરતજ બાથમાં લઇ બેસી જાય. અરે કનક ! તારા ગયા પછી તારો માતાની ખાત્રી તારા કાકા દ્વારાએ કરાવી જેથી તને શોધવાને નીકળ્યો હતો ત્યાં તારા કાકાના કહેવાથી અહીં આવ્યો તેણે જાણ્યું કે કીર્તિચંદ્ર વિમલપુર છે તેથી ત્યાંજ ગએલ હશે. અહીં આવતાં તારા દર્શન થવાથી મને જે આનંદ થાય છે તેનો ઉજારો બતાવવાની મારામાં તાકાત નથી. હશે બેટા માફ કર મારાં બાવીએ મને જુલાવ્યો નહિતર તારા જેવો ગુણવંત દીકરો તેને શકત એક વેશ્યાના કહેવાથી પરદેશ કાઢું તે કેવો નીચ પિતા ગણાઉં. તું જો ન મળ્યો હત તો મારા બહુપણમાં ચાકરી કરવાને વાસ્તે કોઇ બેસી થાત નહિ અને મારી સારી ગતિ પણ થાત નહિ. તને જોવાથી મારી આંખો ઠરે છે.

કનક—પિતાશ્રી પ્રણામ કરું છું. મારી ચાહું છું. અવગત શબ્દો કહેલ હોય તો માફ માગું છું. તમારા પ્રતાપે તમારો પાસેથી ચાલી ખુશીથી આહી પહોંચ્યો છું. આહી આવતાં કીર્તિચંદ્રની કૃપાથી સારી નોકરી પણ મેળવવા પામ્યો છું માટે આપ કોઇ જાતની શીકર કરો નહિ. પ્રભુ મને આપની સેવા ચાકરી કરવા સદ્-મતિ અરપો એજ મારી અંતિમ યાચના છે. પિતાજી નમન કરું છું.

કાકાશ્રી આપે મારા પિતાશ્રીને ખરું તત્વ સમજાવી ખાત્રી કરાવી વિશ્વાસ બેસાડ્યો અને મારો પતો મેળવી પિતાશ્રીના દર્શન કરાવ્યા તેને માટે આપનો ઉપકાર માનું છું. ધન્ય છે કાકા. આપ મારા ખરા હિતેચ્છુ બન્યા છો આપને નમન કરું છું. પછી કીર્તિચંદ્ર કહે ચાલો જમવાને માટે તેથી સર્વ જમવાને માટે ભોજનાલયમાં ગયા. જમી કરી પાન સોપારો ખાવા બેઠા અને એક બીજા મધ ગુજરી વાતો કરવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

ભીખારણને આશ્રય.

અમે તો આજ તમારા, બે દિનના મેમાન
 સફળ કરો આ સહજ સમાગમ, સુખનું એજ નિદાન. અમે
 આવ્યા જેમ જશું તે રીતે, સર્વે એમ સમાન
 પાછા કોઈ દિને નહિ મળીએ, ક્યાં કરશે સન્માન અમે
 x x x x x

લેશથી અમને અંતરમાં, માન અને અપમાન
 હોય કદી કડવાશ અમારી, તો પ્રીય કરજો પાન અમે
 ટાઇમ બરોબર સાચવી ભીખારણ સારંગી બજાવતી માતી
 માતી કનકના ધરમાં પ્રવેશ કરે છે. ભીખારણનો સુર સાંભળી એકદમ
 નક્યંદ્ર બહાર આવ્યો ને ભીખારણને ઓટલા ઉપર બેસી ગાવા
 હું. ભીખારણે આલાપ બેસાડી સારંગીના સુર મેળવી એક એવું
 શ્રીષ્ટ ને સરસ ગાયન ઉપાડ્યું કે દરેકને એક ધ્યાનથી સાંભળ્યા
 રમર છુટકો રહ્યો નહિ.

(રાગ માઠ)

કેડો મોહીનીતો તું મેલરે, ઇશ ગુણ બજી લેને
 શું મોહ્યો તેમાં તું હેલરે ઇશ ગુણ બજી લેને
 મોહ ફાંસીથી પ્રેમ દેખાડી, રંગ કરે અપાર
 મમતીલા મનને અવળું સમજાવી, પરાવે પ્રેમી હારરે ઇશ.
 પુષ્પ શ્યામાના હીંગોળે હીંગી, બોલાવે હીંગો સંગ
 વિષ વિષ સુગંધી અત્તર આપે ભમકે મન તરંગરે ઇશ.
 નાટક કે કોડા બાંડ બનાયામાં, નીશા ગુમાવે રસાળ,
 દામ ધર્મ અર્થ ફરી ખુવારી, કરાવે એવી છીનાળરે ઇશ.

અરે બીખારણુ આવા ચોખ્ખા ચખ્ખનું ગાયન વગી બોધકને રશ્મિક તહારી બીશુકાવશ્યાનું ભાન સુચવતું નથી પણ કાંઈક ઉત્તમ કુળની પુત્રી તું હોય તેમ જણાવે છે. કહે અલી તું કુંવારી છે કે પર-ભેલી, તારા માતાપિતા જીવતા છે કે નહિ ! આવો ધંધો તને કાણે સુઝાડ્યો. તું કાંઈક પદ્મણી લાગે છે. જો આ વેશ દુર કરે તો તું એક ઉર્વશી રંભા જેવી છો માટે સાચેસાચું કહી દે. કારણકે મારા એક દિયરજી જે મારી પાસે ઉભા છે તે કુંવારા છે તો જોડણી ઠીક થઈ જાય.

બીખારણુ—અરે બાપ ધનમવરી. આ બીખારણુ સાથે તમારા દીયરના લગ્ન કરવા વિચાર ધારો છો તે યોગ્ય નથી. બીખારણુ એટલે શું તે તમો જાણો છો. જ્યારે પોતાની પાસે ખાવાને એક પુટી બદામ પણ હોય નહિ અને ખાવાના સાંસા પડે ત્યારેજ બીશુકા વસ્થા પ્રાપ્ત કરવી પડે. કહાય તમો મને સો પાંચસો રૂપીઆ આપો તો મારે આ વેશ શા માટે રાખવો પડે તમારા કરતાં અધિક સુખ માણું નહિ. પણ સાહેબ મારી પાસે જે કાંઈ હતું તે સર્વ મારું શીયળવૃત્ત પાળવા માટે ખોઈ નાખ્યું. છું તો હજી કુંવારી. પણ એકને મારું જીવન અર્પેલું છે તેને જ્યારે ખોઈ બેઠી ત્યારેજ આ વેશ મારું શીયળવૃત્ત સાચવવા માટે ભજવવો પડ્યો. મારે ખાવા માટે કંઈક જોઈએ.

કાંઈ દિન મેવા મીઠાઈ મળે તો કાંઈ દિન સુકી રોટી
કાંઈ દિન સુવા સેજ મળે તો, કાંઈ દિન લુભી મોટી

મા એવો ખ્યાલ રાખી સંતોષ માની આમ કરવું પડ્યું—
મા મને પરણાવાની આશા રાખશો નહિજ. જેને તન સોંપ્યું છે તે

મળશે ત્યારેજ મારો ખરો વેશ બતાવીશ માટે માંડ ગાયન પૂરું
સાંભળો—

નારી પીતા માતા મીત્ર સંબંધી, પ્રેમ દોરાવે તેજ
સંપત્તી સંતતી સોંપી ખુંચાવે, જગ માયામાં સેજરે. ઇશ.
સ્વપ્ન સરીખાં સુખડાં દુઃખડાં, મોહિની આપે રાજ
ચિત્તને ચડાવે આનંદે ડોલે, માણે ગમતી મોજરે. ઇશ.
કા'ને કા'ને રમાડે, કા'ને હસાવી જાય

નિજ નિજ કૃત્યોમાં મગ્ન બનીપર મોહિની તૈયાર થાયરે. ઇશ.
ગુરુતણી શુભ વેણુ પ્રસાદી, કર કાયા કલ્યાણ

ધર્મ ચરીત્રને દાન તપેથી, પ્રભુ પ્રેમ રાખે ઓંધાણરે. ઇશ.

ધનગૌરી કનકને બોલાવે છે. તે કહે છે કે બાપ મને તો બી-

ખારણુ નથી લાગતી પણ કોક ઉંચ કુટુંબની છે અને નાણાની
તંગી પડવાથી દુઃખી સ્થિતિમાં પોતા માટે આ ધંધો કરવો સર
કર્યો છે. પણ તે પરણવાની ના કહે છે જ્યારે એક મન ધાર્યો છે
તે મળશે ત્યારેજ તેને પરણશે અને વેશ ખુલ્લો કરશે. કનક કહે.
તો તે જ્યારે કાંઈ ઉંચ કુળની છે અને દુઃખી અબળા છે તો
આ પાસેની ઓરડીમાં બેસે રહે. તે આપણને બજન કીરતન સં-
ભળાવે અને ખાવાને માટે જે આપણે ખાઈએ છીએ તે ફક્ત તેને દઈશું.
બાબી જે ખંડ સ્વરૂપ હશે તે આવી ઉભું રહેશે
મને તેજ આપો આપ લાગે છે, તેને દુઃખ થું છે તે પણ હું સ-
મજી ગયો છું. જે શીશળવૃત્તને માટે પોતાની પાસે જે કંઈ દરદા-
મોના હતા તે તેને સોંપી લલચાવીને છુટી ગઈ લાગે છે. મધીપુરથી
જે રજપુત લઈ ગયો તેને ભોળતાને પોતાના અંતના સર્વ ધરણ્યા
આપી દીધા હશે અને આ વેશ લીધો હશે પણ ઉતાવળ ન કરવી.

એમ કહી ગાયન સાંભળવું શરૂ કર્યું. આ જે વાતો યાત્રી હતી તેમાં
આ બીખારણુનું પુરેપુરું ચીત હતું.

ત્યાં તો મોહીની સત્વર પહોંચી, વીંખી દે બકતી રંગ
આશા મોટી મોટી આપી લોભાવે, ફસાવે સ્વાર્થ ધ્રુસંગરે. ઇશ
આવી અનીતિ દુનીયામાં જોતાં, આંખ ઉધાકું આજ
તારો સદેશો સ્મરૂં પ્રભુ હું, આત્મ કલ્યાણને કાજરે. ઇશ
કેમ છુટું પ્રભુ આવી ફાંસીથી, સ્હાય કરો દીનાનાથ
વૈરાગ્ય પ્રેમમાં ઝીકવ ગાડી, બવોદાધ તારો નાથરે. ઇશ
ખંતીલા, હોંસીલા જગમાં, સત્તાધારીએ કીનાર
મુંઝાળા ફાંદાળા કોઇ લડેના, નમતા વદે જેજેકારરે. ઇશ

અરે બાપ તું આજથી આ ઝોરડીમાં રહે ને ખાવાને માટે
પણ આંહીજ રાખ કયાય તારે માગવા જવું ન પડે અને વળી શાન્તિ
તારો જે સામાન હોય તે લાવ અને સવાર સાજ બજન કોરતન
માને. બીખારણુ—મારી પાસે કંઈ સામાન નથી જે છે તે તમે
જુઓ છો. વળી હું કોઈને ત્યાં હજી સુધી માગવા ગઈ નથી ફક્ત
આજ સવારે ગાત્રી ગાત્રી તમારે ત્યાં આવી તો તમેએ આશ્રય
આપ્યો એટલુંજ માત્ર છે માટે આપની આજ્ઞા માથે ચડાવુ છું.

પ્રકરણ ૨૨ મું.

એક ઉત્તમ વિચાર.

રાત્રી પડી. રાત્રે પણ સર્વ બેગા થઈ આડીઅવળી ગામગપાટા
જેવી વાતો કરતા હતા અને તેનો ઉત્તર સિનગ્ધા (બીખારણુ)
તુરત આપતી હતી. ઘરમાં દરેકને તે બીખારણુ અત્યંત પ્રીય થઈ
પડી તેમાં વળી ધનગવરીનો નાનો બાલુડો તો તેની પાસેજ રમતો

પડ્યો રહેતો હતો અને બીજારણુ તેને રમાડતી હતી. તથા વખતે જ્યારે રડતો ત્યારે સારંગી બજવી છાની રાખતી. આવી રીતે કીર્તી-ચંદ્રના ધરમાં એક જાણુકર જેવી થઇ ગઇ હતી. કનક પણ હોંમત ધરીનેજ બેઠો હતો કે આ પોતેજ સ્તિગધા છે માટે ખરો વેશ સમય આવ્યો કળાઇ રહેશે. હજુ તો સ્તિગધાને આ વેશથી એક મહાન ને ગંભીર કામનું બીડું ઝડપી બજાવવાનું છે તે સર્વ વાંચકો એક ચીતે વાંચશે.

વેણીલાલ તથા હ્યારામ હમેશાં પોતાના રોહણાં રોયા કરતા હતા. હવે કેમ કરવું અરે પ્રભુ રૂપીઆ પુરા ખરચ્યા ને આવી નીચ કુળની અધમ વેશમાં જેવી સ્ત્રી મળી. અરે હવે કેમ કરવું. માફ ધર ભાંગી ગયું પુત્રને પરદેશ કહાડવાથી સાવધર જંગલ માફક બની ગયું હવે. કેમ કરવું. ત્યાં પાસે સ્તિગધા બેઠી હતી તેણે કહ્યું કહો જો તમારો વિચાર હોય તો તેજ વેશમાં જેવા કુલટાસ્ત્રીને એક ખરેખરી સતી પતિવ્રતા, આઘાપાલક બનાવું તો આપ હું જે માગું તે કશું કરશે કે. ત્યાં તો વેણીલાલ એકદમ સાવધ થઇ બોલ્યો અહો અબળા જો તું માફ ધર સુધારતી હોય તો તું જે કહીશ તે કશું છે. વળી તારો ઉપકાર પણ કદી વીસરીશ નહિ માટે આપ ગમે તેમ કરીને તારૂં બોલ્યું પાળ અને મને સુખી કર.

વેણીલાલ કહે બાળા જ માફ વચન છે કે જીવતાં સુધી પણ તારો ઉપકાર ભુલીશ નહિ. અને તારા આભાર તજે રહી તને તારા જીવન માટે શ્રેષ્ઠ આશ્રય આપીશ અને તારું બધું થશે તેમ કરીશ. કનક—અલી બીજારણુ બાળા એક સરસ તેનેજ લગતું ગાયન તું આ શી રીતે તેને સતી સાધવી બતાવીશ એટલી બધી તારી શી ચતુરતા છે કહે એક ગાયન ગાઇ પછી ખુલાસો કર.

બાળા કહે, મારામાં એક એવી કરામત છે કે મને તેવા કામી પુરુષ યા સ્ત્રીને એક પલમાં ગુણીયલ સાધવી બનાવું. તે કરામતમાં કંઈ પણ પૈસાની જરૂર પડતી નથી અને તે મારી પાસે હાજર છે તે જોવું હોય તો મારી સાથે ચાલો અને એક સાધુ પુરુષનો વેશ ધારણ કરી મારી સાથે રહેજો એટલે પ્રત્યક્ષ તમો જોઈ શકશો. હવે તમારી ઇચ્છા છે કે જે ગાયન હું ગાઉં તે આજ સારંગીથી તેની પાસે ગાઈશ તે સંભળશો.

(રાગ. મટહાર.)

જે જન વિષય વશ અતી થાતાં, તે સહુ નર્કમાંહી રાખાતાં
તન ખુવારી મન ખુવારી, વસ ખુવારી ખાતાં
કુટંગ વારસો સરવે ખોય, ભીખ માગતાં થાતાં. જે જન ૧
મન ઘેલું જે રસને વગગ્યું, મેલે ના મરી જતાં
કામકાજનું હીર હણાયે તોપણ વળગે ગાતાં. જે જન ૨
વિષય વ્યસન એ તિમ વિષ છે, ખ્યાલો જેવો પાતા
અજ્ઞાની બને અંધ સ્વાદથી, પીતાં પીએ ન ધરતાં. જે જન ૩
અંતર સેન્ટ સુગંધ ઉઠાવે, તેલ દુગ્ધેલ ઉડાતાં
નિજ નારી મમ સંતેષીના ત્યાગો ચડે મકલાતાં. જે જન ૪
લાખ ગુમાવે શાખ ગુમાવે, વઠેલો કહેવાતાં
નાક કપાતાં ધુળ જીવવું, આ જગમાં જનમાતા. જે જન ૫
ધર્મ અર્થનું જ્ઞાન જરા ના, કેરી ભમે છુપાતાં
ભુરૂર પદ સમજે ન કદાપી, અંતરમાં હરખાતાં. જે જન ૬

ધણુંજ સરસ ગાયન. ત્યારે તમો એક ઉપકારી માણસ નીવડ્યાં અને માફ તથા મારા પિતાશ્રીનું શ્રેય કરવા કૃપાવંત થયાં. મને ખુશીથી હું તમારી સાથે આવું છું અને આપને ધનવાદ આ-

પતો થોડો વિચરું છું. આજેજ ઉપરી પાસે દિવસ પંદરની રજા લઈ હમણાંજ આવું છું. બાબી તમે બાતું પોતું લુગડાલતાં મારે માટે કહાડી આપજો અને આ બાળાને જે કંઈ પણ વસ્તુની જરૂર પડે તે લાવી આપજો. એટલે હવે સવારની ગાડીમાં ઉપડવું તેટલીજ વાર. હું ઓફીસે રજા લેવા જઈ છું.

વાંચકો કનકને સાથે લેવાનું શું કારણ હશે તે જો ખ્યાલ આવતો હોય તો પોતે શુદ્ધપણાથી વરતે છે અને વરતશે તથા પોતાની માતાને પણ શુદ્ધ પતિવ્રતપણું પળાવશે એમ ધારીજ સાથે રાખવો પડ્યો છે. થોડીવાર થઈ ત્યાં કનક પણ ઓફીસેથી આવ્યો. સર્વ તૈયારી થઈ રહી એટલે સવારની ગાડીમાં ઉપડવાને માટે તૈયારી રાખી સરસામાન બાધી પેક કરી સુતા. સવાર પડતા વહેલાસર ઉઠી વિલાસપુરની ટીકિટ લઈ રવાના થયા. માર્ગમાં વાતોચીતો કરતાં કરતાં વિલાસપુર સ્ટેશન આવતાં ઉતરી તુરનાતુરત ત્યાં વેશ બદલાવી એક વિક્ટોરીયા કરી સુંદરપુર ગયા.

પ્રકરણ ૨૩ મું.

રતીસીલા.

સુંદરપુરની અંદર વેણીલાક્ષના ગયા પછી વતીતાએ હવે સ્વ તંત્રરૂપ ધારણ કર્યું. હવે પોતાની ઇચ્છા સફળ થશે એમ ધારી ઝવેરી મનહરલાલ કે જે પોતાનો ચાર હતો તેને પોતાના આરાસમાં હર વખત બોલાવતી અને એ ધડક પોતાના ખેત્ર ખેલતી. હવે ધરમાં કોઈ રહ્યું નહિ. ખુશ મીઝજથી મનહરલાલ સાથે આનંદમાં પોતાનો દિવસ નિર્મમન કરે છે. હમણાં થોડા વખત થયા એક બીજારણ પોતાના સુંદર ગાયન ગાવા સારંગી બજાવતી આવતી

હતી તે એવાં તો સરસ ગાયન ગાતી કે બન્ને નવા ગુપ્ત દંપતી ખુશ થઇ જતાં અને તેથી હમેશાં તેને પોતાને આવાસ બોલાવતાં. એક સરસ લીલા પણ અમો તમોને ભજવી બતાવશું એવી આશા આપી દિવસ પંદર કાઠી નાખ્યા અને હમેશાં એક સોનામહોર ધરભેગી કરતી હતી. જે લીલા ભજવવાની છે તે લીલા માટે જે કંઈ સાધન તથા ક્ષેત્ર જોશે તે પણ આપવાને કબુલાવ્યું હતું.

પોતાના ઉતારામાં કનકને લીલા કરવા માટે જે ગાયનની જરૂર હતી તે મોઢે કરાવ્યા હતા તથા એકટીંગ પણ શીખાવ્યું હતું. હવે જે મુદતે લીલા ભજવવી હતી તે દિવસ માટે બન્ને જણાં ગયાં અને સર્વ સામગ્રી ગોઠવી તૈયાર કરી લાઇટનો ઉપયોગ સારો કર્યો હતો પોતાને જે કપડાં જોઇએ તેતો સાથેજ રાખ્યા હતા. •

આજરોજ વનીતા તથા ઝવેરીને એટલો બધો આનંદ વ્યાપ્યો હતો કે આપણને જે પસંદ છે તેજ લીલા જોઇશું અને આજની રાત્રી ઈશ્વરવન જેવી ગાળીશું. આ લીલા થયા પછી આપણે આપણી લીલા કરશું. વાહ પ્રભુ વાહ આપણા કર્મ સંજોગે સર્વ દુઃખ ટળતાં જાય છે અને એક અલૌકિક સુખ કુદરતજ આપતી જાય છે.’ કનકનું સાલ ગયું, વેણીલાલ તથા દયારામનું સાલ પણ ગયું હવેથી આનંદ આ વખતે તેના આનંદનો પારજ નહોતો. બંને જણા સામસામી ખુરશી નાંખી બેઠા. થોડીવારમાં લીલા થવાને સર્વ સરંજામ ગોઠવાઇ ગયો. એક ટોકરી થઇ, થોડીવારે બીજી પણ થઇ, હાર-ભોનીયમવાળો બાડે લાવેલા હતા જેથી હરકત નહોતી. થોડીવાર ત્રીજી પણ થઇ. પાકો ખુદ્યો, એક બાળા હાથમાં સારંગી લઇ ગાવા લાગી.

રાગ મલ્હાર.

જે જન વિષય વશ અતી થાતાં, તે સહુ નર્કમાંહો રોજાતાં
 તન ખુવારી મન ખુવારી, વસુ ખુવારી ખાતાં
 કુકુંબ વારસો સરવે ખોખ, બીખ માગતાં થાતાં જે જન ૧
 મનધેલું જે રસને વળગ્યું, મેલે ના મરી જતાં
 કાયરાજનું હીર હણાયે, તો પશુ વળગે ગાતાં જે જન ૨
 વિષય બસત એ તીવ્ર વિષ છે, પ્યાલો જેવો પાતાં
 અજ્ઞાની બને અંધ સ્વાદથી, પીતાથી એ ન ધરાતા જે જન ૩
 અતર સેન્ટ સુગંધ લગાવે, તેલ કુલેલ ઉડાતાં
 નિજનારી મમ સંતોષીના ત્યાગી મદે મહલાતાં જે જન ૪
 લાખ ગુમાવે શાખ ગુમાવે, વઠેલો કહેવાતાં
 નાક કપાતાં ધુળ જીવવું આ જગમાં જનમાતાં જે જન ૫
 ધર્મ અર્થનું જાન જરા ના કેરી ભમે છુપાતાં
 મુદ્દર પદ સમજે ન કદાપિ, અંતરમાં હરખાતાં જે જન ૬
 આ ગાયન એક રસિકને બોધદાયક સરખું છે પશુ અમારી
 લીલામાં તેને સ્તુતિ તરીકે પ્રથમ ગાઇ બતાવીએ છીએ તો માફ કર-
 શોજી. આજે આ રતી લીલાનો રંગ ભજવવા ભાગ્યશાળી થયા છીએ તો
 પ્રથમ પ્રેમી જોડલાની પ્રતિમા પાસે કંઈક પ્રેમ ધરવા જોઈએ, તો
 આ વખતે આપણે એક મહોર આપવી પડશે. આ સાંભળતાં જીવે-
 રીએ એક મહોર ખીસ્સામાંથી કહાડી ફેંકી. ચાલ આગલ ચલાવ
 વધારે ગેરકેપયોગ વખતનો કર નહિ, તારે જોઈએ તે લેતી જા. મ-
 હોર લઈને એકદમ પડો બોલ્યો તો એક જગરજસ્ત કામદેવની
 તથા તેની સ્ત્રી રતીની મુરતી કળાણી. આ પ્રતિમાનું કેવું સ્વરૂપ
 તથા કેવો રંગ. તે જોઈ બંને ગુપ્તદંપતી દિગ્મુદ થઈ ગયા. વનીતા

સાવ અમણુ હતી તથા કોઇ પણ વાક્યનો અર્થ સમજી શકતી નહિ અને ઝવેરી નામાંકીત, હુશીયાર, ભણેલ અણેલ હતો. જેથી પ-હેલું ગાયન સંભળતાં તો તેની નસો ઢીલી થાવા લાગી. વૈરાગ્યનો કેફ હળવે હળવે હૃદયમાં પસરવા લાગ્યો ને પોતે વિચાર કરવા લાગ્યો અરર, વિષય વિકારમાં લુબ્ધ થવાથી આટલા બધા ગેરફાયદા છે, તેની તો મને આજેજ ખબર પડી, ઠીક ચાલ. લીલા તો પુરી જોવી.

પ્રતિભામાં એક ભવ્ય સુંદર દરફથી કંઈક શાસ્ત્રી ભાષામાં કો તરેલ હતું તેના તરફ ઝવેરીની નજર ગઈ. અને વાંચવા લાગ્યો.

વ્યભિચારી નરકનો અધિકારી. દંપતી પરસ્પર સંતોષી તેજસુચી.

થોડો વખત તેજ દેખાવ રહ્યો. પછી એક સુંદર સ્વરૂપવાળો નાભુકડો યુવક કામદેવને લગ્નવે તેવોજ ડ્રેસ પહેરી ત્યાં કામદેવનો પાઠ ભજવવા દાખલ થયો. બ્યારે વનીતાએ કનકને જોયજી હતો ત્યારે તેના શરીરનો ડાળ, દેખાવ એક જીદીજ તરેહનો હતો, અ-ત્યારે બીજકુત્ર તે છે તેમ કહી શકાય તેમ નહોતું કારણ કે વેશ પણ બદલાઈ ગયો હતો.

લગ્નની હળાહળ વ્યાપીરે, ખ્યારી રનેહની જ્યોતિથી જોતાં

લગ્નની હળાહળ વ્યાપી (૨)

વિયોગે રીઆઉ બહાલી, ટપક જય આંસુડાં ચાલી

ટમમગ જોઉં હું રાહ ખાલીરે ખ્યારી.

રનેહી. ૧

વલ્લવલ પ્રજળે રકતજ મારું, આક્રળ કરતું ઢીલ અકારું

શાન્તી કર અટ ભેટી ભાવેરે. ખ્યારી.

રનેહી. ૨

મનરંજન છે રમણી રામા, મધુર શબ્દ અંતરમાં જામ્યા
પ્રીયકર દર્શન દે હવે શ્યામારે પ્યારી. રનેડી. ૩

આવી મનહર પ્રેમી પ્રીયાનો વિયોગ, વિયોગ; હવે મારે કેમ
રવું, ક્યાં જવું, શું કરવું, મારી અધાંગના ગઘ, ચાલી ગઘ, નાસી
ઘ, અરે છેવટે ગઘ, તેવામાં રતીઆઘ આવે છે અને કામદેવનું
પકડે છે નથી ગઘ નથી ગઘ વહાલા નથી ગઘ આપની સે-
વામાં હાજર છું. જો તમે મારું મન મનાવો તો રીસ છોડી દઉં
મને સેવામાં રહું (એક કાણાવતી પાછું વાળી જીએ છે) જેવો
જીએ છે તેવોજ ભયભીત થાય છે અને હાથ તરછોડે છે. ત્યાં તો
તીઆઘ ખરેખર રંભાનો અવતાર મનાવે છે અને લટકાં મટકાંથી
તોલાવે છે પણ કનકચંદ્ર નહિ નહિ મારે તો તેજ જોમએ. એજ
જોમએ ઇ. ઇ. જોમએ. અરે પ્યારી હવે તો આવ આવ શામાટે
તરસાવે છે હવે તો હેરાન થાઉં છું. ચાલ રતી તારે માર્ગે જા હું
નહિ આવું. મારી પ્યારીના નામથી મને ઠગવા આવી જા ધુતારી
ચાલી જા હું તો એક પત્નીવ્રત ધર્મવાળો રામચંદ્રજી જેવો છું

પ્રવાસી પ્રેમી આવો મ્હારે દેશ (૩)

કહું કામ રતી પતિ લેશ... ... પ્રવાસી

વેલા... સ. ભો...ગવો, રંભા રતીથી આપરે

કસો...ટી. પ્રે ..મીની...કરી...કા...પોત...નના...તા...પ...રે

પ્રવાસી પ્રેમી આવો મ્હારે ઘેર (૩)...હા...રે. પ્રવાસી...હા

સુણો રંભા રતી તમ દેહેરે—.....પ્રવાસી

જુજ રવર...પ...થી...ભમ્યા, નારદ. ઇ...દ્ર. સુ...ર...રે

હજી પણ ભટકે...છે જીપ...ર...પ મમ ..ભર...પુ . રે.

નહિ આહું હું કાઢને. મોહી રહી તમ રૂપ
પ્રેમે આવો છેલ્લા, વિલાસરંગ સ્વરૂપ.....પ્રવાસી

।મદેવ

...

...

...

ફસાવો સતાવો પણ નવ આવું, તમ વચને અનુસાર ટેક.

કામદ બામામાં સંતોષી છું, સુખમય પ્રેમી મમ સંસાર

અભિલાષા જે તિવ્ર વિષયની, દેશપાર કરવા તૈયાર. ફસાઇ

પરનારી વેસ્યાને જપતાં, શીયલ રત્ન અમુલ્ય ખોય

નર્ક કેરાં દ્વાર જતાવે, આ જીવનને ઝટપટ તોય. ફસાવે.

હારી બેસું જીદગી મારી, નખેદ રતી થકી રમતાં

માંડ કરી મનખા દેહ પામ્યો, ધુળ મેળવું ભવ ભમતાં. ફસાવે.

આનંદી હુલાસી રમણી, મમ પૂજક રંજા અવતાર

સતી પતિવ્રત પાળકનું મન, મુંઝવું શું દુષ્ટ જમાર. ફસાવે.

તેનો ઉત્તર રતી આપે છે.

(ધીમા ધીમા ચાલોને મારા પ્રાણુરે.)

હારી બેઠા પ્રવાસી તમે હામરે

એક પત્નીવ્રતપાળક જુઠું કહું રતીમાન લઉં,

તમ મોહી રહું, પીડે કામરે. હારી.

યુવક વયમાં પરજીલ્લી તે, જ્યારે યમને શરણે જાય

ખાજી પરજીવા મન લલચાયાનું, કહો ક્યાંથી વ્રત સાચ મનાય

તેમ ભોગવો આ શ્રીજી તમ, પાસ વિનવે કરધરી પાય.

વિલાસ કેરા સુખ ભોગવો, સફળ સુખ કર જીવન થાય

નથી સ્વરૂપ કે નાટ્યના રતી સુખડાં, અમરસ દુષડાં, -

ખીલ્યાં પ્રાણુલડાં, છે તમામરે હારી.

કામદેવ કોધથી પણ જરા સમજાવીને કહે છે.

(મન માયાના કરનારારે—એ રાગ.)

જોયું રંભા રતી રૂપ તારારે, નહિ મોહો આ મનહું મારું (૨)
 પંચ સાક્ષીથી પરજીવામાં, તેમાં ન આમ વિચાર.
 એક અને બાલે બીજી એમ લાવું, ખાંતેથી પાન સંભારારે નહિ
 ઇસારા નેણના નાચ નચાવે, તાન જગારે તું ન્યારું
 પશુ નથી જાણતી કે તુંથી અધિક છે, શ્યામાતણું રૂપ સારારે નહિ
 રનેહ છે તાહરો ઝેરી નાગજનો, વિષ ચડેજ અકાર
 શીયળ રતનને ખોડિ કદી જો, ખોયું મેં મોક્ષતું ખારારે. નહિ
 અઢગ ટેક છે નહિ સતાવો, વાતે કદી ન બનનારું
 જાઓ પાછા બની મુજ વામાનો, રમણ કુળ નિવારારે. નહિ
 રતી તો પોતાનાજ બાવ લટકા મટકા તથા ચાળા કરી
 મોભાવે છે.

હું મોહી પ્રીતમ પ્યારા, સ્વીકારો પ્રેમીદાર
 વહાલા હઠઅણુ સુધારી, એજે શું વાત વિચારી
 તરડોડો શું રઢીયાળા, સ્વીકારો પ્રેમીદાર
 હઠ ચતુષ્ક વિણનવ એકે, જે રાજ્ય, આગ, સ્ત્રી હઠ છે
 એથી હઠ યોગી રૂપાળા, ત્રીજી હઠ પાળો પ્યારા
 નહોતું અંતરમાં ધાર્યું, આમંત્રણ તજશે મારું
 થયાં કામાવેશ કરનારા, સ્વીકારો પ્રેમીદાર
 મમસ્રમ રંભા જ્યાં મળતી, ત્યાં ન પુસ્તકની મતિ ફરતી
 વીરનર લાયક નહિ પ્યારા, સ્વીકારો પ્રેમીદાર
 કામદેવ હોદ્દો ઉત્તર આપી ચાલે છે.

શ્યામામાં સંતોષી નર નહિ, ચાહે પર રૂપવંતી નાર
 ચાલો રંભા શાને સતાવો, પત્નીવ્રત વળી ગુણ બંડાર

હું જાણું તમવિશ્વ આ જગમાં, કે નહિ મોહક અવતાર
આમ કદી કાને ન મુઝવું, કોક લઈ જાઓ ધરખાર

અહા દુનિયા કેવી વિષયઅંધ બની ગઈ છે, મારો કાયદો તો
કોઈ અમલમાં જ લેતું નથી અને કોક લીએ છે તો આવી તરકટી
ને નીચ સ્ત્રી કાચી હૃદયની છાતીના માણસોને ધડીકમાં પીગળાવી
પોતાનું કામ સાધી લે છે. અરે આથી જગતનું શ્રેય કેવી રીતે
થવાનું. હવે તો હે! પ્રભુ સર્વને શુદ્ધમતિ આપ, આવા અનીતિના
કાર્યો કરતા અટકાવ અટકાવ, હે નાથ અટકાવ. બસ કહું છું કે
અટકાવ એકદમ પોતાના રૂમમાં જતો રહે છે અને થોડીવારે પછી
શુ રતી તોશાન કરે છે તે જોવાને માટે છુપાતો ઉભો રહે છે.

રતીરંભા—અરે પ્રભુ આ પુરૂષને ચળાવવાને મેં કેટલા કેટલા
તરકટ કર્યા ? કેટલી જાતના નાચ નખરા, લટકા કરી ચુકી પણ કોઈ
રીતે એ ટેકી પુરૂષે પોતાનો સંતોષ ન બતાવ્યો. ખરેખરો વીરપુરૂષ
જાહેર તરીકે બહાર નીકળ્યો. અહા હું તો એમજ સમજતી કે પુરૂષ
જો જાને દેખે છે કે તુરત કામી થઈ ઇચ્છા જાહેર કરે છે પણ
આને તો જે કરવાનું હતું તે કરી ચુકી છતાં ટેકીજ રહ્યો. ધન્ય
છે વીરપુરૂષ ધન્ય છે. તારૂં પારખું મેં આજેજ કર્યું

થાકી ગઈ વાટ, ઉર ઉછળે ઉચાટ, ખાસ વિલાસને માટ
પ્રવાસી પીગળ્યા નહિ—

થાકી

૧

પુણ્ય શ્યામા ખેત્રીશું ખેલ, આનંદ યુગ્મન રસની રેલ
અતર સેન્ટ સુગંધી સેલ, ભાવતાં બોજન પીરસું પ્હેલ
મેણા ટેણા કહી, વિશુ! વળગી રહી, નાચ નખરાં લહી
ટેક ચુક્યા નહિ.—

થાકી

૨

સતાવતી કહેતી અને મોહાવતી પ્રવાસીને
 નખરા અને નાચો થકી, લોભાવતી દિલ્લહાંસીને
 ખીલતી મુખ હાસ્યથી, ચગકાટ ચંદ્ર પ્રકાશીને
 માને નહિ તે ખોડ શું, મુજ પ્રેમ કરી ફાંસીને
 વિભુ ! માગું હું માફ, બળુ બકિન જો સાફ, તથા દુષ્ટ વિચાર
 તારો હરખે સહી— યાકી ૩

હવે તો આ સંસાર મને દુષ્ટ લાગે છે. અહા મારે આ દુઃખપી ભવ-
 સાગર તરવાનો ઉપાય હાથ કરવો જોઈએ. આ નીચકંઠો બદલી ત્યાગ કરું
 પ્રતિમાના શબ્દો તરફ જોઈ અરે પ્રભુ મારી પાસે હાજરજ છે. જે
 અમુલ્ય શબ્દ છે તેને તો ફક્ત દુષ્ટ ને કનીષ્ઠ પ્રેમમાં અંધ બની
 જતાં તેના તરફ નજર પણ નાંખવા પામી નહિ. જે આ શબ્દો
 પહેલેથી વાંચ્યા હતા તો આટલી સ્થિતિએ મારું હૃદય દોરાત નહિ.
 અરે પ્રભુ હવે તો મારા દુષ્ટ કર્મનો ક્યારે નાશ થશે ક્યારે છુટીશ
 ક્યારે મારું શ્રેય થાશે, હવે તો પ્રભુ બચાવી લે આ દુઃખ ભવ
 સાગરમાં કુશું છું. મરું છું. રીઆઝ છું. નથી કશું જ્ઞાન. નથી ચેત
 પડતુ. ત્યાં અંદરથી ઘોષ સંભળાયો.

“અરે અમળા સમજ. સફેદ વસ્ત્ર ધરી પ્રભુનું એક ચિત્તે
 ધ્યાન ધરવા એકાંત જગ્યામાં ચાલી જા. તારા પાપનો પશ્ચાત્તાપ
 કર અને પ્રભુનું સ્મરણ કર. નહિતર તું કોઈ રીતે છુટીશ નહિ
 જા.” અહા. આ કોનો સુર ? કોણુ ખોલે છે. લાગે છે તે મારા
 નાથ. પ્રભુ સમાનપતિ, સત્ય માર્ગના સહાયક અરે તેમની પાસે
 જઈ મારી માગું. નમન કરું, પુજા કરું, આરતી કરું. ચરણામૃત
 લઈ ને પાવન થાઉં. અરે ઇશ્વર ! પતિમાજ તારો અંશ છે તેની
 આજેજ ખતર પડી. આ શબ્દગાર મને દુઃખમાં કુઆડનાર છે માટે

આલ ત્યાગ કર. નાખી દઉં. કોઇ દુઃખી જીવને આપી દઉં મને
તો ઝેર જેવા લાગે છે.

સુંદર શ્રીજીનાર ઉતારું

ધોળાં વસ્ત્રો અંબ ધારું

સુંદર.

પ્રીયતમ પ્યારાને પ્રભુમી હુ લળી લળી માગી ચાહુ

એકજ ચિત્તે ખ્યાન ધરું પ્રભુ, જીવતર લાગે ખારું

તારો લવોદધી પોકારું

સુંદર.

વૈભવ વિષ સમ મુજને ભાસે, ભામે રૂપ આ ખારું

જહાજા પ્રભુશ્રી કિત્તમ ભાસે, નામ સ્મરી સંભારું

કરમાં માળા ઝટ ધારું

સુંદર.

દુષ્ટ કર્મ કર્યા જે ભારી, પશ્ચાત્તાપથી બાળું

સંકટ દીધાં પ્રભુ સમ પતિને, સરવે આજ વિચારું

ભુદર ભજ દોષ નિવાર

સુંદર.

જમતના જેજે સુખો છે તે સર્વ મિથ્યા છે તેની હવેજ ખબર
પડી. આહાહા મારા નાથને ચરણે જાઉં આમ કહી એકદમ શ્રીજીનાર
ઉતારી ફેકી દઇ શ્વન સાડી પહેરી હાથમાં માળા ઝાલી પોતાના
પ્રાણનાથને નમન કરવા જાય છે તેવામાં પેલો પ્રવાસી એક સાધુત્વના
વૈરાગી કપડાં પહેરી ભજન ગાય છે ત્યાં આ પહોંચી જાય છે અને
તેના ચરણમાં નમસ્કાર કરી માગી માગે છે.

સ્વીકારો, સ્વીકારો સ્વીકારો

મમ પ્રણામ આજ હેતથી સ્વીકારો

સ્વીકારો.

આપો ક્ષમા ભુલી ગઇ જે કષ્ટ દીધાં આપને

કુડી મતી કૃત્યો કુડા સૌ તે પડ્યાં આડાં મને

દુષ્ટ વિનિમે દોરતી અંધ ઓધના અંધારમાં

કુદરત થકી રહી મતિ થઇ આવી હું તમ પાદમાં

ઉદ્ધારો, ઉદ્ધારો, આપ થકી છેજ મારો ઉદ્ધારો. સ્વીકારો.

અહો તમે કાણુ રતીબાઇ આ વેશ તમારે કેમ ગૃહસ્થ કરવો પડ્યો. મને છળવા તો નથી આવ્યા ને. તેવું કહી દેજો તો હું તમારાથી છોટો રહું. કારણ કે હવે મારે ધ્યાનનો વખત થયો છે.

નાથ શા માટે મને સતાવો છો. હવે હું શું વળી જાણું. આપને ચરણે મારું માથું છે હવે તો બચાવો. આપના વિના મારી મુક્તિ નથી તમે ખુશીથી ધ્યાન કરો અને મને શીખડાવો. પ્રભુનું સ્મરણ મને ધણુંજ પ્રીય લાગે છે હવે તો ઇશ્વર સમ પ્રાણનાથ આપજ ઇશ્વર છો. ખેલી છો આ ભવોદ્ધી તારનાર આપજ છો.

માધુ—ત્યારે તો આવો હું ખુશીથી શીખડાવું. ધન્ય ભાગ્ય મારા. મારું જીવન સફળ થયું ને મતી સાખીને પ્રાપ્ત થયો—છેવટે ઇશ્વર ભજન ગાય છે. અને કહે છે કે જે કાંઈ પરસ્ત્રોમા યા પર-પુરૂષમાં લુપ્ત નહિ થતાં પોતાના નાથ અગર સ્ત્રીથી સંતોષ માની જીવન ગુજરશે તો દરેક દુર્ગુણથી દુર થઈ પ્રભુના ભક્ત બની આ દુઃખી ભવસાગર તરશે. માટે સાચવજો શીયજ તેજ આ માગરમા તારનાર નાવ છે. અત્રે અમારી ગતી લીલા સમાપ્ત કરીએ છીએ. માહું લાગે તેની માશી માગી અમારો પડો વાંટી લઈએ છીએ.

જેની આ લીલા જોઈ તેવાજ બન્નેના હૃદય એટલાં બધાં નરમ પડી ગયાં ને એટલા બધા શરમાણા તથા પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યા કે કાંઈ વાત કરવાની નહિ. ઝવેરી તો એકદમ વનીતાને જેન નામનું ઉપમાન આપી રાજ લઈ ઘેર ચાલવા લાગ્યો અને વનીતા એકદમ સફેદ વસ્ત્ર ધારણ કરી આ લીલામાં ભાગ્યા પ્ર.

માણેજ વેણીલાલને જાપ જપવા બેઠી અને તે વિના અન્ન પાણી હરામ કરી દીધાં અને હાથમાં માળા લઇ પ્રભુ પ્રભુ જપવા લાગી ને પોતાના દુબટ કૃત્યો માટે પોકાર કરી રડવા લાગી. તેનું રડવું સાંભળતાંજ એકદમ બીખારણુ વેશે બહાર નીકળી-અરે બા સાહેબ આ શું થયું તમારા સાથી ક્યાં જતા રહ્યા. કેમ રડો છો વાત કરો એકદમ આ શુ થયું ઝવેરી સાહેબ ક્યાં જતાં રહ્યા અરે ઇશ્વરો આ તો એક કરતા બીજુ દુઃખ થઇ ગયું. હવે કેમ કરવું ? થોડીવારમાં કંઇક શાન્ત પડી. અરર પ્રભુ મને હવે તાર, માઈ જીવન સફળ કર મને સહાય કર મારા નાથ વેણીલાલને મેળાવી આપ અને મારો પશ્ચાતાપ નીવારવા તેના દરશન આપી ચરણામૃત લેવા દે.

અરે પ્રભુ. મેં આપું નોતું જાણ્યું કે આ ધંધાથી આવા નફાના દુખો ખમવા પડતા હશે. હવે તો હે નાથ ! બચાવો 'બ-ચાવો આપના દરશન વિના અન્ન પાણી હરામ છે. બાઇ આપ વાત તો કરો. શું હતું ને કેમ થયું. ત્યારે વતીતાએ જવાબ આપ્યો અરે બીખારણુ તારી લીલાએ તો મને લાખો રૂપીઆ દેતાં પણ ન મળે તેવું જ્ઞાન આપ્યું. ખરો ધર્મ શીખડાવ્યો ખોટો ધરમ સમ-જાવ્યો. અને કાયદા ગેરકાયદા પણ સમજાવ્યા. એ મારો યાર આ ઝવેરી હતો અમો બરોબર અમારી ઇચ્છા પાર પાડી શકતા નહિ જેથી મારો ઓરમાન પુત્ર હતો તેને ખોટો બારોપ ઓઢાડી પરદેશ કહાડ્યો હવે મારા પતી રહ્યા. તેને તો હું બહુ બહુ દુઃખ આપી હેરાન કરતો જેથી મારું પોગળ જાણી જવાથી તે પણ મને ધીકારી પરદેશ ગયા પછી તેનો તપાસ કરાવ્યો તો પતો મળ્યો નહિ તેથી નિરાંત કરી આ ઝવેરી સાથે અમન ચમન ઉઠાવતી હતી પણ આ તારી લીલાથી ખંડું શું ને ખોડું શું તે

જ્યારે સમજાણું ત્યારેજ આ પશ્ચાત્તાપ કરું છું ને રહું છું. હવે તો પ્રભુનું ભજનજ કામનું છે. આ સંસાર અસાર છે. આ દુષ્ટ કૃત્ય નીચગતિ આપનારું છે તેનું જાણપણું પણ આજેજ થયું. કનક કે જે મારો ઓરમાન દીકરો તે મને કંઈક સમજાવતો પણ હું વિષય અંધ એટલે ઢાંઙ કરી તેને ઉડાવી કહાડતી તો હવે તું મારી ખરી ગુરૂપત્ની ગણાણી છો તો હવે મને વેણીલાલ મેળાવ અને તારી સાથે પ્રભુ ભક્ત કરતાં પણ શીખડાવ અને મારું જીવન સફળ કર. હવે મને આ જગત શુન્ય ભાસે છે. આ ખલકનો ખેલ ખોટો છે.

ભીખારણુ કહે, તમે શા માટે મળરાઓ છો. હું તમારા નાથનો પતો ખે દિવસમાં મેળવી આપું. પછી કંઈ તમારે હરકન છે. કહો શાન્ત થાઓ તમારા પ્રીયતમ નાથની પાસે ક્ષમા યાઓ. તેના દરશન કરાવું ને તમારી ટેક અડમ રાખું ને અનપાન કરી શ્વેકા તેમ કરું કહો ખીજું કંઈ. હવે મને રમ્મ આપો. એમ કહી પોતાનો સામાન સર્વ ઉપાડી પોતાને સ્થાનકે આવી. કનક તો વહેલાસર પહોંચી ગયો હતો. બાળા આવતાં બન્ને તેજ રાતમાં વિલાસપુર ગયા. ત્યાં સવાર પડી ગયું. એટલે વિમલપુરની ટીકીટ લઈ ત્યાં ગયા અને વેણીલાલ કીર્તીચંદ્ર ધનગવરી સૌને તેડીને તરતજ સર્વે પાછા સુદરપુર આવ્યાને ધરમશાળામાં રહ્યા ત્યાં ભીખારણુ જઈ વનીતાને તેડી લાવી.

જેવા વનીતાએ પોતાના નાથ વેણીલાલ જોયા કે તુરતજ હર્ષ શેલી બની જઈ તેના ચરણમાં પડી વિનવવા લાગી કે અરે નાથ મારા પ્રીયતમ આપને જે કંઈ દુઃખગ્યા હોય, આપને પરિતાપ ઉપજાવ્યો હોય, આપને કષ્ટ પડે તેવાં કાર્યં કર્યાં હોય, આપને છેતર્યા

હોય, આપની પાસે અસત્ય ભાષણ કર્યું હોય તો હે પ્રભુ ! આપની પાસે ક્ષમા યાચું છું ને કરજોડી માફી માગું છું

અરે પ્રીય પુત્ર કનકચંદ્ર તમારી પાસે મેં જે અઘટીત ભાષણ કર્યું હોય ને આપને પરદેશ રખડાવી તથા તીરસ્કાર કરી જે કંઈ કબૂત આપ્યાં હોય તેની આપ પાસે ક્ષમા યાચું છું. હું બુદ્ધી ગદ્ય મારા નાનપણના દુષ્ટ ઇરાદાએ તેને વધારે ઉત્તેજન આપવાથી મારામાં જે કંઈ ખોડ ખાંપણ આવ્યું હોય તો માફ કરો. અરે હવે તો મને પ્રભુનું રટણ કરવા ઘો. આ ભીખારણે મને દુષ્ટ અનીતિના કાર્યો કેવી રીતે થાય છે તથા તેથી પરીણામ શું આવે છે તેની મુને ખરેખર ભવ્ય ચરીત્ર બતાવી-લીલા દેખાડી ખરો રસ્તો બતાવ્યો, ખરો ધરમ બતાવ્યો, ખરું કાર્ય બતાવ્યું. હવે તો હે નાથ! તે મારી ખરેખરી ગુરૂપત્ની થઈ તો તેમના દરેક શબ્દો જે કંઈ કહે તે માન્ય કરી વીચરતી જઈશ. મને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય માટે તેમની પાસેજ હું રહીશ. કનકચંદ્ર કહે હે માતાજી ! તમે તમારા કરેલા ક્રમેનો પશ્ચાત્તાપ કરી માફી માગો છો માટે આપને ક્ષમા કરું છું અને જે પ્રવાસીનો પાઠ ભગ્નવી રતીલીલામાં એકદર તરીકે ઉતર્યો હતો તે હુંજ હતો. આ ભીખારણ મારી ભાર્યા છે. હજી મારોને તેમનો પંચસાક્ષીથી વિવાહ થયો નથી. આ ભીખારણે હજી મને ખરું સ્વરૂપ બતાવ્યું નથી. તેણે પોતે ખરેખરી પતિવ્રતા સ્ત્રી છે તેનો પરચો બતાવ્યો છે. તો હવે તે ખરું સ્વરૂપ પ્રગટ કરી સર્વ ને પોતાની દુઃખી સ્થિતિનો હેવાલ કહેશે.

ભીખારણ કહે. મને પહેલેજ દિવસે આ વેશથી ઓળખી શકનાર ફક્ત મારા નાથ કનકચંદ્ર છે. હું મણીપુરથી તેમનાથી છુટી પડી છું. મારા નાથ જંગલ જવા માટે ગયા ત્યારે પછવાડેથી એક

બદમાશ રજપુત મને ઉપાડી ગયો ને પોતાના સ્થાનકમાં લઇ ગયો. ત્યાં મારા જેવી ત્રણ રમણીઓ હતી. કારણકે તે તેવાજ ધંધા કરતો હતો. તે રમણીઓ તો તેમની સાથે ખુશીથી રહેતી હતી પણ મારે તો મારા નાથ કનક વિના જીવગી નકામી છે એવીજ એક ટેકને શીયળ સાચવવા માટે મેં કોઇ રીતે માન્યું નહિ ને રદન કરવા લાગી. મને શાન્ત કરવાને એ ત્રણ દિવસ ટાઢા કરવા મને તે ત્રણ રમણીઓના હાથમાં સોંપી. તે રજપુત એક ગરીમ ગિયતિનો માણસ હતો. વળી આ ત્રણ રમણીઓ પણ ધરણે ગાંઠે દુઃખી હતી જેથી મારા શરીરના ધરણા જોઇ તેની મનિ ફરી. વળી શોકના સાલનું ઝેર પણ આવ્યું. તે રજપુત ત્રણે રમણીઓના હાથમાં સોંપી 'મહાર જતો' રહ્યો. પાછળથી તેણે મારી આગળ આ ધરણાની માગણી કરી છોડી મુકવા કહ્યું. જેથી મને જોઇતું હતું ને વૈદ્યે બતાવ્યું. તે પ્રમાણે હું તે આપવાને માટે ક્યુલ થઇ મારા શરીરના સર્વ અંગના શણ-ગાર ધરણાં માઠા ત્રણેને સરખે હોસ્સે આપી દીધા એટલે ત્રણે જણાઓ બહુ રાજ થઇ ને મને થોડેક સુધી વળાવવા પણ આવી હવે છુટી. બહુ રાજ થઇ. મારું શીયળવૃત્ત અખંડ રહ્યું. મારી પાસે ફક્ત એક બીંટી રહી હતી. હું જે નદી કીનારે આવી તે વિમલપુરની નદી હતી. તેજ દિવસ નદીમાં પુર આવ્યું હતું તેથી સવારે ઉતરી ગામમા ગઇ પાંટી વટાવી એક સારંગી, ઝાલી તથા ખાવાનું વીઝેરે લીધું અને પછી કીર્તિચંદ્રનું ધર પુછતી પુછતી ત્યાં આવી તે પછીની વાત મારા નાથ સારી રીતે જાણે છે. વિશેષ શું કહું.

કનક—વાહ સિનઘાબાલા વાહ તારી કળા, તારી વિચારશક્તિ તારી હીંમત તે સર્વને તારા ઉપરના સર્વ સંકટ જોતાં તને ધન્યવાદ થતે છે. હું સુખેથી તારો સ્વીકાર કરું છું.

વનીતા—અરે સ્તિગ્ધાબાલા તમે તો મારા પુત્રના પત્ની થયાં અને તમારો હમેશ્વરો સહવાસ કાયમ રહ્યો જેથી મારી કાયાનું શ્રેય થવાનો શુભ અવસર પ્રાપ્ત થયો. આવી રીતે જો તમે વેશ લખવો ન હોત તો મારા જેવી અધમમાળાનો કોઈ રીતે ઉદ્ધાર થાત નહિ મારા પૂર્વના પુન્ય પ્રાપ્ત થયાં અને મને બચાવી. તમારે માથે પશુ સંકટ પડવામાં બાકી રહ્યો નહિ. હશે, લખ્યું બોગવનું. આપ સુખેથી કનકચંદ્ર સાથે ધર્મ પત્ની થઈ તમારું જીવન સુખકર પ્રાપ્ત કરો અને મને બચાવો તથા સારી બુદ્ધિ આપો.

વેણીનાત્ર—અરે વડુ સ્તિગ્ધા તમારા ગુણ જોટલા ગાંધ્યે તેટલા થોડા છે. આપ જે વચન માગો તેના હકદાર થયાં છો. મારા તમારી ઇચ્છા અનુસાર વર્તવા તૈયાર થયો છું મારા પુત્રને તમારા જેવી વહુની પુરેપુરી ખામી રહેલ તે આપે પુરો. મારો ઘર સમાર સારી પંકતીમાં લાવી મારું નામ રાખ્યું. માટે હવે તો આપ સુખેથી મારા પુત્ર સાથે પત્ની ધર્મ બખતી તમારું જીવન સફળ કરો ને ચીરજીવી રહો.

કીર્તિચંદ્ર—જે મારી ઇચ્છા કનકનું શુભ જોવાની હતી તે આજે જોઈ તેથી મારા હરખનો પાર રહ્યો નહિ તમે બંને દંપતી સુખેથી તમારું જીવન સફળ કરો.

ધનગવરી—મારી શાળી સખી તારે માથે દુઃખ પડવામાં કશી ખામી રહ્યો નહિ પણ તે હિંમત રાખી સર્વ સહન કર્યું તો પ્રભુએ સારો સમય બક્ષીલ ક્યોં ને તે સર્વ મનુષ્યને હિંમતનો ખરો સદ-ઉપયોગ બતાવ્યો. મારે ઘેર તારા બીજા રણ વેશને કળી શકી નહિ તો જો તારું મન દુઃખાણું હોય તો મારું કરજો. દીવરજી કનક આપને માથે જે ખોટું કશંક ચડ્યું હતું તેના નીવેણ થયો અને

તમારી માતા મારી સખીની યુક્તીથી સુધરી જેથી આપનું જીવન સુખકર થયું તો હવે આપ સુખેથી તમારો સંસાર સંપ સલાહથી ચીરંજીવી રહી સફળ કરો.

પ્રકરણ ૨૪ મું.

સ્તિગ્ધાબાલાનો પિતા ગાંડો બની ગયો તેમને આ સર્વ ખચર મળ્યા ત્યારે તુરતજ સુંદરપુર જઈ સ્તિગ્ધાને મળ્યો મારી માગી રડવા લાગ્યો “ હું દુઃખી છું બાપ મને સહાય કર તને સંકટમાં નાંખી તમારું જીવન ધૂળમાં મેળવવા તૈયાર થયો. કંજુસ થયો કન્યા વિક્રયનો બંદો આવો મળશે તેની ખચર નહોતી તારી માતા તારા વિયોગથી થોડા દિવસમાં અન પાણી હરામ કરો મરી ગઈ. મારી પાસે જે કંઈ હતું તે ઉડાવી દીધું મારું કોઈ સહાય-કારક થયું નહિ અને હવે બીજા મામનો આખા વિજાસપુરમાં બમ્યા કઈ છું. તારા ખચર મેં જ્યારે જાણ્યા કે તારી પાસે આવ્યો છું મને બચાવ, ક્ષમાકર, સહાયકર. અરે પુત્રી હવે તો તારો આશ્રય છે પોતાની માતા મરણ પામ્યાના ખચર સાંબળી હૃદય હાથ રહ્યું નહિ અને રડવા લાગી. અરે માડી તું મારા વિયોગથી મરી ગઈ તો તે તને શું સુઝ્યું. અરે માતા તારે આમ કરવું નહોતું. હું કોઈ દિવસ પણ તને મળત ખરી. આ સંસારમાંથી વહી નહોતી ગઈ. વળી મેં તારા ઘરમાં મારા રચળનો કાગળ પણ રાખતી ગઈ હતી. અરે પ્રભુ આ શું જુદમ કર્યો. અરે! મારા વિયોગથી મારી માતાને તેં શા માટે ખેંચી લીધી. હે પિતા તમે કેમ જરા દીધી. તમે હિમત શા માટે ન આપી અરે માતા તેં મારા સાર કેટલાં કેટલાં દુઃખ સહન કર્યા તે શું જુલો જઈશ. કદી નહિ. તારું નામ કદી જુલોશ નહિ

તને ધડીએને ધડીએ યાદ કરીશ અરે એક વખત દર્શન આપ તારું
 મુખ જોવા પણ ભાગ્યશાળી થઇ નહિ. વિનયચંદ્રને પણ ખબર
 પડવાથી તે સ્તિગ્ધા પામે વખત સાંધીને આવી પહોંચ્યો. તેમની
 પાસે માફી માગે છે ને કહે છે કે તારા પિતાને દુષ્ટ મતિ આપી
 ખરાબ રસ્તે દોરાવનાર હુંજ હતો તારા માટે તારા પિતાને લાંચ
 આપનાર હુંજ હતો પણ મારા કરમમાં તારી સાથે લેણાદેવી નહિ
 જેથી હું પરણવા આવ્યો તેજ રાત્રે તારો પતો મળે નહિ જેથી
 લગ્નમણે મુખે મારે ઘેર જવું પડ્યું ટુંકામાં તારા સર્વ સુખનો
 ટાળનારજ હું છું. મારા દુષ્ટ કર્મોથી હું કાષ્ટ રીતે છુટું તેમ નથી
 માટે મને બચાવ. અહો સગી સાષ્ટી પતિવ્રતા સ્તિગ્ધા મારા દોષ
 ક્ષમા કર તું મને જે શીક્ષા કર તે માથે ચડાવું છું. હું તારે શરણે
 છું. એકદમ રડવું શાન્ત કરી ઉચું જુરે છે તો પોતાના નગરશેઠ
 વિનયચંદ્ર પોતાના બેહસ્ત જોડી સામે ઉભેલા જોયા ત્યારે તેમને
 આદર સત્કાર આપી બેસાડયા. તથા પાણી પાનસોપારી પાસે મુકી
 કહ્યું. આપની જે ઇચ્છા હતી તે નીતિ કાર્યથી વિરહ હતી જેથી
 મને તિરસ્કાર આવ્યો. વળી મારું જીવન ધુળમય થયું સુદમને લાંબી
 નજરથી જોયું ત્યારે તો મારે ટુંક સમયના દુઃખો સહન કરવામાં કશી
 નવાઇ લાગી નહિ ને અંતે મેં મારો ગુપ્ત વિચાર ઉપગોગમાં લેવો
 ધાર્યો અને છેવટ કર્યું પણ તેમજ. શું કરું ! ક્યાં જઉં તમારી
 નાની બેને તો મને ખરે સમયે રખડાવી. મારા પિતાશ્રી તો નાણા-
 માંજ લીન થઇ ગયા હતા અને એક બે ધડીમાં મારી જીવનદેરી
 તમારે હાથે જવાની હતી અને જાત પણ ખરી જેથી મારે નાશી
 જવું પડ્યું અને આપને શરમાવું પણ પડ્યું હશે ક્ષમા કરજો શેઠ
 મેં આપનું અધરીત અપમાન કર્યું આપની ધારણા ધુળમાં મેગવી

મને જે દુઃખ પડ્યું તે દુઃખ નહોતું પણ સુખજ હતું. ફક્ત મારી માતૃશ્રીના પ્રાણ મારા વિયોગથી ગયા ને પિતાશ્રી એક સાવ મરીબ સ્થિતિમાં આવી ગયાં તેજ મને દુઃખ સાહે છે. આપને શીક્ષા આપવાને યોગ્ય નથી પણ હું વિનવણીથી કહું છું કે તેના ઉપર નજર રાખતા રહેશો અને સવળે માર્ગે ચડાવી તેનું ઘેલછા પણ મટી જાય તેવા પાયા ઉપર વાતને લાવશો તો આપની ગુણ ઓશીંગળા થઈ જાય જઈ તેમ નથી મહેરમાન સાહેબ આપની પાસે અરજ ગુજરું છું કે આપ મારા પિતાની જગ્યાએ છો તો મારા વિરાહમાં આપ મને સહાય કરી પિતાશ્રી રીતે વર્તી મારી ઇચ્છામર લાવશો.

વિનયચંદ્ર-આહો એન સિંગવા તુ મારી કીશોરીની જગ્યાએ છો માટે તું જ્યારે તારા પિતાશ્રીની સ્થિતિ દુઃખી થતાં જે ઇચ્છા જણાવે છે તે મારે કબુલ છે અને તને મારી કીશોરી કરતાં પણ તારો પિતા બનીને જે કંઈ પણ કન્યાદાનમાં પુલ નહિ ને પુલતા પાંખડી જેટલો શીરપાવ આપું તે તું સુખેથી સ્વીકારી શકીશને નિરાશ થઈ નહિ એમ ઇચ્છું તારો ગુણ કરી જીવવાનો નથી મારા જેવા જુદા માણસો છે કે જીવું અવસ્થાએ પડોચી આવી દુષ્ટ મતિ કરી લાંચ આપીને પણ પોતાનો સ્વાસ્થ સાધે છે ને ખીચારી નાની બાળકીનું જીવન ધુળ જેવું નકામું કરાવે છે ને તેના આપ તથા નિસાસાથી સારી ગતિ પામતા નથી પણ મને બચાવવા માટેજ એન સિંગવાએ જે કાર્ય હિમતથી કરીને છુટી ગઈ અને મને પણ બચાવ્યો છે તે કાર્ય એક અત્યુત્તમ ગણું છું અને આવી શાણી ને હિંમતવાળી સ્ત્રીઓ જે દુનિયામાં જન્મ પામી શકે તે સુખમાં ન રાચતાં જીવનદોરીનું સુખ નજરે નિહાળવા બીજાકુલ બધ નહિ રાખતાં નીકળી પડે તો કન્યાવિક્રમ શું નામ છે તેજ સર્વ જીવી જાય

અને આપણે ઉદ્ધાર થાય. બેન બાલા મારા દુષ્ટ કાયનો દુષ્ટ મતિનો પશ્ચાત્તાપ કરવા દે ને મને ઉગાર તથા બચાવ આ મારી જે કંઈ મીલકત છે તે તનેજ અર્પણ કરું છું. મને તો હવે પ્રભુ ભક્તી કરવા દો. તમે હંપતીનો શુભ અવસર મારા હસ્તથી ઉજવું તેટલા વાસ્તે બેન મારે ઘેર આવ, તારો મંડપ મારા ઘર આગળ રાખીશને તને મારે આંગણેજ કન્યાદાન આપી વિવાહ ઉજવીશ હવે તું શીકર કર નહિ બેન નિશ્ચીંત રહે. ચંદ્રકીશોરી પણ તારી મારી માગવા આપણે ઘેર આવશે માટે ચાલ મારું ઘર પવિત્ર કરજે. મને દુષ્ટ કૃત્યોથી બચાવ:—

સ્તિગ્ધા—પિતા તુલ્ય નગરશેઠ આવ મને બેનના નામથી રત્ની-કારી તમારે ઘેર બોલાવે છે તો આપનું વચન માન્ય કરો મારી સાસુ તથા સસરા તથા મારા નાથ તથા મારા જેઠ કીર્તીચંદ્રની રમ્મ લઈ આવું છું; આપ અહીંઆ બેસજો. આજા માટેજ જઈ છું, અને ધનગવરીને પણ આપણે ઘેર તેડતા આવીશુ કારણકે તે પણ મારી નાનપણની સખી ને જેઠાણી થાય છે. હવે સ્તિગ્ધાએ વિનયને બેસાડી ધરતી અંદર જઈ સર્વની રમ્મ લીધી ને સર્વેએ ખુશીથી રમ્મ આપી ને ધનગવરીને પણ તેમની સાથે મોકલી.

પ્રકરણ ૨૫ મું.

અહીંઆ એટલે સુંદરપુરમાં ધામધુમ ઉજવાય છે. વિવાહ માટે સામગ્રી તૈયાર થાય છે સગાવહાણને કંપતી લખાય છે. કનકચંદ્રના વિવાહમાં ગામના સર્વ માણસો આનંદમય જણાયા એક બે દિવસ તો વેણીગાયે નાત જમાડી અને ધામધુમ ઉજવવા લાગ્યા વિલાસપુરથી એક બેંડ પાટી મોટા ખર્ચે મંગારી વનીતા પણ

પ્રભુ બક્ષિતમા સાજ દિવસ ગુળરી તે પણ પોતાના પુત્ર કનકને પરણાવવા હર્ષાનંદે ગીત ગાતી ને આનંદ કરી, આ વખતે વેણીલાલના ધરને કોળકમાક જીલ્લા જાતને હતો. કાકા દયારામ પણ અંતે સત્યનો જય છે તેમ સમજી તેઓ પણ કનકને લગાવવા લાગ્યા ને આનંદમાં બાગ લેવા લાગ્યા. વનીતાએ હજુ પણ વેશ સફેદ વસ્ત્રોનોજ રાખ્યો હતો.

વિનયચંદ્રને ધેર સ્તિગ્ધા માળા પહોંચતા તુરત એક જોશી રાજને બોલાવી મુહુર્ત જોવરાવ્યું તો દિવસ પડરતા લગ્ન આવ્યાં. શુભ દિવસે લગ્ન લખી શ્રી સુંદરપુર મોકલી આ'યા. સ્તિગ્ધાનાં બાપ પણ વિનયને ત્યાં રહેવા લાગ્યો તેને કંઈક મગજ શુદ્ધો આવતી જતી હતી, વિનયે ડાકટરને ત્યાં દવા કરાવી તો ધેવળામાં કટકોક તકાવન જણાવા લાગ્યો અહીં વિવાહના કાર્યની સર્વ તૈયારી થવા લાગી નોકરો, ચાકરો, રસોઇયા, વાણુદો, ઉતારા, તથા બોજન આપવાની ચીજો બધી તૈયાર કરવા માંડી, કાઠ કોઈ નોકરો મંડપ શણગારે છે, કોઈ કોઈ તો ઉતરાગ્યા પ્રમાણે રસોઇયાને ચીજ પુરી પાડે છે, કોઈ બૈરાઓને ચીજ પુરી પાડે છે, પૈસો પુરતો એટલે લાખ વિના તો લેખું નહોતું. આખું ગામ સ્તિગ્ધાના લગ્ન વિનયચંદ્રને ધેર ઉજવાતાં જોઈ હરખાતું-રાજ થાતું આવવા લાગ્યું. કોઈ જોવા તો કોઈ મદદ કરવા કોઈ ખાવાપીવા એમ સર્વે વહાલ કરવા આવતું જતું હતું. જરાબર સમય આવી પહોંચ્યો. જન પણ લગ્ન દિવસને દિવસે આવી પહોંચી. સારો શીરપાવ, ઉતારા, સેવાચાકરી વીગેરે કરવામાં કશી ખામી રાખી નહિ અને તરફતી બેન્ડ પાર્ટી પણ સારી વાજતી હતી. આ વખતે એવો સરસ ને આનંદ કોલાહલ મચ્યો હતો કે વાત કરવાની નહિ. વરને પોખવા માટે ચંદ્રકીશોરી આવી

હતી. બ્રાહ્મણે જપ જપતા હતા. સ્ત્રીઓ ગીતડાં ગાતી હતી. આ વખતે વરરાજ મંડપ નીચે પોતાને સ્થાનકે પધાર્યા થોડીવારે બ્રાહ્મણે કન્યાને બોલાવ્યા. બન્નેનો હસ્તમેળાવ કરાવ્યો ને કન્યાદાન માટે વિનયથેઠને બોલાવ્યા. આ વખતે વિનયને હરખનો પાર નહોતો. કન્યાદાનમાં એક સોનાતી થાળી, વાટકો, એક સવાલક્ષતી કીંમતનું રત્ન તથા એક હીરાનો હાર, રૂપીઆ બે લાખની કીંમતનો બક્ષીશ કર્યો, હવે વરકન્યા ચોરીએ ચડ્યા, ચાર મંગળ વરતાણા બેરાંઓ ગીતોના નાદથી બેઠ્યુ સાંભળવા દે તેમ નહોતાં. રામસીતાનું જોડું જાણી ધણું માણસો જોવા ગયા હતા. બેન્ડપાટીં પણ સરસ ને રસિક માયન સાંભળાવતી હતી. સ્ત્રીઓ પણ ખીન ધણાંજ જોરથી આનંદી શબ્દે લલકારતી હતી:—

પામે અવીચળ સુખડાં દપતી

પામે આયુષ્ય દીર્ઘ હે । વીર, વરી મનસ્થીર, બ્રહ્મવાકા ખીર
થયાં છે અમીર આનંદવેલ ઉમતી પામે

કંઠે મોતીની માળારે ઓપતી

વળી હાર ચંદનનો વૃંદ, સિંગધાકેરા ચંદ, ધરો જગદંદ
હાસ્યે રહીમંદ, વિવાહ માણો હોંસધી પામે

છેવટે વરકન્યા કંસાર જમ્યા ને ગોત્રીજતા દર્શન કરી સૌ સૌને સ્થાનકે ગયા. ખીજો દિવસ પણ જનની સરભરા કરવામાં ગયો ત્રીજો દિવસે વરરાજ તરફથી વરોડી થઇ સાંજરે કન્યા તરફથી નાત થઇ. ચોથે દિવસે ઉત્તટ જમણુ કન્યા તરફથી જનને મળ્યું, પાંચમે દિવસે રજા માગી વર તરફથી શીખ બાબત સંતોષ સારો મળ્યો હતો; અંતે સિંગધા બાલાને વળાવ્યા. વિનયની આંખમાંથી ચોધાર

આંસુ ચાલ્યા જાય ને માફ કરજો માફ કરજોનો ઉચાર કર્યા કરે તારા પિતા માટે હું દર મહિને પાંચ રૂપીઆ વાવરવા દઈશ જમવાને માટે મારે ઘેર રાખીશ. આપ દંપતી સુખી થાવ ચીરંજીવી રહો આનંદે વધો, સંપસલાહે નિરંતર આપાદ રહો. છેવટે પિતાએ પણ સ્તિગ્ધાને માટે કેટલોક શોચ માણી શીખામણ સર્વે આપવાનું હતું તે આપ્યું. છેવટ એકમીજ રામ રામ કરી છુટા પડ્યા ને જન સુંદરપુરનો રસ્તો કાપવા લાગી. સુંદરપુર આવી પહોંચી, સામૈયાં થયાં દંપતીને પોંખવા માટે વનીતા તૈયાર થઈ, તેના હરખનો પાર નહોતો પણ વસ્ત્ર સફેદ હોવાથી અચકાણી પણ લાંબો વિચાર કરી થોડા વખતને માટે રંગીન કપડાં પહેરી પોંખ્યા. વધાવળી વધાવળા ને સ્તિગ્ધાને વહુ તરીકે નહિ પણ ગુરૂ પત્ની તરીકે ગણી આજ્ઞામાં રહેવા લાગી. સ્તિગ્ધા પણ સાસુ સાસુ કરી તેમને મોટા ગણી માન મરજાદા પાળી તેની આજ્ઞા માન્ય કરી તેની ઇચ્છા પ્રમાણે વરતી રહેવા લાગી ને નવરાશના વખતે વનીતાને બોધ દેવા લાગી.

સ્તિગ્ધાએ પોતાના પિતાના ગુજરાન માટે માસિક રૂપીઆ દશ આપવાને માટે નકી કર્યું ને તે વિષે પોતાના સસરા વેણીલાલ પાસેથી ગળશે તેમ સુચવ્યું.

હજી વનીતા જોઈએ તેની સુધરી નહોતી જોયાં તેને સુધારવાને માટે અનેક દાખલા અનેક નોવેલ, અનેક કહેવતો અનેક વચનો કહેવામાં કયાશ રાખતી નહિ આ વાત સુંદરપુરના રાજપમાં પ્રસરી રહીને દરેક ઠેકાણે ઠેકાણે સ્તિગ્ધાનો જય બોલાવા લાગ્યો એક દિવસે રાજાએ પોતાની મીટીંગ હાઉસમાં ખાસ જાહેર બાણજી આપવાને માટે આમંત્રણ કર્યું હતું અને તે આમંત્રણ તેમણે ખાસ સ્વીકાર્યું હતું. કનકચંદ્ર પણ તેના જોવો ગુણીયલ ને નાનપણથી દરેકને વહાલો

ગણતો તેને પણ ખાસ બોલાવવામાં આવ્યા હતા ને જે અમુક દિવસ મુકરર કર્યો હતો તે દિવસે પોતાની સર્વ ઓશીસો તથા નિશાળો પણ તેમના માનને ખાતર બંધ રાખવામાં આવી હતી.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

સ્ત્રિધાના ઉત્તમ વાક્યો.

આ મીટીંગહાઉસને આમંત્રણ આપ્યા પછી શણગારમાં ફેટલાક માણસોને કામે લગાડી દીધા હતા. તેની બેઠક એવી સરસ રીતે ગોઠવેલી હતી કે જોનારને અગ્નય પી ઉત્પન્ન થયા વગર રહેજનહિ. આજે તેની મુદત આવી પહોંચી હતી જેથી દરેક સ્ત્રી પુરૂષો મીટીંગમાં ભાષણ સાંભળવાને જવા વાસ્તે તૈયાર થતા હતા. બેઠક એવી સરસ ગોઠવી હતી કે પાંચ ફીટ ઊંચા લાકડાના પ્લોટ ઉપર બે ખુરશીઓ ગોઠવેલી હતી. તેમાં ખુરશી સ્ત્રી લાઇનની સ્ત્રિધાના બેઠકની હતી અને બીજી ખુરશી પુરૂષ લાઇનની કનકચંદ્રની બેઠકની હતી તે ખુરશીઓ સોનાના વરખથી મઢેલી હતી. તથા થોડેક છેટે તેવીજ ખુરશીઓ બન્ને લાઇન તરફ જુદી જુદી ગોઠવેલી હતી તેમાં એક બેઠક રાણીની તથા એક બેઠક રાજાની હતી. વળી તેની પાસે બે રૂપાની ખુરશીઓ ગોઠવેલી હતી તેમાં એક તરફ કુંવર ને બીજી તરફ કુંવરીની બેઠક હતી તેની પાસે ટેબલ ઉપરથી હેઠે બંને આબુએથી વેણીલાલના કુટુંબની તથા સગાં વહાલાંઓની સગવડતા હતી. તે પછી સ્ત્રી વર્ગની લાઇનમાં દરેક પ્રખ્યાત પુરૂષોની બેઠકો ગોઠવેલી હતી. દરેક માણસ સહુ સહુની જગ્યાએ ટાઇમસર હાજર થઇ ગયું થોડીવારે નામદારશ્રી ઉભા થયા. લાઇઓ તથા બેનો મારી પ્રજના હિત ખાતર સદ્ગુણી સ્ત્રી પુરૂષનું ભાષણ સાંભળવા

આ મીટીંગ મેળવવામાં આવી છે. તો પ્રથમ મારી પ્રગ્નનો વીર પુ-
રુષ કનકચંદ્ર પોતાના સુભાષિત વાક્યો કહી મારું તથા પ્રગ્નનું મન-
રંજન કરશે તેમ આશા રાખું છું. તાલીઓથી આખો હોલ ગાજી
રહ્યો. દિવાન સાહેબ—હું મહેરબાન નામદાર સાહેબના મતને અનુમતિ
એટલે ટેકા આપું છું કે કનકચંદ્ર મારી પ્રગ્નને ઉપદેશ આપી તેમના
દુષ્ટ વિચારોનું નિકંઠન કઢાવશે. તાલીઓ પડી. પછી કનકચંદ્ર ના-
મદાર મહારાજ તથા મહારાણીને નમસ્કાર કરતો ઉભો વયો. મહેર-
બાન નામદાર મહારાજ સાહેબ તથા અખંડ સૌભાગ્યવંતા મહા-
રાણી સાહેબ તથા સર્વ સદ્ગુણરથો આપે મારા વાક્યો સાંભળવા
ઉત્કંઠા ધરાવી નો ખુશીથી તમારું મનરંજન કરવા તૈયાર છું માટે
ઓતાજનો એક ચીતથી સાંભળશે. પ્રથમ આપણે પ્રભુની સ્તુતિ
કરશું—

શાર્દૂલ વિકીરિત છંદ.

દુઃખો દુર કરી સહાય કરવા આ ઠાસને હર્ષથી

થાઓ પ્રેમી સદા સુખી વિભુવરા, રાખો નમું હર્ષથી

દીનાનાથ દયાલ નામ ધરીયું, જે વિનતી હું કરું

સ્વીકારી સદ્ગુણ આપ અરપો, નીતિ મહીં હું કરું—લેખક ભુલર

આપણે નિરંજન નિરાકાર અંતરજામી પરમાત્માની સ્તુતિ
કરી રહ્યા પછી આપણો મુખ્ય ધર્મ શું છે તે જાણવું જોઈએ.
અંતરમાં દયાભાવથી દરેક સાથે વર્તવું. કોઈનું મન કોચવાય તેવું
પગલું લેવું નહિ. અનીતિના માર્ગે દોરવું નહિ. વડીલ ગુરૂ પિતા
માતાના વચન પ્રમાણે વર્તવું ને તેમની સેવા કરવી. આ જમતમાં

હ્યા જેવો કોઈ ધર્મ નથી કોઈ પણ પ્રાણીને જીવ આપણને આપણો જેવો વહાલો છે તેવોજ તેમને છે. હાથીનો જીવ ને કીડીનો જીવ એકજ ગણાય પણ શરીર નાનું મોટું છે. આપણને કોઈ એક સે-યની અણી અડાડશે તો કેવું વસમું લાગશે ? તેમ સર્વ જીવોને વેદના થાય છે કોઈને ધ્રાસકો પડે તેવા વાક્યો મુખમાંથી કહાડવા નહિ. પણ ધીમેથી તેને દુઃખ ન ઉપજે તેમ સમજાવવું, દુનીયા એવી સ્થિતિમાં હાલ આવી પડી છે કે અનીતિ તો એક ક્ષણ છોડી શકતી નથી. બાળક જ્યારથી જન્મ પામે છે ત્યારથી બાળકીલામાં પણ નીતિના કાર્ય કરવા ચુકતા નથી. દરેક મનુષ્યો જાણે છે કે કન્યા વિક્રય જેવા અધમ વિચારથી માણસો કેટલા દુખી થાય છે ને અંતે કેવી સ્થિતિ થાય છે નહિંતર ૯ કહીશ કે મારી ધર્મ પત્નીનો પિતા પોતાની પુત્રીને પરણાવવા તેજ નગરના વિનયચંદ્ર વેરે વેંવિ-શાળ કરેલું હતું ને અમુક રૂપીયા ધરમાં પણ ભરી દીધા હતા. જે વખતે હમ સ દિવસ આખો ત્યારે મારી ધર્મ પત્ની મળે નહિ. દરેક જગ્યાએ ગોતો ગોતીને કાઢ ગયા ને છેવટે તે વરને મુંઝે મોઢે પાછું જવું પડ્યું. તેનું પરીણામ એ આખું કે પોતાની પુત્રી ખોમ. તેની બાર્યાપણ ગઈ ને છેવટે પોતે ગાડો બની ઘેર ઘેર ભીખવા લાગ્યો. વળી અનીતિનો અદનો પરમેશ્વર આખ્યા કરે છે એક કવિએ કહ્યું છે કે.

જેસી નીત હરામકી એસી હરીસેં હોય

વહી જાય વૈકુંઠમે, પદ્મો ન પકડે કોય

વળી પારકું ધન પથર બરાબર ગણી પરત્વી સેવનથી અક્ષય રહેવું પોતાનીજ પત્નીથી સંતોષ માનવો. બહુ ઉડાઉ થવું નહી પણ

કરકસર રાખ્યું શીખવું. ખોટું ખોલવાની તથા કપટ કરવાની ટેવ
 કહાડી નાંખવો. આ જગતમાં રાજાથી રંક સુધી કોઇ પણ સુખી હું
 મારી નજરે લાગતો નથી જ્યાં જાઉં છું ત્યાં કોઇ પણ પ્રકારનું
 દુઃખતો અવશ્ય વસેલું છે તો તે દુઃખ દુર કરવાને માટે અને અમર
 પદ પામવાને માટે પ્રભુનું સ્મરણ કરવું તથા નીતિથી વર્તવું તેજ
 સર્વોત્તમ છે. વળી વિષય વિકારથી દુર રહેવું. વિષયવિકાર તે પણ
 પ્રભુએ અનીતિનું પ્રથમ પગથીયું કહ્યું છે. તેથી પોતાના તન ધનની
 ખરાબી થાય છે. અને તેમાં એટલું બધું મગજ ભ્રમીત રહે છે ને
 કશું કામ સુઝતું નથી માટે તેનાથી પણ દુર રહેવું જોઇએ. ત્યાર
 પછી સ્નિગ્ધાયાળા સર્જને નમન કરતો ઉભી થઇ. સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય
 શું છે તે ઉપર બાપણુ આપવું શરૂ કર્યું. સમા વિસર્જન થઇ દરેક
 સ્ત્રી પુરુષ કનક સ્નિગ્ધાનો જ્ય ખોલતું વીખરાવા લાગ્યું. મહારાજાએ
 કનકને અને સ્નિગ્ધાયાળાને એક હીરા જડીન રત્ન આપ્યું અને
 પોતાની પ્રજા દરેક તમારા જેવી સુશીલ થઇ સત્ય માર્ગે પ્રવર્તે એવું
 ઇચ્છી માન સહીત કનક તથા સ્નિગ્ધાયાળાને તેમને ઘેર મોકલ્યાં.

પ્રકરણ ૨૭ મું.

વનીતાને સ્નિગ્ધાયાળા બોધ આપ્યા કરે છે અંતે વનીતા
 પણ એવી સરસ સુધરી ગઇ છે ને એટલી બધી ભક્તિ વ્યાપી ગઇ
 છે કે એક ઘડી પ્રભુ ભક્તિ વિના નકામી જવા દેતી નથી. સ્નિગ્ધા
 યાળા પણ પોતાની સાસુ સમાન લેખી તેને પ્રુછ્યા વિના પાણી
 પણ પીતી નથી હવે વેણીલાલની સ્થિતી વૃદ્ધ થઇ હતી જેથી તે
 પણ પ્રભુ ભક્તિમાં નિરંતર દિવસ ગુજારતો હતો. હવે કનકચંદ્ર તથા

કીર્તીચંદ્રને વિમલપુર નોકરી માટે જવાનું હતું પણ સુંદરપુરના રાજાને જાણ થવાથી તેમને ત્યાં નહિ જવા દેતાં પોતાનાજ રાજ્યમાં નોકરી ઉપર જોડવાનું નક્કી કર્યું. ત્યાંના ન્યાયાધીશને પેન્શન થોડાજ જાણી પેન્શન આપી કનકચંદ્રને તે લાઇન ઉપર જોડવો તથા કીર્તીચંદ્રને હજુર શીરેસાદારની જગ્યા આપી દીધી. મહારાજાને કનકચંદ્ર વિના એક પણ પણ ચાલતુ નહિ તેથી તેની સાથે સવારસાંજ ફરવા જતા હતા. કનકચંદ્રે હળવે હળવે મહારાજાને શીકાર કરવાની ટેવ છોડાવી અને તેથી જેરફાયદા શું થાય છે તે પણ તેના મગજમાં ઠસાવ્યું વળી રાજ્યમાં કેટલાક થતાં અનીતિનાં કાર્યો ન થાય તેને માટે અમુક ધારા બંધાને તેનો પુરેપુરો અમલ અજાગ્યો ને પ્રજાને સુખી બનાવી આ વખતે સુંદરપુરનું રાજ્ય ધર્મરાજાની ઉપમા આપી શકાય તેવું બન્યું હતું રૈયતને દરેક પ્રકારે સુખ આપવું તેજ તેનો ઉદ્દેશ હતો સિંગઘાયાળા પણ દુઃખને અંતે સુખ છે એમ ધારી પોતાના પતિ- માં સુખ માની સુખેથી તે પણ વર્તતી હતી અને પોતાનો ખરો ધર્મ બજાવવા કદી ચુકતી નહિ આ વખતે સિંગઘા તથા કનકનું જોડું પોતાના દિવસ સંપન્ને સજાહથી પ્રવર્તાવતાં હતાં ધનગવરીને સિંગઘાયાળા બંને એકજ ખેતો હોય તેવી રીતે સંપત્તી વર્તતા હતા.

મનુષ્યો અનીતિને રસ્તે જ્યારે દોરાય છે ત્યારે તેને હું શુ કહું છું તે સુઝતું નથી. એવદ જ્યારે તેના ફળ મળે છે ત્યારે પસ્તાવામાં બાકી રહેતું નથી તો પ્રથમથી સદાચારશુ આચરી નીતિને માર્ગે પોતાનો કાજ ગુજરીએ તો આ ભવમાં તથા પરભવમાં સુખ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે તો હમેશાં પોતાનું કાર્ય નીતિથી કરવું તેમાં સર્વ રાજ છે અને કનકચંદ્ર તથા સિંગઘા યાળાનો દાખલો લેતાં બિ-

બ્યમાં સુખી થવાય છે. એજ. અસ્તુ.

જય જય જય જીનેંદ્ર

પૂરણ કીધું હર્ષથી, આયુષ્કાંત નોવેલ
વાંચે નીતિના ગ્રંથો, પામે સદ્ગુણ સડેલ.
સાહિત્ય મનરંજક ખરું, વળી બોધક રસખાણ
પ્રીયકર ગ્રંથો નામનું, સિંગધા પુસ્તક જાણ.

અગાઉથી થયેલા ગ્રાહકોનાં મુખ્યારક નામો.

વાંકાનેર.

- ૧ પાડરીયા પાનાચંદ જેસંગ
- ૧ સોલાણી મોહનલાલ નાનચંદ
- ૧ મેતા તારાચંદ કુલચંદ
- ૧ મેતા વખતચંદ નારણુજી
- ૧ મેતા હેમચંદ નારણુજી
- ૧ મણીલાલ ત્રીભોવન શેઠ
- ૧ સંઘવી માવજી નાનજી
- ૧ મીસ્ત્રી કરમસી પ્રભુ

સરંધાર

- ૫ રા. રા. શેઠ મુલચંદ કરસનજી
- રંગુન.
- ૨ જમનાદાસ લખમીચંદ પારેખ
- ૧ જમનાદાસ જાદવજી વોરા
- ૧ રા. રા. ઠાકરસીભાઈ
- ૨ રા. રા. મણસી માણેક
- ૧ રા. રા. મુલજી દેવસી
- ૧ રા. રા. નેણસી દેવસી
- ૨ રા. રા. તેજસી કેસવજી વોરા

રાજકોટ.

- ૧ ખડેરીયા હરીલાલ કાનજી
- ૧ રા. રા. વૈદ્યરાજ બાણુજી મુલજી
- ૧ રા. રા. પ્રભુદાસ બાણુજી
- બોધાણી
- ૧ રા. રા. છોટાલાલ કાનજી
- ૧ કંદોઈ ટપુ કાલા
- ૧ મેતા જગનલાલ પરશોતમ

- ૧ રા. રા. અનોપચંદ હેમચંદ
- ૧ પાટક રણછોડ પ્રામજી
- ૧ રા. રા. નટવરલાલ લખમી.
- ચંદ વોરા
- ૧ રા. રા. પ્રતાપરાય સાકરલાલ ખુચ
- ૧ પારેખ મગનલાલ ત્રીભોવન
- ૧ રા. રા. હેમચંદ દોલતચંદ શેઠ
- ૧ પારેખ કેશવલાલ જોપાલજી
- ૧ મેતા જગનલાલ જસવીર
- ૨ શેઠ દુર્લભજી નીમચંદ
- ૧ મી. લક્ષ્મીદાસ રામજી
- ૧ ભાઈ ઝુંઝા સુંદરજી
- ૨ શેઠ ધીરજલાલ મોતીચંદ
- ૧ શા. ગોદડચંદ તલકચંદ
- ૧ રા. રા. કુલચંદભાઈ અનોપચંદ
- ૧ પારેખ પ્રાણુજીવન રંગનાથ
- ૧ માસ્તર કેશવજી નાગજી
- ૧ કંસારા ઠાકરસી કેસવજી
- ૧ લોધા છોટુભાઈ પ્રસાદ
- ૧ કાગદી હીરાચંદ પરસોતમ
- ૧ મેતા હેમતરામ સૌભાગ્યચંદ
- ૧ રા. રા. કેશવરાય માનશકર
- ૧ શા. ચુનીલાલ નીલાલચંદ
- ૧ રા. રા. રતીલાલ હીરાચંદ
- ૧ ખત્રી રણછોડ જેતસી
- ૧ મેતા હેમચંદ ઉમેદચંદ
- ૧ મેતા લીલાધર બાણુજી

- ૧ ઠા. કરસન રામજી ધડીયાલી
 ૧ પા. દુર્લભજી રાધવજી
 ૧ સુમરાવ પીરમમદ કેસર
 ૧ મેરાઇ દેવજી લાધા
 ૧ મેતા મોતીલાલ જીવરાજ
 ૧ આણુ કાનજી ગોકલદાસ
 ૧ ઠા. ત્રીભોવન ચના
 ૧ મેતા ન્યાલયંદ અમરસી
 ૧ કપુરચંદ માણેકચંદ
 ૧ મોહનલાલ નાગજી
 ૧ રા. રા. હરખલાલ કરજીશંકર
 ૧ મેતા ભાઇચંદ ત્રીભોવન
 ૧ મેતા વેલજી ડાહ્યા
 ૧ પોરટમેન મનજી પમા.
 પોરટ જમાદાર
 ૧ જગજીવન હીરજી
 ૧ હેમતરામ મકનજી
 ૧ કંદ્રાકટર અમૃતલાલ
 ભવાનભાઇ પુનરા
 મુંબઇ.
 ૧ રા. રા. પ્રભાશંકર જોઠારામ
 ૧ રા. રા. જમજીવનદાસ
 લેલાભાઇ
 ૧ રા. રા. દામોદર ભાણુજી
 ૧ રા. રા. શેઠ માધવજી ભાણુજી
 ૧ રા. રા. શેઠ દેવકરજી ઓધવજી
 ૧ રા. રા. શેઠ ચકુભાઇ
 ભવાનભાઇ

- ૧ રા. રા. શેઠ વસનજી નાનજી
 ગોરડીયા. જાકાપાદવાલા
 ૧ રા. રા. શા. ભમરાનજી
 સુંદરજી
 ૧ રા. રા. શા. બાલકૃષ્ણ
 વનમાળી
 ૧ રા. રા. શા દામજી એન્ડસન્સ
 હુમ્મતી.
 ૧ જમનાદાસ કાનજી લાલાણી
 કેલકતા.
 ૪ રા. રા. લીલાધર પેમજી
 ૧ રા. રા. રામદાસ ત્રીભોવન
 ૨ રા. રા. છોટાલાલ પ્રાણજીવન
 ૧ રા. રા. ન્યાલયંદ દેવચંદ
 ધોલ.
 ૧ શાહ ધનજી અવચક્ર
 ૧ વશા મુલજી ખેચર
 જામનગર
 ૧ પુનાતર મણીલાલ જેસંગ
 ૦૧ નાગનીયા અમૃતલાલ વીઠ્ઠલજી
 ૧ રા. રા. ચુનીલાલ દેવચંદ મેરા
 ૧ કોડારી પ્રાગજી આણુજી
 ભુનાગઢ.
 ૧ રા. રા. રતીલાલ માણેકચંદ
 મેસાણા.
 ૧ ખંભારા આત્મારામ પાનાચંદ

